

ISSN: 2564-7695
e-ISSN:2564-6486

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

CANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY
Graduate School of Social Sciences

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt 2 - Sayı 4 - Ekim 2017

Volume 2 - Issue 4 - October 2017

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

International Journal of Social Sciences

Cilt 2 · Sayı 4 · Ekim 2017 | Volume 2 · Issue 4- October 2017

ISSN: 2564-7695

e-ISSN:2564-6486

SAHİBİ (Publisher)

Rektör Prof. Dr. Yücel ACER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

EDİTÖRLER (Editors)

Şerif KORKMAZ

Ali Şahin ÖRNEK

Yusuf ACIOĞLU

Yardımcı Editör (Assistant Editor)

Yazı İşleri (Secretariat)

Ulvi Cenap TOPÇU

YAYIN ve DANIŞMA KURULU (Editorial and Consultative Committee)

Alfabetik Sıra İle (In Alphabetical Order)

ACER Yücel (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	İPEK Selçuk (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ARBAK Yasemin (Dokuz Eylül Üniversitesi)	KARAGÜL Soner (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ARSLAN Nurettin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KIMURA Takuma (Hosei University)
ATALAY AKTUĞ Canan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KOCA Nusret (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
ATAY Lütfi (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KOVAL Igor M. (Odessa I.I. Mechnikov National University)
AYDIN Kenan (Yıldız Teknik Üniversitesi)	KUZUCU Kemalettin (Marmara Üniversitesi)
BACAK Bünyamin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	MURAT Sedat (İstanbul Üniversitesi)
BARBU Andreea Mihaela (Academia de Studii Economice din Bucureşti)	NATSUDA Kaoru (Ritsumeikan Asia Pasific University)
CAIAZZO Massimo (International Association of Colour Consultants)	OKUMUŞ Fevzi (University of Central Florida)
CHEN Alexander (University of Central Arkansas)	ÖNLER Zafer (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ÇAYLAK TÜRKER Aşşe (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ÖZMEN Ömür Nezcân (Dokuz Eylül Üniversitesi)
ÇEKEN Muharrem (Ankara Üniversitesi)	ÖZÖZEN KAHRAMAN Selver (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
EKİZ Mehmet (Ömer Halisdemir Üniversitesi)	PETLAK Victorija (Baltijas Starptautiskā Akadēmija)
ENER Meliha (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	SABEV Orlin (Bulgarian Academy of Sciences)
ERDEM Sabri Haluk (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ŞENER Sefer (İstanbul Üniversitesi)
ERKUL Ali (Cumhuriyet Üniversitesi)	TAKAOĞLU Turan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ERKUL Hüseyin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	TAN Sabri Sami (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
FIRAT AYTEKİN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	TARHAN İsmail (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GHOSE Sanjoy (University of Wisconsin-Milwaukee)	TAŞÇI Özcan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GONGOL Tomáš (Slezská univerzita v Opavě)	TOKPINAR Mirza (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÖRÜN Mustafa (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	UĞUR Suat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜMÜŞ Erhan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	YELKİKALAN Nazan (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜMÜŞTEKİN Gülten (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	YİĞİT Yusuf (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜNDÖĞDU Abdullah (Ankara Üniversitesi)	YILDIRIM Yavuz (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
İŞİK Hidayet (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	ZÜMRÜT Yeşim (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ (Referees of This Issue)

Alfabetik Sıra İle (In Alphabetical Order)

AKDEMİR Aşşegül (MEF Üniversitesi)	KAYA Alp Yücel (Ege Üniversitesi)
ARSLANBOĞA Kadir (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KAYHAN Hüseyin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
ATMACA Metin (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	KENNEDY Valerie (Bilkent Üniversitesi)
AVCI Sevgi (Dokuz Eylül Üniversitesi)	KESER Aşşkın (Uludağ Üniversitesi)
BABA Gürol (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)	KİBAROĞLU Aşşegül (MEF Üniversitesi)
BATIR Kerem (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)	PAZARCIK Yener (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
EMİNOĞLU Nihal (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	PER Meral (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
EROĞLU Umut (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	POLATÇI Sema (GOP Üniversitesi)
GÖK Taner (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	SARIDİKMEN Gül (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÖRÜN Mustafa (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	UĞUR Suat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
GÜL Hüseyin (Adnan Menderes Üniversitesi)	ULUDAĞ Mehmet Bülent (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
KAHRAMAN Nazan (Amasya Üniversitesi)	ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ Çağla (Pamukkale Üniversitesi)
KANTAR Dilek (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	YANIK Celalettin (Bandırma Onyedii Eylül Üniversitesi)
KARAGÜL Soner (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	YILDIRIM Yavuz (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
KARATAŞ Murat (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)	YILDIZ Ayselin (Yaşar Üniversitesi)

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi International Journal of Social Sciences

ISSN: 2564-7695
e-ISSN:2564-6486

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yılda iki kez yayınlanır / Published twice a year

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (USBdergi) yılda 2 sayı (Nisan ve Ekim aylarında) olarak yayınlayan uluslararası hakemli ve bilimsel bir dergidir. Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayınlanır veya yayınlanmaz. Hakemlerin gizli tutulan raporları dergi arşivlerinde beş yıl süreyle tutulur. Dergi politikaları ve yazım kuralları ile ilgili detaylar dergi başında bulunabilir. Belirtilmemiş hususlar için dergi sekreteryası aranabilir.

International Journal of Social Sciences is a peer-viewed journal published twice a year (April and October). The articles may be published in Turkish and English. Articles submitted for consideration of publication are subject to peer review. The editorial board and editors takes consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to three referees known for their academic reputation in their respective areas. Upon their decision, the articles will be published in the journal, or rejected for publication. The referee reports are kept confidential and stored in the archives for five years. For the full details about the journal see notes for contributors section or feel free to contact the editors.

Yaygın Süreli Yayın
6 aylık (Nisan/Ekim)
Türkçe/İngilizce

Periodical
Every 6 months (April/October)
in Turkish/English

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Terzioğlu Yerleşkesi, Çanakkale – TURKEY
Tel: +90 286 218 05 23 Fax: +90 286 218 05 24
Web: <http://usb.dergi.comu.edu.tr>
e-mail: usbdergi@comu.edu.tr

Aksi belirtilmediği sürece Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına aittir. Bu konuda dergi sahibi, editörler veya diğer yazarlar sorumlu tutulamaz.

Statements of acts or opinions appearing in the International Journal of Social Sciences are solely those of authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izni alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

All Rights Reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the IJSS editors.

TAKDİM

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, dördüncü sayısıylay değerli araştırmacıların ve bilim insanlarının huzuruna çıkmanın heyecanını ve mutluluğunu yaşamaktadır. Dergimizin bu sayısına katkıda bulunan değerli bilim insanlarına, çalışmalarını dikkat ve titizlikle değerlendiren hakemlere, yayın ve danışma kurulu ve yazı işlerine teşekkürler ederiz.

Dergimizin bu sayısında;

Şeyda Nur SEÇKİN, kamu çalışanları arasında örgüt içi politika, işyeri yalnızlığı ve içsellik statüsü ilişkisinde politik yeteneğin rolü üzerine yaptığı çalışma ile yer alırken; Günay YILDIZ işlevsel bir kamu personel rejimini tarihsel perspektifle değerlendirmektedir. Güneş TOPÇU ise entegre raporlama üzerine bir değerlendirme yaptığı makalesi ile bu sayımızda bulunmaktadır.

Hülya ÇAKIR, Yozgat örneğinde Suriyeli kadınların sosyo-kültürel sıkıntılarını ele almıştır. Murat BAYAR ve Tuğba BAYAR, çalışmalarında Fırat-Dicle uyuşmazlığı konusu üzerinde durmakta ve önemi artan su sorununa dikkat çekmektedir. Kerem BATIR, makalesinde Somali örneğinden hareketle uluslararası hukukta devlet ve başarısız devletleri açıklamaktadır. Başarısız devlet kavramı, iç sorunlara yol açmasının yanı sıra uluslararası alanda küresel terörizm, silah ve insan kaçakçılığı, deniz haydutluğu gibi yasadışı faaliyetlerle ilgili olarak değerlendirilmiştir. AslıgölSARIKAMIŞ KAYA ise Soğuk Savaş sonrası güvenlik bağlamında Avrupa Birliği NATO ilişkileri üzerinde durmaktadır.

Güliz BAYDEMİR DABANLI, makalesinde Türk resim sanatında renk konusunu, rengin biçimsel öge olarak kullanımı bağlamında ele almıştır. Konunun örneklerle irdelendiği çalışmada rengin, başlı başına bir ana öge olarak işlev kazanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci yayın yılımızın ikinci sayısı olan bu sayımızda son olarak Tuncay BOLAT tarafından hazırlanan bir kitap tanıtımı bulunmaktadır. B. Güngör ve H.Sakin tarafından hazırlanan ve Nisan 2017’de basılan “Mikro Eleştiri” adlı kitap, metnin detay ve derinliği konusunda okur ve araştırmacılara bakış açısı kazandırmaktadır.

Saygılarımızla,

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2564-7695

e-ISSN:2564-6486

Cilt 2 · Sayı 4 · Ekim 2017 · Volume 2 · Issue 4 · October 2017

İçindekiler / Contents

Algılanan Örgütsel Politika, İşyeri Yalnızlığı ve İçsellik Statüsü İlişkisinde Politik Yeteneğin Rolü: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma <i>The Role of Political Skill on Perceived Organizational Politics, Workplace Loneliness and Insider Status: A Research on Public Employees</i> Şeyda Nur SEÇKİN	1
“Arap Baharı” Sonrası Dönemde Fırat-Dicle Uyuşmazlığı <i>The Euphrates-Tigris Conflict in the Post “Arab Spring” Era</i> Murat BAYAR, Tuğba BAYAR	17
Gelişimi Üzerinden İşlevsel Bir Kamu Personel Rejimi <i>A Functional Regime of Public Officers from a Historical Evolution Perspective</i> Günay YILDIZ	31
Suriyeli Mülteci Kadınların Sosyo-Kültürel Değişime Uyum Çabaları: Yozgat Örneği <i>Socio-Cultural Change Adaptations of Syrian Refugee Women: The Case of Yozgat</i> Hülya ÇAKIR	53
An Overview of Integrated Reporting <i>Entegre Raporlamaya Genel Bir Bakış</i> Güneş TOPÇU	69
Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği <i>State and Failed State in International Law: The Case of Somalia</i> Kerem BATIR	81
The EU-NATO Relations in the Post-Cold War Security Context <i>Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Ortamında AB-NATO İlişkileri</i> Aslıgül SARIKAMIŞ KAYA	103
Türk Resim Sanatında Biçimsel Öğe Olarak Rengin Kullanım <i>Use of Colour in Turkish Painting</i> Güliz BAYDEMİR DABANLI	117
Kitap Tanıtımları / Book Reviews Eleştiride İnce Görmek: Mikro Eleştiri, Tuncay BOLAT	151
Yazarlar Hakkında / About the Authors	155
Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları / Publication Ethics and Authors Guide	159

Algılanan Örgütsel Politika, İşyeri Yalnızlığı ve İçsellik Statüsü İlişkisinde Politik Yeteneğin Rolü: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma

Şeyda Nur SEÇKİN*

Öz

Bu çalışmada, algılanan örgütsel politika, işyeri yalnızlığı ve içsellik statüsü ilişkisi ile bu ilişkide politik yeteneğin düzenleyici rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Yapılan literatür taramasında söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamış; elde edilecek bulguların ilgili yazına katkı sağlayabileceği varsayımından hareketle saha araştırmasının yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, algılanan örgütsel politikanın işyeri yalnızlığını pozitif; içsellik statüsünü de negatif yönde etkilediği görülmüştür. Bunun yanı sıra, işyeri yalnızlığının algılanan örgütsel politika-içsellik statüsü ilişkisinde aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer ifadeyle, algılanan örgütsel politika arttıkça işyeri yalnızlığı da artmakta; işyeri yalnızlığının artmasıyla birlikte katılımcıların içsellik statüsü (örgüte olan aidiyet duyguları) azalmaktadır. Politik yeteneği düşük olan katılımcıların ise algıladıkları örgütsel politika arttıkça daha fazla sosyal anlamda yalnızlaştıkları ve içsellik statülerinin de daha fazla zayıfladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Örgütsel Politika, İşyeri Yalnızlığı, İçsellik Statüsü, Politik Yetenek

The Role of Political Skill on Perceived Organizational Politics, Workplace Loneliness and Insider Status: A Research on Public Employees

Abstract

In this study it is aimed to determine perceived organizational politics, workplace loneliness and insider status relationship and the role of political skill on this relationship. During the international and domestic literature review, it has not been come across to any research investigating these relationships. With the assumption that study findings can make contribution to relevant area, it was decided to conduct the field research. Research results indicate that perceived organizational politics has a positive impact on workplace loneliness and negative impact on perceived insider status. Moreover it was found that perceived organizational politics-insider status relationship is mediated by workplace loneliness. In other words; as perceived organizational politics increase, workplace loneliness also increases and with the increase of workplace loneliness, perceived insider status declines. Beside this, it was found that participants with low political skill become more socially alone and their internal status declines more with the increase of perceived organizational politics.

Keywords: Perceived Organizational Politics, Workplace Loneliness, Insider Status, Political Skill.

* Yrd.Doç.Dr. Şeyda Nur Seçkin, İnönü Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon A.B.D.,
seydaseckin@gmail.com

GİRİŞ

Örgüt içinde algılanan politik faaliyetler çalışanların hem işe hem de örgüte yönelik tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilemekte; aynı zamanda da örgüt içindeki insan ilişkilerinin kalitesini belirlemektedir. Örgüt içi politik faaliyetler hemen hemen tüm çalışanlar tarafından olumsuz karşılanmakta; aynı zamanda da çalışanlar nezdinde örgüte yönelik güvensizliği de tetiklemektedir. İşgörenler, çalıştıkları kurumu politik olarak algıladıkları takdirde, örgütün eşitlik ve adalet ilkelerine bağlı olarak faaliyet gösterdiğine ilişkin inançları zayıflamakta (Ferris ve Kacmar, 1992:93); açık vermekten kaçınmakta, diğer çalışanları yakından takip ederek açık aramakta (Yang, 2008:88); bir diğer ifadeyle, örgüt içindeki insan ilişkileri kalitesi ve örgütsel iletişim olumsuz yönde etkilenmektedir (Voyer, 1994).

Örgütsel politika algısının çalışanların tutum ve davranışlarını önemli ölçüde biçimlendirmesi ve buradan da örgütsel çıktılara etki etmesi sebebiyle yerli ve yabancı yazında sayısı günden güne artan araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Ancak yapılan yerli ve yabancı literatür taramasında algılanan örgütsel politika, işyeri yalnızlığı ve içsellik statüsü ilişkisini; ve bu ilişkide politik yeteneğin rolünü inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırma konusunun ilgili alana katkı yapacağı düşünülerek saha araştırmasının yapılmasına karar verilmiş; bir devlet üniversitesinde görev yapmakta olan 212 idari personel üzerinde anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Örgütsel Politika ve İçsellik Statüsü Algısı

Örgütsel politika; örgüt üyelerinin kişisel çıkarları doğrultusunda sergiledikleri politik davranışlar bütünü olarak tanımlanabilir (Andrews ve Kacmar, 2001:348). Diğer insanların davranışlarını etkilemeye, olayların seyrini değiştirmeye ve insanların başka koşullarda yapmayacakları şeyleri yapmalarını sağlamaya yönelik sergilenen davranışlar örgütlerdeki politik faaliyetleri oluşturmaktadır (Pfeffer, 1999:41). Nitekim, politik faaliyetler özü itibarıyla diğer insanları etki altına alma girişimleri olup; mevcut çıkarları muhafaza etmek veya daha da artırmak amacıyla sergilenmekte; sergilenen tüm bu davranış ve faaliyetler de örgütleri politik kurumlar haline getirmektedir (Kacmar ve Carlson, 1997)

Örgüt içi politik faaliyetler hemen hemen tüm çalışanlar nezdinde belirsizlik, adaletsizlik, rekabet ve güç mücadelelerini bünyesinde barındıran olumsuz bir durum olarak algılanmaktadır (Kimura, 2013:590). İşgörenler, çalıştıkları kurumu politik olarak algıladıkları takdirde; örgütün eşitlik ve adalet ilkelerine bağlı olarak faaliyet gösterdiğine ilişkin inançları zayıflamakta; örgüte duyulan güvensizlik de artmaktadır (Ferris ve Kacmar, 1992:93). Bunun yanı sıra, algılanan örgütsel politika, çalışanların örgütsel çevre üzerinde sahip olduklarını düşündükleri kontrol duygusunu azaltmakta ve politik faaliyetler çalışanlar tarafından örgütteki hem mevcut hem de gelecekteki pozisyonlarına ilişkin bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır (Ferris vd., 1989). Dolayısıyla da, örgütlerde işgörenler açık vermekten kaçınmakta, diğer çalışanları yakından takip etmekte ve başkalarının kusur ve hatalarını yakalama eğilimi göstermektedir (Yang, 2008:88).

Poon (2003:138)'a göre, örgütsel politikanın yoğun olduğu pek çok örgütte zaman ve enerji kaybı görülmekte; bilgi paylaşımı sınırlı hale gelmekte; örgüt üyeleri arasında görünmez bariyerler oluşarak çalışanların örgüte ve işe yönelik tutumları da olumsuz yön-

de etkilenmektedir. Yapılan araştırmalar örgütün çalışanlar nezdinde politik olarak değerlendirilmesi halinde; çalışanlarda iş stresi (Ferris vd., 1996; Kacmar vd., 1999; Poon, 2003); tükenmişlik (Cropanzano vd., 1997); iş tatminsizliği (Kacmar vd.,1999; Witt vd., 2000; Poon, 2003) ve işten ayrılma niyetinin arttığını göstermektedir (Kacmar vd., 1999; Maslyn ve Fedor, 1998; Poon, 2003). Bunun yanı sıra, çalışanların örgütsel vatandaşlık (Vigoda, 2000), örgütsel bağlılık (Drory 1993; Nye ve Witt 1993; Maslyn ve Fedor 1998; Witt 1998; Vigoda 2000; Vigoda-Gadot vd., 2003) düzeyleri ile iş performansları da azalmaktadır (Allen vd., 1979; Gandz ve Murray, 1980; Aksoy, 2016; Madison vd., 1980; Ferris ve Kacmar, 1992; Parker vd.,1995; Kacmar ve Baron, 1999; Valle ve Perrewe, 2000; O'Connor ve Morrison, 2001; Adams vd., 2002).

Algılanan örgütsel politika, çalışanların kendilerini örgütten psikolojik olarak çekmeleri ile de sonuçlanabilmektedir. Cropanzano vd. (1997) araştırma sonuçları, çalıştıkları kurumu politik olarak nitelendiren bireylerin psikolojik olarak kendilerini politik çevreden yalıtmayı tercih ettiklerini göstermektedir. İş sırasında hayal kurma, iş dışı sohbetler, telefon görüşmeleri ile çalışanlar mevcut politik ortamdan ve örgütten kendilerini soyutlama yoluna başvurabilmektedirler. Harris vd. (2005:30)'a göre ise, politik ortam bazı çalışanlara işten ayrılmaktan başka bir alternatif bırakmamaktadır. Hali hazırda iş stresi ve gerginlik yaşayan çalışanlar çalıştıkları kurumu bir de politik olarak algıladıklarında, işten ayrılma niyetleri daha da artmaktadır. Çünkü çalıştıkları kurum, yaşadıkları iş stresiyle mücadele etmede kendilerine yardımcı olmak bir kenara; yaşadıkları sıkıntıların daha da artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla da algılanan örgütsel politikanın çalışanlarda işten ayrılma niyetini tetiklediği görülmektedir.

Örgüt içi politik faaliyetlerin pek çok çalışan nezdinde nahoş bir durum olarak nitelendirilmesi ve örgüt içinde güvensizliği tetiklemesi sebebiyle çalışanların örgütsel politika algısı arttıkça örgüte karşı hissettikleri adiyet duygularının da (algılanan içsellik statüsü) azalacağı ifade edilebilir. Algılanan örgüt içi politik faaliyetler, çalışanlar tarafından bir stres faktörü olarak değerlendirilip örgütsel çevreye ilişkin belirsizliği de tetiklediğinden (Goodman vd., 2011); çalışanların örgüte yaptıkları katkıların örgüt nezdinde takdir ve değer göreceğine ilişkin inançlarının da zayıflayacağı söylenebilir. Sosyal Mübadele Kuramı (Blau, 1964) uyarınca; örgütle ekonomik olduğu kadar sosyal mübadele ilişkisi içinde de olan çalışanların örgüte duydukları güvenin azalmasından dolayı örgüt içi politik faaliyetlerin çalışanların örgütle kendileri aralarında duygusal bir bağ kurmalarını; kendilerini kurumun bir parçası olarak hissetmelerini (bir diğer ifadeyle, algıladıkları içsellik statüsünü) olumsuz yönde etkileyeceği ifade edilebilir. Buradan hareketle geliştirilen hipotez aşağıdaki gibidir:

H1: Algılanan örgütsel politika, içsellik statüsü algısını negatif yönde etkiler.

1.2. Örgütsel Politika ve İçsellik Statüsü İlişkisinde Çalışan Yalnızlığının Aracılık Rolü

Yalnızlık; bir kişinin diğer insanlarla nicelik veya nitelik bakımından tatmin edici ilişki ve etkileşimlerden yoksun olması sonucu içinde bulunduğu psikolojik durum olarak tanımlanabilir (Lam ve Lau, 2012, Wright vd., 2006; Wright, 2005). Peplau ve Perlman (1984); yalnızlığın sosyal izolasyondan farklı bir kavram olduğunu belirtmekte ve kişinin arzu ettiği ile hali hazırda sahip olduğu insan ilişkileri arasındaki uyumsuzluk sonucu yalnızlığın ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. Birey nezdinde algılanan bu uyumsuzluk, bilişsel bir

değerlendirme olup kişinin beklentilerine, sahip olduğu değer ve ilkelere göre şekillenmekte; dolayısıyla da kişiden kişiye göre değişmektedir.

Yalnızlık kavramına ilişkin ilk sınıflandırma Weiss (1973) tarafından yapılmış; duygusal ve sosyal yalnızlık olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Duygusal yalnızlık; bireyin bir başka kişiyle yakın ilişkiden mahrum olması biçiminde tanımlanırken; sosyal yalnızlık, kişinin nicelik olarak ilişki ağlarından, ortak ilgi alanlarına sahip bir arkadaş grubu veya sosyal ağdan yoksun olma durumu olarak ifade edilmiştir (Russell vd., 1984). Wright ve arkadaşları (2006) da; genel yalnızlık kavramına ilişkin bu tipolojiden yola çıkarak işyeri yalnızlığını duygusal yoksunluk ve sosyal arkadaşlık olmak üzere iki kategoride ele alarak kavramsallaştırmıştır. Duygusal yalnızlık, bireyin işyerinde sahip olduğu ilişkilerin duygusal anlamda kalitesine (bir diğer ifadeyle, niteliğine) ilişkin algısı olarak tanımlanırken; sosyal arkadaşlık boyutu da çalışanın söz konusu ilişkilerin niceliksel yönüne ilişkin değerlendirmesi olarak ifade edilmiştir.

Yapılan araştırmalar işyeri yalnızlığının çalışanların hem yaptıkları işe hem de örgüte yönelik tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilediğini işaret etmektedir. İşyerinde algılanan yalnızlık arttıkça çalışanlarda iş performansı (Steinburg vd., 1999); duygusal bağlılık (Özçelik ve Barsade, 2011) ve örgütsel vatandaşlık davranışları azalmaktadır (Kesser ve Karaduman, 2014). Bunun yanı sıra, işyerindeki yalnızlığın lider üye ilişki kalitesini zedelediği (Lam ve Lau, 2012); işkoliklik (Karakaya vd., 2015) ve işten ayrılma niyeti (Kaymaz vd., 2014) ile de pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir.

Wright (2005)'e göre, her ne kadar örgütler sosyal yapılar olarak çalışanlara diğer insanlarla iletişim kurma, sosyal bağlantılar edinme gibi bir takım fırsatlar sunsa da; bu durum her zaman için örgütlerde sağlıklı ve tatminkar insan ilişkilerinin var olduğu anlamına gelmemektedir. İnsan ilişkilerinin son derece yoğun olduğu iş ortamlarında bile insanların kendilerini yalnız hissettikleri sıklıkla görülmektedir. Bunun bir sebebi de; çalışma ortamlarının özünde rekabetçi bir yapıya sahip olması; dolayısıyla da samimi ve tatminkar sosyal ilişkilerin kurulmasının zorlaşmasıdır. Araştırmacıya göre, iş yeri yalnızlığının oluşumu ve gelişiminde kişilik özellikleri ve bireyin iletişim becerilerindeki yetersizlikler her ne kadar etkili olsa da; iş yeri yalnızlığına yol açan örgütsel faktörler; bilhassa da örgütün psiko-sosyal yapısı göz ardı edilmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar; örgütlerde korku iklimi (Wright, 2005); istismarcı yönetim (Ay, 2015) ve örgütsel sessizliğin (Nartgün ve Demirel, 2016) işyeri yalnızlığı ile pozitif; etik liderlik davranışları (Eroğluer ve Yılmaz, 2015) ve destekleyici örgüt ikliminin (Erdil ve Ertosun, 2011) de negatif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir.

İşyeri yalnızlığına pozitif yönde etki eden örgütsel çevreye ilişkin faktörlerden birisinin de algılanan örgütsel politika olduğu düşünülmektedir. Algılanan örgüt içi politik faaliyetlerin örgüt üyeleri arasında rekabet, güvensizlik ve şüpheliği tetiklemesi (Yang, 2008) ve çalışanlar arasında görünmez bariyerler oluşturarak iletişimi olumsuz yönde etkilemesi (Poon, 2003) nedeniyle çalışanların hem nicelik hem de nitelik olarak işyerindeki mevcut ilişkilerinden daha az tatmin olacağı; bir diğer ifadeyle daha fazla sosyal ve duygusal anlamda yalnızlık hissedebilecekleri ifade edilebilir. Bunun yanı sıra, örgüt içindeki politik faaliyetler çalışanlar nezdinde bir tehdit unsuru olarak algılandığından (Ferris vd., 1989) çalışanların kendilerini korumak adına bilinçli bir şekilde hem psikolojik hem de fiziksel olarak geride durmayı tercih edebilecekleri de düşünülebilir. Nitekim, Cropanzano vd. (1997) araştırma sonuçları, çalıştıkları kurumu politik olarak nitelendiren bireylerin

kendilerini mevcut politik ortamdan yalıtmayı tercih ettiklerini; hayal kurma, internette gezinme veya telefon görüşmeleri ile örgütsel çevreden soyutlanma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla, algılanan örgütsel politikanın; kurumdaki birlik ruhunu zedeleyeceği; bireyler arası ilişki kalitesini düşüreceği; dolayısıyla da işyeri yalnızlığına pozitif yönde etki edebileceği söylenebilir. Buradan yola çıkarak geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H2: Algılanan örgütsel politika, duygusal yalnızlığı pozitif yönde etkiler.

H3: Algılanan örgütsel politika, sosyal yalnızlığı pozitif yönde etkiler.

Ashforth ve Mael (1989), işyerindeki tatminkar olmayan ilişkilerin çalışanların örgütle duygusal bağ kurmalarını güçleştirdiğini beirtmektedir. Diğer örgüt üyeleri ile hem sosyal hem de duygusal anlamda sağlıklı ve tatminkar ilişkilere sahip olmayan çalışanların kuruma yönelik daha az aidiyet hissedeceği; bir diğer ifadeyle içsellik statüsü algılarının da daha az olacağı ifade edilebilir. Bunun yanı sıra, yalnızlığın bireyleri diğer insanlara karşı daha şüpheli yaklaşmaya (Ernst ve Cacioppo, 1999); insan ilişkilerinde zarar görmemek adına daha kaçınmacı ve korunmacı bir tavır almaya sevk ettiği de dile getirilmektedir (Lam ve Lau, 2012). Dolayısıyla, algılanan örgütsel politika arttıkça çalışanların kendilerini hem sosyal hem de duygusal anlamda daha yalnız hissedecekleri; artan yalnızlıkla beraber de daha şüpheli ve kaçınmacı bir tavır alacakları; böylelikle de içsellik statüsü algılarının (örgüte olan aidiyet duygularının) azalacağı ifade edilebilir. Buradan yola çıkarak geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H4: Duygusal yalnızlık, algılanan örgütsel politika ve içsellik statüsü ilişkisinde aracılık etkisine sahiptir.

H5: Sosyal yalnızlık, algılanan örgütsel politika ve içsellik statüsü ilişkisinde aracılık etkisine sahiptir.

1.3. Örgütsel Politika, Çalışan Yalnızlığı ve Algılanan İçsellik Statüsü İlişkisinde Politik Yeteneğin Düzenleyici Rolü

Politik yetenek, diğer insanları anlama ve onları etkileyecek biçimde hareket edebilme kabiliyeti olarak tanımlanabilir. Politik yetenek; sosyal beceriklilik, kişiler arası etki, network yeteneği ve içtenlik olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Sosyal beceriklilik; sosyal etkileşimleri kolayca kavrama olarak tanımlanırken; kişilerarası etki boyutu da esneklik ve diğer insanları kolayca etki altına alma kabiliyeti olarak ifade edilmektedir. İçtenlik boyutu ise kişinin samimi ve güvenilir olduğuna dair bir izlenim bırakma yetisi olup network yeteneği boyutu da diğer insanlarla kolayca ilişki ağları kurma ve bu ilişki ağlarını geliştirme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır (Ferris vd., 2005:7-12),

Ferris vd. (2005:127) ise politik yeteneği, kişinin diğer insanları etkili bir şekilde anlayıp, bu anlayışı bireysel veya örgütsel amaçları gerçekleştirmek üzere diğer insanları etkilemede kullanması olarak ifade etmektedir. Politik yetiye sahip kişiler, değişen durumlara göre hareket ve davranışlarını adapte etmekte; bunu yaparken de karşı tarafta son derece içten, samimi, destekleyici ve güvenilir bir insan olduklarına dair bir intiba bırakabilmektedirler.

Yapılan araştırmalar politik yeteneğin duygusal zeka (Meisler, 2014); kariyer başarısı (Perrewe ve Nelson, 2004); iş performansı, iş tatmini ve örgütsel bağlılık (Munyon

vd.,2015) ile pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Politik yeteneği yüksek bireyler, işyerinde diğer insanlarla daha az çatışma yaşarken; dışlanma ve kötü muamele ile de daha az karşı karşıya kalmaktadırlar (Cullen vd., 2014). Bunun yanı sıra, bu kişilerin işyerindeki negatif insan ilişkileri ve sosyal etkileşimleri kariyer ilerlemelerine yönelik bir tehdit unsuru olarak değerlendirmedikleri de ifade edilmektedir. Dolayısıyla da, örgüt içindeki belirsizlik, çatışma, adaletsizlik gibi sosyal stres faktörlerinden daha az olumsuz yönde etkilenmektedirler (Harvey vd., 2007; Meurs vd., 2010).

Politik yeteneği yüksek bireylerin politik yetenekten yoksun olan bireylere kıyasla politik bir örgütsel çevreye adapte olma ve yönetmede daha becerikli oldukları söylenebilir. İnsan ilişkilerinde başarılı olmaları sebebiyle hem kendilerine olan güvenlerinin daha fazla olduğu hem de içinde buldukları sosyal çevrede kendilerini edilgen değil etken gördükleri; dolayısıyla da örgütsel çevrede sahip oldukları kontrol duygularının da daha fazla olduğu ifade edilebilir (Ferris vd., 2007)

Ferris vd. (1989); çalışanların iş çevrelerini kavrama (anlama) ve çevreleri üzerinde sahip olduklarını düşündükleri kontrol duygusunun artmasıyla beraber örgütsel politikadan daha az olumsuz yönde etkilendiklerine dikkat çekmektedir. Örgütte cereyan eden olayları neden sonuç ilişkisinde görebilen; ilişki ağlarını doğru okuyabilen ve mevcut duruma kolayca adapte olabilen çalışanlar, örgüt içi politikadan daha az olumsuz yönde etkilenmektedirler. Bu sebeple, politik yeteneği yüksek bireylerin örgütsel politika ile daha etkili bir şekilde yüzleşebildikleri ve daha rahat başa çıkabildikleri görülmektedir (Kimura, 2013:591).

Dolayısıyla, algılanan örgütsel politikanın işyeri yalnızlığı üzerindeki olumsuz etkisinin çalışanların sahip olduğu politik yeteneğin düzeyine göre farklılaşabileceği söylenebilir. Politik yeteneği yüksek çalışanların, sosyal etkileşimleri kolayca kavramaları, esneklikleri ve diğer insanları etkileme kabiliyetleri nedeniyle örgüt içi politikadan daha az olumsuz yönde etkilenecekleri; böylelikle de daha az sosyal ve duygusal yalnızlık yaşayabilecekleri söylenebilir. Politik yeteneği düşük bireylerin ise mevcut politik ortamla başa çıkmada daha fazla zorlanacakları; dolayısıyla da daha fazla korunmacı ve kaçınmacı bir duruş sergileyerek sosyal ve duygusal anlamda daha fazla yalnızlaşacakları ifade edilebilir. Buradan yola çıkarak geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H6: Politik yetenek, algılanan örgütsel politika ve duygusal yalnızlık ilişkisinde düzenleyici rol oynar.

H7: Politik yetenek, algılanan örgütsel politika ve sosyal yalnızlık ilişkisinde düzenleyici rol oynar.

2. METEDOLOJİ

2.1. Araştırma Yöntemi ve Örneklem

Saha araştırması; bir devlet üniversitesinde görev yapan idari personel üzerinde yürütülmüştür. Araştırma yöntemi nicel araştırma olup; veri toplama aracı olarak anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan anket formları katılımcılara elektronik posta yoluyla ulaştırılmıştır. Kolayda örneklem yöntemi kullanılmış; 234 katılımcıdan geri dönüş sağlanmıştır. Ancak anketlerin bir kısmının eksik ve/veya hatalı doldurulması sebebiyle 212 adet anket değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen veriler, güvenilirlik, doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizleri yapılarak incelenmiş; araştırma hipotez-

leri PROCESS Macro 2.16 kullanılarak test edilmiştir.

Örnekleme ilişkin tanımlayıcı istatistiklere baktığımızda; katılımcıların %11,5'inin 24-29; %32,7'sinin de 30-34 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, katılımcıların yarıya yakın bir kısmının (%44,2); 35 yaşın altında olduğu ifade edilebilir. 35-39 yaş aralığında olan katılımcıların oranı %20,5; 40-44 yaş aralığında olan katılımcıların oranı %16; 45-49 yaş aralığında olanların oranı ise %10,9'dur. 50 yaş ve üstü olan katılımcıların oranı ise %8,3'tür. Katılımcıların yarıdan fazlası erkek (%68,6) ve evlidir (%54,8). %11,2'si lise; 22,8'i ön lisans; %62,4'ü lisans; %3,6'sı da lisansüstü mezunu olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların çalışma sürelerine baktığımızda ise %21,8'inin 3 yıldan az; %35,9'unun 3-8 yıl; %16,7'sinin 9-14; %25,6'sının da 15 yıl ve üzeri bir süredir mevcut işlerinde çalıştıkları görülmektedir.

2.2. Kullanılan Ölçekler

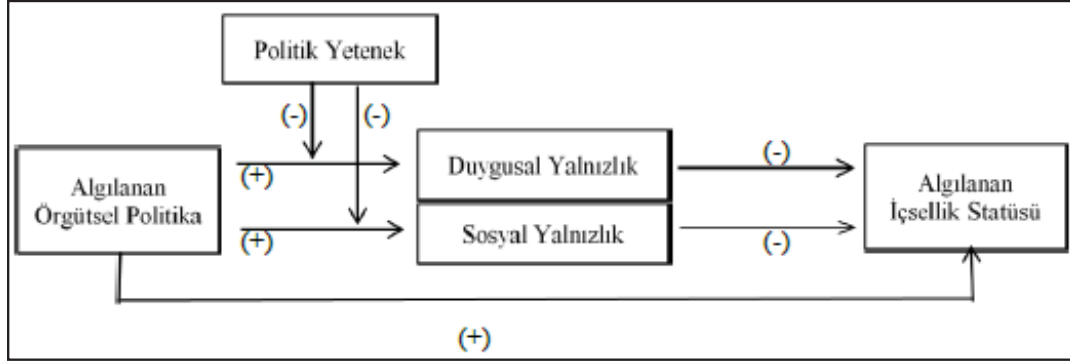
İşyeri yalnızlığının ölçümünde Wright vd. (2006) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek duygusal yoksunluk (9 madde) ve sosyal arkadaşlık (7 madde) olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Doğan vd. (2009) tarafından yapılmış; Türkiye örnekleminde geçerli ve güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Algılanan örgütsel politika için; Kacmar ve Ferris (1991) tarafından üç boyutlu olarak geliştirilen ancak Nye ve Witt (1993)'in 1297 askeri personel üzerinde yürüttüğü araştırma sonucunda tek boyutlu olduğu görülen 12 maddelik algılanan örgütsel politika ölçeği kullanılmıştır. Politik yeteneğin ölçümünde Ahearn ve arkadaşları (2004) tarafından geliştirilen tek boyutlu ve 6 maddeden oluşan politik yetenek ölçeği; içsellik statüsü için de Stamper ve Masterson'ın (2002) geliştirmiş olduğu 6 maddelik ölçek kullanılmıştır. Tüm ölçekler 5'li Likert olup ölçek ifadelerine ilişkin yanıtlar 1=Kesinlikle Katılmıyorum; 2=Katılmıyorum; 3=Kararsızım; 4=Katılıyorum; 5=Kesinlikle Katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir.

Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda işyeri yalnızlığı ölçeğinin ki-kare istatistiğinin serbestlik derecesine oranı (χ^2/df) 1,999; kök ortalama kare yaklaşım hatası (RMSEA) 0,080; Tucker-Lewis indeks (TLI) değeri 0,937 ve karşılaştırmalı uyum indeks (CFI) değeri de 0,952 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla işyeri yalnızlığı ölçeğinin iki boyutlu faktör yapısının yeterli uyum değerlerini sağladığı ifade edilebilir. Algılanan örgütsel politika ve içsellik statüsü ölçeklerine ilişkin elde edilen değerler ise sırasıyla; algılanan örgütsel politika için $\chi^2/df=1,501$; RMSEA=0,057; TLI=0,984 ve CFI=0,991; içsellik statüsü için de $\chi^2/df=0,859$; RMSEA=0,010; TLI=0,999 ve CFI=0,999'dür. Son olarak, politik yetenek ölçeğinin ki-kare istatistiğinin serbestlik derecesine oranı (χ^2/df) 1,982; kök ortalama kare yaklaşım hatası (RMSEA) 0,067; Tucker-Lewis indeks (TLI) değeri 0,969 ve karşılaştırmalı uyum indeks (CFI) değeri de 0,986 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar algılanan örgütsel politika, içsellik statüsü ve politik yetenek ölçeklerinin tek boyutlu faktör yapılarının yeterli uyum değerlerini sağladığına işaret etmektedir. Kullanılan ölçeklere ilişkin Cronbach α değerleri ise; algılanan örgütsel politika için 0,907; içsellik statüsü için 0,920; politik yetenek için de 0,872'dir. İşyeri yalnızlığının alt boyutlarına ilişkin Cronbach α değerleri ise duygusal yoksunluk için 0,907; sosyal arkadaşlık için de 0,895 olarak elde edilmiştir.

2.3. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Kuram ve araştırma bulgularından yola çıkılarak geliştirilen araştırma modeli ve hipotezler aşağıdaki gibidir:

Şekil 1: Araştırma Modeli

H1: Algılanan örgütsel politika, içsellik statüsünü negatif yönde etkiler.

H2: Algılanan örgütsel politika, duygusal yalnızlığı pozitif yönde etkiler.

H3: Algılanan örgütsel politika, sosyal yalnızlığı pozitif yönde etkiler.

H4: Duygusal yalnızlık, algılanan örgütsel politika ve içsellik statüsü ilişkisinde aracılık etkisine sahiptir.

H5: Sosyal yalnızlık, algılanan örgütsel politika ve içsellik statüsü ilişkisinde aracılık etkisine sahiptir.

H6: Politik yetenek, algılanan örgütsel politika ve duygusal yalnızlık ilişkisinde düzenleyici rol oynar.

H7: Politik yetenek, algılanan örgütsel politika ve sosyal yalnızlık ilişkisinde düzenleyici rol oynar.

2.4. Bulgular

Değişkenlere ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma değerleri ile korelasyon katsayıları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1'de yer alan aritmetik ortalamalara baktığımızda, algılanan örgütsel politika, içsellik statüsü ve politik yetenek düzeylerine ilişkin değerlerin orta seviyelerde olduğu görülmektedir. Katılımcıların duygusal ve sosyal yalnızlık düzeyleri, ortalamanın altında olup duygusal yalnızlık, sosyal yalnızlık düzeyine kıyasla daha yüksektir. Değişkenlere ilişkin korelasyon katsayılarını incelediğimizde ise; algılanan örgütsel politikanın içsellik statüsü ile negatif ($r=-,493$; $p=0,000$); duygusal ve sosyal yalnızlık ile de pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir (sırasıyla; $r=,742$; $r=,426$; $p<0,01$). Bunun yanı sıra, politik yeteneğin hem duygusal hem de sosyal yalnızlık ile negatif yönde ilişkili olduğu (sırasıyla; $r=-,434$; $r=-,714$; $p<0,01$) ancak sosyal yalnızlık ile olan ilişkisinin daha güçlü olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Tablosu

Değişkenler	Ort.	SS	1	2	3	4	5
1.Algılanan örgütsel politika	3,377	0,915	-				
2.İçsellik statüsü	3,589	0,952	-,493***	-			
3.Duygusal yalnızlık	2,855	0,959	,742**	-,658**	-		
4.Sosyal yalnızlık	2,367	0,871	,426**	-,701**	,589**	-	
5.Politik yetenek	3,482	0,828	-,199*	,646**	-,434**	-,714**	-

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Araştırma hipotezlerini test etmek üzere regresyon analizi gerçekleştirilmiş; katılımcılara ilişkin demografik değişkenler kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, politik yeteneğin; algılanan örgütsel politika-duygusal yalnızlık ile algılanan örgütsel politika-sosyal yalnızlık arasında düzenleyici bir etkiye sahip olup olmadığını belirlemek üzere etkileşim terimleri oluşturulmuş ve analize dahil edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 2'deki gibidir:

Tablo 2. Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

	Duygusal Yalnızlık β (S.H)	Sosyal Yalnızlık β (S.H)	İçsellik Statüsü β (S.H)
Sabit	-1,778(,242)	-,086(,321)	-,375(,267)
Yaş	,135(,045)	-,012(,089)	,123(,074)
Cinsiyet	,044(,102)	-,026(,162)	-,054(,134)
Medeni Durum	-,059(,042)	,039(,027)	,061(,059)
Eğitim	-,032(,084)	,115(,112)	,007(,082)
Çalışma Süresi	-,093(,074)	-,185(,099)	,026(,093)
R ² /ΔR ²	,039/0,039	,071/0,071	,045/0,045
Algılanan Örgütsel Politika	,737(,054)***	,409(,073)***	-,482(,074)***
R ² /ΔR ²	,565/526	,233/162	,270/225
Duygusal Yalnızlık			-,400(,088)***
Sosyal Yalnızlık			-,462(,073)***
R ² /ΔR ²			,605/335
Algılanan Örgütsel PolitikaXPolitikYetenek	-,031(,046)	-,223(,044)***	
ΔR ²	,0011	,058	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$; ():Standart Hata

Tablo 2’de yer alan regresyon katsayılarına baktığımızda; katılımcılara ilişkin demografik değişkenlerin sosyal ve duygusal yalnızlık ile içsellik statüsü üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Algılanan örgütsel politikanın içsellik statüsünü negatif ($\beta=-,482$; $p<0,001$); duygusal ve sosyal yalnızlığı da pozitif yönde etkilediği görülmektedir (sırasıyla; $\beta=,737$; $p<0,001$; $\beta=,409$; $p<0,001$). Dolayısıyla; H1, H2, ve H3 hipotezleri desteklenmektedir. Bunun yanı sıra, hem duygusal hem de sosyal yalnızlığın içsellik statüsünü negatif yönde etkilediği görülmektedir (sırasıyla; $\beta=-,400$; $p<0,001$; $\beta=-,462$; $p<0,001$).

Duygusal ve sosyal yalnızlığın; algılanan örgütsel politika-içsellik statüsü ilişkisinde aracılık etkisine sahip olup olmadığı PROCESS Macro 2.16 Model 4 aracılığıyla incelenmiş ve bootstrapping yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, hem duygusal hem de sosyal yalnızlığın algılanan örgütsel politika – içsellik statüsü ilişkisinde aracılık etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir [(Duygusal Yalnızlık: CI= %95; BootLLCI= -,6999; BootULCI= -,3497; Boot SE=,0895); (Sosyal Yalnızlık: CI= %95; BootLLCI= -,3767, BootULCI= -,1306; Boot SE=,0634)]. Böylelikle, H4 ve H5 hipotezleri desteklenmiştir.

Politik yeteneğin; algılanan örgütsel politika-duygusal yalnızlık ile algılanan örgütsel politika-sosyal yalnızlık arasında düzenleyici bir etkiye sahip olmadığını belirlemek üzere oluşturulan etkileşim terimlerinin anlamlılığına baktığımızda ise; politik yeteneğin sadece algılanan örgütsel politika-sosyal yalnızlık arasında olası bir düzenleyici bir etkiye sahip olduğu görülmektedir ($\beta=-,223$; $p<0,001$). Politik yeteneğin; algılanan örgütsel politika-duygusal yalnızlık arasında ise düzenleyici etkisinin istatistiki açıdan anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($\beta=-,031$; $p>0,05$). Dolayısıyla, H6 hipotezi reddedilmektedir.

Algılanan örgütsel politikanın sosyal yalnızlıkla olan ilişkisinin büyük ölçüde politik yeteneğe bağlı olup olmadığını belirlemek üzere basit eğim testi (Aiken ve West, 1991) yapılmış; politik yeteneğin +1SS ve -1SS değerlerinde regresyon katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; politik yeteneği düşük olan çalışanlarda, algılanan örgütsel politikanın sosyal yalnızlık üzerindeki etkisi pozitif yönde iken ($\beta= ,494$; $p<,001$); politik yeteneği yüksek olan çalışanlarda ise algılanan örgütsel politikanın sosyal yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür ($\beta=,037$; $p=0,597$). Böylelikle; H7 hipotezi kısmen desteklenmektedir.

Algılanan örgütsel politikanın sosyal yalnızlık aracılığıyla içsellik statüsü üzerindeki dolaylı etkisi ve bu etkide politik yeteneğin düzenleyici rolü PROCESS Macro 2.16 Model 7 kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4’te yer almaktadır:

Tablo 3: Algılanan Örgütsel Politikanın Sosyal Yalnızlık Aracılığıyla Algılanan İçsellik Statüsü Üzerindeki Dolaylı Etkisi

Politik Yetenek	Dolaylı Etki	Algılanan İçsellik Statüsü	
		Bootstrap CI= %95	BootULCI
Çok Düşük	-,1773	-,3377	-,0467
Düşük	-,1125	-,2181	-,0297
Orta	-,0606	-,1374	-,0133
Yüksek	-,0346	-,1042	,0086
Çok Yüksek	-,0087	-,0718	,0533

Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde katılımcıların politik yetenekleri çok düşükten orta seviyelere kadar yükseldikçe; örgüt içindeki politik faaliyetlerin sosyal yalnızlık düzeyleri üzerindeki olumsuz etkisinin azaldığı; bu olumsuz etkinin azalmasıyla beraber içsellik statülerinin de (örgüte olan aidiyet duygularının) daha az olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Ancak katılımcıların yüksek veya çok yüksek seviyede politik yeteneğe sahip olmaları halinde; algılanan örgütsel politikanın sosyal yalnızlık aracılığıyla içsellik statüsü üzerindeki dolaylı etkisinin istatistiki açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir.

SONUÇ

Elde edilen bulgular, algılanan örgütsel politikanın katılımcıların duygusal ve sosyal yalnızlık düzeylerini pozitif; içsellik statüsü algılarını da negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, duygusal ve sosyal yalnızlığın algılanan örgütsel politika-içsellik statüsü ilişkisinde aracılık etkisine sahip olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, algılanan örgütsel politika arttıkça katılımcıların hem sosyal hem de duygusal açıdan yalnızlaştıkları; sosyal ve duygusal yalnızlık arttıkça da içsellik statülerinin (örgüte olan aidiyet duygularının) azaldığı görülmektedir.

Politik yeteneğin düzenleyici rolünü incelediğimizde ise; anlamlı etkinin sadece algılanan örgütsel politika-sosyal yalnızlık arasında olduğu görülmektedir. Buna göre, politik yeteneği düşük olan katılımcıların örgüt içindeki politik faaliyetler arttıkça sosyal yalnızlık düzeyleri daha fazla artmaktadır. Politik yeteneği yüksek olan çalışanlarda ise böyle bir etki görülmemektedir. Elde edilen bu sonuç; politik yeteneği yüksek bireylerin sosyal etkileşimleri kolayca kavramaları ve insan ilişkilerindeki esneklikleri nedeniyle örgüt içi politikayla daha rahat başa çıkabildikleri dolayısıyla da örgüt içindeki politik faaliyetler artsa bile bu durumun sosyal yalnızlık düzeylerinde anlamlı bir farklılaşmaya yol açmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Bunun yanı sıra, katılımcıların politik yetenekleri çok düşükten orta seviyelere kadar yükseldikçe; örgüt içindeki politik faaliyetlerin sosyal yalnızlık düzeyleri üzerindeki olumsuz etkisinin azaldığı; bu olumsuz etkinin azalmasıyla birlikte içsellik statülerinin de (örgüte olan aidiyet duygularının) daha az olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.

Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; örgüt içinde algılanan politik faaliyetler arttıkça katılımcıların hem duygusal hem de sosyal anlamda yalnızlaştıkları; artan yalnızlaşmayla birlikte içsellik statüsü algılarının (örgüte olan aidiyet duygularının) da zayıfladığı görülmektedir. Algılanan örgüt içi politik faaliyetlerin bu olumsuz etkisinin bilhassa da politik yeteneği düşük olan çalışanlarda daha belirgin olduğu ifade edilebilir. Bu kişilerin; politik manevra kabiliyetine sahip olmamaları nedeniyle; mevcut politik ortamı kendileri için daha fazla bir tehdit unsuru olarak gördükleri; dolayısıyla da kendilerini korumak adına geriye çekildikleri böylelikle de hem sosyal anlamda daha fazla yalnızlaştıkları hem de aidiyet duygularının da daha fazla zayıfladığı söylenebilir.

Örgüt içinde algılanan politik faaliyetler, çalışanların hem işe hem de örgüte yönelik tutum ve davranışlarını etkilemekte; aynı zamanda da örgüt içindeki insan ilişkilerinin kalitesini belirlemektedir. Algılanan örgütsel politika hemen hemen tüm çalışanlar tarafından olumsuz karşılanmakta; aynı zamanda da çalışanlar nezdinde örgüte yönelik güvensizliği de tetiklemektedir. Dolayısıyla, örgütlerde politik davranış ve faaliyetlere geçit verilmemesi ve örgütün çalışanlar nezdinde politik olarak algılanıp algılanmadığına

da dikkat edilmesi gerektiği ifade edilebilir. Örgütlerde, tüm süreç ve faaliyetlere ilişkin açık, net ve kesin kurallar belirlenmesi ve bu kuralların harfiyen yürürlüğe konulmasının önemli olduğu söylenebilir. Böylelikle, hem örgüt içindeki politik faaliyetlerin oluşmasının bir nebze de olsa önüne geçilebileceği hem de örgütün çalışanlar nezdinde politik olarak algılanmasının önemli ölçüde engellenebileceği ifade edilebilir. Bunun yanı sıra, örgütlerde etik kodların oluşturulması, çalışanların örgüt içinde arzu edilen ve edilmeyen davranış ve faaliyetlere ilişkin bilgilendirilip bilinçlendirilmesi ve etkin bir denetim mekanizması kurularak etik kod ve politikaların kurum içinde yerleşiklik kazanmasına çalışılması önerilebilir.

Yapılan literatür taramasında araştırma konusunu ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmadığından elde edilen bulguların ilgili alana katkı sağlayacağı ifade edilebilir. Ancak araştırmanın bir takım kısıtları bulunmaktadır. Bu çalışma, kesitsel bir araştırma olup değişkenler arasında herhangi bir neden-sonuç ilişkisi kurulamamaktadır. Bunun yanı sıra, katılımcıların sosyal beğenilirlik kaygısıyla anket sorularını cevaplandırmış olabilecekleri de bir diğer olası kısıttır. Son olarak, saha araştırması, sadece bir devlet üniversitesinde görev yapan idari personel üzerinde yürütüldüğünden; elde edilen bulgular genelleştirilememektedir. Konuya ilişkin bundan sonra yapılacak çalışmalarda; algılanan içsellik statüsü üzerinde etkisi olabileceği düşünülen lider-üye ilişki kalitesi ile birey-örgüt uyumunun araştırma modeline dahil edilmesi konuya daha geniş bir perspektif kazandırması açısından araştırmacılara önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Adams G.L., Ammeter A.P., Treadway D.C., Ferris G.R., Hochwarter W.A., Kolodinsky R.W (2002). Perceptions of organizational politics: additional thoughts, reactions, and multi-level issues. *Research in Multi-Level Issues*, Vol. 1, pp. 287-94.
- Ahearn, K. K., Ferris, G. R., Hochwarter, W. A., Douglas, C., Ammeter, A. P.(2004). Leader Political Skill and Team Performance. *Journal of Management*, Vol.30, No.3, 309-327.
- Aiken, L. S., West, S.G.(1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions*. Newbury Park:Sage.
- Aksoy, A.(2016). Algılanan Örgütsel Politikanın Bağlamsal Performans Üzerine Etkisi: TRB1 Bölgesi İmalat Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl.4, Sayı.33, 51-60.
- Allen R.W., Madison D.L., Porter L.W., Renwick P.A., Mayes B.T. (1979). Organizational politics tactics and characteristics of its actors. *California Management Review*, Vol. 22, pp. 77-83.
- Andrews M. C., Kacmar M. K.(2001). Discriminating among organizational politics, justice, and support. *Journal of Organizational Behavior*, Vol.22, 347-366.
- Ashforth, B. E., Mael, F.(1989). Social Identity Theory and the Organization. *Academy of Management Review*, Vol.14, 20-39.
- Ay, F. A.(2015). İstismarcı Yönetim, İşyeri Yalnızlığı ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişkiler: Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.8, Sayı.41, 1116-1126.
- Blau, P.(1964). *Exchange and power in social life*. New York: Free Press.
- Cropanzano, R., Howes, J.C., Grandey, A.A. and Toth, P. (1997). The relationship of organizational politics and support to work behaviors, attitudes, and stress. *Journal of Organizational Behavior*, Vol. 18, 159-180.
- Cullen, K. L., Fan, J., Liku, C.(2014). Employee Popularity Mediates the Relationship Between Political Skill and Workplace Interpersonal Mistreatment. *Journal of Management*, Vol.40, No.6, 1760-1778.
- Doğan, T., Çetin, B., Sungur, M. Z.(2009). İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Cilt.10, 271-277.
- Drory A. (1993). Perceived political climate and job attitudes. *Organization Studies*, Vol.14, 59–71.
- Erdil, O., Ertoşun, Ö. G.(2011). The Relationship between Social Climate and Loneliness in the Workplace and Effects on Employee Well-Being. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Vol.24, 505-525.
- Ernst, J. M., Cacioppo, J.T.(1999). Lonely Hearts: Psychological Perspectives on Loneliness. *Applied and Preventive Psychology*, Vol8, 1-22.
- Eroğlu, K., Yılmaz, Ö.(2015). Etik Liderlik Davranışlarının Algılanan Örgüt İklimi Üzerine Etkisine Yönelik Bir Uygulama: İş Yaşamında Yalnızlık Duygusunun Aracılık Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Cilt.7, No.1, 280-308.
- Ferris G. R., Russ G. S., Fandt P. M. (1989). Politics in organizations. In Giacalone R. A., Rosenfeld P. (Edts.), *Impression Management in Organizations*, (pp.143-170), Hillsdale, NJ: Erlbaum
- Ferris G. R., Frink D. D., Galang M. C., Zhou J., Kacmar K. M., Howard J. L. (1996). Perceptions of organizational politics: Predictions, stress-related implications, and outcomes. *Human Relations*, Vol.49, 233–266.
- Ferris G.R., Kacmar K.M. (1992). Perceptions of organizational politics. *Journal of Management*, Vol. 18, pp. 93-116.
- Ferris G. R., Davidson S. L., Perrewe P. L.(2005). *Political Skill At Work: Impact on Work Effectiveness*. Davis-Black Publishing, Mountain View-California.
- Ferris G.R., Treadway D.C., Kolodinsky R.W., Hochwarter W.A., Kacmar C.J., Douglas C., Frink D.D.(2005). Development and validation of the political skill inventory. *Journal of Management*, Vol.31, 126-152.
- Ferris, G. R., Treadway, D. C., Perrewe, P. L., Brouer, R. L., Douglas, C., Lux, S.(2007). Political skill in organizations. *Journal of Management*, Vol.33, No.3, 290-320.
- Goodman, J. M., Evans, W. R., Carson, C. M.(2011). Organizational Politics and Stress: Perceived Accountability as a Coping Mechanism. *The Journal of Business Inquiry*, Vol.10, No.1, 66-80.
- Harris K. J., James M., Boonathanom R. (2005). Perceptions of Organizational Politics and Cooperation as Moderators of the Relationship Between Job Strains and Intent to Turnover. *Journal of Management Issues*, Vol.17, 26-42.
- Harvey, P., Harris, R. B., Harris, K. J., Wheeler, A. R.(2007). Attenuating the Effects of Social Stress: The Impact of Political Skill. *Journal of Occupational Health Psychology*, Vol.12, No.2, 105-115
- Kacmar K. M., Ferris G. R. (1991). Perceptions of organizational politics scale (POPS): Development and construct validation. *Educational and Psychological Measurement*, Vol.51, pp.193-205.

- Kacmar M. K., Carlson, D. S. (1997). Further validation of the perceptions of politics scale (POPS): A multiple sample investigation. *Journal of Management*, 23(5), 627-658.
- Kacmar K.M., Bozeman D.P., Carlson D.S., Anthony W.P. (1999). An examination of the perceptions of organizational politics model: replication and extension. *Human Relations*, Vol. 52, 383-416.
- Kacmar K.M., Baron R.A. (1999). Organizational politics: the state of the field, links to related processes, and an agenda for future research, *Research in Personnel and Human Resources Management*, Vol. 17, pp. 1-39.
- Karakaya, A., Büyükyılmaz, O., Ay, F. A. (2015). İşyeri Yalnızlığının İşkoliklik Üzerindeki Etkisi: Kardemir A.Ş.'de Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt.13, Sayı.3, 79-100.
- Kaymaz, K., Eroğlu, U., Sayılar, Y. (2014). Effect of Loneliness at Work on the Employees' Intention to Leave. "İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt.16, Sayı.1, 38-53.
- Keser A., Karaduman M. (2014). "İş Yaşamında Yalnızlık Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle İlişkisi ve Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt.3, Sayı.7, 179-197.
- Kimura T. (2013). The Moderating Effects of Political Skill and Leader-Member Exchange on the Relationship Between Organizational Politics and Affective Commitment. *Journal of Business Ethics*, Vol.116, pp.587-599
- Lam, L. W., Lau D. C. (2012). Feeling lonely at work: investigating the consequences of unsatisfactory workplace relationships. *The International Journal of Human Resource Management*, Vol.23, No.20, 4265-4282.
- Madison D. L., Allen R. W., Porter L. W., Renwick P. A., Mayes B. T. (1980). Organizational politics: An exploration of managers' perceptions, *Human Relations*, Vol.33, 79-100.
- Maslyn J.M., Fedor D.B. (1998). Perceptions of politics: does measuring different foci matter?, *Journal of Applied Psychology*, Vol. 84, 645-53.
- Meisler, G. (2014). Exploring emotional intelligence, political skill, and job satisfaction. *Employee Relations*, Vol.36, No.3, 280-293.
- Meurs, J. A., Gallagher, V. C., Perrewe, P.L. (2010). The role of political skill in the stressor-outcome relationship: Differential predictions for self-and-other reports of political skill. *Journal of Vocational Behavior*, Vol.76, 520-533.
- Munyon, T. P., Summers, J. K., Thompson, K. M., Ferris, G. R. (2015). Political skill and work outcomes: a theoretical extension, meta-analytic investigation, and agenda for the future. *Personnel Psychology*, Vol.68, 143-184.
- Murray V., Gandz J. (2001). Games executives play: Politics at work. *Business Horizons*, No. 12 (December), pp.11-23.
- O'Connor W.E., Morrison T.G. (2001). A comparison of situational and dispositional predictors of perceptions of organizational politics, *The Journal of Psychology*, Vol. 135, 301-312.
- Nartgün, Ş.S., Demirel, S. (2016). Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik İle İş Yaşamında Yalnızlık Düzeylerine İlişkin Görüşleri. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, Cilt.7, No.2, 139-156.
- Nye L. G., Witt L. A. (1993). Dimensionality and construct validity of the Perceptions of Organizational Politics Scale. *Educational and Psychological Measurement*, Vol.53, pp.821-829.
- Özçelik, H., Barsade, S. (2011). Work Loneliness and Employee Performance. *Academy of Management Annual Meeting Proceedings*, Vol.1, 1-6.
- Parker C.P., Dipboye R.L., Jackson S.L. (1995). Perceptions of organizational politics: an investigation of antecedents and consequences, *Journal of Management*, Vol. 21, 891-912.
- Peplau, L. A., Perlman, D. (1984). Loneliness Research: A Survey of Empirical Findings. In L. A. Peplau, S. E. Goldston, (Eds.), *Preventing The Harmful Consequences of Severe and Persistent Loneliness* (pp.13-47). Rockville Maryland: National Institute of Mental Health
- Perrewe, P. L., Nelson, D. L. (2004). Gender and career success: The facilitative role of political skill. *Organizational Dynamics*, Vol.33, 366-378.
- Pfeffer J. (1999). *Güç Merkezli Yönetim: Örgütlerde Politika ve Nüfuz*, Boyner Holding Yayınları, İstanbul.
- Sarah L. Wright, (2005). Organizational Climate, Social Support and Loneliness in the Workplace. In Neal M. Ashkanasy, Wilfred J. Zerbe, Charmine E.J. Härtel (ed.) *The Effect of Affect in Organizational Settings (Research on Emotion in Organizations, Volume 1)*, Emerald Group Publishing Limited, pp.123 - 142
- Stamper, C. L., Masterson, S. S. (2002). Insider or outsider? How employee perceptions of insider status affect their work behavior. *Journal of Organizational Behavior*, Vol.23, No.8, 875-894.

- Steinburg, A., Sullivan, V., Montoya, L.(1999). Loneliness and social isolation in the workforce for deaf individuals during the transition years: A preliminary investigation. *Journal of Applied Rehabilitation Counselling*, Vol.30, No.1, 22-30.
- Russell, D., Cutrona, C. E., Rose, J., Yurko, K.(1984). Social and Emotional Loneliness: An Examination of Weiss's Typology of Loneliness. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.46, No.6, 1313-1321.
- Valle M., Perrewew P.L. (2000). Do politics perceptions relate to political behaviors? Tests of an implicit assumption and expanded model, *Human Relations*, Vol. 53, 359-86.
- Vigoda E. (2000). Organizational Politics, Job Attitudes, and Work Outcomes: Exploration and Implications for the Public Sector, *Journal of Vocational Behavior*, 57(3), 326–347.
- Vigoda-Gadot E. (2007). Leadership Style, organizational politics, and employees' performance: An empirical examination of two competing models, *Personnel Review*, Vol.36, No.5, 661-683.
- Voyer J. J.(1994). Coercive Organizational Politics and Organizational Outcomes: An Interpretive Study, *Organization Science*, Vol.5, No.1, 72-85.
- Witt, L. A. (1998). Enhancing organizational goal congruence: A solution to organizational politics, *Journal of Applied Psychology*, 83(4), 666–674.
- Wright, S.L., Burt, C. D.B., Strongman, K.T.(2006). Loneliness in the Workplace: Construct Definition and Scale Development. *New Zealand Journal of Psychology*, Vol.35, No.2, 59-68.
- Yang K. (2008). Examining Perceived Honest Performance Reporting by Public Organizations: Bureaucratic Politics and Organizational Practice, *Journal of Public Administration Research and Theory*, Vol.19, 81-105.

“Arap Baharı” Sonrası Dönemde Fırat-Dicle Uyuşmazlığı

Murat BAYAR*

Tuğba BAYAR**

Öz

Irak, Suriye ve Türkiye arasında 1960’lı yıllardan beri devam etmekte olan su sorunu, Fırat-Dicle havzasında artan kuraklık, nüfus ve tarım-enerji ihtiyaçlarıyla taraflara zarar veren bir çıkmaza girmiştir. Üç kıyıdaş arasında nehirlerin statüsü ve kullanımı hususlarına odaklanan uyuşmazlık bazı dönemlerde tırmanarak askeri tehditler içermiş olsa da sıcak çatışmaya dönüşmemiş ve su insan hayatını tehdit edecek şekilde bir silah olarak kullanılmamıştır. Öte yandan, Suriye ve Türkiye arasında 2000’li yıllarda yaşanan yakınlaşma döneminde dahi nihai bir anlaşma sağlanamamıştır. Bu arka plandan hareketle makalemiz “Arap Baharı” sonrası dönemde su sorunun yapısal bir dönüşümden geçmekte olduğunu vurgulamaktadır. Şöyle ki, bağımsızlık ilan etmeye hazırlanan Kuzey Irak Kürtlerinin yanı sıra Daesh/İŞİD ile PYD-YPG’nin havza boyunca stratejik toprakları ve barajları ele geçirmesi, uyuşmazlığa yeni devlet ve devlet-dışı aktörlerin birincil taraf olması ihtimalini doğurmuştur. Ayrıca, Suriye ve Irak’taki iç savaşlarda suyun ölümcül bir silah olarak kullanılması diğer bir önemli gelişmedir. Makalemiz tarafların ve konuların artmakta olduğu su sorununda uyuşmazlık çözümü ihtimalinin artık daha azaldığı sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fırat, Dicle, Irak, Suriye, Türkiye, Daesh, İŞİD.

The Euphrates-Tigris Conflict in the Post “Arab Spring” Era

Abstract

The water conflict between Iraq, Syria and Turkey that has continued since the 1960s has entered a mutually-hurting stalemate due to increasing populations, drought and agricultural-energy needs in the basin. While the conflict that centers around the status and use of rivers escalated to the level of military threats during certain periods, it has not evolved into any military conflict or the use of water in a life-threatening way. Yet, a final agreement has not been reached even during the rapprochement period between Syria and Turkey in the 2000s. Based on this premises, our paper underlines that the conflict has been going through a structural transformation in the “post-Arab Spring” era. The capture of some strategic lands and dams along the Euphrates-Tigris basin by Daesh/ISIS and PYD-YPG, as well as by the Northern Iraqi Kurds, who are preparing to declare independence, indicate that new state and non-state actors may become primary parties in this conflict. Furthermore, the use of water as a lethal weapon in the Iraqi and Syrian civil wars signify another important development. This paper concludes that the resolution of this conflict has become less likely due to the increasing number of parties and issues.

Keywords: Euphrates, Tigris, Iraq, Syria, Turkey, Daesh, ISIS.

* Yrd.Doç.Dr., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi. murat.bayar@asbu.edu.tr

** Öğr.Gör.Dr., Uluslararası İlişkiler, Bilkent Üniversitesi. tugba.bayar@bilkent.edu.tr

GİRİŞ

Irak, Suriye ve Türkiye arasında 1960'lı yıllardan beri devam etmekte olan, Fırat-Dicle nehirlerinin hukuki statüleri ve kullanımı hususlarının öne çıktığı su sorununda gerilim bazı dönemlerde tırmanmış, ancak sıcak çatışma gerek birincil tarafların inisiyatifi, gerekse üçüncü tarafların girişimleriyle önlenmiştir.¹ Buna karşın, artan kuraklık, nüfus ve enerji ihtiyacı gibi sebeplerden dolayı uyumsuzluk taraflara çeşitli derecelerde zarar veren bir çıkmaza girmiştir. Bu arka planı dikkate alarak makalemiz, su sorununun “Arap Baharı” sonrası dönemde geçirmekte olduğu yapısal değişimi uyumsuzluk çözümü perspektifinden incelemektedir.

2010 yılında Tunus'ta başlayıp Libya ile Mısır başta olmak üzere birçok Ortadoğu ülkesine yayılan ve demokratikleşmeye yönelik halk ayaklanmalarını içeren döneme “Arap Baharı” tanımlaması yapılmaktadır. Bu tanımdan hareketle, eski rejimin askeri darbeye geri dönüş yaptığı Mısır, Kaddafi sonrası iç çatışmalara sürüklenen Libya ve özellikle iç savaşların en kanlı şekilde sürdüğü Suriye ile Yemen vakaları göz önüne alındığında sözde baharın 2017 yılı itibariyle sona erdiği ve Ortadoğu'nun “Arap Baharı” sonrası döneme girdiğinden söz edilebilir. Bu dönemde bölgeyi çalısın akademisyenlerin ve uzmanların üzerinde en fazla mesai harcadıkları konular, doğal olarak, terörizm ve iç savaş olmakla birlikte, günlük siyasetin üstünde bir konu olarak kabul edilebilecek su sorununun takip edilmesi önem arz etmektedir.

Aşağıda öncelikle su sorununun tarihi arka planı ve uluslararası hukuktaki yeri ele alınmaktadır. Daha sonra bu noktalardan hareketle uyumsuzluğun “Arap Baharı” sonrası dönemde geçirmekte olduğu yapısal değişimin sebepleri ortaya konulmaktadır. Sonuç bölümünde, belirtilen değişimin uyumsuzluğun çözüm olasılığını nasıl etkilediği tartışılmaktadır.

1. SU SORUNUNUN ARKA PLANI

Artan nüfus ve enerji ihtiyacının yanı sıra kuraklık sebepleriyle dünyada suya yönelik arz-talep dengesizliği oluşmaktadır.² Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Organizasyonu 2015'de yayınladığı bir raporunda dünya nüfusunun 9-10 milyar kişi seviyesine yükselmesinin beklendiği 2050 yılında tatlı su kaynakları açısından en fazla sıkıntı yaşanacak bölgelerin başında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı göstermektedir.³ Bu bağlamda, tarih boyunca olduğu gibi bugün ve gelecekte de Fırat ve Dicle nehirleri Ortadoğu toplumları için yaşamsal öneme sahip olmaya devam etmektedir.

Yukarıda belirtilen arz-talep dengesizliğine siyasi istikrarsızlıklar ve uluslararası sistemin anarşik yapısı eklendiğinde su savaşlarının ortaya çıkacağı tahmininde bulunan uzmanlar her şeyden önce sorunun kritikliğine dikkat çekmişlerdir.⁴ Ayrıca, Irak ve Suriye'de 2010'la-

1 Kıyıdaş ülkeler alfabetik olarak sıralanmıştır.

2 S. Yoffe, et al., 'Geography of International Water Conflict and Cooperation: Data Sets and Applications', *Water Resources Research*, c. 40, 2004, s. 1-12.

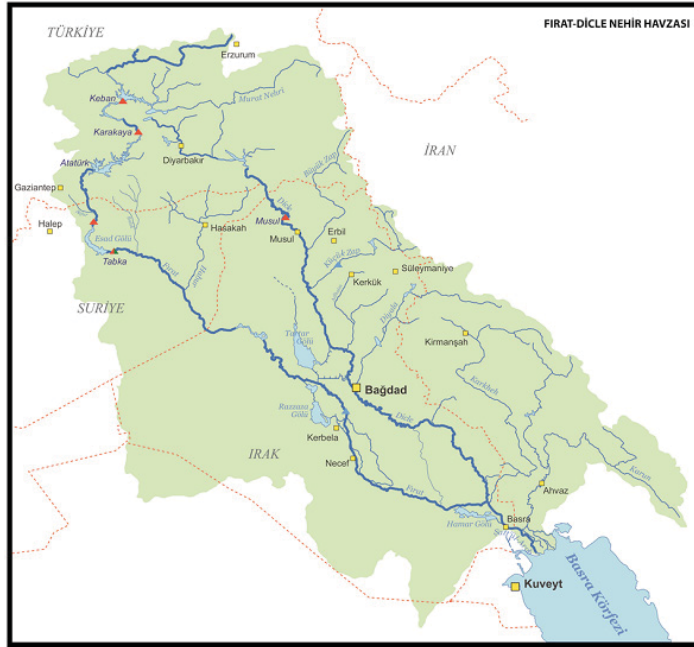
3 Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Organizasyonu, *Towards a Water and Food Secure Future: Critical Perspectives for Policy-makers*, Roma, Marsilya: World Water Council, 2015.

4 T.F. Homer-Dixon, 'On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict', *International Security*, c. 16, sy. 2, 1991, s. 76-116. M. O'Hanlon, 'Coming Conflicts: Interstate War in the New Millenium', *Harvard International Review*, 2001, Yaz, s. 42-46. Z. Akbaş, 'Türkiye'nin Fırat ve Dicle Sınırşın Sularından Kaynaklanan Güvenlik Sorunu ve Çatışma Riski', *Bilig*, c. Kış, sy. 72, 2015, s. 93-116.

rın başında yaşanan kuraklığın ve tarımsal üretimdeki çöküşün yol açtığı iç göçlerin bu ülkelerde toplu ayaklanmalara, silahlı örgütlerin kolaylıkla militan devşirmesine, dolayısıyla yeni askeri müdahalelere yol açtığı ileri sürülmektedir.⁵ Büyük resme bakıldığında, Ortadoğu'daki uyuşmazlıklarda kaynak kıtlığının (veya petrolde olduğu gibi, fazlalığının) yanı sıra siyasi kurumların yeterince gelişmemiş olması, mezhepsel düşmanlıklar, temsiliyet eksikliği gibi birçok temel sorunun rol oynadığını dikkate almak gerekmektedir.⁶

Her ikisi de Türkiye topraklarında doğan nehirlerden 2,786 km uzunluğundaki Fırat Suriye'den geçip Irak'ta Dicle ile birleşerek Şattülrap'ı oluşturduktan sonra Basra Körfezi'ne akmaktadır. Fırat nehrinin 1930-1973 döneminde yıllık ortalama su kapasitesi yaklaşık 30 milyar metreküpken bu miktar 1974-2010 döneminde 25 milyar metreküp civarına düşmüştür. Yıllık kapasitesi yaklaşık 54,7 milyar metreküp olan Dicle nehri ise 1,800 km uzunlukta olup Suriye sınırını takip ederek Türkiye'den çıktıktan sonra Irak'tan sona ermektedir.⁷

Şekil 1: Fırat-Dicle Havzası

Kaynak: T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 2015.⁸

- 5 M. Al Jabbari, et al., 'Rivers of Babylon: Iraq's Water Crisis - And What Turkey Should Do', *Foreign Affairs*, 23 August 2015.
- 6 C. Yenigün, 'Conflict Resolution for the Middle East: Sectarian Rapprochement', *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, c. 3, sy. 2, 2016, s. 13-27.
- 7 United Nations Economic and Social Commission for Western Asia, *Inventory of Shared Water Resources in Western Asia*, New York: United Nations, 2013. D.D. Kırkıcı, 'Sınırşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri', Uzmanlık Tezi, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara 2014, http://suyonetimi.ormansu.gov.tr/Libraries/su/DUYGU_DO%C4%9EU_KIRKICI-UZMANLIK_TEZ%C4%B0-_nihai.sflb.ashx, (erişim 4 Haziran 2017).
- 8 'Su Hukuku ve Politikaları İhtisas Heyeti "Dicle-Fırat Havzası" Gündemi İle Toplandı', T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 17 Aralık 2015, http://suyonetimi.ormansu.gov.tr/AnaSayfa/resimliHaber/15-12-17/Su_Hukuku_ve_Politikalar%C4%B1_%C4%B0htisas_Heyeti_%E2%80%9CDicle-F%C4%B1rat_Havzas%C4%B1%E2%80%9D_G%C3%BCndemi_%C4%B0le_Topland%C4%B1.aspx?sflang=tr, (erişim 4 Haziran 2017).

Güncel veriler iç savaş halindeki aşağı kıyıdaşlardan temin edilememekle birlikte, geçmişteki rakamlardan hareketle 2020 yılı için tahmin edilen kişi başına düşen yıllık su miktarı Irak, Suriye ve Türkiye’de, sırasıyla, 950 m³, 780 m³ ve 980 m³ şeklindedir. Bu miktarlar “su zengini” olarak tanımlanan ülkelerin alt sınırıyla (8,000 m³) karşılaştırıldığında dahi Ortadoğu’daki su kaynaklarının kıtlığı ortaya çıkmaktadır.⁹

Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapılan barajların en büyükleri arasında Atatürk, Keban ve Karakaya (Türkiye), Tabka (Suriye) ve Musul (Irak) bulunmaktadır (Şekil 1). Irak, Suriye ve Türkiye arasındaki su sorunu bu barajların inşa edilme süreciyle başlamıştır. Fırat nehri üzerinde 1960’ların sonlarında yapımına başlanan barajlardan Tabka 1973’de ve Keban 1975’de tamamlanmıştır. Bu iki barajın yapımında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Suriye’ye teknik destek verirken Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’ye 40 milyon dolar kredi sağlamıştır.¹⁰

Tabka ve Keban barajlarının faaliyete geçmesinin hemen akabinde Irak aşağı kıyıdaş olarak su miktarının düştüğü şikâyetinde bulunmuş ve Suriye ile askeri çatışmanın eşliğine gelmiştir.¹¹ 2009 yılında ise Irak dörtte bir seviyesine kadar inen su miktarından Türkiye’nin Fırat üzerindeki barajlarını sorumlu tutup yukarı kıyıdaşından daha fazla su talep etmiş, ancak artırılan su akışını yeterli bulmamıştır.¹² Egemenlik hakkı ve suyun miktarı ile kalitesi hususlarının öne çıktığı bu uyuşmazlıkta yukarı kıyıdaş Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinin tek bir havza oluşturduğunu ve “hakça, akılcı ve optimum” kullanım çerçevesinde aşağı kıyıdaşlara “ciddi zarar” vermeme yaklaşımını benimsediğini vurgulamaktadır.¹³ Suriye ise Lübnan’dan sonra kendisinin yukarı kıyıdaş ve Türkiye’nin aşağı kıyıdaş olduğu 404 km uzunluğundaki Asi nehrinin son bulduğu Hatay’ın Türkiye’ye ait olduğunu resmen kabul etmediğinden Fırat-Dicle ile Asi nehirlerinde kendisinin uyguladığı farklı politikaları tutarsız görmemektedir.¹⁴

Su sorununa taraf ülkeler arasında varılmış kritik mutabakatlar: 1975 krizinden sonra Suudi Arabistan’ın arabuluculuğuyla suyun %58 Irak ve %42 Suriye şeklinde bölüşülmesi;¹⁵ 1987’de Türkiye’nin 500 m³/sn. suyu Suriye sınırından bırakması yönünde iki ülkenin protokol imzalaması; 1998 Adana Mutabakatı ile Suriye’nin PKK’yı ülke dışına çıkarma-

9 ‘Water Issues between Turkey, Syria and Iraq’, Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM), 2012, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/WATER-ISSUES-BETWEEN-TURKEY-SYRIA-AND-IRAQ.pdf>, (erişim 6 Haziran 2017). ‘Toprak Su Kaynakları’, 2014, <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>, (erişim 7 Haziran 2017).

10 ‘International Water Event Database, International Freshwater Treaties Database’, 12.05.2017, The Transboundary Freshwater Dispute Database, College of Earth, Ocean, and Atmospheric Sciences, Oregon State University, <http://www.transboundarywaters.orst.edu>, (erişim 6 Haziran 2017).

11 A. Kiran, *Ortadoğu’da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı*, İstanbul: Kitap Yayınevi 2005. ‘Dikkatle Ele Alınız! Tabka Barajı Trajedisi’, ORSAM, 2017, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/12740>, (erişim 4 Haziran 2017).

12 J.P. Jongerden, ‘Dams and Politics in Turkey: Utilizing Water, Developing Conflict’, *Middle East Policy*, c. 17, sy. 1, 2010, s. 137 - 143.

13 ‘Türkiye’nin Su Politikası’, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-su-politikasi.tr.mfa, (erişim 4 Haziran 2017).

14 United Nations, *Inventory of Shared Water Resources in Western Asia*, 2013. C. Zehir, *Ortadoğu’da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına*, İstanbul: Su Vakfı 2003. A. Kibaroglu, et al., *A Comprehensive Look to the Water Resource Policies of Turkey*. TMMOB Su Politikaları Kongresi sunumu, Ankara, 2006.

15 1990 yılında Türkiye’nin Atatürk Barajı’nı doldurmak için tarafları önceden bilgilendirerek Fırat’ın suyunu 1 ay süreyle kesmesini müteakip Irak ve Suriye nihai bir anlaşma yapılana kadar geçerli olmak üzere bölüşüm anlaşmalarını yenilemişlerdir.

yı kabulü; 2001 yılında Suriye ve Türkiye'nin ilgili alanlarda eğitim, teknoloji paylaşımı ve birlikte proje geliştirme yönünde ortak açıklaması ve 2002'de protokol imzalamaları şeklindedir. Ayrıca, Irak ve Türkiye, Suriye-Türkiye sınırından 500 m³/sn. su bırakılması hususunda 2005 yılında karşılıklı anlaşmaya varmışlardır.¹⁶

Türkiye her iki nehirde hem Suriye, hem Irak açısından üst kıyıdaş konumunda bulunduğundan, uyumsuzluğun analizinde Güneydoğu Anadolu Projesi'ne (GAP) özel bir yer ayrılması gerekmektedir. Fırat-Dicle havzasında dokuz ili kapsayan bir bölgesel kalkınma projesi olan GAP'ın çerçevesi 1977 yılında oluşturulmuş ve 1989 yılında kabul edilen ana planında 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali (HES) öngörülmüştür. Türkiye 1975 yılında Dünya Bankası'na yaptığı destek başvurusu aşağı kıyıdaşların rızaları olmadığı için reddedince projenin finansman yükünü büyük ölçüde tek başına üstlenmiştir.¹⁷ Bununla birlikte, Suriye ve Türkiye arasındaki 1987 protokolünde belirtilen 500 m³/sn. su akışının Dünya Bankası'nın incelemesinde adil bir miktar olarak ortaya konulduğu not edilmelidir.¹⁸ Aşağı kıyıdaşların vetosu sonucu yeterli dış kredi alınamamasının Türkiye üzerinde yarattığı mali yükün 1980'li ve 1990'lı yıllardaki yüksek enflasyonun en önemli sebeplerinden birisi olduğunun altı çizilmektedir.¹⁹ Barajların proje durumuna Tablo 1'de yer verilmektedir.

Tablo 1: GAP Barajlarının Proje Durumu

Fırat Nehri		Dicle Nehri	
Baraj	Proje Durumu	Baraj	Proje Durumu
Karakaya	İşletme	Kralkızı	İşletme
Atatürk	İşletme	Dicle	İşletme
Çamgazi	İşletme	Batman	İşletme
Kayacık	İşletme	Garzan	İşletme
Birecik	İşletme	Silvan	İnşaat
Karkamış	İşletme	Ilisu	İnşaat
Sırımtaş	İşletme	Cizre	Proje
Hancağz	İşletme		
Ardıl	İnşaat		
Gömikan	Proje		
Koçali	Proje		
Büyükçay	Proje		
Besni	Proje		
Bayramlı (regülatör)	Proje		
Kemlim	Planlama		

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2015.²⁰

16 'International Water Event Database, International Freshwater Treaties Database', 12.05.2017, Oregon State University.

17 GAP için öngörülen 32 milyar ABD doları kamu yatırım maliyetine karşın Türkiye 1994-2013 döneminde toplam 10,9 milyar ABD doları ve 66 milyon Avro hibe finansmanı ile 2 milyar ABD doları kredi sağlamıştır. 'Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum', 2016, <http://yayin.gap.gov.tr/2015-gap-son-durum-yayin-...>

18 A. Kibaroglu ve I.H.O. Ünver, 'An Institutional Framework for Facilitating Cooperation in the Euphrates-Tigris River Basin', *International Negotiation*, c. 5, 2000, s. 311-330.

19 A. Swain, *Managing Water Conflict: Asia, Africa and the Middle East*, Londra, New York: Routledge 2004.

20 'Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum', 2016, <http://yayin.gap.gov.tr/2015-gap-son-durum-yayin-ef1457f5b1.html>, (erişim 4 Haziran 2017).

Projede altyapının yanı sıra tarım, sanayii, sosyal, sağlık, çevre ve kültür bileşenleri bulunmaktadır. Bütçe içinde GAP'a ayrılan pay 1990-2011 döneminde en az %4.9, en çok %14.4 seviyelerinde olmuş ve özellikle 2008-2011 döneminde %11,9'un altına düşmemiştir.^{21,22} Bu verilerden hareketle, Suriye-Türkiye ilişkilerinin en iyi olduğu dönemde GAP yatırımlarının hızlandırılmış olduğu sonucu çıkarılabilir.

2. ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN SU SORUNU

Su sorununda uluslararası alanındaki önemli metinlerden birisi 1992 yılında Helsinki'de imzaya açılarak 1996'da yürürlüğe giren ve 2017 itibarıyla kırk taraf ülkeden mürekkep olan Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Göller ve Sınırtaş Su Yollarının Korunması ve Kullanılması Hakkında Sözleşmedir (kısaca, 1992 Helsinki Sözleşmesi). İmzacı ülkelerin haricinde Avrupa Birliği (AB) de imzacı uluslararası örgüt olarak yer almaktadır. Türkiye'nin imzacı taraf olmadığı 1992 Helsinki Sözleşmesi, su yolları hususu hariç olacak şekilde sınırtaş suların genel prensiplerini ortaya koymaktadır. En önemli özelliği yukarı kıyıdaş ülkelerin aşağı kıyıdaşlarına "önemli zarar vermeme" yükümlülüğü getirmesi ve önemli zarar doğması halinde ne tür tazminatların gündeme gelebileceğini tartışmasıdır.²³

1992 Helsinki Sözleşmesi uluslararası silahlı çatışmalar hukukuna da atıflarda bulunmaktadır. 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri²⁴ ve 1977 tarihli ek protokollerine²⁵ göre içme suyu tesisleri, depoları ve sulama kanalları gibi sivil halkın yaşamını sürdürmesi için elzem mal ve kaynaklara saldırmak yasaklanmıştır. Buna sulama şebekeleri de dahil edilmiştir. 1949 Cenevre Sözleşmesine taraf olmuş tüm ülkeler bu koşullar ile bağlanmaya rıza göstermişlerdir. Türkiye de Cenevre konvansiyonuna taraf bir ülkedir, ancak ek protokolleri kabul etmemiştir. Suriye ve Irak ise Ek Protokol 1'i kabul etmiş ancak Ek Protokol 2'yi kabul etmemiştir.²⁶

Diğer bir önemli metin olan Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Sözleşmesi 1997 yılında BM Genel Kurulu'nda 3 ret ve 27 çekimsere karşı 103 oy ile kabul edilmiştir. Çin ve Burundi'nin yanı sıra Türkiye ret oyu veren üç ülke arasında yer alırken Irak ve Suriye Sözleşmeye resmen katılmışlardır.²⁷ BM Türkiye Daimî Temsilcisi Büyükelçi Hüseyin Çelem bir çerçeve anlaşması olması sıfatıyla bu sözleşmenin genel prensipleri yansıtmayı gerektiğini, söz konusu metnin bir çerçeve oluşturmak yerine planlanmış bir takım tedbirleri yansıttığını, böyle bir uygulamanın uluslararası hukukta

21 'GAP Sunum', "GAP'ta Son Durum", GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2015, <http://www.gap.gov.tr/gap-sunum-sayfa-144.html>, <http://www.gap.gov.tr/gap-ta-son-durum-sayfa-32.html>, (erişim 4 Haziran 2017).

22 'Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum', 2016, <http://yayin.gap.gov.tr/2015-gap-son-durum-yayin-...>

23 D.P. Forsythe, 'Water and Politics in the Tigris-Euphrates Basin: Hope for Negative Learning?', *Water Security in the Middle East: Essays in Scientific and Social Cooperation*, J.A. Cahan (ed.), Anthem Press, 2017, s. 169.

24 'Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi', 12 Ağustos 1949, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/385ec082b509e76c41256739003e636d/6756482d86146898c125641e004aa3c5>, (erişim 3 Haziran 2017).

25 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine el uluslararası olmayan silahlı çatışma mağdurlarının korunmasına ilişkin. 8 Haziran 1977.

26 Forsythe, *Water and Politics in the Tigris-Euphrates Basin*, 2017.

27 'Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses', Birleşmiş Milletler, 21 Mayıs 1997, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XXVII-12&chapter=27&clang=en, (erişim 2 Haziran 2017).

yeri olmadığını, işbu mekanizmanın devletler arasında eşitsizlik yarattığını ifade etmiştir.²⁸ Ayrıca, gelecekte oluşabilecek bir takım anlaşmazlıkları öngörerek bunların çözümü için belirli devletleri kayırcı zorunlu kurallar belirlemenin bir çerçeve anlaşması için uygun olmadığını ve taslak anlaşmanın su yolu devletlerinin kendi topraklarında bulunan uluslararası su yolları üzerindeki egemenliğine hiçbir atıfta bulunmadığına da dikkati çekmiştir. Son olarak Büyükelçi Çelem, bu Sözleşmenin, “önemli hasara yol açmama” yükümlülüğünü öncelikli olarak hakkaniyet ve nısfete uygun ve makul kullanım prensibi üzerine kurması gerektiğini belirtmiştir.²⁹

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’nün 38. (1) maddesine göre uluslararası hukukun en temel kaynaklarından birincisi sözleşmeler, ikincisi ise örfi hukuk, diğer ismiyle teamül hukukudur.³⁰ Anlaşmaların imza ve onay sürecini müteakip yürürlük kazanması söz konusu olduğundan dahil olacak devletlerin açık rıza beyanı gerekmektedir. Öte yandan, irade beyanı örfi hukukun geçerlilik kazanma sürecinde lüzumlu bir unsur olmadığından küresel (en azından bölgesel) yeknesak uygulama, örfi hukukun oluşması için kâfi görülmektedir. 1997 BM Su Yollarının Kullanımı Sözleşmesinin henüz örfi hukukun bir parçası olmadığı kabul edilmektedir.³¹ Dolayısıyla, 2014 yılında yürürlüğe giren 1997 Sözleşmesi Türkiye için bağlayıcı değildir.

Öte yandan, Türkiye’nin AB ile 2005 yılında başlamış olan adaylık müzakereleri açısından bakıldığında su sorununa yaklaşım farklılığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye Fırat ve Dicle’nin sularını kıyıdaşlarla birlikte ve dış tarafların müdahalesi olmadan “iki nehir, tek havza” çerçevesinde ele almayı benimsemektedir. Öte yandan, 2000/60/EC Su Çerçevesi Yönetmeliğini kabul etmiş olan AB, 1992 Helsinki Sözleşmesi’ne taraftır ve kıyıdaşların su sorunlarının çözümünde önce müzakere, sonra Uluslararası Adalet Divanı’nın hakemliği yöntemlerine gidilmesini benimsemiştir.³² Dolayısıyla, üyelik müzakere süreci devam ettiği ve AB müktesebatı yürürlüğe konulduğu takdirde Türkiye’nin mevcut yaklaşımını terk etmesi ve bu zamana kadar vermeyi kabul ettiğinden çok daha fazla suyu aşağı kıyıdaşlarına bırakması gerekebilecektir.³³

3. UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ PERSPEKTİFİNDEN SU SORUNUNUN DEĞİŞEN YAPISI

Fırat-Dicle sorununun analizinde uyuşmazlık çözümü (UÇ) yaklaşımı önemli araçlar sunmaktadır. Bir araştırma alanı olarak UÇ çatışmaları daha iyi anlamaya, şiddeti azaltmaya ve siyasi süreçlerle çıkar farklılıklarını gidermeye yönelik fikir, teori ve yöntemleri içer-

28 D.Ö. Dolunay, BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşmenin Türkçe Çevirisi, İÜHFM, c. 54, 1997, sy. 4.

29 ‘Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Basın Açıklaması, GA/9248’, 21 Mayıs 1997, http://www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/convention_press.html, (erişim 2 Haziran 2017).

30 ‘Statute of the International Court of Justice’, http://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/ici_statute_e.pdf, (erişim 3 Haziran 2017).

31 A. Schwabach, ‘United Nations Convention on the Law of Non-Navigational Uses of International Watercourses, Customary International Law, and the Interests of Developing Upper Riparians’, *Texas International Law Journal*, c. 33, sy. 2, 1998, s. 257-280.

32 C. Akkaya, et al., *Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, TMMOB Su Politikaları Kongresi sunumu, Ankara, 2006.

33 Wouters, P., ‘The Legal Response to International Water Scarcity and Water Conflicts: The UN Watercourses Convention and Beyond’, *Allocating and Managing Water for a Sustainable Future: Lessons from Around the World*, Yaz konferansı, 11-14 Haziran, 2002. H. Elver, ‘Turkey’s Rivers of Dispute’, *Middle East Report*, 2010, sy. 40.

mektedir.³⁴ Çatışma sistemlerini etkileyen yapısal ve algısal etkenlere odaklanan UÇ bu yönüyle Barış Çalışmaları alanından ayrılmaktadır.³⁵

UÇ alanında en fazla referans verilen teoriler arasında gelen insan gereksinimleri teorisi (İGT) Maslow'un gereksinim hiyerarşisi teorisiyle benzerlikler göstermektedir.³⁶ İGT'ye göre güvenlik, grup aidiyeti, kendini gerçekleştirme ve adalet duygusu gibi temel gereksinimler giderilmedikleri takdirde uyuşmazlığa, hatta sıcak çatışmaya yol açabilirler, dolayısıyla pazarlık konusu yapılmamalıdır.³⁷ Göreli yoksunluk teorisine göre ise çatışmaların temelinde bir grubun hak ettiğini düşündüğüyle elde edebildiği arasındaki (özellikle başka gruplarla karşılaştırıldığında) uçurumun büyüklüğü yatmaktadır.³⁸ Uyuşmazlıkların ortaya çıkmasında kaynakların kıtlığı, tarafların çatışmacı zihniyeti, birbirlerinin göreceli güçleri hakkında gerçekçi bilgilere sahip olmamaları ve karşılıklı güvensizlik gibi özel etkenler sayılmaktadır.³⁹ Bu bağlamda, şiddet illaki silahlı çatışma şeklinde değil, grupların en temel gereksinimlerini karşılamalarının yapısal olarak engellenmesi şeklinde zuhur edebilir.⁴⁰

Diğer bir görüşe göre, bir uyuşmazlığın çözülebilmesi için gereken koşullar arasında fırsat (örneğin, yeterli zaman), kapasite (müzakere becerileri, maddi kaynaklar) ve tarafların rızası bulunmaktadır.⁴¹ UÇ yaklaşımıyla çatışmaların temel sebepleri incelenirken özellikle üçüncü tarafların arabuluculuk ve uzlaştırma (conciliation, İngilizce) gibi katkı potansiyelleri değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, Irak, Suriye ve Türkiye arasında 50 yılı aşkın süredir devam etmekte olan su sorunu zengin bir inceleme imkanı sağlamaktadır.

Irak, Suriye ve Türkiye arasındaki su sorununda 1960'lardan "Arap Baharı"na kadar geçen dönemde birincil taraflar üç kıyıdaş ülkeyle sınırlı kalmıştır. Fırat, Dicle ve Asi nehirleri üzerindeki barajların aşağı kıyıdaşların rızası olmadan yapılması ve kullanıma açılması sorunu tetikleyen sebeplerden birisidir. Ancak, bölgede suyun nüfusa ve üretim (tarım, enerji) ihtiyacına kıyasla kıt bir kaynak olmasının yanı sıra taraflar arasında geçmişten gelen ve jeopolitik tehditlerden beslenen güvensizliklerin bulunması sorunun ana sebepleri arasındadır. Örneğin, Keban ve Tabka barajlarının yapımına başlanıldığı Soğuk Savaş döneminde Türkiye, ABD ile işbirliği yapmaktayken SSCB, Suriye ve Irak'taki BAAS rejimlerine yoğun ekonomik ve askeri yardım sağlamıştır.⁴² Karşıt kamplarda yer alan tarafların arasında Hatay gibi başka uyuşmazlıkların bulunması, yukarı kıyıdaşların baraj yaparak suyu kontrol etme niyetleri konusundaki endişeleri

34 J. Bercovitch, et al., *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2009, s. 1.

35 N. Beriker, 'The Conflict Resolution Field: Reflections on Multiple Realities, Challenges, and Geographical Divides 2015', *Brown Journal of World Affairs*, 2015, c. XXI, sy. II.

36 A.H. Maslow, 'A Theory of Human Motivation', *Psychological Review*, ç. 50, sy. 4, 1943, s. 370-96.

37 J. Burton (ed.), 'Introduction', *Conflict: Human Needs Theory*, Londra: Palgrave Macmillan 1990, s. 1-4.

38 T.R. Gurr, *Why Men Rebel*, Princeton, NJ: Center of International Studies, Princeton UP, 1970.

39 D.G. Pruitt ve S.H. Kim, *Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement*, New York: McGraw-Hill Higher Education, 2004.

40 J. Galtung, 'A Structural Theory of Imperialism', *Journal of Peace Research*, ç. 8, sy. 2, 1971, s. 81-117.

41 A.C. Tidwell, *Conflict Resolved?: A Critical Assessment of Conflict Resolution*, Londra: A&C Black, 2001.

42 'Soviet Relations with the Baathists in Iraq and Syria', Central Intelligence Agency (CIA), 27 June 1969, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000772106.pdf, (erişim 7 Haziran 2017).

güçlendirmiştir.⁴³

Tarihsel çerçevede birincil taraflar arasındaki uyuşmazlık suyun sahipliği ve adil paylaşımı hususlarında yoğunlaşmaktadır. Bu sorunla yakından ilişkili konular arasında Suriye'nin 1998 yılına kadar PKK'yı Türkiye'ye karşı tehdit olarak kullanması ve koordinasyon eksikliği dolayısıyla çevresel sorunlarının aşılammaması sayılabilir. Suriye ve Irak, Türkiye'nin inşa ettiği barajların kendi sularının miktarını ve kalitesini düşürdüğünü, dolayısıyla 1997 Birleşmiş Milletler Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Sözleşmesi çerçevesinde bir çözümün gerektiğini öne sürmektedir. Buna karşın Türkiye "iki nehir, tek havza" görüşünü savunmakta, Fırat ve Dicle nehirlerinin toplam su potansiyeli üzerinden bir bölüşümün aşağı kıyıdaşlar tarafından suyun verimli kullanılması ve dış aktörlerin müdahale etmemesi şartlarıyla gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır.⁴⁴

Üç ülke arasındaki su sorunuyla ilişkili ikincil taraflardan birisi PKK'dır.⁴⁵ Suriye ve Türkiye arasında 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı'na kadar Abdullah Öcalan'ı topraklarında barındıran ve PKK üyelerine kendi kontrolündeki (Asi nehrinin de doğduğu) Bekaa, Lübnan'da üstlenme imkanı sağlayan Suriye, yukarı kıyıdaşının siyasi ve askeri baskısı karşısında terör örgütünü topraklarından çıkarmayı kabul etmek durumunda kalmıştır.⁴⁶ O tarihe kadar özellikle su sorununda Türkiye'ye karşı DHKP-C, Dev Sol ve TİKKO'nun yanı sıra bir koz olarak kullanılan PKK böylece Suriye'nin nüfuz alanından çıkmış olmakla birlikte,⁴⁷ terör örgütünün barajlarda çalışan personeli kaçırmak ve iş makinelerini yakmak dahil GAP'ın inşasına yönelik saldırıları 2010'lu yıllarda da yoğun olarak devam etmiştir.⁴⁸

Türkiye'nin NATO'da asker sayısı bakımından ikinci büyük orduya sahip olmasının yanı sıra Fırat ve Dicle nehirlerinde yukarı kıyıdaş konumunda bulunması Suriye ve Irak'a karşı fiziki olarak daha güçlü kabul edilmesine yol açmaktadır.⁴⁹ Nitekim aşağı kıyıdaş Irak 1973 yılında Suriye'yi askeri olarak tehdit etmişken Suriye kendi yukarı kıyıdaş Türkiye'yi direkt olarak karşısına almak yerine PKK gibi terör örgütlerini kullanmayı tercih etmiştir. Yine 1990 yılında Türkiye Atatürk Barajı'nı doldurmak için önceden bilgi vermek suretiyle suyun akışını kestiğinde Suriye ve Irak diplomatik yolu tercih etmiş ve Arap Birliği'nden destek talep etmişlerdir. Arap Birliği nota vermek suretiyle Türkiye'nin karşısında tavır almış, ama Türkiye tutumunda bir değişikliğe gitmemiştir.⁵⁰

43 B. Aras ve H. Köni, 'Turkish-Syrian Relations Revisited', *Arab Studies Quarterly*, c. 24, sy. 4, 2002, s. 47-60.

44 'Türkiye'nin Su Politikası', T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-...

45 Birincil taraf (kıyıdaş) olmamakla birlikte, PKK özellikle baraj inşaatlarına yönelik terör eylemleri ve 1998 yılına kadar Suriye tarafından desteklenmesi sebepleriyle ikincil taraf olarak kabul edilebilir.

46 A.Ö. Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul: Kastaş, 2004.

47 G.E. Gruen, 'Turkish Waters: Source of Regional Conflict or Catalyst for Peace?', *Water, Air, and Soil Pollution*, c. 123, 2000, s. 565-579.

48 'GAP Yatırımlarına Terör Engeli', Anadolu Ajansı, 16 Temmuz 2015, <http://aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/gap-yatirimlarina-teror-engeli/O>, (erişim 6 Haziran 2017).

49 M. Yetim, 'Governing International Rivers of the Middle East', *World Affairs*, c. 166, sy. 2, 2003, s. 81-94.

50 Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, 2004. Allan, 'The Middle East Water Question', 2001. Zehir, *Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına*, 2003.

Şekil 2: Irak ve Suriye Haritası, Ocak 2017

Kaynak: IHS Conflict Monitor, Ocak 2017.⁵¹

Üçüncü taraflar arasında komşu devletler öne çıkmaktadır. Örneğin, uyuşmazlığın sıcak bir çatışmaya dönüşmemesinde 1975 yılında Suudi Arabistan ve SSCB'nin, 1998 yılında ise Mısır ve İran devletlerinin arabuluculuğu önemli rol oynamıştır.⁵² Ancak, Arap Birliği zaman zaman Türkiye karşısında tavır alarak arabuluculuk potansiyelini kısıtlamıştır. Erginlik teorisine göre, çatışan tarafların tümüne zarar veren bir çıkmaza girildiğinde uyuşmazlık çözümü için koşullar olgunlaşmış demektir.⁵³ Tarafların söz konusu çıkmazın idrakine varmalarında geçmişteki çatışmacı yöntemlerin başarısızlığa uğramasının ve devam ettirilmeleri için gerekli maddi ve toplumsal desteğin kalmamasının etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte, tek bir tarafın dahi çıkmazın farkında olmasının diğer taraflar çözüm konusunda iyimserse yeterli olacağı notunu düşülmektedir.⁵⁴ Bu noktadan hareketle, Suriye ve Türkiye arasında 1998 Adana Mutabakatı ile başlayan yakınlaşma döneminin nihai bir anlaşmaya varmada tarihi bir fırsat oluşturduğu öne sürülmüş, ancak Türkiye'nin avantajlı konumunu sürdürme beklentisi dolayısıyla uyuşmazlık çözümü koşullarının sağlanmadığı ileri sürülmüştür.⁵⁵

Yukarıda verilen arka plandan hareketle, makalemiz su sorununda yapısal bir değişimin gerçekleşmekte olduğunun altını çizmektedir. Şöyle ki, "Arap Baharı"na kadar üç kıyıdaş devletin birincil taraf olduğu ve suyun insan hayatını tehdit edecek bir silah olarak kulla-

51 IHS Conflict Monitor, Ocak 2017, <https://www.ihs.com/products/conflictmonitor.html>, (erişim 7 Haziran 2017).

52 Swain, *Managing Water Conflict*, 2004. Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, 2004.

53 I. W. Zartman, "The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemate and Ripe Moments", *Contemporary Peacemaking: Conflict, Violence and Peace Processes*, John Darby ve Roger MacGinty (eds.), New York: Palgrave Macmillan 2003, s. 19-29.

54 D. G. Pruitt ve Sung Hee Kim, *Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement*, New York: McGraw-Hill Higher Education, 2004.

55 M. Bayar, *The Syrian-Turkish Water Conflict in the Rapprochement Period*, Saarbrücken, Germany: VDM Verlag 2010, s. 1-99.

nılmadığı bu uyuşmazlıkta Daeş/İŞİD'in ortaya çıkmasıyla birlikte hem taraf sayısı, hem de kullanılan taktikler değişmiştir.⁵⁶ Adı geçen terör örgütünün önce Irak, sonra da Suriye'deki hedefleri arasında su kaynakları ve barajlar öne çıkmaktadır. Özellikle Dicle nehri üzerindeki Musul barajının ve Samara regülatörünün 2014 yılında Daeş/İŞİD tarafından ele geçirilmesi taraf sayısını artırmıştır. Benzer şekilde, Fırat nehrinin Suriye'den geçen kısmının Tişrin, Rakka ve Deyr ez Zor dahil büyük ölçüde Daeş/İŞİD'in eline geçmesi Esad rejimi için su ve hidroenerji kaynakları açısından kritik kayıplar olmuştur.⁵⁷

Her ne kadar bazı tahminlerin aksine Ortadoğu devletleri arasında su savaşları (henüz) çıkmamışsa da, suyun bölgemizdeki iç savaşlarda ölümcül bir silah olarak kullanılmaya başlandığı ve savaşların niteliğini değiştirdiği görülmektedir.⁵⁸ Örneğin, Daeş/İŞİD Nisan 2014'de Felluce barajının suyunu yönlendirerek çevresindeki Irak ordusu askerlerinin ölümüne sebebiyet vermiş, ülkenin güneyindeki birçok şehrin elektriksiz kalmasına, sel sebebiyle çok sayıda yerleşim yeri ile tarım arazisinin yok olmasına ve binlerce sivilin göçe zorlanmasına yol açmıştır. Ocak 2017'de ise fiili başkenti Rakka'ya 45 km mesafe bulunan Tabka barajının üç türbinini birden açarak aşağı bölgesi Deyr ez Zor'da aşırı sele yol açmıştır.⁵⁹ Buna karşın Esad rejiminin de Halep kuşatması sırasında benzer taktikleri kullandığı tespit edilmiştir.⁶⁰

Daeş/İŞİD 2014 yılında ele geçirdiği Tabka Barajı çevresini Mayıs 2017'de ABD destekli Suriye Demokratik Güçleri'nin saldırısı karşısında terk etmiştir.⁶¹ Öte yandan, örgüt Musul Barajını sadece 11 gün süreyle elinde tutabilmiş olmasına karşın teknik personelin çoğunluğu kaçtığı ve tamir yapılamadığı için barajın güvenliğine yönelik riskler sürmektedir.⁶²

Su sorunundaki diğer bir önemli husus, Kuzey Irak'taki otonom Kürt bölgesinin bağımsızlığını ilan etmesi durumunda birincil taraf sayısının daha da artacağıdır. Halihazırda Dicle nehrinin Irak sınırları içinde kalan bir bölümünü kontrol eden Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) savaşın sonucuna ve Musul şehrinin kiminde elinde kalacağına bağlı olarak nehir boyunca sınırlarını genişletme potansiyeli bulunmaktadır. Müzakere teorisinden hareketle su sorununu çok daha karmaşık hale getirebilecek bu ihtimal,⁶³ makalenin yazıldığı sırada IKBY

56 Burada "taraf" olmaktan kastedilen yasal veya uluslararası anlamda tanınmak değil, uyuşmazlığa konu nehirlerin bir kısım coğrafyasında fiili kontrol sahibi olmaktır.

57 'Water Supply Key to Outcome of Conflicts in Iraq and Syria, Experts Warn', The Guardian, 2 Temmuz 2014, <https://www.theguardian.com/environment/2014/jul/02/water-key-conflict-iraq-syria-isis>, (erişim 7 Haziran 2017).

58 S. Eker, 'Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği', *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, c. 2, sy. 1, 2015, s. 31-66.

59 'Former Tabqa Dam Engineer: 'We Could See an Immediate Humanitarian Crisis of Historic Proportions'', 26 Ocak 2017, <http://syriadirect.org/news/former-tabqa-dam-engineer-%E2%80%98we-could-see-an-immediate-humanitarian-crisis-of-historic-proportions%E2%80%99/>, (erişim 9 Haziran 2017).

60 S. Kılıç, 'İŞİD, IKBY ve Fırat-Dicle Havzasında Yeni Hidropolitik Düzen', *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, Temmuz 2014, s. 6. 'Water Supply Key to Outcome of Conflicts in Iraq and Syria, Experts Warn', The Guardian, 2 Temmuz 2014, <https://www.theguardian.com/environment/2014/jul/02/water-key-conflict...>

61 'Dikkatle Ele Alınız! Tabka Barajı Trajedisi', ORSAM, 2017, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAAnaliz/12740>, (erişim 4 Haziran 2017). 'U.S.-Backed Syria Militias Say Tabqa, Dam Captured from Islamic State', Reuters, 10 Mayıs 2017, <http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-tabqa-idUSKBN1862E4>, (erişim 4 Haziran 2017).

62 Kılıç, 'İŞİD, IKBY ve Fırat-Dicle Havzasında Yeni Hidropolitik Düzen', 2014. "'Musul Barajı her an yıkılabilir"', BBC, 29 Şubat 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160229_musul_baraji, (erişim 4 Haziran 2017).

63 Bayar, *The Syrian-Turkish Water Conflict in the Rapprochement Period*, 2010.

Başkanı Mesut Barzani'nin Kuzey Irak Kürtleri için bağımsız devletini ilan etme zamanının geldiğini açıklamasıyla güçlenmiştir.⁶⁴ Bütün bu gelişmelere ek olarak, Kuzey Suriye'de, Fırat nehri boyunca, ABD ve Rusya'nın korumasında bir PYD-YPG bölgesi ortaya çıkmaktadır. Bu gelişme, Daesh/İŞİD'in halen kontrol ettiği topraklar göz önüne alındığında Suriye'nin toprak bütünlüğü üzerinde, bu ülkeyi Fırat ve Dicle üzerinde bir taraf olmaktan çıkartabilecek derecede belirsizliğe yol açmaktadır. Son olarak, PYD-YPG ile PKK arasındaki Türkiye'nin işaret ettiği organik bağlar su sorununun geleceğini çözümsüz bir noktaya sürüklemektedir.

SONUÇ

Irak, Suriye ve Türkiye arasında 50 yılı aşkın bir süredir Fırat ve Dicle nehirlerinin statüsü ve kullanımı üzerinden devam etmekte olan su sorunu tarihi gelişimi boyunca tırmanma ve yatışma dönemleri görmüştür. Özellikle yukarı kıyıdaşların barajlarını doldurmaları sırasında aşağı kıyıdaşların sözlü, hatta askeri tehditlerinin görüldüğü bu uyuşmazlıkta su insan hayatını tehdit edecek bir silah olarak kullanılmamış ve üçüncü tarafların da katkısıyla sıcak çatışma önlenmiştir. Öte yandan, Suriye ve Türkiye arasında 2000'li yıllarda başlayıp Suriye iç savaşıyla son bulan yakınlaşma döneminde dahi nihai bir anlaşmaya varılamamış ve Türkiye, diğer iki kıyıdaşın aksine, 1997 Birleşmiş Milletler Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Sözleşmesine taraf olmamıştır. Türkiye'nin bu Sözleşmeye karşı çıkmasının sebepleri arasında yukarı kıyıdaşların geliştirecekleri baraj yapımı ve diğer projelerde aşağı kıyıdaşların önceden bilgilendirilmesi ve onaylarının alınması zorunluluklarının yanı sıra suyun kullanımında aşağı kıyıdaşlara (tespiti oldukça güç olan) "önemli zarar vermeme" prensibi gelmektedir.

Suyun tek başına (henüz) bir savaş sebebi olmamakla birlikte Ortadoğu'daki iç savaşlarda ölümcül bir silaha dönüşmüş olduğu ortaya çıkmaktadır. "Arap Baharı" sonrası dönemde Daesh/İŞİD ve PYD-YPG gibi devlet dışı aktörlerin Fırat ve Dicle nehirleri boyunca stratejik toprak parçalarını ele geçirmeleri su sorununda yapısal bir değişime yol açmaya başlamıştır. Daesh/İŞİD'in barajları bir silah olarak kullanması, ABD'nin siyasi ve askeri olarak desteklediği PYD-YPG'nin kuzey Suriye'de özerklik ilan etmesi ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin bağımsızlığa yönelik referandum yapacağını duyurması, uyuşmazlığın yeni bir tırmanma dönemine girmesi ihtimalini artırmaktadır.

Irak ve Suriye'deki iç çatışmalar bittiği takdirde nasıl bir haritayla karşı karşıya kalınacağı bugünden kesin olarak bilinmemekle birlikte, Fırat-Dicle nehirleri boyunca bir veya birkaç oluşumun bağımsızlık ilan etmesi ve bunların bazı devletler tarafından (örneğin, İsrail) resmen tanınması olasılık dışı değildir. Ancak, bu oluşumların Irak'ın ve/veya Suriye'nin toprak bütünlüğünü ihlal etmesi sebebiyle mevcut kıyıdaşlar (Irak, Suriye, Türkiye) tarafından tanınmasına, söz konusu devletlerin bugüne kadarki dış politikaları göz önüne alındığında, ihtimal verilmemektedir. Bu senaryonun gerçekleşmesi durumunda, Fırat ve Dicle nehirleri boyunca fiili ancak meşru olmayan kıyıdaş(lar) ortaya çıkacak ve su sorunu tarihindeki en büyük çıkmaza girecektir. Artan nüfus, kuraklık ve diğer yapısal-siyasi sebeplerden dolayı sınırışan suların kullanımında işbirliğinin acil ve öncelikli nitelik kazanmakta olduğu bu dönemde, mevcut kıyıdaş devletlerin başta toprak bütünlükleri olmak üzere ortak çıkarları etrafında bir araya gelmeleri, söz konusu sorunların çözülmesi ve tehditlerin önlenmesi açısından zorunlu görülmektedir.

64 'Barzani: Kürtler için Bağımsızlık Zamanı Geldi', NTV, 2 Mayıs 2017, <http://www.ntv.com.tr/dunya/barzani-kurtler-icin-bagimsizlik-zamani-geldi,XNEScENVjU6-gWKdLIQveQ>, (erişim 3 Haziran 2017).

KAYNAKÇA

- Akbaş, Z., 'Türkiye'nin Fırat ve Dicle Sınırşan Sularından Kaynaklanan Güvenlik Sorunu ve Çatışma Riski', Bilig, c. Kış, sy. 72, 2015, s. 93-116.
- Akkaya, C., et al., Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, TMMOB Su Politikaları Kongresi sunumu, Ankara, 2006.
- Al Jabbari, M., et al., 'Rivers of Babylon: Iraq's Water Crisis - And What Turkey Should Do', Foreign Affairs, 23 August 2015.
- Allan, J.A., 'The Middle East Water Question: Hydropolitics and the Global Economy', Londra, New York: I.B. Tauris, 2001.
- Aras, B. ve H. Köni, 'Turkish-Syrian Relations Revisited', Arab Studies Quarterly, c. 24, sy. 4, 2002, s. 47-60.
- Bayar, M., The Syrian-Turkish Water Conflict in the Rapprochement Period, Saarbrücken, Germany: VDM Verlag, 2010.
- Bercovitch, J., et al., The SAGE Handbook of Conflict Resolution, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2009.
- Beriker, N., 'The Conflict Resolution Field: Reflections on Multiple Realities, Challenges, and Geographical Divides 2015', Brown Journal of World Affairs, c. XXI, sy. II, 2015.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Organizasyonu, Towards a Water and Food Secure Future: Critical Perspectives for Policy-makers, Roma, Marsilya: World Water Council, 2015.
- Burton, J. (ed.), 'Introduction', Conflict: Human Needs Theory, Londra: Palgrave Macmillan UK 1990, s. 1-4.
- Dolunay, D.Ö., 'BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşmenin Türkçe Çevirisi', İÜHF, c. 54, 1997, sy. 4.
- Eker, S., 'Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği', Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, c. 2, sy. 1, 2015, s. 31-66.
- Elver, H., 'Turkey's Rivers of Dispute', Middle East Report, 2010, sy. 40.
- Forsythe, D.P., 'Water and Politics in the Tigris-Euphrates Basin: Hope for Negative Learning?', Water Security in the Middle East: Essays in Scientific and Social Cooperation, Jean A. Cahan (ed.), Anthem Press, 2017, s. 169.
- Galtung, J., 'A Structural Theory of Imperialism', Journal of Peace Research, c. 8, sy. 2, 1971, s. 81-117.
- Gruen, G.E., 'Turkish Waters: Source of Regional Conflict or Catalyst for Peace?' Water, Air, and Soil Pollution, c. 123, 2000, s. 565-579.
- Gurr, T.R., Why Men Rebel, Princeton, NJ: Center of International Studies, Princeton UP, 1970.
- Homer-Dixon, T.F., 'On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict', International Security, c. 16, sy. 2, 1991, s. 76-116.
- Jongerden, J.P., 'Dams and Politics in Turkey: Utilizing Water, Developing Conflict', Middle East Policy, c. 17, sy. 1, 2010, s. 137 - 143.
- Kılıç, S., 'İŞİD, İKBY ve Fırat-Dicle Havzasında Yeni Hidropolitik Düzen', ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, Temmuz 2014, s. 6.
- Kıran, A., Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- Kıbaroğlu, A. ve I.H.O. Ünver, 'An Institutional Framework for Facilitating Cooperation in the Euphrates-Tigris River Basin', International Negotiation, c. 5, 2000, s. 311-330.
- Kıbaroğlu, A., et al., A Comprehensive Look to the Water Resource Policies of Turkey. TMMOB Su Politikaları Kongresi sunumu, Ankara, 2006.
- Maslow, A.H., 'A Theory of Human Motivation', Psychological Review, ç. 50, sy. 4, 1943, s. 370-96.
- O'Hanlon, M., 'Coming Conflicts: Interstate War in the New Millenium', Harvard International Review, Yaz, 2001, s. 42-46.
- Pehlivanoglu, A.Ö., Ortadoğu ve Türkiye, İstanbul: Kastaş, 2004.
- Pruitt, D.G., ve S.H. Kim, Social conflict: Escalation, stalemate, and settlement. New York: McGraw-Hill Higher Education, 2004.
- Schwabach, A., 'United Nations Convention on the Law of Non-Navigational Uses of International Watercourses, Customary International Law, and the Interests of Developing Upper Riparians', Texas International Law Journal, c. 33, sy. 2, 1998, s. 257-280.
- Swain, A., Managing Water Conflict: Asia, Africa and the Middle East, Londra, New York: Routledge, 2004.
- Tidwell, A.C., Conflict Resolved?: A Critical Assessment of Conflict Resolution, Londra: A&C Black, 2001.
- United Nations Economic and Social Commission for Western Asia, Inventory of Shared Water Resources in Western Asia, New York: United Nations 2013.
- Wouters, P., 'The Legal Response to International Water Scarcity and Water Conflicts: The UN Watercourses Convention and Beyond', Allocating and Managing Water for a Sustainable Future: Lessons from Around the World, Yaz konferansı, 11-14 Haziran, 2002.
- Yenigün, C., 'Conflict Resolution for the Middle East: Sectarian Rapprochement', Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, c. 3, sy. 2, 2016, s. 13-27.

- Yetim, M., 'Governing International Rivers of the Middle East', *World Affairs*, c. 166, sy. 2, 2003, s. 81-94.
- Yoffe, S., et al., 'Geography of International Water Conflict and Cooperation: Data Sets and Applications', *Water Resources Research*, c. 40, 2004, s. 1-12.
- Zartman, I. W., 'The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemate and Ripe Moments', *Contemporary Peacemaking: Conflict, Violence and Peace Processes*, John Darby ve Roger MacGinty (eds.), New York: Palgrave Macmillan 2003, s. 19-29.
- Zehir, C., *Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına*, İstanbul: Su Vakfı, 2003.

INTERNET KAYNAKLARI

- 'Barzani: Kürtler için Bağımsızlık Zamanı Geldi', NTV, 2 Mayıs 2017, <http://www.ntv.com.tr/dunya/barzani-kurtler-icin-bagimsizlik-zamani-geldi,XNEscENVjU6-gWKdLIQveQ> (erişim 3 Haziran 2017).
- 'Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Basın Açıklaması, GA/9248', 21 Mayıs 1997, http://www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/convention_press.html (erişim 2 Haziran 2017).
- 'Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses', Birleşmiş Milletler, 21 Mayıs 1997, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&clang=en (erişim 2 Haziran 2017).
- 'Dikkatle Ele Alınız! Tabka Barajı Trajedisi', ORSAM, 2017, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAAnaliz/12740> (erişim 4 Haziran 2017).
- Kırkıcı, D.D., 'Sınırşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri', Uzmanlık Tezi, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara 2014, http://suyonetimi.ormansu.gov.tr/Libraries/su/DUYGU_DO%C4%9EU_KIRKICI-UZMANLIK_TEZ%C4%B0-_nihai.sflb.ashx (erişim 4 Haziran 2017).
- 'Former Tabqa Dam Engineer: 'We Could See an Immediate Humanitarian Crisis of Historic Proportions'', 26 Ocak 2017, <http://syriadirect.org/news/former-tabqa-dam-engineer-%E2%80%98we-could-see-an-immediate-humanitarian-crisis-of-historic-proportions%E2%80%99/> (erişim 9 Haziran 2017).
- 'GAP Yatırımlarına Terör Engeli', Anadolu Ajansı, 16 Temmuz 2015, <http://aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/gap-yatirimlarina-teror-engeli/0> (erişim 6 Haziran 2017).
- 'GAP Sunum', "GAP'ta Son Durum", GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2015, <http://www.gap.gov.tr/gap-sunum-sayfa-144.html>, <http://www.gap.gov.tr/gap-ta-son-durum-sayfa-32.html> (erişim 4 Haziran 2017).
- 'Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum', 2016, <http://yayin.gap.gov.tr/2015-gap-son-durum-yayin-ef1457f5b1.html> (erişim 4 Haziran 2017).
- 'Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi', 12 Ağustos 1949, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/385ec082b509e76c41256739003e636d/6756482d86146898c125641e004aa3c5> (erişim 3 Haziran 2017).
- IHS Conflict Monitor, Ocak 2017, <https://www.ihs.com/products/conflictmonitor.html> (erişim 7 Haziran 2017).
- 'International Water Event Database, International Freshwater Treaties Database', 12.05.2017, The Transboundary Freshwater Dispute Database, College of Earth, Ocean, and Atmospheric Sciences, Oregon State University, <http://www.transboundarywaters.orst.edu> (erişim 6 Haziran 2017).
- "Musul Barajı her an yıkılabilir", BBC, 29 Şubat 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160229_musul_barajı (erişim 4 Haziran 2017).
- 'Soviet Relations with the Baathists in Iraq and Syria', Central Intelligence Agency (CIA), 27 June 1969, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000772106.pdf (erişim 7 Haziran 2017).
- 'Statute of the International Court of Justice', http://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/icj_statute_e.pdf (erişim 3 Haziran 2017).
- 'Su Hukuku ve Politikaları İhtisas Heyeti "Dicle-Fırat Havzası" Gündemi İle Toplandı', T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, 17 Aralık 2015, http://suyonetimi.ormansu.gov.tr/AnaSayfa/resimliHaber/15-12-17/Su_Hukuku_ve_Politikalar%C4%B1_%C4%B0htisas_Heyeti_%E2%80%9CDicle-F%C4%B1rat_Havzas%C4%B1%E2%80%9D_G%C3%BCndemi_%C4%B0le_Topland%C4%B1.aspx?sflang=tr (erişim 4 Haziran 2017).
- 'Türkiye'nin Su Politikası', T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-su-politikasi.tr.mfa (erişim 4 Haziran 2017).
- 'U.S.-Backed Syria Militias Say Tabqa, Dam Captured from Islamic State', Reuters, 10 Mayıs 2017, <http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-tabqa-idUSKBN1862E4> (erişim 4 Haziran 2017).
- 'Toprak Su Kaynakları', 2014, <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari> (erişim 7 Haziran 2017).
- 'Water Issues between Turkey, Syria and Iraq', Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM), 2012, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/WATER-ISSUES-BETWEEN-TURKEY-SYRIA-AND-IRAQ.pdf> (erişim 6 Haziran 2017).
- 'Water Supply Key to Outcome of Conflicts in Iraq and Syria, Experts Warn', The Guardian, 2 Temmuz 2014, <https://www.theguardian.com/environment/2014/jul/02/water-key-conflict-iraq-syria-isis> (erişim 7 Haziran 2017).

Gelişimi Üzerinden İşlevsel Bir Kamu Personel Rejimi*

Günay YILDIZ**

Abstract

Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar idari teşkilatın en önemli unsuru kamu personeli. Bu personelin çalışma prensiplerini ve çalışma şekillerini biçimlendiren ana sistem ise, kamu personeli rejimi olarak adlandırılmıştır. Bu rejimin gelişim süreci göstermektedir ki, tarihsel akış boyunca iki olay ön plana çıkmış ve belirleyici kimliğe sahip olmuştur. Bunlardan ilki 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi, ikincisi ise 1965'te Devlet Memurları Kanunu'nun kabul edilmesidir. Bu sebeple çalışmada bu tarihler esas alınarak Türk kamu personel rejimi incelenmiş ve kurulan bu altyapının üzerine de liyakatin esas alındığı bir personel rejimi için önerilere yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu personeli, kamu personel rejimi, bürokrasi, liyakat, kayırma.

A Functional Regime of Public Officers from a Historical Evolution Perspective

Öz

Since the Ottoman Empire, public officers have been key in the organization of the administrative structure. The principal system to shape the working principles and modalities of public officers has been named as the public personnel regime. In the evolution of this regime, there are two definitive milestones in the historical plane: Edict of Gülhane in 1839 and Public Officers Law of 1965. From this perspective, the study provides an overview of the Turkish regime of public officers and on this background suggests a merit-based regime of public officers with relevant examples.

Key Words: Public officer, public personnel regime, bureaucracy, merit, favour.

* Bu çalışma, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yönetim Bilimleri Bilim Dalında kabul edilen "Devlet Memurları Kanununda Liyakat İlkesi Çerçevesinde İstisnai Memurluklar" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Sosyal Tesisler Şefi, Türkiye Petrolleri Genel Müdürlüğü, gyildiz@tp.gov.tr

GİRİŞ

Devletin üstlendiği görevleri yerine getiren kamu personelinin bağlı olduğu temel politika, kural, teknik ve uygulamalar bütünü, kamu personel rejimi olarak adlandırılmaktadır. Ülkemizde kamu personel rejimi, üzerinde çok tartışılan ancak bir türlü nihayete erdirilemeyen makro işlerin başında gelmektedir. Bir şekilde sonlandırılmadığı için de her zaman gündemdeki yerini korumaktadır. Bugün bile, resmi olarak yapılan birçok çalışma ile kamu personel rejiminin nasıl daha iyi kurgulanabileceği sorusuna yanıt aranmaktadır. Bunun için de kamu personel statüleri, kamu personel alım sistemi ile personel dağılımında denge, kamu personel ücret sistemi, kamu personelinin değerlendirilmesi, ödüllendirilmesi ve cezalandırılması, kamuda terfi sistemi vb. birçok konu üzerinden kamu personel rejimi yeniden biçimlendirilmeye, bir bakıma yeniden izah edilmeye çalışılmaktadır.

Bu itibarla, kamu personel rejimini açıklayabilmek için, içinde bulunduğumuz zamandan ziyade kamu personel rejimini bugüne getiren sürece bakmak daha isabetli görünmektedir. Bu düşünceden hareketle, Osmanlı Devleti'nin kurulduğu 1299'dan günümüze kadar olan dönemde Türk kamu personel rejiminin gelişimine bakıldığında, 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile 1965'te Devlet Memurları Kanunu'nun kabul edilmesinin tarihsel süreç içerisinde ön plana çıktığı ve belirleyici kimliğe sahip olduğu görülebilir. Bu sebeple çalışmada Türk kamu personel rejimi iki dönem halinde incelenmiş, kurulan bu altyapıdan yola çıkılarak günümüz koşullarında hem liyakatin esas alındığı hem de işlevsel bir personel rejimi için çözüm önerileri getirilmiştir.

1. TÜRKİYE'DE KAMU PERSONEL REJİMİ

1.1. Cumhuriyet Öncesinde Kamu Personel Rejimi

Kendinden önce kurulmuş Türk Devletleri olsa da -başta Selçuklu olmak üzere- günümüz Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk safhalarını teşkil etmesi itibarıyla, Cumhuriyet öncesi dönemin başlangıcını Osmanlı Devleti'ne dayandırmak isabetli olacaktır.¹ O halde anılan dönemin, Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olan 1299'dan başlayan ve Tanzimat Fermanı'na kadar uzanan bir ilk dönem ile Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1839'dan Cumhuriyet'in ilanına kadar olan 84 yılı kapsayan ikinci bir dönemi bünyesinde barındırdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

1.1.1. Tanzimat fermanı öncesi dönemin kamu personel rejimi

Osmanlı Devleti'nin, doğuş yıllarından Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar geçen beş asrı aşkın sürede geçerli olan ve Osmanlı Devleti'ni çağdaşı olan diğer devletlerden ayıran birtakım özellikleri; O'nun üç kıtaya yayılan bir devlet ve idare teşkilatı oluşturmasını sağlamıştır. Bu teşkilat, Padişahların mutlak kudretlerine, bununla birlikte özellikle de askeri esas ve düşüncelere dayanmaktadır. Bu teşkilatta kuvvetler ayrılığı olmadığı gibi fonksiyon ayrılığı da yoktur. Devletin başında mutlak kudreti haiz olan bir Padişah vardır.²

Klasik dönem Osmanlı memurluk düzeninde rejimin temel ilkesi, Padişaha kişisel bağ-

1 Burhan Aykaç, Şenol Durgun ve Hüseyin Yayman (ed.). Türkiye'de kamu yönetimi, (Ankara: Yargı Yayınları, 2003) içinde Siddık Sami Onar, İdare ilmi ve idare hukuku bakımından Türkiye'nin idari ve hukuki bünyesinin geçirdiği istihaleler ve bugünkü durumu, s.7.

2 Aykaç, Durgun ve Yayman, a.g.e. içinde Onar, a.g.m. s.9.

lılıktır. Bu bağ, yönetsel mekanizmanın kilit taşı olan kul düzeniyle sağlanmıştır. Özünde, gayrimüslim, özellikle de Hristiyan kökenli çocuk ve gençlerin devşirilerek, Enderun Mektebi'nde eğitilmesi ve devlet hizmetinde kullanılması esasına dayanan kul düzeninde Padişah, kul-memurun hizmete alınmasından başlamak üzere, eğitimi, yükselmesi ve nihayet hizmetle ilişkisinin kesilmesine kadar her aşamada etkili ve söz sahibi olmuştur. Bu nedenle, Padişah, kul-memur için uzaktan algılanan bir obje değil, günlük yönetsel yaşamda doğrudan etkili bir öznedir.³

Buradan hareketle, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesine kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'ndeki memur rejimini genel olarak değerlendirdiğimizde; Padişahın, bütün bir bürokrasi üzerinde mutlak takdir yetkisine sahip olduğu iddia edilebilir.⁴ Muhakkak bir sınır aranacaksa, Padişahın yetkisinin tek sınırı şer'i hukuk kurallarıdır.

Osmanlı Devleti'nde memuriyet sınıflarının kapalı nitelikte olduğu, memuriyete küçük yaşlarda girilip, uzun bir yetiştirme devresi geçirilerek rütbe esasına göre terfi ettikleri bilinmektedir. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde sınıflandırma temeline oturtulmuş bir kariyer sistemi vardır.⁵ Fatih Sultan Mehmet (İkinci Mehmet) döneminde bürokratların görev ve kariyer çizgileri belirlenmiştir. 1839 yılına kadar çok az değişiklikte yürürlükte kalan, bir anayasa hükmündeki Kanunname-i Al-i Osman'da devletin idari yapısı, devlet personelinin kariyer çizgileri, hak ve görevleri yer almıştır.⁶

Bu noktada en önemli kurum, Enderun Mektebi'dir. Osmanlı Devleti'nde yönetici yetiştiren bir okul olarak öne çıkan Enderun Mektebi, İkinci Murat döneminde kurulmuş, asıl gelişimini İkinci Mehmet döneminde yaşamıştır.⁷ Devletin saray dâhil çeşitli yönetim kadrolarında çalışacak, yetenek ve bilgileri geliştirilmiş insan yetiştirmeyi hedefleyen Enderun Mektebi, devletin korunması için gerekli mülki ve idari kadronun eğitimine yönelmiştir.⁸ 18.yüzyılın sonlarına kadar 89 Sadrazam, 3 Şeyhülislam, 36 Kaptan-ı Derya, ayrıca Osmanlı kültürünü yaratan birçok şair, yazar, müzisyen, hattat Enderun Mektebi'nden yetişmiştir.⁹

Dönemin, Enderun Mektebi gibi bir başka önemli belirleyicisi de toprak dağıtım sürecidir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde devlet memurlarının mali statüsü devletin arazi rejimine uygun şekilde düzenlenmiştir. Arazi, gelirine -vergi ve harçların toplamına- göre birimlere ayrılmıştır ve memurların rütbelerinin derecesi göz önünde tutularak bir veya birkaç birim, bir memura tahsis edilmiştir. Yüzyıllar boyunca iyi çalışan bu sistem, Padişahların gücünün zayıflaması ile beraber bozulmuştur. Arazi gelirleri rastgele verilmeye

3 Onur Ender Aslan, Kamu personel rejimi: Statü hukukundan esnekliğe, (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayın No: 326, 2005), s.211.

4 Aslan, a.g.e., 2005, s.217.

5 Hüseyin Özdemir, Osmanlı Devleti'nde bürokrasi, (İstanbul: Okumuş Adam Yayınları:6, Birinci Baskı, 2001) içinde A.H.Kalkandelen, Personel yönetimi ve yönetimde sistemler-ilkeler. (Ankara: Şenyuva Matbaası, 1972) s.112-117.

6 Özdemir, a.g.e., s.96.

7 Ömer Faruk Günay, Türkiye'de kamu yöneticisi nasıl yetiştirilmelidir?. (Ankara: Turhan Kitabevi, 2005) içinde A.İnan, Üst kademe yöneticilerinin ve yargıçlarının yetiştirilmesi. Kamu yönetimi disiplini sempozyumu bildirileri. (Ankara: TODAİE Yayını, 1995) s.142.

8 Günay, a.g.e., s.195.

9 Günay, a.g.e., s.207.

başlanmış, rütbelere kayırma yolu ile dağıtılmıştır.¹⁰ Bunu bir nebze olsun önleyebilmek ve kontrol edebilmek adına 1838 yılından itibaren devlet memurlarına Maliye'den aylık ödenmesi uygulamasına geçilmiştir.¹¹

Kul-memurların sisteme dâhil olduğu noktayı görebilmek için; idari teşkilatın oluşumuna kısaca bakmakta fayda vardır: Osmanlı Devleti'nin kuruluş devresinde ülkesi küçük, idari teşkilatı da gayet basittir. Halkın talebi üzerine, Devlet'in kurucusu Osman Gazi'nin tayin etmiş olduğu bir Kadı, halk arasındaki ihtilafları çözüme kavuştururken iç ve dış güvenlik işleri de bizzat Osman Gazi tarafından görülmektedir. Ülke genişledikçe, idari teşkilat da yayılmış; Rumeli ile Anadolu birer Beylerbeylik sayılmış, Beylerbeylikleri de aşağıya doğru hiyerarşik olarak kırılan Sancakları ve Kazaları bünyelerinde toplamıştır.¹²

Osmanlı Devleti'nde tüm bu teşkilatı idare etmek amacıyla, devlet idaresinde uzmanlığa ve yetki ayrılığına dayanan dört idareci sınıfı ve bunları içine toplayan dört müessesese teşekkül etmiştir. İdari teşkilatı oluşturan bu sınıflar ana hatlarıyla şu şekildedir:

“Mülkiye (Devlet içi yönetiminde görev alanlar) Sınıfı: Sivil ve askeri yüksek idareciler sınıfıdır. Vezirler, eyaletlerdeki büyük memurlar yani beylerbeyleri ve sancak beyleri ile Sadrazamlar bu sınıfa mensuptur. Bu sınıf, Osmanlı'nın idari anlamda beyni ve genelkurmayı durumundadır.

İlmiye (Eğitmciler, Din Adamları) Sınıfı: Devletin resmi dini ve hukuku, İslam dini ve hukuku olduğu ve devlet fonksiyonlarının din ve hukuk esaslarını ihlal etmemesi lazım geldiği için, Padişah ve Mülkiye sınıfı yaptıkları işlerin meşruiyetini başta Şeyhülislam olmak üzere İlmiye mensuplarına tasdik ettirmek mecburiyetinde idiler. Yani bu sınıf bir anlamda, Padişahların faaliyetlerine dini ve hukuki bakımlardan onay veren bir makam olarak çalışmıştır.

Seyfiye (Askerler) Sınıfı: Bugün kumanda heyetinin ve genelkurmanın dışında kalan diğer askeri sınıfları ve teşkilatı ihtiva eder. Yeniçeri, sipahi, humbaracı vesaire askeri teşkilat bu sınıfa dâhildir. Yeniçeri ağalığı bu sınıfın en yüksek makamını teşkil eder.

Kalemiye (Bürokratlar) Sınıfı: Devletin haberleşmesini idare eden, sicillerini tutan bürokrat sınıfı ve teşkilatıdır. Bu bürokratlara 'kalem efendisi' anlamına gelen 'Hacegan' da denilmiştir. Hariciye işlerine de bakan Reisülküttap ve bir kısım defterdarlar bu sınıftandır.”¹³

Onar'ın da bu sınıfların misyonuna dikkat çekmek için belirttiği üzere; *bu sınıflar büyük bir meslek şuuruyla dayandıkları için, iç bakımdan kuvvetli bir müessesese oldukları gibi halk da bunların lüzumuna, ehemmiyetine ve ihtisasına büyük bir itimat beslediği için dış muhitleri bakımından da büyük müzaheretle mazhar olmuş birer müessesese halindedirler.*¹⁴ Ancak bu müesseseler, liyakatin değil şahsi çıkarın peşinde koşulan yerler haline dönüşünce, zaman içerisinde meslek karakterlerini, ahlak ve şuurlarını kaybedecek kadar etkin bir aşınmaya uğramışlardır. Osmanlı Padişahlarından Dördüncü Murat'ın

10 Rafet Çevikbaş, Türk kamu yönetiminde personel rejimi ve uygulama süreci. Amme İdaresi Dergisi, 28(2), 1995, s.52-53.

11 Nuri Tortop, Kamu personel yönetimi (İnsan kaynakları yönetimi). (Ankara: Yargı Yayınevi, Yedinci Baskı, 2005), s.88.

12 İsmet Giritli, Amme idaresi teşkilatı ve personeli, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları: 1020, Hukuk Fakültesi Yayınları: 212, Sulhi Garan Matbaası, 1963), s.28-29.

13 Aykaç, Durgun ve Yayman, a.g.e. içinde Onar, a.g.m. s.10.

14 Aykaç, Durgun ve Yayman, a.g.e. içinde Onar, a.g.m. s.11.

danışmanlığını yapan Koçi Bey gerileme sebeplerinin, başta Padişahlar olmak üzere İdareciler sınıfının, idare müesseselerinin çözülmesinden ileri geldiğini ve bu müesseselerin eski şekilde ıslah ve ihyası ile çöküntünün önüne geçileceğine olan inancını belirtmiş, bu şekilde reform hareketlerini işaret etmiştir.¹⁵

Bunlara bağlı olarak Kanuni Sultan Süleyman -Birinci Süleyman-'dan sonra tahta çıkan Padişahlar döneminde, Enderun Mektebi'ne öğrenci seçmede gerekli titizliğin gösterilmemesi sonucu, bürokrasi içindeki personelin yeteneklerinde gerileme başlamıştır.¹⁶ 1833'te Osmanlı üst düzey bürokrasisinin kaynağını oluşturan Enderun Mektebi'nin kapatılması¹⁷ da personel rejimini iyice belirsizliğe sürüklemiş ve tüm bu gelişmeler Osmanlı Devleti'ni art arda reformist hareketler yapmaya mecbur kılmıştır.

1.1.2.Tanzimat fermanı sonrası dönemin kamu personel rejimi

Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki yapısı; 19.yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan, 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile sistemli hale getirilen, takip eden yıllarda Islahat Fermanı, Birinci Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet ile yoğunlaşan bir yeniden düzenlemeler silsilesi ile şekillenmiştir. Bu dönem belgeleri, çağdaş kamu personel rejiminin zeminini oluşturması bakımından önemlidir.¹⁸

Bu anlamda yeni idari sistemin en belirgin özelliğinin, rasyonel sistematizasyon çabaları içine girilmesi ve profesyonel sivil bürokrasinin oluşması¹⁹ olarak gösterilebileceği gibi Batı tipi modern Türk kamu personel rejiminin tarihinin de Tanzimat ile başladığı belirtilebilir.²⁰

Tanzimat, devlet idare mekanizmasını ıslah etmek, bir nizam ve esasa bağlamak; keyfi idareye son verip hukuka, daha doğrusu şeriat kanunlarına uygun bir devlet; bir hukuk devleti kurmak gayretleriyle girişilen hareketler devri²¹ olarak tanımlanabilir. Tanzimat ile ferdi hürriyetler üzerindeki baskılar kaldırılıp, yeni teşkilat ve organizasyon prensipleri konmuş, kanun ve hukuk teminatının sağlanması prensipleri getirilmiştir. Böylece memurların şahsiyetlerini, özelliklerini ve kabiliyetlerini geliştirme fırsatı bulmaları sağlanmıştır.²²

Bu dönemde; memurluk rejiminin, aşamalı olarak Batı'daki gibi liberal kamu personel rejiminin özelliklerine sahip olduğu savunulabilir.²³ Batı örneğine uygun olarak kurulan askeri ve sivil okulları bitiren, Batı'yı tanıyan askeri ve sivil bürokratlar, bir bakıma, Padişahın sahip olduğu yetkilere ortak olmak suretiyle ülkenin kaderine hükmetmeye baş-

15 Giritli, a.g.e., s.39.

16 Günay, a.g.e., s.204.

17 Onur Ender Aslan, Kamu personel hukuku. (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:2701, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1667, Birinci Baskı, 2012), s.21.

18 Birgül Ayman Güler, Kamu personeli: Sistem ve yönetim. (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, 2005), s.157.

19 Özdemir, a.g.e., s.139.

20 Aslan, a.g.e., 2012, s.21.

21 Hasan Tunç ve Faruk Bilir, Anayasa hukuku uygulamaları. (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, İkinci Baskı, 2003), s.3.

22 Özdemir, a.g.e., s.138.

23 Aslan, a.g.e., 2005, s.211.

lamışlardır.²⁴ Zaten, Tanzimat'ın en genel ve ayırıcı niteliği, teokraziyle bütünleşmiş olan mutlak monarşinin ve dolayısıyla Monark'ın -Padişahın- yetkilerinin, belli hukuk ilkeleri ve kanunlarla sınırlandırılmak istenmesidir.²⁵

26 Ekim 1846'da tüm memurlar için yayımlanan Talimat-ı Umumiye ile memurların görevlerinin ve memurlar için aranan özelliklerin belirtilmiş olması, Tanzimat döneminde yeni esasların belirlenmesi anlamında önemli bir yere sahiptir. Talimatname'de genel olarak, kanun ve kurallara uymak, ahlaklı olmak, rüşvet ve zimmet gibi suçları işlemek, halkın ve devletin malını korumak memurlar için aranan özelliklerin başında sayılmıştır.²⁶

Tanzimat Fermanı ile başlayan bu dönemin bir başka önemli olayı, 1856'da Islahat Fermanı'nın ilan edilmesi olmuştur. Bu fermanla, Tanzimat ilkelerinin bir kez daha pekiştirilmesine gerek duyulmuştur. İdari teşkilatta önemli bir değişiklik yaratamamış olan bu ferman, özellikle Müslüman olmayan uyrukların haklarını onaylamak üzere yayımlanmıştır.²⁷ Fermanla, *Osmanlı tebaasından olan herkes, hangi milletten olursa olsun, devletin hizmet ve memurluklarına kabul olunacaktır. Bunlar kabiliyetlerine ve ehliyetlerine göre umum hakkında yürütülecek nizamla uygun olarak memurluklarda kullanılacaktır*²⁸ hükmü getirilmiştir.

İlerleyen yıllarda, merkezden yönetim kuruluşları Fransa ve Prusya örneklerine bakarak geliştirilmeye çalışılırken, Şura-ı Devlet -Danıştay- ve Divan-ı Muhasebat -Sayıştay- gibi kuruluşlar kurulmuştur. Taşra yönetimi ise, Fransız örneğine göre oluşturulurken, Belediye ve İl Özel İdaresi gibi mahalli idare birimleri meydana getirilmiştir.²⁹ Bunlara ilave olarak, Mekteb-i Harbiye'nin ve Mekteb-i Mülkiye'nin kuruluşu, dönemin değişim anlamındaki diğer örneklerini oluşturmaktadır.

Osmanlı tarihinin ilk Anayasası olan Kanun-i Esasi de bu dönemde, 1876'da yürürlüğe girmiştir. Bu Anayasa, kendine özgü bir siyasal öğreti ve ideolojinin ürünü olmadığı gibi, biçim ve içerik olarak gerçek bir Anayasa niteliği taşımaktan uzak³⁰ olsa da, bir ilk olması bakımından önemlidir. Kanun-i Esasi ile Osmanlı Devleti'nde cari olan mutlak monarşi yıkılarak yerine meşruti monarşi kurulmaya çalışılmış ancak, devletin geleneksel yapısı ve nitelikleri genellikle korunmuştur.³¹ Meclis-i Umumi adı verilen bir parlamento kurulmasına rağmen, padişah yetkilerinden vazgeçmediği için 1876 Anayasası'nın kurduğu siyasi rejimi, *parlamentoyla yumuşatılmış mutlak monarşi sistem* saymak³² uygun olacaktır. Kanun-i Esasi ile personel yönetiminin temel sistem ve ilkelerinin kanun çerçevesinde ele alınmış olması, önemli bir gelişme olmakla birlikte *devletçe zaruri bir sebep görülmesiyle memurların görevlerine son verilebilecek olması* istihdam güvencesini olumsuz olarak etkilemiş, bu hükme dayanarak birçok memurun görevine son verilmiştir.³³

24 Turgay Ergun, Kamu yönetimi: Kuram, siyasa, uygulama. (Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Birinci Baskı, 2004), s.246.

25 Muzaffer Sencer, Türkiye'nin yönetim yapısı. (Alan Yayıncılık, 1986), s.71.

26 Özdemir, a.g.e. içinde Talimat-ı Umumiye, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No:83150, s.2-3

27 Sencer, a.g.e., s.74.

28 Özdemir, a.g.e. içinde E.Z.Karal, Osmanlı tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, C: VI, 1983, s.2.

29 Tayfun Akgüner, Kamu personel yönetimi. (İstanbul: Der Yayınları:90, 2001), s.11.

30 Sencer, a.g.e., s.83.

31 Tunç ve Bilir, a.g.e., s.4.

32 Tunç ve Bilir, a.g.e. içinde Ş. Karatepe, Türk anayasa hukukunun gelişimi. (İzmir, 1988), s.88

33 Özdemir, a.g.e., s.165-166.

1876 Kanun-i Esasi'de yer alan anayasal ilkelere koşut olarak, 1877 yılında ilk defa olarak memurlar için sicil mecburiyeti getirilmiş³⁴, 1880 yılında Maaşat Kararnamesi ve 1881 yılında Memurin-i Mülkiyye Terakki ve Tekaüd Kararnamesi'nin kabulüyle birlikte Osmanlı kamu personel rejimi, hukuki bütünlüğe ulaşmıştır.³⁵ Bu kararnamelerle, memuriyete giriş prensipleri, disiplin hükümleri, terfiler, maaşlar ve emeklilik işleri düzenlenmiştir.³⁶ 1896'da tayin ve terfilerin bir sisteme oturtulması ve merkezi olarak yapılabilmesi için Memurin-i Mülkiyye Komisyonu kurulsa da özellikle memuriyete giriş ve terfilerde sıklıkla yaşanan kayırmacı uygulamalar ve yaygın olarak görülen rüşvet nedeniyle bu düzenlemelerden istenilen sonuç alınamamıştır. Öyle ki, 2 Mayıs 1911 tarihli meclis görüşmesinde Mebus İbrahim İpek-Efendi tarafından yapılan tespit; memurların öğrenimlerine uygun istihdam edilmeyip, geliri ve saygınlığı yüksek olan memuriyetlere torpille girmeleri, modern personel rejiminin başarılı olmasını engelleyen sebepler olarak gösterilmiştir.³⁷

1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu -1921 Anayasası-, bu dönem içerisinde yürürlük kazanan bir başka Anayasa'dır. Milli egemenlik ilkesini benimsemesi itibariyle bu Anayasa, yeni Türk Devletinin kuruluş beyannamesi hükmündedir. 1921 Anayasası ile yapılan değişikliklerle bugünkü parlamenter hükümet modeline yaklaşan bir hükümet kurma yöntemi benimsense de bu Anayasa, devletin tüm temel kurumlarının kuruluş ve işleyişlerini göstermeye yeterli olamamıştır.³⁸

Tanzimat döneminin idare teşkilatı bakımından en bariz ve önemli karakteri, bu teşkilatın tamamen Avrupa ve özellikle de Fransa'daki teşkilata benzer bir şekil ve fizyonomi alması; İslami devir fizyonomisinin eski etkinliğini yitirmiş olmasıdır.³⁹ Bu itibarla, Tanzimat için; *eski ile yeniyi aynı potada eritmeye çalışan, harmanlayan, uzlaşmacı bir geçiş dönemi* tanımı uygun düşecektir.

Görülüyor ki; Tanzimat döneminin genel idari yapı bakımından arz ettiği önem ve karakter, artık İslam hukuku esaslarının yerine Avrupa hukukunun ikame edilmiş ve İslami devlet sisteminden -hatta köklü geleneginden- Batılı yapıya, Avrupa devlet sistemine geçilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁰ Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne, Osmanlı Devleti'nden taşınan kamu personel rejiminin genel durumu şu şekilde sıralanabilir:

- Kamu personel rejimi, güvencesi olmayan bir kariyer temeline dayanmaktadır.
- Memurla, Osmanlı arasındaki hukuksal ilişki, tek yanlı ve güvencesiz bir statüye dayalıdır.
- Liyakat düzeni benimsenmemiştir. Memurluğa girişte, düzensiz ve kayırmacı bir sınav düzeni uygulanmaktadır; partizanlık, rüşvet ve kayırmacılık görülmektedir.

34 Özdemir, a.g.e., s.169-170.

35 Aslan, a.g.e., 2012, s.22.

36 Özdemir, a.g.e. içinde E.Z.Karal, Osmanlı tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, C: VIII, 1983, s.234-236

37 Özdemir, a.g.e., s.200-202.

38 Tunç ve Bilir, a.g.e., s.6-7.

39 Aykaç, Durgun ve Yayman, a.g.e. içinde Onar, a.g.m. s.28.

40 Aykaç, Durgun ve Yayman, a.g.e. içinde Onar, a.g.m. s.25.

- Toplu ve uyumlu bir sınıflandırma düzeni yoktur. Yükselmelerde bilgi değil, kıdem temel alınmaktadır.
- Aylıkların saptanması yöntemi ilkindir. Dereceler arasında büyük aylık farkları mevcuttur. Memurların sosyal hakları hemen hiç yoktur.
- Emeklilik hakkı benimsenmiştir.
- Memurlar tüm çalışmalarını Devlete ayırmak (tam gün çalışmak) zorunda olup ticaretle uğraşmaları yasaklanmıştır.
- Memurların politika ile de uğraşmaları yasaklanmıştır. Ancak siyaset adamları, memurları kendi görüşleri doğrultusunda kullanmaktadırlar.
- Kamu görevlilerinin sendika ve grev hakkı bulunmamaktadır.
- Düzenli bir disiplin düzeni uygulanmakta, oldukça sert disiplin cezaları verilmektedir.
- Memurlar, görevleri dolayısıyla işledikleri suçlar nedeniyle özel bir yargılama yöntemine bağlı bulunmaktadır.
- Memurlar üzerinde kadroların azaltılması yoluyla göreve son verme olarak tanımlanan tenkiset endişesi mevcuttur. Tenkiset yöntemiyle birçok memur kadro dışında bırakılarak, toplu olarak işten çıkarılmaktadır⁴¹

Osmanlı Devleti'ndeki sorunların boyutu nedeniyle devletin ayakta kalması sağlanamamış, böylelikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti adı altında yeni bir devlet ortaya çıkmıştır.

1.2.Cumhuriyet Sonrasında Kamu Personel Rejimi

Cumhuriyet'in ilanı, 1921 Anayasası'nda değişiklik yapan 29 Ekim 1923 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun ile olmuştur. Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı Devleti'nin kamu personelini olduğu gibi devraldığından⁴²; zaten sorunlu bir yapıya sahip olan Osmanlı son dönem etkilerinin Cumhuriyet Dönemi'ne yansıdığı söylenebilir. Bu etkileri kırabilmek adına, 1926-1929 yıllarında kamu personel rejimi bütünüyle yeniden yapılandırılmıştır.⁴³ Bununla birlikte Cumhuriyet sonrası dönemde yerli ve yabancı uzmanlara hazırlatılan birçok raporla da mevcut eksiklerin tespiti ve bu eksikliklerin giderilmesi doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır.

Bu dönemde kamu personel rejiminin yönetimi iki kamu kurumu arasında paylaşılmıştır. Bu iki kurum, Maliye Bakanlığı ve Devlet Personel Başkanlığı'dır. Osmanlı Devleti'nden 1960 yılına kadar kamu personel rejiminin yönetiminde en etkili kurum Maliye Bakanlığı'dır. 1960'ta Devlet Personel Başkanlığı'nın kurulması ile rejimin yönetimi, Maliye Bakanlığı ile Devlet Personel Başkanlığı arasında paylaşılmıştır. Maliye Bakanlığı'nın kamu personel rejimi üzerindeki doğrudan etkisi, kadro ve maaş sürecindedir.⁴⁴ Devlet Personel Başkanlığı ise rejimin genel yönetimini yürütür.⁴⁵

Genel anlamda kamu personel rejiminin Cumhuriyet'in ilanından sonraki seyrine bak-

41 Akgüner, a.g.e., s.12-13.

42 Akgüner, a.g.e., s.3.

43 Aslan, a.g.e., 2005, s.246.

44 Aslan, a.g.e., 2012, s.28.

45 Aslan, a.g.e., 2012, s.33.

tığımızda; 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin, bu dönem boyunca yaşanan her idari olaydan önde geldiği söylenebilir. Bu sebeple Cumhuriyet sonrası dönemin 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'ndan önce ve sonra olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmesinde yarar görülmektedir.

1.2.1.Devlet memurları kanunu öncesi dönemin kamu personel rejimi

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yaşanan hukuki, sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler, kamu yönetiminde de köklü değişiklikler yapılmasını gerektirmiştir.⁴⁶ Esas itibarıyla 1921 Anayasası ile aynı temel esaslara dayanan 1924 Anayasası, bu dönemin ilk büyük idari gelişmesi olarak kabul edilebilir. Bu Anayasa, TBMM'de hayli özgür tartışmalarla kabul edilmiş ve demokratik ruhu ağır basan bir Anayasa'dır.⁴⁷ 1924 Anayasası'nın Memurun kenar başlığı altındaki üç maddesinde memurluk rejimi düzenlenmiştir. Buna göre, öncelikle memur olmak ile yurttaşlık arasında açık bağ kurulmuş ve yurttaşların liyakat ve hak edişine göre memur olacağı hükme bağlanmıştır. Diğer yandan kanunsuz emir ilkesi kabul edilmiş, memurluk rejimini düzenleyecek özel bir yasa çıkarılması kararı alınmıştır.⁴⁸

Bu amaçla, Cumhuriyet sonrası devlet memurlarının hizmet şartlarını düzenleyen ilk Kanun olan 1926 tarihli ve 788 sayılı Memurin Kanunu yürürlüğe girmiştir. Memura aşırı önem verilmesi, memurların sahip olduğu yetki, ücret ve hakların fazlalığı nedeniyle Osmanlıdaki 'memuriyetin prestijli bir meslek olarak görülmesi' anlayışının, Cumhuriyet tarihinin bu ilk memur düzenlemesi ile devam ettiği söylenebilir. Bu bakımdan Memurin Kanunu, Osmanlı kamu bürokrasisinin devamını yansıtır niteliktedir. Bu kanun, kamu personelinin genel bir statü içinde düzenlenmesi ve kamu personel rejiminin geçerli kimi ilkelerini ortaya koymasına açılardan ileri sayılabilecek bir kanundur.⁴⁹ Kanun'da, memur ve müstahdemler olmak üzere iki istihdam şekline yer verilmiştir. Böylece, 788 sayılı Kanun'la ilk kez devlet memuru tarifi yapıldığı gibi memurların işe alınışından emekliliklerine kadar bütün çalışma şartlarının, sosyal haklarının ve yükümlülüklerinin neler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu Kanun'la personel rejimi ile ilgili hususların düzenlenmesi yanında devlet memurlarının sınıf, derece, unvan ve ücretlerinin birleştirilmesi konusunda 1927 yılı içerisinde bir kanuni düzenlemenin yapılması istenmiştir.⁵⁰ Bunun üzerine 1927'de 1108 sayılı Maaş Kanunu düzenlenmiştir. Bu Kanun'la da, memur maaşlarının ödenmesi ve kesilmesi şartları belirlenmiştir.⁵¹

Maaş ve ücretlerin miktarına ilişkin esas kapsamlı düzenleme 1929 tarihli ve 1452 sayılı Devlet Memurlarının Maaşatının (Aylıklarının) Tevhit ve Teadülüne Dair Kanun ile yapılmıştır. Eş zamanlı olarak Dünya Ekonomik Bunalımının baş göstermesi nedeniyle kamu personelinin ücret dengesinde olumlu değişim olmaması hatta bozulma görülmesi, bu Kanun'u işlevsiz bırakmıştır. Bunun üzerine devlet memurları personel rejimlerine ve

46 Burhan Aykaç, Hüseyin Yayman ve Mehmet Akif Özer, Türkiye'de idari reform hareketlerinin eleştirel bir tahlili. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2), 2003 içinde Kenan Sürgeit, Türkiye'de idari reform. (Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, 1972), s.65

47 Tunç ve Bilir, a.g.e. içinde Ergun Özbudun, Demokrasiye geçiş sürecinde anayasa yapımı. (Ankara, 1993), s.53

48 Aslan, a.g.e., 2012, s.24.

49 Akgüner, a.g.e., s.13.

50 Ali Öztürk, Kamu kesiminde personel ve ücret rejimi arayışları. Sayıştay Dergisi, (42), 2001, s.5.

51 Öztürk, a.g.m., s.6.

ücretlerine ilişkin ikinci kapsamlı düzenleme olan ve yine aynı adla anılan 1939 tarihli, 3656 sayılı Barem Kanunu -Devlet Memurlarının Aylıklarının Tevhit ve Teadülüne Dair Kanun- yürürlüğe girmiştir.⁵²

Sayılan bu kanunlarla bir memur sınıflandırması yapılmamakla beraber, kariyer ve liyakat ilkesi benimsenmiş, adil bir ücret dağılımına çalışılmış, kamu personelinin hukuki ve sosyal güvenliği ele alınmış ve esas olarak kamu personelinin politika dışında tutulması ve tarafsızlığı üzerinde durulmuştur.⁵³

Bu kanuni düzenlemelerin yanı sıra aynı dönemde personel rejimini de kapsayacak şekilde Türk kamu yönetiminde verimlilik ve etkinlik sağlama amacına hizmet eden düzenli ve kapsayıcı çalışmalar kendini göstermiştir.⁵⁴ Kronolojik olarak en son sırada gelen Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Raporu hariç tamamı yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan bu çalışmalar;

- Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Tetkiki Raporu (1933),
- Neumark Raporu (1949),
- Thornburgh Raporu (1949-1950)
- Barker Raporu (1951),
- Martin ve Cush Raporu (1951),
- Gruber Raporu (1952),
- Chailloux-Dantel Raporu (1959),
- Mook Raporu (1962),
- Fisher Raporu (1962),
- Podol Raporu (1963),
- Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) Raporu (1963) olarak sayılabilir.

İdari reform raporları incelendiğinde en kapsamlı ve en detaylı çalışma olan 1933 tarihli *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki* adlı rapor, ağırlıklı olarak iktisadi çareler üretmesine rağmen, raporda personel konusunda da öneriler bulunmaktadır. Nitelikli kamu personelinin azami ölçüde faydalanabilmek için elverişli olmayan memurların işten uzaklaştırılması, memurların işe alınması, tayini hususlarında daha etkili usuller geliştirilmesi ve bunda ısrar edilmesi, ülkenin en çok ihtiyaç duyduğu nitelikli personelin yetiştirilmesinin sağlanması⁵⁵ bu önerilerden en çarpıcı olanlarıdır.

1949 yılında İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof.Dr.Fritz Neumark'ın hazırladığı ve kısaca Neumark Raporu olarak bilinen *Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor*'da Türk kamu personel rejimi üzerinde detaylı araştırma ve analizler yapılmıştır. Sistemin aksayan yönlerine ilişkin olarak terfi sistemi-

52 Öztürk, a.g.m., s.6-7.

53 Günay, a.g.e. içinde A.H. Kalkandelen, Personel yönetimi ve yönetimde sistemler-ilkeler. (Ankara: Şenyuva Matbaası, 1972), s.47.

54 Aykaç, Durgun ve Yayman, a.g.e. içinde Cemal Mıhçıoğlu, Kamu yönetiminde verimlilik., s.391.

55 Hüseyin Yayman, Türkiye'nin idari reform politikası. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s.108-109.

nin güçlendirilmesi, gereksiz külfet getiren personel harcamalarının disipline edilmesi gibi önerilerde bulunulmuştur.⁵⁶ Neumark, Rapor'unda; *az memur yeterli maaş* ilkesini önermiş, memur sayısı ile nitelikleri arasında denge kurulmasının asıl olması gerektiğini anlatmıştır.⁵⁷

American Standart Oil Şirketi'nden Max Weston Thornburg'un Graham Spry ve George Soule ile birlikte 1949-1950 yıllarında yaptığı incelemeler neticesinde yazılan Thornburg Raporu'nda nitelikli uzman ve danışmanlara gereksinim olduğu vurgulanmıştır.⁵⁸ Ayrıca bu raporda, *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki* adlı raporda olduğu gibi kamu personelinin niteliğinin yükseltilmesi ve sayısının azaltılması tavsiye edilmiştir.⁵⁹

1951 yılında Barker tarafından *Türkiye İktisadi Kalkınması Hakkında Rapor* hazırlanmış ve Türk kamu yönetiminin tümünü kapsayan ortak bir personel politikası uygulanması tavsiye edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'de merkezi bir personel örgütü kurulması fikri, ilk olarak Barker Raporu'nda zikredilmiştir.⁶⁰ Yine bu raporda kamu yönetimi ve işletme kürsülerinin kurulması teklif edilmiştir. Bu teklif doğrultusunda 1953 yılında Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), 1957 yılında ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Amme İdaresi şubesine -Kamu Yönetimi bölümüne- bağlı olarak amme idaresi kürsüleri kurulmuştur. Yine bu doğrultuda İstanbul Üniversitesi bünyesinde İşletme İktisadi Enstitüsü kurularak eğitim faaliyetlerine başlamıştır.⁶¹

Özellikle kamu yönetimi ve personel yönetimi alanında bilimsel çalışmalar yapması amacıyla TODAİE'nin kurulması, Devlet Memurları Kanunu öncesi dönemin önemli olaylarından sayılabilir. Türkiye ile Birleşmiş Milletler arasında imzalanan bir Teknik Yardım Anlaşması ile kurulan ve özerk bir kuruluş olarak göreve başlayan Enstitü'nün genel amacı, kamu yönetiminin çağdaş anlayışa göre gelişmesine yardımcı çalışmalarda bulunarak yönetim sanatında eleman yetiştirmek ve memurların yönetsel alanda olgunlaşmış uzmanlaşmalarını sağlamaktır.⁶²

Yabancı uzman raporlarına dönülecek olursa; 1951 yılında James W.Martin ile Frank C.E. Cush tarafından özelde Maliye Bakanlığı, genelde Türk idare teşkilatı düşünülerek hazırlanan raporda, yetki alanı bütün bakanlıkları, katma bütçeli kuruluşları, kamu iktisadi teşebbüsleri ile yerel yönetimleri kapsayacak, merkezi bir personel dairesinin kurulması⁶³, yetişmiş personel sorununun çözülmesi, liyakat sisteminin tatbik olunması, memurlar için kanunen yapmakla mükellef oldukları vazifelerin kanuni mesnetlerini gösteren hizmet talimatnamelerinin hazırlanması, devlet dairelerinde çalışma usul ve metotlarının

56 Kamu personel yönetiminin tarihçesi, <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/kurumsal/tarihce/tarihce-vesunus>, (17.03.2015)

57 M. Kemal Öktem, Türk kamu personel yönetiminin gelişimi. Amme İdaresi Dergisi, 25(2), 1992, s.88.

58 Bülent Kara, Türkiye'de personel reformu çalışmalarının altyapısı: 1930-60 yılları arasında yabancı uzmanların kamu yönetimine ilişkin hazırladıkları raporlar. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30(2), 2006, s.154.

59 Yayman, a.g.e., s.131.

60 Kamu personel yönetiminin tarihçesi, <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/kurumsal/tarihce/tarihce-vesunus>, (17.03.2015)

61 Yayman, a.g.e., s.155.

62 Turgay Ergun, TODAİE ve akademik gelişme olanakları. (Amme İdaresi Dergisi, 9(4), 1976), s.3.

63 Kamu personel yönetiminin tarihçesi, <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/kurumsal/tarihce/tarihce-vesunus>, (17.03.2015)

birleştirilmesi amacıyla organizasyon ve metot birimlerinin kurulması⁶⁴ önerilerinde bulunulmuştur.

1952 yılında yayımlanan Gruber Raporu'nda, en kısa zamanda merkezi düzeyde bir personel dairesinin kurulması, ücret sisteminin acil olarak iyileştirilmesi, çalışma saatlerinin sınırlandırılması ve standarda bağlanması istikametinde tavsiyelerde bulunulmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'de memur sayısının fazla olduğu belirtilerek bu fazlalığın hiçbir itiraz dikkate alınmayarak azaltılması ve hiçbir suretle yeni memur alınmaması yönünde⁶⁵ görüş bildirilmiştir.

Chailloux-Dantel Raporu, ilerleyen sayfalarda taslak metin olarak bahsedilecek olan Devlet Personel Kanunu'nun bir kritiği, diğer bir anlamda bir ön incelemesi ve daha sonra yapılacak düzenlemelere zemin hazırlayan bir etüt olmuştur. Rapor'da, devlet memuriyetinde çalışanların mesleki yönden yetişmeleri için alınmış ciddi önlemler bulunmadığı, memuriyet unvanlarının çok çeşitli olduğu, kamu personelinin niteliği sorununun bir kurumdan diğerine değiştiği, eşit işe eşit ücret uygulanmadığı, her çalışanın niteliğine bağlı olarak iş sahalarına ayrı iş organizasyonları yapılmadığı vurgulanmıştır.⁶⁶

Van Mook tarafından hazırlanan *Türkiye'de Memuriyet Rejimi Alanında Reform* adlı raporda yapılan saptamalar ise, personel politikası konusunda kuvvetli merkezi bir yönetimin yokluğu, yeni gelişmelere ayak uydurulamadığından kamunun ihtiyaçları ile yetiştirilmiş eleman arasındaki farkın gitgide açıldığı şeklindedir.⁶⁷

Türkiye'de Devlet Hizmetlerine Memur Seçme Hakkında Program Teklifi başlıklı Fisher Raporu'nda, liyakat ve sınav biçimi üzerinde durulmuştur.⁶⁸ Fisher, özellikle memur seçme ve işe alma konuları üzerinde ısrarla ve ayrıntılı bir biçimde durarak konunun sıkı esaslara bağlanmasını önermiştir.⁶⁹

1963 tarihli Podol Raporu, *Bir Yabancı Gözüyle Yirminci Yüzyıl Ortasında Türk Kamu Yöneticisi* adıyla yayımlanmıştır. Rapor'da; Türk kamu yöneticisinin belirgin bir niteliğinin bulunmayışı, iş başarıma eğiliminin zayıflığı, merkezîyetçilik, iletişimin yetersizliği, rütbe ve mevkiye fazla önem verilmesi, teknik yetişkinlik ve yeteneğin görece geri olması, yöneticilik eğitimi görenlerin sayısının azlığı sorunlarına değinilmiştir.⁷⁰

Bu döneme ait raporların sonuncusu, TODAİE öncülüğünde ve yönetiminde hazırlanan, MEHTAP kısa adıyla bilinen, Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi Raporu'dur. Raporun iki temel amacından biri merkezi hükümet görevlerinin dağılım biçimini, başka deyişle örgütlenme biçimini saptamak, ikincisi ise bu dağılımın kamu hizmetlerinin verimli biçimde yürütülmesine olanak verip vermediğini incelemektir. Planlı dönemin başlangıcını simgeleyen MEHTAP Raporu'nun, bir öncü çalışma olarak günümüze dek süren yeniden düzenleme çalışmalarını etkilediği söylenebilir.⁷¹ Raporun en kritik tespiti; *Kamu yönetiminin iyileştirilmesi, personel yönetiminin iyileştirilmesine bağlıdır. Personel-*

64 Yayman, a.g.e., s.169.

65 Yayman, a.g.e., s.173.

66 Yayman, a.g.e., s.189-190.

67 Yayman, a.g.e., s.244-245.

68 Öktem, a.g.m., s.91.

69 Yayman, a.g.e., s.249.

70 Öktem, a.g.m., s.91.

71 Ergun, a.g.e., s.369.

*lin yetenek ve yeterliği sayesinde yönetim gelişebilir.*⁷² şeklindedir.

Özellikle bahsedilen yabancı uzman raporlarının ağırlık kazanan etkisiyle, 1956 yılında bir kanun tasarısı -taslak metin- hazırlanmış, 1957 seçimlerinin araya girmesiyle inceleme aşamasında kalmıştır.⁷³ Bu tasarının 788 rejimine son vermek üzere kanun haline gelmesi, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile ancak 1965 yılında mümkün olmuştur.⁷⁴

Bu doğrultuda, Devlet Personel Başkanlığı'nın kurulmasıyla birlikte kamu personel rejimi konusunda ciddi bir hamle yapıldığı söylenebilir. 13.12.1960 tarihinde 160 sayılı Kanun'la kurulan ve 02.05.1961 tarihinde fiilen çalışmalara başlayan Başkanlık, ilk olarak devlet personelinin genel bir dökümünü çıkarmış, daha sonra yeni rejimin temel ilkelerini bir araya getiren teklifleri *Devlet Personel Rejimi Hakkında Ön Rapor* adı altında hazırlamıştır. Sınıflandırma, liyakat, en az geçim haddi, fazla çalışma ücreti, hizmet içi eğitim, sağlık yardımları, lojman, personelin çocuklarının öğrenimi gibi kamu personel rejimi için önem arz eden konulara yer veren bu rapor, daha sonra hazırlanan Devlet Memuru Kanunu tasarısına altyapı oluşturmuştur.⁷⁵ Söz konusu tasarı, bu ilk raporun üzerine *hükümetin siyasi, sosyal, hukuki ve mali hedefleri tayinine yardımcı olmak üzere Yeni Personel Rejiminin Temel İlkelerini Gösteren Teklifler* adı altında hazırlanarak hükümete sunulmuştur. Bakanlar Kurulu'nun inceleyip kabul etmesinden sonra, esasları anılan temel ilkeler olmak üzere 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu tasarısı hazırlanmış ve 14.07.1965 tarihinde kanunlaşmıştır.⁷⁶

Toparlamak gerekirse, Devlet Memurları Kanunu öncesi dönemin en hareketli olduğu yıllar; Devlet Memurları Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden hemen önceki yıllardır. Cumhuriyet tarihinin ilk -ve şu ana kadar tek- merkezi personel kurumu olan Devlet Personel Dairesi'nin kurulması -bugünkü adıyla Devlet Personel Başkanlığı-, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, takiben 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi, Planlı Döneme geçilmesi olaylarının tamamı, 1960'tan itibaren birkaç yıl içerisinde meydana gelmiştir.

Bu dönemde personel rejimi ile ilgili karşılaşılan başlıca sorun alanları olarak; merkezi bir personel örgütünün dönemin son yıllarına kadar kurulamamış olması, hizmetlerin sınıflandırılmamış olması, hizmete almada kurumlara geniş takdir yetkisi tanınması ve sınav yapılması ilkesine gereken önemin verilmemesi, ücret adaletsizliğinin önlenememesi sayılabilir. Ancak yaşanan tüm sorunlara rağmen, özellikle 1923-1945 arası dönemde, memurlar açısından güvenceli ve ekonomik yönden çekici sayılabilecek bir memurluk statüsü oluşturulduğunu söylemek mümkündür.⁷⁷

1.2.2.Devlet memurları kanunu sonrası dönemin kamu personel rejimi

Devlet Memurları Kanunu, 1965'ten günümüze kadar olan idari yapılanma anlamındaki

72 Öktem, a.g.m., s.92.

73 Tortop, a.g.e., s.76.

74 Birgül Ayman Güler, Türkiye'de kamu personel rejimi esasları. Türkiye'de kamu personel rejiminin yeniden yapılandırılması sempozyumu: Sempozyuma katılanların personel rejimi ile ilgili eleştiri ve önerileri. (Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Yayın No: 42, 2003), s.4.

75 Çevikbaş, a.g.m., s.62.

76 Vedat Erkin, Personel rejimini geliştirme çabaları. Amme İdaresi Dergisi, 4(1), 1971, s.41.

77 Cumhuriyetin ilanından günümüze devlet personel rejiminin gelişimi. www.basbakanlik-dpb.gov.tr/giris2.doc (17.09.2011)

kilit taşı olarak kabul edilebilir. Bunu 657 sayılı Kanun'un önsözünde yer alan şu sözlerden de çıkarmak mümkündür: *Bu Kanun, Devlet Personel Dairesinin şimdiki kadarki çalışmaları bakımından önemli bir merhaleyi, bundan sonraki çalışmaları bakımından da aynı derecede önemli bir başlangıç noktasını tespit etmektedir.*⁷⁸

Bu itibarla, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu üçüncü maddesinde, memurlarla ilgili temel ilkeleri sınıflandırma, kariyer ve liyakat şeklinde sıralamıştır. Bu ilkelerden sınıflandırma, kamu personelinin, özellikleri itibarıyla işe alma, ücretlendirme, terfi ve emeklilik gibi personel işlemleri bakımından aynı şartlara tabi tutulması gereken, benzer nitelikteki hizmet grupları oluşturması amacıyla, görevlerinin gerektirdiği niteliklere ve mesleklerle göre sınıflara ayrılmasıdır. Buna göre Kanun'un 36. maddesinde sayma yoluna gidilen 10 sınıf şu şekildedir;

- Genel İdare Hizmetleri sınıfı
- Teknik Hizmetler sınıfı
- Sağlık Hizmetleri ve Yardımcı Sağlık Hizmetleri sınıfı
- Eğitim ve Öğretim Hizmetleri sınıfı
- Avukatlık Hizmetleri sınıfı
- Din Hizmetleri sınıfı
- Emniyet Hizmetleri sınıfı
- Yardımcı Hizmetler sınıfı
- Mülki İdare Amirliği Hizmetleri sınıfı
- Milli İstihbarat Hizmetleri sınıfı

657 sayılı Kanun'da yer alan bir diğer ilke olan kariyer, aynı metinde, devlet memurlarına, yaptıkları hizmetler için lüzumlu bilgilere ve yetişme şartlarına uygun şekilde, sınıfları içinde en yüksek derecelere kadar ilerleme imkânını sağlamak, biçiminde açıklanmıştır. Bu doğrultuda, devlet memurluğunun bir meslek durumuna getirilerek, personelin haklarını, yükümlülüklerini, terfisini, güvenliğini ve hizmet şartlarını düzenleyen statüler içinde sürekli çalışarak yetişmesi ve idari hiyerarşide yükselerek kamu hizmetlerini yürütmesi, kariyer olarak ifade edilebilir.⁷⁹

Liyakat ise, göreve girişte ve hizmet içindeki ilerlemelerde, bilgi, görgü, beceri ve eğitim düzeyinin esas alınması olarak tanımlanabilir.⁸⁰ Bu tanıma ek olarak, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun üçüncü maddesi liyakati açıklarken, *Devlet kamu hizmetleri görevlerine girmeyi, sınıflar içinde ilerleme ve yükselmeyi, görevin sona erdirilmesini liyakat sistemine dayandırmak ve bu sistemin eşit imkânlarla uygulanmasında Devlet memurlarını güvenliğe sahip kılmak ifadesine yer vermiştir.*

Devlet Memurları Kanunu, dördüncü maddesinde kamu hizmetlerinin gördürüleceği dört istihdam şeklini saymış; beşinci maddesinde ise, *Bu Kanuna tabi kurumlar, 4. mad-*

78 Erkin, a.g.m., s.42.

79 Mehmet Yılmazöz, Türkiye'de kamu personel yönetimi sorunu. Maliye Dergisi. (157), 2009 içinde Bilal Eryılmaz, Kamu yönetimi, Erkam Matbaası, 2002, s.248-257

80 Yılmazöz, a.g.m. içinde Devlet personel başkanlığı temel eğitim ders notları-1, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 2009)

dede yazılı dört istihdam şekli dışında personel çalıştıramazlar hükmüne yer vererek bağlayıcılığını ortaya koymuştur. Bu istihdam şekilleri, Kanun'da yer alış sıralamasıyla şu şekildedir: Memurlar, Sözleşmeli Personel, Geçici Personel ve İşçiler. Kamu personel rejimi içerisinde en fazla görülen istihdam şekli ise memurluktur. Günümüzde kamu hizmetlerini gören çalışanların %74'ünü memurlar oluşturmaktadır.⁸¹

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun aleyhinde büyük eleştiriler olsa da; personel rejimindeki ana ilkeleri ve esasları göstermek suretiyle, o güne kadar var olan büyük bir boşluğu doldurduğunu kabul etmek gerekir. Bu noktada, anılan Kanun'un 1970 tarihli ve 1327 sayılı Kanun'la bir önceki haline göre önemli bir kısmı değiştirilene kadar uygulanmadığının altı çizilmelidir. Yeri gelmişken 1327 sayılı Kanun'un gerekçeleri şu şekildedir:

"1- 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun kabulünden sonra ortaya çıkan durumlar değerlendirilmek suretiyle gerekli görülen değişiklikleri yapmak,

2- Personel reformu kavramını günün ekonomik ve sosyal koşullarına göre yeniden ele almak,

3- Gerek 657 sayılı Kanun kapsamı içinde, gere kapsam dışındaki kamu personelinin ücret sistemleri arasında paralellik sağlamak ve ücret denkliliğini kurmak."⁸²

1971 yılında, 1961 Anayasası'nda yapılan bir değişiklikle Bakanlar Kurulu'na belli konularda Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisi verilmesi üzerine, bu yetki ilk olarak Devlet Memurları Kanunu ile ilgili olarak kullanılmıştır. Böylece 1972 yılında 1589 sayılı Kanun ile Bakanlar Kurulu'na 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na giren belli konularda Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisi verilmiştir.⁸³ Ancak bu yetki kanununun kapsamı hayli geniş tutulmuş ve 2 yıllık süre içerisinde personel rejimini düzenlemek üzere 12 adet kararname çıkarılmıştır.⁸⁴ Kanun çıkarmak yerine kanun hükmünde kararnamelerle parlamento devre dışı bırakılmış ve inisiyatif yürütme organlarına bırakılmışsa da⁽⁸⁵⁾ arzulanan kamu personel rejimine bu şekilde de ulaşılammış, yeniden idari reformlar gündeme gelmiştir. Bu sebeple 1960'lar ve sonrası, bir kez daha idari teşkilatta var olan sorunların saptandığı, bu sorunlara çözüm yolları arandığı ama bir türlü çözüme kavuşturulamadığı idari reform hareketleri ile arama yılları olarak geçmiştir.

Bu açıdan bakıldığında; ülkemizde yapılan reform uygulamaları birbirinin tekrarı olup neredeyse aynı saptamalarda ve aynı çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Bu durumda bir önceki çalışmanın yerindeliği ve doğruluğu ortaya çıkarken, aynı zamanda önceki çalışmalarda bahsedilen çözüm önerilerine uyulmadığını ve sonuçlarının alınmadığını görmek de mümkün olabilir.⁸⁶

Bunlardan günümüze en yakın tarihli olan KAYA Raporu'na bakıldığında; kamu personel rejiminin sorunlarının henüz işe alma aşamasında ortaya çıktığı ifade edilmekte olup personelin sınıflandırılması, yükselme olanağı ve ölçütleri, kadro, iş analizi, yerinde is-

81 http://www.dpb.gov.tr/F/Root/dosyalar/istatistikler/kamu_per_istatistikleri/mayis2016/2_y.pdf adresinden 08.11.2016 tarihinde alınmıştır.

82 Erkin, a.g.m., s.47.

83 Çevikbaş, a.g.m içinde Şeref Gözübüyük ve Cahit Tutum, Yasa gücünde kararnameler. Amme İdaresi Dergisi, 8(1), 1975, s.3-4

84 Cahit Tutum, Devlet memurları kanununun genel bir eleştirisi. Amme İdaresi Dergisi, 7(4), 1974, s.52.

85 Çevikbaş, a.g.m., s.80.

86 Aykaç, Yayman ve Özer, a.g.m., s.176.

tihtdam, kamu görevlilerinin ücretlerinde reel azalma, aylık ve ücret sisteminin karmaşık ve dengesiz oluşu, görevlilerin değerlendirilmesinde gizli sicil, iş başarımını ölçecek nesnel ölçütlerin bulunmaması, hizmet içi eğitimin yetersizliği, merkezi personel kuruluşu Devlet Personel Başkanlığı'nın işlevsizliği başlıca sorunlar olarak sıralanmıştır.⁸⁷ Aynı Rapor'da sunulan öneriler ise; merkezi sınav sisteminin iyileştirilmesi, sınıflandırma planı yapılması, ücretlerin değerlendirilmesinin nesnel ve yansız yapılması için iş başarımı (performans) standartları konulması, personel yeterliğinin yükseltilmesi için hizmet içi eğitimin geliştirilmesi, uzmanlık ve özel meslek bilgisi gerektiren görevlerde sözleşmeli personel çalıştırılması, sosyal güvenlik sisteminin iyileştirilmesi yönündedir.⁸⁸

Şu anda halen geçerliliğini sürdüren Anayasa da, yine bu dönem içerisinde, 1982 yılında yürürlüğe girmiştir. Türk kamu personel rejimini de doğrudan ilgilendiren Anayasa'nın 10. maddesi'nin zaman içerisinde aldığı son hal, kanun önünde eşitlik ilkesinin tam olarak Anayasal bir norm olmasını sağlamıştır. Buna göre;

"herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar"

1982 Anayasası'nın 70. maddesinde ise her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez hükmü yer almaktadır. Bu hüküm, aynı zamanda kamu personel istihdamında liyakate dayalı bir sistemi işaret ettiği için ayrı bir öneme sahiptir.⁸⁹

Anayasa'da, kamu hizmeti görevleriyle ilgili hükümler, İdare genel başlığı altında 128 ve 129. maddelerde düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın kamu personel rejimine getirdiği en büyük yenilik ise, 128/3. maddesinde üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir şeklinde bir ibareye yer vermesi olarak gösterilebilir.

Bununla birlikte 1980 sonrasında kamu personel rejimini biçimlendiren temel öğenin esneklik olduğu söylenebilir. Kamu personel rejiminde esneklik, iki ana koldan ilerlemektedir.

*"öncelikle memur statüsü nicel olarak azalmakta; bunun yerine sözleşme ilişkisine dayalı diğer statülerin oranı artmaktadır. Bu saptamayı somutlamak gerekirse; kamu personel rejiminde 1980 sonrasında memurlar nicel olarak azalmıştır. Süreç önce, Kamu İktisadi Teşebbüslerinde (KİT) başlamıştır. KİT'lerde memur statüsünün yerine sözleşmeli personel istihdam biçimine geçilmiştir. 1984 yılında KİT'lerde memurlar toplam istihdamın %36'sını oluştururken, bu oran 2010 yılında %5'e düşmüştür. Sözleşmeli personel oranı ise aynı yıllar için %0,1'den %35'e yükselmiştir"*⁹⁰

87 Öktem, a.g.m. içinde Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü kamu yönetimi araştırması: Genel rapor. (Ankara, 1991), s.199-202

88 Öktem, a.g.m. içinde Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü kamu yönetimi araştırması: Genel rapor. (Ankara, 1991), s.202-209

89 Abdullah Uz, Anayasal bir hak olarak kamu hizmetine girme hakkı ve liyakat ilkesi. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(1), 2011, s.59.

90 Aslan, a.g.e., 2012, s.27.

“diğer yandan, memur statüsünün iç süreçleri esneklik doğrultusunda biçimlenmektedir. 1989 değişikliği ile birlikte, yüksek dereceli kadrolara yapılacak atamalarda, kıdemin hesabında memurluk dışında geçen sürelerin belirli zaman ve iş sınırları içerisinde kabul edilmesi esasının getirilmesiyle üst düzey görevlere atanmada, memurluk kariyeri dışındaki süreler de hesaba katılmaya başlanmıştır. Bu değişiklikte 2011 yılında yeni bir aşamaya gelinmiştir. Devlet Memurları Kanunu’nda yapılan değişiklikle, üst düzey kadrolara atanmada, memurluk kariyeri dışında belirli meslek ya da işlerde özel sektörde geçen sürelerin de hesaba katılması kabul edilmiştir. Bu olgu, memurluk kariyerini esnetici niteliktedir”⁹¹

Kamu personel rejimini sistematize etme amacı güden çalışmalara dönülecek olursa, 26.08.1982 tarihli ve 82/5284 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Devlet Personel Başkanlığı bünyesinde devlet memurluğunu iyi işleyen ve sağlıklı bir statüye kavuşturmak, kamu kesiminde uygulanan ücret rejimini basitleştirmek ve iyileştirmek, terfi ve kadro sistemini objektif ve adil esaslara bağlamak amacıyla Personel Rejimi Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun çalışmaları sonucunda, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile ek ve değişikliklerini yürürlükten kaldırarak onların yerine geçecek yeni bir Devlet Memurları Kanunu tasarısı hazırlanmış ve hükümete sunulmuştur. Ancak tasarı üzerinde hükümet düzeyinde yapılan incelemeler, 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimleri’ne kadar sonuçlanmadığından tasarı kanunlaşmamıştır.⁹²

Yukarıda bahsedildiği gibi, 1970’li yıllarda başlayan *kanun hükmünde kararnamelerle kamu personel rejimini değiştirme / düzeltme girişimi*, 1980’li yıllarda artarak sürmüş ve 1982-1990 yılları arasında toplam 305 kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. Bunlardan 261’i doğrudan kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesini konu almıştır. Kanun hükmünde kararnamelerin 108’i kamu kurumlarının yapısını, 32’si yönetsel usulleri düzenlerken, 121’i personel rejimine ilişkin değişiklikler yapmıştır.⁹³

1990’lı yılların sonlarından itibaren, artık bir çözüm olmaktan ziyade, kendi varlığı problem yaratan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun yerine geçecek, çağdaş bir personel yasası çalışmalarına başlanmıştır. 1996, 1999, 2005 yıllarında bu konuyla ilgili olarak hazırlanan kanun tasarısı taslakları, bu çalışmalara örnek olarak gösterilebilir.⁹⁴ Ancak yapılan çalışmaların nihai bir sonucu alınamamış, taslak metinler bir kanun metnine dönüştürülemedi. Yine de bu dönemde Devlet Personel Başkanlığı’nın mazisindeki kayda değer en önemli başarısı olarak gösterilebilecek olan çoktan seçmeli merkezi sınav uygulamasına geçilerek kamu personel rejimine bir değer katılmıştır. İlk önce 1999 yılında Devlet Memurları Sınavı (DMS), daha sonra 2002 yılında Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ismi ile merkezi bir sınav sistemi kurulup işletilmeye başlanmıştır.⁹⁵

2000’li yıllarda kamu personel rejimini yakından ilgilendiren mevzuat düzenlemeleri ile rejimin yapılandırılma çalışmaları sürmüştür. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun, Elektronik İmza Kanunu, Kamu Mali Yönetimi

91 Aslan, a.g.e., 2012, s.27-28.

92 Çevikbaş, a.g.m içinde D.Canman, Yirminci yılında devlet memurları kanunu üzerine bir değerlendirme. Amme İdaresi Dergisi, 18(2), 1985, s.4-5.

93 Güler, a.g.e., s.91-92.

94 Yılmazöz, a.g.m., s.299.

95 http://www.academia.edu/9687458/%C4%B0nsan_Kaynaklar%C4%B1_Y%C3%B6netiminde_Kay%C4%B1r%C4%B1l%C4%B1k_Ku%C5%9Fatmas%C4%B1_ve_Liyakatsizlik_%C3%87%C4%B1kmaz%C4%B1 (07.11.2016)

ve Kontrol Kanunu, Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu üzerinde çalışılan kanunlara örnek olarak gösterilebilir.

Tarihsel süreç içerisinde tüm safhalarına yer verilmeye çalışıldığı üzere Türk kamu personel rejimi, gelinen son noktada Devlet Memurları Kanunu üzerinden şekillenmektedir ve yıllardan beri olduğu gibi günümüzde de Devlet Memurları Kanunu'nun değiştirilmesi / dönüştürülmesi üzerine birçok resmi çalışma yürütülmektedir. Bu çalışmalarla hedeflenenin ne olduğu sorusuna yanıt da Devlet Memurları Kanunu içerisinde can alıcı bir yere sahip olan göreve alınmada ve görevde yükselmede liyakat ilkesine dayanmaktadır. Bu sebeple çalışmanın toparlayıcı nitelik taşıyan son kısmında, bu hassas ilke merkeze alınarak işlevsel bir kamu personel rejimi için öneriler sıralanacaktır.

2.İŞLEVSEL BİR PERSONEL REJİMİ İÇİN ÖNERİLER

Bu noktaya kadar yapılan tespitler ve günümüzün ihtiyaçları doğrultusunda hem liyakat sisteminin hayata geçirildiği hem de işlevsel bir personel rejimi için öneriler, çok yakın bir tarihte Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kabulüyle neticelenen 16 Nisan 2017 tarihli referandum ve olası yansımaları da dikkate alınarak alt başlıklar halinde şu şekilde sıralanabilir;

2.1.Mevzuata Dair Öneriler

Liyakat ilkesinin, günümüzde geçerliliğini sürdüren mevzuat hükümlerinde anılıyor olması ile yetinilmemelidir. Uygulama için iyi bir mevzuat gerekli ancak tek başına yeterli değildir. Kaldı ki; Türkiye'de liyakati öngören mevzuatın birbirini tamamladığını, yasal boşlukları hesap ederek o boşlukları doldurduğunu, yani sağlıklı ve iyi bir mevzuat olduğunu söylemek de güçtür. O halde öncelikle kanunlaştığı günden bu yana sürekli eleştirilen Devlet Memurları Kanunu'nun değişikliklerle düzeltilmesi uygulamasından vazgeçilerek söz konusu Kanun'un bütünüyle kaldırılması, yerine devlet kamu personel rejiminin temellerini belirleyen ortak kuralları gösterir temel bir kamu personel kanunu çıkarılması düşüncesi bir an evvel hayata geçirilmelidir.

Buna ilave olarak tüm kamu personelinin görev tanımları ile işe alınmaları ve / veya görevlerinde yükseltilmeleri için gerekli ön koşullar mevzuat hükümleri dâhilinde net olarak tespit edilmelidir. Zira, en üst düzeydeki bürokrattan en alt düzeydeki kamu personeline kadar istihdam koşulları, görev tanımları ve kariyer yolları belirlenmedikçe kamu personel rejiminin sistemli bir hale gelmesi mümkün olmayacaktır.

Kamu personel rejiminde sürekli tartışılabilen konulardan biri olan ücret sistemi üzerinde de bilimsel bir çalışma yürütmek ve bu çalışmaları mevzuat hükümlerine bağlamak yerinde olacaktır. Özel sektörde çok başarılı olmuş örnek uygulamalarına rastlanabilecek ancak konunun özünü oluşturmaması itibariyle bu çalışmada yer verilmeyen nitelikli ve işlevsel bir ücret sisteminden kast edilen, iyi kurulan bir sistem üzerine inşa edilecek, iyi kurgulanmış, temel ücret üzerine gösterilecek kişisel performanstan beslenen, çalışmayı özendirilen bir ücret sistemidir. Şu anda performansı öne çıkaran ve ücrete katkı koyacak bir değerlendirme modeli merkezi olarak yürürlüğe konulmakla birlikte bunun sonuçlarını almak için henüz erkendir. Ancak her hâlükârda bu performans temelli ücret sisteminin yukarıda önerilen Devlet Memurları Kanunu'na alternatif yeni kamu personel kanunu ile ilişkilendirilmesinde fayda görülmektedir.

Bunları sağladıktan sonra mevzuatı tam anlamıyla ve etkili bir biçimde uygulamaya aktaracak olan kadroların oluşturulması hususu anlam kazanacaktır.

2.2.Açıktan Atama, Merkezi Sınav ve Kadro Oluşumuna Dair Öneriler

Kamu kurumlarının planlı bir iş gücü planlaması olmadığı, iş yükü ile o işi yapacak kadrolar arasında nitelikli ilişki kurulmadığı ve çalışmanın bütününde açıklanmaya çalışıldığı üzere kadro ihdasında subjektif olarak hareket edildiği düşünüldüğünde kamu kurumlarında personel alımının kurumsal ihtiyaçlara göre değil keyfiyete göre yapıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Merkezi ve tek elden bir organizasyonel yapılanmaya cevaz veren Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, kamu personeli istihdamında standartların yakalanabilmesi ve yeknesaklığın sağlanabilmesi adına önemli bir değişimin habercisi olarak kabul edilebilir. Ancak bu şekilde yapılacak sistematik bir çalışmanın sonuçlarına bakarak kadroya alınması gereken kamu personelinin nicelik ve nitelikleri konusunda sağlıklı bir karara ulaşılabilir.

Belli bir meslek bilgisi ve uzmanlık gerektiren görevler için yapılan sınavlarda genel kültür sorularının ağırlığı görev isterlerine göre bir hayli fazladır. Bir uzmanı seçmek için adaylara görevin gerekleriyle bağdaşan, uzmanlığı sınavan sorular yöneltilmelidir. Bu sebeple adayların karşısına çıkan genel kültür ağırlıklı sorularının makul bir seviyeye çekilerek uzmanlığı ölçmeye yönelik soru sayısının artırılmasında fayda görülmektedir. İlave olarak, kamu personeli giriş sınavlarında, içerik olarak yetersiz ve subjektif olduğu konusunda hemen herkesin hemfikir olduğu sözlü sınavların yapılmasına son verilmeli, son yıllarda bir furya olarak başlayan ve yaygınlaşan ucu açık sorularla ölçme yöntemi de şaibeli durumlara yol açabileceği gerekçesiyle bırakılmalıdır.

Günümüzde geçerli olan merkezi sınav sistemi uygulamasında birden fazla sınavın sonuçlarının geçerliliği aynı anda devam etmekte, farklı sınavlara giren adayların puanlarının birbiriyle kıyaslanması haksızlığa yol açmaktadır. Sınavların belli aralıklarla yapılması ve bir sınavın sonucunun, takip eden sınavın sonucu açıklanana kadar geçerli kabul edilmesi bu soruna bir çözüm olabilir.

Uzman Yardımcılığı, Müfettiş Yardımcılığı gibi A Grubu Kadrolar olarak bilinen kariyer mesleklere istihdam şartı olarak üst yaş sınırı konulmuş olması, belli bir yaşın altındaki- lere avantaj sağlayarak, diğer becerilerinden bağımsız olarak sadece yaşı nedeniyle bir grubu yarışma dışında bırakmaktadır. Yaş şartının yeniden düzenlenmesi halinde daha rekabetçi bir yarışma ortamı sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

Şu anda asıl olarak kurum içinden atama yapılan, görevde yükselmeye tabi -veya kurumlar arası nakil yolu açık- Şube Müdürlüğü, Baş Mühendislik, Şeflik, Uzmanlık gibi ara kademelerin, hizmetin gereği olan şartları haiz herkese açık olması için gerekli altyapı hazırlanmalıdır. Böylelikle belli bir hizmet yılını geride bırakmış olanlara tanınan bir hak, kıdem esası dışında diğer şartları taşıyan ilgili tüm kesimlere tanınmış olur ki bunun da rekabeti ve performansı artıracığı muhakkaktır. Genel katılıma açık merkezi sınav sonucunda bu ara kadroların da tercih edilebilmesiyle çok zorlanılmadan uygulanabilecek bu yöntem, sadece kamuya ilk defa atanacaklar arasından değil, ister kamu personeli olsun, isterse kamu personeli olmak isteyen bir özel sektör çalışanı olsun, herkesin müracaatına cevaz verecektir. Böylelikle açıkta bulunan pozisyon için farklı kurumlardan, farklı kesimlerden birçok aday arasından seçim yapma şansına sahip olunacaktır.

2.3. Diğer Hususlara Dair Öneriler

Kurumların tüm insan kaynakları süreçlerini birbirleriyle ilintili hale getirmesi gerekmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yürürlüğe girmesinin bu anlamda bir şans olduğu düşünülebilir. Şöyle ki, bu sayede işgücü planlama, işe alım, performans, kariyer vb. tüm süreçlerin bütünleşmiş bir yapıya bürünmesi sağlanacak, aralarında eşgüdüm sağlanacak ve haliyle sistem daha işlevsel bir hale gelebilecektir. Böylelikle tekrar eden işler, eşzamanlı olarak farklı bölümler tarafından yürütülen benzer çıktılı projeler gibi kamu personel rejimi için kaotik denebilecek durumların yaşanmasının önüne geçilecektir.

Liyakat doğrultusunda gerçekleştirilen tüm iş ve işlemlerin halka aktarılması çok önemlidir. Saydamlık, şeffaflık gibi ilkelerin de bir gereği olan bu uygulamayla halk liyakat ilkesi doğrultusunda yapılacak tüm atamaları, terfileri takip etme şansı yakalayacaktır. Atamalarda, terfilerde akıllara gelebilecek soru işaretlerini daha en başından engellemeyi de sağlamak adına kullanılabilir bu yöntem için sosyal medyadan destek alınabilir.

Benzer şekilde personel istihdamına gidilirken liyakat ilkesi çerçevesinde yapılması gereken duyurma işlemleri yeterince önemsenmemektedir. Sınav esasının temel ilkelerinden biri olan sınav duyurularından, geniş kitlelerin haberdar olmasını sağlamak amacıyla, özellikle elektronik ortamdan erişilebilecek yayın organları, hatta bugün yaygın olarak kullanılan sosyal medya üzerinden duyuru yapılması şart kılınmalıdır. Ayrıca, duyuru tarihi ile sınava son müracaat tarihi arasındaki sürenin herkesin haber almasını, müracaat iş ve işlemleri için harekete geçmesini sağlayacak derecede makul olması sağlanmalıdır.

3 Kasım 2019 tarihi itibarıyla sayısı ve niteliği yeterli üst düzey personelin tek elden, Cumhurbaşkanlığı makamınca seçilmesi mümkün olacaktır. Bu üst düzey makamlara takdir edilecek personel için mühim olan, giriş sınavına tabi olmaksızın yapılacak bu istisnai atamalarda da, herkes tarafından kabul gören birtakım esaslar ve kıstasların aranmasıdır. Vizyonerlik, karar vericilik, stratejik düşünme, proaktivite gibi ölçümlenemeyen ancak olmazsa olmaz birçok özelliği bünyesinde barındırması gereken bu üst düzey yöneticilerde liyakat, ehliyet, performans ve bilgi birikimi yanında belli bir kıdem yılı gibi birtakım somut kıstaslar aranmalıdır. Bu kıstaslar aranmayacak olursa, balığın baştan kokması olarak tariflenebilecek bu olay Türk kamu personel rejimine dinamizm getirmekten çıkarak, liyakat sisteminden taviz vermeye doğru gider ki, takdir edileceği üzere bu da arzu edilmeyen bir durumdur.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti'nin, kurulduğu 13.yüzyıldan Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesine kadar geçen beş asrı aşkın sürede geçerli olan ve Osmanlı Devleti'ni çağdaşlarından farklı kılan birtakım özellikleri; O'nun üç kıtaya hâkim bir devlet ve idare teşkilatı oluşturmasını sağlamıştır. Bu teşkilat, uzun yıllar boyunca varlığını sürdürmüş olsa da yönetim zaafı sebebiyle zaman içerisinde kırılmalı bir hal almıştır. Bu kırılmalılık, hem teşkilatın hem de teşkilatı vücuda getiren kamu personelinin maddi ve manevi olarak zayıflaması şeklinde düşünülebilir. Osmanlı'yı takip eden Türkiye Cumhuriyeti kadroları da hem içinden geçen zorlu koşullar nedeniyle, hem de seleflerinden devrildikleri problemler nedeniyle benzer şekilde kırılmalı ve müdahaleye açık bir yapıya sahip olmuşlardır.

Bu anlamda Türk kamu personel rejimi, kökleri Osmanlı'ya dayandırılabilir kadar eski ve bu anlamda gelenekselleşmiş görünüme sahip bir rejimdir. Hal böyleyken tarihsel uzantıları gibi bünyesinde barındırdığı problemleri de kökleşmiş durumdadır. Bu problemlerin başında da liyakat dışı uygulamalar gelmektedir. Kamu personelinin hem işe alma, hem de bulunduğu konumdan yükseltme aşamalarında liyakatin yeteri kadar dikkate alınmaması, liyakat sahibi olmayan kamu personelinin, rejim içerisinde kendisine bir yer edinmesi sonucunu doğurmaktadır.

Kamu personelinin, rejimin tümünü değil belki ama temelini oluşturduğu düşünülürse, liyakat dışı uygulamaların varlığının rejimi içinden çıkılmaz kaotik bir noktaya götürmesi de muhtemeldir. O halde daha fazla geç kalınmadan planlı programlı bir şekilde ve yıllara yayılması gereken bir çözüm sürecine ihtiyaç duyulduğu muhakkaktır. Zira yüzyıllardır adları ve yaşadıkları tarihler farklı olsa da benzer şekilde baş gösteren problemlerin bir anda çözülmesi beklenemez. Ancak bir yerden başlanmalı ve de bu başlangıç ivedi olarak yapılmalıdır. Günümüze çok yakın bir tarihte, 16 Nisan 2017'de gerçekleştirilen referandum neticesi, bu anlamda bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ülkenin yönetim modelinde böylesi bir değişim yaşanırken, kamu personelinin niceliğinde ve niteliğinde bir değişim yaşanmaması olası değildir. Şu aşamada önemli olan kamu personel rejimindeki bu kabuk değiştirme ve silkinme sürecinin doğru olarak yönetilebilmesidir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin 3 Kasım 2019 tarihi itibarıyla resmîyet kazanacağı ve uygulama bulacağı düşünüldüğünde; o tarihe kadar kamu personeli mevzuatındaki boşluklar tamamlanmalıdır. Bu şekilde oluşturulacak altyapının üzerine liyakat, ehliyet, performans, bilgi birikimi gibi birtakım somut kıstaslarla diğer adaylara üstünlük sağlayan personelin gerek işe alınmada gerekse terfilerde tercih edilmesi ile personel rejiminin temelini oturtulmasında önemli bir aşama geçilmiş olacaktır. Ancak bunun zor ve sancılı bir süreç olacağı unutulmamalıdır.

Tüm bu sayılanların ışığında; liyakatin esas alındığı bir personel rejimi mümkün görünmekle birlikte üzerinde daha çok çalışılması gerektiği aşikârdır.

KAYNAKÇA

- AKGÜNER, Tayfun. Kamu personel yönetimi. (Genişletilmiş Dördüncü Baskı). İstanbul: Der Yayınları:90, 2001.
- ASLAN, Onur Ender. Kamu personel rejimi: Statü hukukundan esnekliğe. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayın No: 326, 2005.
- ASLAN, Onur Ender. Kamu personel hukuku. (Birinci Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:2701, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1667, 2012.
- AYKAÇ, Burhan, Yayman, Hüseyin ve Özer, Mehmet Akif. "Türkiye'de idari reform hareketlerinin eleştirel bir tahlili". Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(2), 2003, 153-179.
- AYKAÇ, Burhan, Durgun, Şenol ve Yayman, Hüseyin. Türkiye'de kamu yönetimi. Ankara: Yargı Yayınları, 2003.
- ÇEVİKBAŞ, Rafet. "Türk kamu yönetiminde personel rejimi ve uygulama süreci". Amme İdaresi Dergisi, 28(2), 1985, 51-80.
- ERGUN, Turgay. "TODAİE ve akademik gelişme olanakları". Amme İdaresi Dergisi, 9(4), 1976, 3-7.
- ERGUN, Turgay. Kamu yönetimi: Kuram, siyasa, uygulama. (Birinci Baskı). Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayın No:322, 2004.
- ERKİN, Vedat. "Personel rejimini geliştirme çabaları". Amme İdaresi Dergisi, 4(1), 1971, 41-55.
- GİRİTLİ, İsmet. Amme idaresi teşkilatı ve personeli. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları: 1020, Hukuk Fakültesi Yayınları: 212, Sulhi Garan Matbaası, 1963.
- GÜLER, Birgül Ayman. Türkiye'de kamu personel rejimi esasları. Türkiye'de kamu personel rejiminin yeniden yapılandırılması sempozyumu: Sempozyuma katılanların personel rejimi ile ilgili eleştiri ve önerileri. Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Yayın No: 42, 2003.
- GÜLER, Birgül Ayman. Kamu personeli: Sistem ve yönetim. (Birinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005.
- GÜNAY, Ömer Faruk. Türkiye'de kamu yöneticisi nasıl yetiştirilmelidir?. Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.
- KARA, Bülent. "Türkiye'de personel reformu çalışmalarının altyapısı: 1930-60 yılları arasında yabancı uzmanların kamu yönetimine ilişkin hazırladıkları raporlar". Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30(2), 2006, 149-162.
- ÖKTEM, M. Kemal. "Türk kamu personel yönetiminin gelişimi". Amme İdaresi Dergisi, 25(2), 1992, 85-105.
- ÖZDEMİR, Hüseyin. Osmanlı Devleti'nde bürokrasi. (Birinci Baskı). İstanbul: Okumuş Adam Yayın No:6, 2001.
- ÖZTÜRK, Ali. "Kamu kesiminde personel ve ücret rejimi arayışları". Sayıştay Dergisi, (42), 2001, 3-19.
- SENCER, Muzaffer. Türkiye'nin yönetim yapısı. Alan Yayıncılık, 1986.
- TORTOP, Nuri. Kamu personel yönetimi (İnsan kaynakları yönetimi). (Yedinci Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi, 2005.
- TUNÇ, Hasan ve BİLİR, Faruk. Anayasa hukuku uygulamaları. (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş İkinci Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003.
- TUTUM, Cahit. "Devlet memurları kanununun genel bir eleştirisi". Amme İdaresi Dergisi, 7(4), 1974, 52-72.
- UZ, Abdullah. "Anayasal bir hak olarak kamu hizmetine girme hakkı ve liyakat ilkesi". İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(1), 2011, 59-94.
- YAYMAN, Hüseyin. Türkiye'nin idari reform politığı. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
- YILMAZÖZ, Mehmet. "Türkiye'de kamu personel yönetimi sorunu". Maliye Dergisi. (157), 2009, 293-302.
- İnternet kaynakları:
Cumhuriyetin ilanından günümüze devlet personel rejiminin gelişimi. www.basbakanlik-dpb.gov.tr/giris2.doc, (Erişim Tarihi: 17.09.2011)
- GÖNÜLAÇAR, Ş. İnsan kaynakları yönetiminde kayırmacılık kuşatması ve liyakatsizlik çıkmazı. http://www.academia.edu/9687458/%C4%B0nsan_Kaynaklar%C4%B1_Y%C3%B6netiminde_Kay%C4%B1rmac%C4%B1k_Ku%C5%9Fatmas%C4%B1_ve_Liyakatsizlik_%C3%87%C4%B1kmaz%C4%B1, (Erişim Tarihi: 07.11.2016)
- http://www.dpb.gov.tr/F/Root/dosyalar/istatistikler/kamu_per_istatistikleri/mayis2016/2_y.pdf, (Erişim Tarihi: 08.11.2016)
- Kamu personel yönetiminin tarihçesi, <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/kurumsal/tarihce/tarihce-ve-sunus>, (Erişim Tarihi: 17.03.2015)

Suriyeli Mülteci Kadınların Sosyo-Kültürel Değişime Uyum Çabaları: Yozgat Örneği

Hülya ÇAKIR*

Öz

Suriyeli mültecilerden özellikle barınma merkezleri dışında kalanlar, kentlerde ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlar yaşamakta, yaşanan bu sorunlara bağlı olarak bir uyum sorunu ortaya çıkmaktadır. Sosyo-kültürel değişime uyum sorununun Yozgat özelinde ele alındığı bu çalışmada amaç, kent merkezinde yaşayan Suriyeli mültecilerin yaşadıkları sorunları tespit etmek ve bu konularda çözümler geliştirmektir. Çalışmada nitel yöntem tercih edilmiş ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu nedenle çalışma kapsamında, 15 kadınla, derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri Suriyeli mültecilerle yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, “yerleşim yeri olarak Yozgat, iletişim aracı olarak dil, kültürel farklılıklar, temel hizmetlere erişim ve “kadın” olmaları dolayısıyla yaşadıkları olumsuzluklar konu başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Mülteciler, Uyum, Sosyo-Kültürel Değişme.

Socio-Cultural Change Adaptations of Syrian Refugee Women: The Case of Yozgat

Abstract

Syrian refugees, especially those who are not residents of shelters, experience economic, social and cultural problems in cities and a problem of integration arises due to these living conditions. The aim of this study is to identify the problems of the Syrian refugees living in the city center and to develop solutions for these issues in Yozgat's problem of socio-cultural change adaptation problem. Qualitative method was preferred in the study and interview technique was used. For this reason, in-depth interviews were conducted with 15 women. The data from the study were obtained from in-depth interviews with Syrian refugees. The results obtained are as follows: “Yozgat as a settlement is evaluated under the headings of language, cultural differences, access to basic services and the difficulties that women experience due to their gender.

Keywords: Syrian Refugees, Integration, Socio-Cultural Change.

* Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, hulya.cakir@bozok.edu.tr

GİRİŞ

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'yu içine alan geniş bir coğrafyada, iktidarları boyunca dünyanın birçok demokratik ülkesinde neredeyse iki kuşak devlet adamlarının siyaset sahnesine gelip gittiği kadar uzun süre görevde kalan ve dokunulmasa belki bir kuşak daha eskitecek olan diktatörleri birkaç ay süren kanlı bir mücadele sonunda deviren halk hareketine kısaca "Arap Baharı" denilmektedir (Kibaroglu, 2011: 26). Arap Baharı bölge ülkeleri arasında hiç kuşkusuz Türkiye'yi de etkilemektedir. Kimi gözlemciler göre bu etki genelde olumsuzdur. Türkiye'nin Irak, İran ve Suriye'yle olan ilişkilerinde uygulamaya çalıştığı 'komşularla sıfır sorun' politikası uygulanamaz hale gelmiştir. Suriye ile kurulan ilişkiler, Ankara'nın Esad karşısındaki muhalif unsurları desteklemesi ve Esad'ın Türkiye'nin uyarılarını bir türlü ciddiye alıp ülkesinde gerekli liberal demokratik reformları yapmaması nedeniyle sona ermiştir (Oğuzlu, 2011: 15). Mısır ve Libya'da sürecin büyük oranda Türkiye'nin beklentileri doğrultusunda gelişmesi sebebiyle dış politika alanında öncelikli bir konu olmaktan çıkarken, Suriye'de 2011 itibariyle Beşar Esad'ın gerek Türkiye'nin, gerek içinde uzun yıllar çok etkin rol oynadığı Arap Birliği'nin uyarılarına olumlu yaklaşma niyetinin ufukta olmadığı gözlemlenmektedir (Kibaroglu, 2011: 33).

Nisan 2011'den bu yana Suriye'de çıkan rejim karşıtı gösterilerin kanlı bir biçimde bastırılmasının yarattığı karmaşa ve ardından yaşanan iç savaş nedeni ile ülkelerinden kaçan Suriyelileri, 1980'lerden bu yana Orta Doğu, Asya, Doğu Avrupa ve Afrika'nın bir bölümü gibi çeşitli göç rotalarından istikrarlı göç akını yaşayan (Biehl, 2008: 6-7), uluslararası hukukun ve vicdanın gereğini yerine getirerek Türkiye "açık kapı politikası" çerçevesinde "geçici koruma" sağlayarak kabul etmiştir. Bu durum başta İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ve 1951 Cenevre Anlaşması olmak üzere uluslararası hukuk ilkeleriyle uyumlu bir politikadır (HUGO, 2014: 11).

Türkiye, ilk göç dalgalarının yaşandığı sırada, savaşın uzun sürmeyeceği ve göç edenlerin tekrar ülkelerine döneceği beklentisi ile açık kapı politikası izlemiş ve göçün yönetimine dair kapsamlı önlemler almamıştır (Mozaik Kadın ve Aile Derneği, 2015:4). Akabinde Suriye'de kitlesel kıyımların yaşandığı çok daha dramatik bir tablo ortaya çıkmış ve başka ülkelere sığınan Suriyelilerin geri dönüş ihtimalleri ise oldukça azalmıştır. Yaşanan politik süreçte, mevcut tüm veriler Suriye'de yaşanan krizin uzun yıllara yayılacağı öngörüsünü desteklemiştir (İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği, 2014: 11). Mülteci krizi, Türk devletini iltica ve uluslararası koruma konusundaki yasal çerçevesini tekrar gözden geçirmeye ve mevcut reform çabalarını hızlandırmaya itmiştir (İçduygu, 2015:9). Önce, uluslararası hukukta herhangi bir karşılığı bulunmayan "misafir" statüsü verilen mültecilere, 2012 yılı Nisan ayında yayınlanan genelge ile "geçici koruma" statüsü verilmiş, aynı yıl Ekim ayında da, sağladığı bu geçici korumayı genişletmiştir.

Birleşmiş Milletler (BM) Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin açıkladığı son mülteci bilgilerine göre, Suriye'deki savaş dolayısıyla 7 milyon 600 bin Suriyeli evlerini terk edip ülke içinde başka bir bölgeye kaçmak zorunda kalmıştır. Suriye vatandaşı iç savaş nedeniyle ülkelerini terk ederek Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak gibi komşu ülkelere ve hatta Avrupa'ya sığınmış bulunmaktadır. Suriye'nin güneydeki komşusu Lübnan'da 1 milyon 78 bin, Ürdün'de ise 628 binden fazla mülteci bulunmaktadır. Bu ülkeler içerisinde en fazla mülteci barındıran ülke Türkiye'dir.

2011 Baharı'nda Suriyelilerin Türkiye sınırına gelmeye başladığı ilk günden itibaren bütün girişlere izin verilmiştir. Normal zamanlardaki gibi pasaportlarla girenlerin yanı sıra, hiçbir belgesi olmadan gelenler de Türkiye tarafından kurulan geçici mülteci kamplarına kabul edilmiştir. Ancak 2012 yazına doğru mülteci sayısının artmaya devam etmesi ve özellikle de Halep ve çevresinde yaşanan çatışmaların yoğunlaşması sonucu kampların kapasitesi zorlanmaya başlamış, 2012'nin ikinci yarısında hükümet, Türkiye'ye girişleri sınırlamak için kimi önlemlere başvurmak durumunda kalmıştır. Bu durum, sınırın Suriye tarafında Türkiye'ye kabul edilmeyi bekleyen kalabalık gruplar halindeki Suriyeliler için 20'den fazla geçici kamp kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu geçici kamplardan bazıları Atme, Bab el-Hava ve Bab es-Selame vb. kısa zaman sonra sınır boyunca uzanan yarı-kalıcı merkezlere dönüşmüştür. Bu arada Suriye'nin kuzeyindeki şiddetten kaçan Suriyeliler de gayri resmî yolları kullanarak Türkiye'ye girmeye başlamış ve Türkiye'deki "kamplarda kalmayan mülteci nüfusu" saflarına katılmıştır (Dinçer vd., 2013:11-31).

Araştırma verileri kamplarda kalmayan, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) aracılığıyla Yozgat'a gönderilen Suriyeli mültecilerle yapılan görüşmelere, onların mikro-sosyolojik düzeyde yaşadıkları deneyimlerine dayanmaktadır. Araştırmada yöntem olarak nitel yöntem benimsenmiş ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda literatür taraması ve Suriyeli mültecilerden 15 kişi ile gerek doğrudan ve gerekse tercüman aracılığıyla 2017 yılının Şubat, Mart ve Ağustos aylarında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşmeler ile veri toplanmış ve elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

Bu çalışmada kültürel farklılıkların hangi konularda belirginleştiği, süreç içerisinde bir benzeşme ortaya çıkıp çıkmadığı; mülteci kadınların kültürel hayatta herhangi bir problemle karşılaşp karşılaşmadığı konuları üzerinde durulmaktadır. Suriyeli mültecilerin yeni topluma ve bu toplumunun kültürüne, yaşam biçimine uyum sağlaması gerekmektedir. İki farklı toplumun çatışmadan, uyum içerisinde yaşaması her iki topluluk için de büyük önem taşımaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SOSYO-KÜLTÜREL YAPI VE GÖÇ

1.1. Sosyo-Kültürel Yapı

Sosyo-kültürel yapı faktörleri, insanları en çok etkileyen faktördür. Bu faktörler bireyin içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel özelliklerini oluşturmaktadır. Her birey belirli bir kültürel yapı içinde yaşamakta ve bu yapıyla sürekli etkileşim halinde bulunmaktadır. Bireyin idealleri ve ilgileri de bu kültürel ortamda şekillenmektedir (Tutar, 2016: 52).

Sosyo-kültürel değişme sosyal kurumlarda, kurumlararası ilişkilerde ve kültürü oluşturan, maddi ve manevi kültür, ünite ve komplekslerindeki değişme olarak ifade edilebilmektedir (Akkayan,1979: 15). Sosyo-kültürel yapı, sosyal ve kültürel unsurların basit bir toplamı değildir. Bu yapıyı oluşturan farklı nitelikler ve özellikler vardır. Sosyo-kültürel yapı, makro ve mikro bütün etkileşim düzlemlerinde, davranışsal ve bilişsel boyutların birbirinden ayrılmazlığı düşüncesini ifade etmektedir (Dikeçligil,1997:4).

Sanayileşme, nüfus artışı ve yabancı ülkelerin tahriki gibi sebeplerle günümüz toplumlarında sosyo-kültürel bütünleşme en önemli problemlerden biri haline gelmiştir. İntegrasyon, latince Integre (eksiği tamamlama, ilave) kökünden gelmektedir. İntegrasyon, dağılan bir bütünün parçalarının yeniden birleştirilmesi ve bir merkezde toplanmasını

ifade etmektedir. Bütünleşme kelimesi, çoğu zaman “dayanışma, birlik, denge ve düzen” kelimeleriyle aynı anlamda kullanılmıştır. Bütünleşme terimi çoğu zaman sosyalleşme ve kültürleşme gibi sosyal süreçlerin söz konusu olduğunu göstermektedir. Örneğin köyden şehire göç eden köylü veya bir ülkeden diğerine göç eden mülteci, çevrenin davranış modellerini benimsediği ve önce kendisine yabancı olan kimselerle sosyal ilişkilerini geliştirdiği zaman sosyo-kültürel bütünleşme sürecinden geçmiş olmaktadır. Sosyal değerler toplumsal bütünleşmenin özünü teşkil etmekte ve toplumun fertlerini, sınıflarını ve kurumlarını birleştirmekte rol oynamaktadırlar. Bu değerler sarsıntıya uğradığı zaman toplumda çözülme hali baş göstermektedir (Arslanoğlu, 1996: 39).

Ülkemizde de, şu ana kadar sayısı milyonları aşar durumda mültecinin bulunduğu ve birçoğunun sınır illere ve yakın kentlere göç ettiği bilinmektedir. Suriye’den mülteci akını devam etmekte ve mülteciler, göç ettikleri kentlerde uyum sorunu yaşamaktadırlar.

1.2. Göç ve Mültecilik

Göç, kişilerin ekonomik, dini, siyasi ve sosyal sebeplerden dolayı yerleşmek amacıyla bir yerden başka bir yere gitmeleri hareketine denilmektedir. Bu hareket, ülke içinde olursa ‘iç göç’, ülkeler arasında olursa ‘dış göç’ veya ‘uluslararası göç’ olarak adlandırılmaktadır. Göç, bireylerin ya da grupların bir yerden başka bir yere gitmeleri ve gidilen yerde yaşamalarını belli bir süre sürdürmeleri olarak ifade edilebilir (Çakır, 2011:215).

Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi’ ne göre mülteci “ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi” dir (<http://www.unhcr.org>).

Cenevre Sözleşmesi’ne göre, bir kişinin mülteci sayılabilmesi için beş ölçüte bakılmaktadır: ırk, din, tabiiyet ve siyasi düşünceleriyle belli bir toplumsal gruba mensup olma; zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korkma; vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunma; ülkesinin korumasından yararlanamama veya korku nedeniyle yararlanmak istememe; vatansız olma ve yaşadığı ikamet ülkesine dönememe veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istememedir. Ancak bu niteliklere sahip olmanın dışında, coğrafi bakımdan da uyumlu olması gerekmektedir. Bu sözleşme bağlamında Türkiye, ülkelere bırakılan bazı şerh haklarından ‘coğrafi sınırlama hakkını’ kullanarak sadece Avrupa’dan gelen insanları mülteci olarak kabul ettiğini beyan etmiştir (Buz, 2008:120).

Ülkemizdeki Suriyelilere ne denilmesi gerektiği konusunda da farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Aslında yaşanan karmaşa Türkiye’deki hukuk sisteminden kaynaklanmaktadır. Uluslararası Af Örgütü tarafından en son yayınlanan “Hayatta Kalma Mücadelesi”nde Türkiye’deki Suriye’den Gelen Mülteciler başlıklı rapora şu not düşülmüştür: “Uluslararası Af Örgütü, tüm Suriyelilerin prima facie (varışta mülteci) olarak uluslararası hukuk uyarınca mülteci korumasına hakları olduğu görüşündedir ve dolayısıyla Türkiye’de bulunan Suriyelileri, Türkiye hukukundaki statülerine bakmaksızın, mülteci olarak adlandırmaktadır.” Sonuç olarak, haberlerde Türkiye’ye Avrupa dışından gelenlere geliş nedenlerine bakılarak mülteci denilebilir (<http://bianet.org/bianet/bianet/167434-mul-teci-gocmen-siginmaci-arasindaki-farklar>)

Tüm mültecilerin yaşadığı sorunları kadın mülteciler de yaşar. “Hassas grup” olarak tanımlanan kadın mülteciler de diğer mülteciler gibi, silahlı çatışma ve şiddetin türlerine

karşı güvenliğe; açıklanamayan ve sebepsiz yere uzatılan gözaltına alınma tehlikesine karşı korunmaya; kendilerine yeterli sosyal, ekonomik ve yasal haklar tanıyan hukuki bir statüye; beslenme, barınma, giyim, öz bakım ve sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına gereksinim duyar. Ancak mülteci kadınlara tanınan haklar, 1951 tarihli “Cenevre Sözleşmesi” ve “1967 Protokolü”nde düzenlenenlerle sınırlı değildir. “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi”, “Cenevre Sözleşmeleri” ve iki ek protokolü, “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi”, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi”, “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (CEDAW)”, “Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye Edilmesine Dair Bildirge (DEVAW)”, “Olağanüstü ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair Bildiri”, “Evli Kadınların Uyraklığı Sözleşmesi” ve “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” de mülteci kadınların haklarının yer aldığı uluslararası metinlerdir. Bu belgeler, tüm devletler tarafından imzalanmamış olsa da, mülteci kadınlara ilişkin koruma ve yardım açısından uluslararası insan hakları standartlarına dair bir çerçeve sağlamaktadır (İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği, 2014: 22).

Suriyeli mültecilerin % 13-14’ü 15 ildeki 22 kampta (barınma merkezi) yaşamakta, ama asıl büyük kitle yani en az 1,4 milyonu Türkiye’nin 81 ilinden 9’u hariç hemen her tarafına yayılmış olarak kamp dışında yaşamaktadır. Kamplar dışında en yüksek sayıda Suriyelinin yaşadığı şehir 387 bin civarındaki mülteci ile Şanlıurfa, ardından da 330 bin kişi ile İstanbul’dur. Bunları 220 bin kişi ile Gaziantep, 190 bin kişi ile Hatay takip etmektedir. Kilis 49 bin, Mardin 70 bin, Adana 50 bin ve Kahramanmaraş 44 bin kişi ile kamp dışında yaşayan Suriyelilere ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye’nin 11 ilinde ise 15 ile 50 bin arası Suriyeli kamplar dışında yaşamaktadır (HUGO, 2014: 11).

İçişleri Bakanlığı’nın 2014 yılı verilerine göre; araştırma bölgemiz olan Yozgat’ta 50 Suriyeli mülteci yaşamakta iken Mart 2017 itibariyle kayıtlı olanların sayısı 3 bin 352’ye yükselmiştir. Bu sayı nüfusu 421.041 olan Yozgat’ın kendi nüfusu ile karşılaştırıldığında %0.80 sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Yozgat Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü). Bu durum sürekli göç veren Yozgat’ın nüfusunun mültecilerle artmakta olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca göçün, sadece nüfus yapısını etkilememesi, göç eden insanların beraberlerinde kendi kültürlerini de götürmeleri dolayısıyla sosyo-kültürel yapıyı da etkilemesi (Demir, 2008:3) bu çalışmayı hem önemli hem de gerekli kılmaktadır.

2. YOZGAT’A GÖÇLERİN EKONOMİK VE SOSYO-KÜLTÜREL ETKİLERİ

2.1. Ekonomik Etkiler

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)’ne göre 2014 yılında 432 bin 560 olan Yozgat’ın nüfusu 2015 yılı sonu itibariyle 13 bin 120 eksilerek 419 bin 440’a düşmüştür. 2015 yılında en çok göç veren il olan Yozgat’ta nüfus artış oranı binde eksi 30 olarak gerçekleşmiştir. Adrese dayalı nüfus kayıt sisteminin ilk yapıldığı 2007 yılında 492 bin 120 olan Yozgat’ın nüfusu her geçen yıl ortalama 15 bin azalarak 2015 yılı sonu itibariyle 419 bin 440 gerilemiştir. 2007 yılından bugüne kadar Yozgat merkez ilçenin nüfusuna yakın 72 bin 687 kişi memleketini terk etmiştir. Son on yıl içerisinde en çok göçü 13 bin 120 kişi ile 2015 yılında vermiştir (ADNKS, 2007-2015).

Ortadoğu’daki savaştan kaçıp Türkiye’ye sığınan milyonlarca mülteci 5 bin 137’si Yozgat ilinde ikamet etmeye başlamıştır. Bu mültecilerden Suriyeli olanların sayısı da 2 bin 427 olarak açıklanmıştır. Suriyelilerin Türk ekonomisine etkilerine genel olarak bakıldı-

ğında risk ve fırsatların iç içe geçtiği bir tablo söz konusudur. Kiralarda artış gözlenmekte ve kiralık ev bulmak giderek zorlaşmaktadır. Özellikle küçük işletmelerde kaçak işçi çalıştırma yaygınlaşmakta, Suriyeli çalıştıran ve çalıştırmayan firmalar arasında haksız rekabet ortaya çıkmaktadır.

Nüfusuna oranlandığında oldukça yüksek oranda mültecinin ikamet etmesi ekonomik açıdan sıkıntılı olan Yozgat gibi iller açısından sorunun daha da büyümesine sebebiyet vermektedir. Sivas, Kayseri ve Yozgat illerini içine alan TR72 Bölgesi'nde 2014 yılında % 9,6 olan işsizlik oranı 2015 yılında % 9,7'ye çıkmıştır. 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus 2014 yılında 1 milyon 734 bin kişi iken 2015 yılında bu rakam 27 bin kişi birden artarak 1 milyon 761 bin kişiye ulaşmıştır. Bölgede 2014 yılında 80 bin olan işsiz sayısı 2014 yılında 84 bine yükselmiştir. 2014 yılında % 12,5 olan tarım dışı işsizlik oranı ise 2015 yılında % 13,4 olmuştur (TÜİK, 2014-2015). İşsizlik oranının bu şekilde yüksek olduğu ilde mültecilerin gelmesiyle bu sorun daha da büyümüştür. Yerel halk iş fırsatlarının ellerinden alındığına inanmaktadır. Ücret düzeyinde önemli düşme gözlenmektedir.

2.2. Sosyo-Kültürel Etkiler

Sosyo-kültürel değişmelerin oluşmasında rol oynayan etkenler sayılamayacak kadar çok ve çeşitlidir. Bunlar içinden bazıları; nüfus hareketleri, coğrafi, biyolojik ve sosyal afetler, ekonomik gelişme ve sarsıntılar, teknolojik gelişme, şehirleşme, keşifler, icatlar, yeni lider ve ideolojilerin ortaya çıkması, rejim değişmeleri, misyoner faaliyetleri, diplomatik ilişkiler, öğrenci ve işçi mübadeleleri, kitle haberleşme vasıtaları, bilimsel kongreler ve çeşitli bilgi aktarma yolları, iç ve dış turizm hareketleri, iktisadi ve sosyal planlamalar vb. şeklinde sıralanabilir (Gürkan,1969: 470).

Türkiye'deki Suriyeliler konusu her şeyden önce bir sosyal uyum sorunudur. Mülteciler ile yerel halk arasında farklı dil, kültür ve yaşam tarzından kaynaklanan sorunlar yerel tepkinin en önemli nedenidir (ORSAM Rapor, 2015: 16).

3. YÖNTEM

Türkiye'deki Suriyelilerin % 53,3'ü BM tarafından çocuk sayılan 18 yaş altındaki kişilerden oluşmaktadır. Türkiye'deki Suriyeliler içinde özel koruma gerektiren çocuk ve kadınların oranı ise % 75'in üzerindedir (HUGO, 2014: 13). Yozgat'ta yaşayan mültecilerin de büyük çoğunluğunu kadın ve çocuklar oluşturmaktadır.

Araştırma bölgesi olarak Yozgat'ın seçilmesinde göç veren bir il olarak Yozgat'a gelen mültecilerin yarattığı nüfus artışının önemi büyüktür. Gerek mültecilerin, gerekse de Yozgat halkının yaşadıkları değişim, uyum çabalarını da beraberinde getirmektedir kuşkusuz bu durum mültecilerde çok daha ileri düzeydedir.

Görüşmelerin gerçekleştirileceği hedef grup belirlenirken sağlıklı bir temsiliyet için gelir düzeyi, eğitim durumu, yaş grubu gibi kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun taslağı oluşturulmuş, sahada uygulanabilirliğini anlamak amacıyla 2 kadın mülteci ile bir pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Geri bildirimler sonucunda bazı sorularda revizyona gidilmiştir. Bazı sorular eklenmiş veya çıkarılmıştır.

Sosyo-kültürel değişikliklere uyum durumları çok karmaşık ve katmanlı bir yapı arz etmektedir. Bunun en önemli nedeni görüşme gerçekleştirilen kadın mültecilerin kendi içlerinde etnik, dini aidiyetleri, köy ya da kent kökenli olmaları, yaşları, eğitim seviyeleri

ve dolayısıyla yaşam tarzları gibi konularda homojen olmamalarıdır. Bu farklılıklar değişime uyum deneyimlerini de etkilemekte ve çeşitlendirmektedir. Bu sebeple alıntılarda görüşmecilerin konuyla ilgili kendi ifadelerine yaşı, eğitim durumu ve mesleği eklenmiştir. Sosyo-kültürel yapının karmaşık ve katmanlı olması dolayısıyla katılımcı hakkında kapsamlı veri sağlamasa da yaş, eğitim durumu ve mesleki göstergelerle uyum deneyimlerinde farklılıkların etkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Suriyeli kadın mültecilerin demografik, sosyal ve ekonomik durumlarını ortaya koymayı ve görüşmeler sonrası yapılan analizlerden edinilen veriler ışığında olası sorunlara çözüm önerileri sunmayı hedefleyen bu çalışma amaç bakımından betimleyici saha araştırmasıdır.

Araştırmada insan eylemlerinin öznel anlamları içerdiğini bu nedenle insanla ilgili yapılacak araştırmalarda sayısal veriler kadar öznel algılamaların da önemli olduğunu ifade eden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile kadınların yaşadıkları durumu nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıklarını kendi ifadeleri ile anlayabilmek amaçlanmıştır. Derinlemesine görüşmelere ek olarak veri toplama aşamasında gözlemlenen saha notları da araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada bir ağıdaki örnek olayla başlanıp, daha sonra o örnek olaydan aldığı bağlantılı ilişkilerle ilgili bilgilere dayanarak başka örnek olaylar belirlediği ve süreci tekrarladığı bir örnekleme türü olan kartopu örnekleme ile kadınlara ulaşılmıştır. Kartopu örneklemede önemli olan her bir kişinin ya da birimin bir diğeriyle doğrudan ya da dolaylı bir bağlantıyla bağlı olmasıdır (Neuman, 2008: 316).

Araştırma verilerinin toplanmasında Ek II'deki görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme soruları, görüşmelerden önce yapılan literatür çalışması sonucunda elde edilen bilgiler ve daha önce yapılmış bazı araştırmalardan yararlanılarak düzenlenmiştir. Soruların anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. Görüşme formu araştırmaya dahil edilen kadınlara bireysel olarak uygulanmıştır. Görüşmenin başlangıcında kadınları tanımaya yönelik (eğitim durumu, çalışıp çalışmadığı, eşinin ne iş yaptığı, gelir durumu v.b.) demografik sorular sorulmuştur. Derinlemesine görüşmede ise nasıl karşılandıkları, iletişim kurarken herhangi bir sıkıntı yaşayıp yaşamadıkları, sorun yaşadıkları alanların neler olduğu, Türk kültürünü sevip sevmedikleri, eğitim, sağlık hizmetlerinin yeterli olup olmadığı ve cinsiyetleri dolayısıyla daha büyük zorluk yaşadıkları herhangi bir durumla karşılaşp karşılaşmadıkları başlıklarında görüşmeyi yönlendirici sorular sorulmuştur. Görüşmelerin süresi ve kalitesi görüşme koşulları, yanıt veren kişinin istekliliğine ve iletişim becerisine, görüşmenin yapıldığı yere vb. bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Görüşmelerin süresi 1-2 saat arasında değişmektedir. Görüşme kılavuzu aracılığıyla toplanan veriler yazılı metin haline getirilmiştir. Bu metinler ana başlıklar kapsamında değerlendirilerek araştırma bulgularında ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma soruları "Yerleşim yeri olarak Yozgat, iletişim aracı olarak dil, kültürel farklılıklar, temel hizmetlere erişim ve "kadın" olmaları dolayısıyla yaşadıkları olumsuzluklar konu başlıkları altında değerlendirilmiştir.

4.1. Yerleşim Yeri Olarak Yozgat

Katılımcıların Yozgat'ta ikamet etme süreleri farklılık göstermektedir. 4'ü sadece 3 aydır, 2'si 8 aydır, 1'i 1 yıldır, 3'ü 1.5 yıldır, 2'si 2.5 yıldır, 2'si 3 yıldır ve 1'i 4.5 yıldır Yozgat'ta yaşamaktadır.

Tablo 1. Görüşme Gerçekleştirilen Mültecilerin Yozgat'ta İkamet Etme Süreleri

Kişi Sayısı	Yozgat'ta İkamet Süresi
4	3 ay
2	8 ay
1	1 yıl
3	1.5 yıl
2	2.5 yıl
2	3 yıl
1	4.5 yıl

Görüşme gerçekleştirilen katılımcıların tamamı Türkiye'de ilk olarak Ankara'ya geldiklerini oradaki Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) aracılığıyla da Yozgat'a gönderildiklerini ifade etmişlerdir.

"...Ailemle önce Ankara'ya geldik. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)bizi Yozgat'a gönderdi." (34, Üniversite mezunu, Sınıf öğretmeni).

Mültecilerin tamamı kendilerine doğrudan hangi ile gideceklerinin söylendiği bu konuda görüşlerinin sorulmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılara yöneltilen Yozgat halkı sizi nasıl karşıladı sorusuna büyük çoğunluğu "ılımlı, misafirperver" tanımlamalarıyla yanıtlarken, olumsuz deneyimleri olan katılımcılarla da karşılaşmıştır. Yeni gelen mülteciler çok fazla olumsuzlukla karşılaşmadıklarını söylemişlerdir.

"...Yozgat halkı güzel karşıladı, bizlerle muhabbet kurup, sohbet ediyorlar." (22, Ortaokul mezunu, Ev kadını).

"Türk kültürünü çok sevdim. Yozgatlılar hem bizi çok iyi karşıladı hem de çok konuksever olduklarını bizlere gösterdiler." (19, Lise mezunu, Ev kadını).

"...Yabancı olduğumuz için selam vermeyen insanlar oluyor ya da vatandaşınızda durup savunarak ölseydiniz, neden kaçırıyorsunuz ki diyenler oluyor ama tabii bu insanların tamamı için geçerli değil çok iyi insanlar da var. Yemeğiniz yoksa deyip yemek veren komşularım da var." (36, Lise mezunu, Ev kadını).

"...Her geçen gün çoğalyorsunuz bu kadar kalabalıksanız orada kalıp memleketinizi savunsaydınız da orda yaşasaydınız zaten iş, aş bulamıyorduk bir de siz geldiniz diyen insanlar oluyor." (39, Ortaokul mezunu, Kuaförde çalışıyor).

Görüşmelerde önemli bir nokta da kadınların büyük çoğunluğunun hiçbir zorluk yaşamamış olsalar bile "Yabancı olmanın, bir yerin yabancısı olma" nın başlı başına bir sıkıntı olduğunu ifade etmeleridir.

"Her şey nasıl dört dörtlük olabilir ki, yabancı olmak bile başlı başına bir sıkıntıyken..." (29, Üniversite mezunu, İngilizce öğretmeni).

"İlk geldiğimizde savaştan canımızı kurtardığımız için mutluyduk ama bir

yandan bambaşka, yabancı bir yerde, tanıdıklarımız olmadan ne yapacağız, nasıl yaşayacağız diye de çok endişeliydik. Çünkü her şeye yabancıydık, 2.5 yılda bile yeni yeni alışmaya başladım ama zor.” (34, Üniversite mezunu, Sınıf Öğretmeni).

Kadınlar günlük hayatta alışveriş, hastane vb. yerlerde yaşadıkları sorunlara da değinmişlerdir.

“... Alışveriş yaparken bazı satıcılar bizim yabancı olduğumuzu anlayıp daha pahalıya satmak istiyorlar ya da bazı kadınlar bizlerle sert konuşuyorlar ama tabii herkes böyle değil.” (25, Ortaokul mezunu, Ev kadını).

Yozgat gibi göç veren bir ilde Suriyeli ve diğer yabancı uyruklu vatandaşların gelmesiyle ilin artan nüfus yoğunluğu ve demografik yapıdaki değişim yerleşik halkta kaygıyı da beraberinde getirmektedir. Bu durum araştırmamızın dikkat çekici bulgularından biri olması bakımından önem taşımaktadır.

4.2. İletişim Aracı Olarak Dil

Göç edenler farklı bir dil öğrenmede, yabancı bir kültüre uyum sağlamada alışkanlıklarından farklı değişik bir yaşama alışmada güçlüklerle karşılaşabilmektedirler (Gün, 2011:272). Sosyo-kültürel yapının önemli boyutlarından birisi olarak “dil” araştırmamızda doğrudan iletişim aracı olarak değerlendirmeye alınmıştır. Suriyeli mültecilerin ana dillerinin Arapça olması nedeniyle Türkçe ifade ve konuşmalarda sorun yaşamaları olasılığı oldukça yüksektir. Görüşmelerde de kadınların gündelik hayatta karşındakileri anlayamama ya da kendini ifade edememe yani iletişim ortamının oluşturulamamasının en büyük sıkıntıları olduğu farklı şekillerde ifade edilmiştir.

“Türkçe öğrenmeye başladıkça daha az sıkıntı çekiyorum. Hastanede de iletişim kurmakta çok zorlanıyoruz, kendi içimizden Türkçeyi daha iyi bilenlerle gitmeye çalışıyoruz.” (26, Üniversite mezunu, İngilizce öğretmeni).

“...Dil bilmediğimiz için çok zorlanıyoruz, bu yüzden öğrenmeye çalışıyoruz.” (45, İlkokul mezunu, Ev kadını).

“Dil sıkıntısını çok yaşıyoruz içimizde daha iyi bilenler tercümanlık yapıyor bizlerde öğrenene kadar bu şekilde devam etmeye çalışıyoruz.” (55, İlkokul mezunu, Ev kadını).

“Televizyon, radyo, sinemayı dil sıkıntısı nedeniyle anlayamıyorum” (19, Lise mezunu, Ev kadını).

Görüşülen Suriyeli kadınlardan sadece 3’ü Türkçe öğrenmek için halk eğitim kurslarına katılarak profesyonel destek almaktadır. Türkçe öğrenmeyi hem gündelik hayatta iletişim kurabilmek hem de iş bulup çalışabilmek amacıyla istemektedirler. Halk eğitim kurslarına katılmayan kadınların büyük çoğunluğu bu kurslara katılmayı çok daha büyük sorunları olduğunu düşündükleri için vakit kaybı olarak görmekte, diğerleri ise eşlerinin izin vermediği gerekçesiyle dil sıkıntılarını daha kısa sürede çözebilecekleri bu tarz olanakları kullanmamaktadır.

“İlk zamanlar dil sıkıntısı nedeniyle pazarlardan alışveriş bile yapamıyorduk, anlaşıyorlardık. O yüzden önce yiyecek, içecek gibi gündelik ihtiya-

yaçlarımızı anlatacak kelimeleri öğrendik, şimdi cümle bile kurabiliyoruz. Yaşım 51 ama hani yeni konuşmayı öğrenmeye çalışırlar ya çocuklar onlar gibi olduk...” (51, İlkokul mezunu, Ev kadını).

“Günlük hayatta iletişim kurmakta zorlanıyordum ama halk eğitimde Türkçe kursuna katılıp öğrenmeye başladıktan sonra daha az zorlanıyorum.” (34, Üniversite mezunu, Sınıf öğretmeni).

“Giyim-tekstil, lokanta, kuaför gibi işlerde çalışmak istiyorum ama o işler için bile bizi tercih etmiyorlar. İş aradığım yerlerde yabancısın, Türkçe bilmiyorsun deniliyor.” (22, Ortaokul mezunu, Ev kadını).

4.3. Kültürel Farklılıklar

Bireyler içinde yaşadıkları topluluğun gelenek ve göreneklerinden, tutum ve beklentilerinden etkilenmekte ve dolayısıyla da farklı davranış, düşünce ve tutumlar geliştirmektedirler. Bu yüzdendir ki, bireyin içinde doğup büyüdüğü kültür önemli bir yere sahiptir. İnsanoğlu kültür sayesinde içinde yaşadığı çevreye uyum sağlamaktadır. Her toplumun kültürü kendine özgü bir takım niteliklerden oluşmaktadır. Sahip olunan norm ve değerler bütünü herhangi bir kültürde aynı ya da benzer bir biçimde olmayabilir. Kültür ile ilgili değişkenler incelendiğinde, töre, aile, soy, sanat, eğitim, yerleşim şekilleri, üretim ve tüketim ilişkileri, yönetim, beslenme, sağlık, inanç sistemleri, kişilik sistemleri ve dil gibi kavramların ön plana çıktığı görülmektedir (Güvenç, 1994).

Görüşme gerçekleştirilen katılımcıların tamamına yakınının “ilk zamanlar çok sıkıntı yaşadım. Ama şimdi biraz daha alıştım.” ifadesiyle sözlerine başladığı gözlemlenmiştir. Katılımcılar sosyo-kültürel ve ekonomik değişikliklere uyum sağlamak için zamana ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir.

“Türk kültürünü çok sevdim. Bizim oralarda erkeklerle kadınlar konuşmuyor ama burası bu konuda daha rahat. Çarşıya, pazara gitmek daha kolay. Güvenlik sıkıntısı yok, savaş yok. Özellikle güvenlik sıkıntısı nedeniyle vatanımıza geri dönmek istemiyoruz. Çocuklar bile çalınıyor. Burada daha güvenliyiz.” (45, İlkokul mezunu, Ev kadını).

“Bize iyi davranıyorlar, Türklere misafir sevme varmış (misafirperverlik), komşularımız bize karnınız aç mı? tok mu? diye de soruyor. Misafir sevme adetmiş, güzel yani o yüzden bir sıkıntı yaşamıyoruz.” (42, İlkokul mezunu, Ev kadını).

“...Türk kültürünü çok sevdim ama bazı adetler zor geliyor. Mesela el öpmek, bizim kültürümüzde böyle bir şey yok.” (36, Lise mezunu, Ev kadını).

Görüşmelerde katılımcılar ülkelerinde yaşadıkları kısıtlamaları burada yaşamadıklarını, çok daha rahat olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadelerinden sosyo-kültürel değil ama sosyo-ekonomik açıdan zorluk yaşadıkları anlaşılmaktadır.

4.4. Temel Hizmetlere Erişim

Temel hizmetler alanında Suriyeliler çoğunlukla barınma, sağlık ve eğitim alanında sorunlarla karşılaşmaktadır (Ataman, 2015: 29). Eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin yeterli bulunup bulunmadığına ilişkin araştırma sorumuza katılımcıların tamamına yakını

bu hizmetlere erişimde herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını ama dil sorunu nedeniyle zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

“Annem babam hastalandığında tedavi ettirdim. Sağlık, eğitim konularında bir sıkıntı yaşamıyoruz.” (19, Lise mezunu, Ev kadını).

“Sağlık ve eğitim hizmetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum.” (36, Lise mezunu, Ev kadını).

Mültecilere göçmen ofislerinde kayıt yaptırmaları halinde sağlık hizmetleri ve ilaçlara ücretsiz erişim hakkı tanınmaktadır. Kayıtlı mülteciler Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile aynı sağlık hizmetlerine sınırsız erişebilmektedir. Katılımcılar hastane personelinin hizmet sunma, Yozgat halkının da hizmet paylaşımı konusunda sıkıntı yaratmadıklarını ifade etmişlerdir. Çeşitli sebeplerle kayıt yaptırmayanlarına ise hiçbir hak sağlanmamaktadır. Katılımcılar arasında da çeşitli sebeplerle kayıt yaptıramadığı ve kaydı olmadığı için sağlık hizmetlerine erişimde sıkıntı yaşayanlar olmuştur.

“Hastaneye gidebiliyoruz ancak paramız olmadığı için ilaçları alamıyoruz.” (55, İlkokul mezunu, Ev kadını).

Sağlık alanlarında gerçekleştirilen iyileştirme çalışmalarından ve kendi ülkelerinde yarım kalan eğitimlerine devam edebilme imkanının sağlanmasından Suriyeli mültecilerin memnun oldukları görülmüştür.

“...Burada açıköğretim 8. Sınıfta okumaya devam ediyorum.” (45, İlkokul mezunu, Ev kadını).

“...Lise mezunuyum, üniversiteye giderek okumak isterdim ama maddi sıkıntılardan dolayı yapamayacağım için burada açıköğretimden okumayı düşünüyorum. Böyle bir fırsatın olması çok güzel.” (27, Lise mezunu, Markette çalışıyor).

“Eğitim konusunda sıkıntılar var. Özellikle küçük çocuklar için kreş ya da yarım gün bakım yerlerinin sayısı çok az. Sağlık hizmetleri konusunda da önceleri doktor sayısı az, hasta çok olduğu için uzun sıralar oluyordu. Şimdi şehir hastanesi kurulduktan sonra iyileşmeye başladı.”(32, Üniversite mezunu, Avukat).

4.5. “Kadın” Olmaları Dolayısıyla Yaşadıkları Olumsuzluklar

Biyolojik olarak “kadın” ve “erkek” olmak, doğal ve doğuştan olarak adlandırılırken, “kadınlık” ve “erkeklik” ise toplumsallaşma süreci ile beraber kültürel bir yapılanmadır (Hepşen, 2015: 158). Biyolojik cinsiyetin toplumsal cinsiyete dönüşmesinde dönüm noktası, toplumsal yaşamın ortak alan ve mahrem alan biçiminde ayrılması ve mahrem alanın kadın merkezli olarak tanımlanmasıdır. Bu dönüşüm sonucunda kadının yaşamı hane içi ile sınırlanmakla kalmamış, kadın sınırları tanımlanmamış olan “aile namusu” nu korumakla da yükümlü kılınmıştır (Erol, 2008:215).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği farklı boyutlardaki iktidar ilişkilerinin sonucu olarak toplumun kadın ve erkeğe ilişkin algısından kaynağını almaktadır (Akın ve Demirel, 2003: 77). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınlar daha az sağlıklı, daha düşük eğitilmiş, daha az işgücüne katılan, daha az gelir getiren işlerde çalışan pozisyonundadır. Dünya

nüfusunun yarısını oluşturan kadınların ikinci sınıf insan muamelesi görmeleri, düşük olan toplumsal statüleri, kaçınılmaz olarak onların verilen sağlık ve eğitim gibi hizmetleri kullanmalarını, hizmetlerden zamanında yararlanmalarını da olumsuz etkilemektedir (Bal, 2014: 15). Bireyin cinsiyeti nedeniyle fırsatlardan, kaynaklardan ve hizmetlerden herhangi bir ayrımcılık olmaksızın eşit olarak yararlanabilmesi gerekmektedir ancak mevcut durumun bunun aksi olması cinsiyet eşitsizliğinin sürdürülmesine ve kadınların toplumda ikincilleştirilmesine sebebiyet vermektedir.

Elverişsiz konaklama mekanları, toplu yaşamak zorunluluğu, gelir düzeyi yetersizliği, sağlık sigortalarının olmaması, dil engeli vb. nedenlerle göç, mültecileri farklı boyutlarda etkilemektedir. Bu olumsuz etki, toplumsal statüleri ve geleneksel yaşam kalıpları nedeniyle erkeklere kıyasla kadınları daha fazla etkilemekte ve dezavantajlı hale getirmektedir. Ülkelerinde yaşadıkları zulümden kaçan mülteci kadınlar, bu ve benzeri nedenlerle çocuklar gibi özel korumaya ihtiyaç duyulan “hassas grup” kapsamında ele alınmaktadır (Akt. Gümüş, Kaya vd., 2017: 3-4).

Türkiye’de kayıt dışı ekonomi çok yaygın olduğundan bu enformel alanda ucuz işgücü olarak çocuk ve kadın emeğinin yaygınlaştığı görülmektedir. Görüşülen katılımcılar özellikle çalışma hayatında yaşadıkları olumsuzluklar üzerinde durmuşlardır. Kadınlar kendi ülkelerinde sadece belli başlı birkaç meslek sahibiyse çalışabildiklerini, bunların dışındaki işlerde çalışamadığını ifade etmiştir. Tabii bu meslekler için eğitim alınması sürecinde de ailenin kız çocuğunun okutulması gerektiğine inancının tam olması gerektiği, dışarıdan insanların olumsuz söylemlerine aldırış etmemesi ve kız çocuğunun eğitimini destekleyerek kesintiye uğramasına engel olması için bunun büyük önem taşıdığı belirtilmiştir.

“...Kadınlar ancak avukat, öğretmen, doktor vb. meslek sahibi olduğunda kendi mesleklerini yapabiliyorlardı diğer alanlarda çalışmaları çok da uygun görülmezdi. Bu yüzden savaş ortamı sona erse bile geri dönmeyi düşünmüyorum. Buradan da Amerika ya da Kanada’ya geçmek istiyorum.” (36, Lise mezunu, Ev kadını).

Eğitim ve gelir seviyesinin düşüklüğü, olumsuz yaşam koşulları özellikle kadınları her tür istismara açık hale getirmektedir. Kadınlar eğitim seviyelerinin düşük olması sebebiyle vasıfsız işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Emek yoğun, ekonomik dalgalanmalardan daha çabuk etkilenen, güvencesiz, düşük ücret ödenen işlerde çalışan kadınlar taciz ve istismara açık hale gelmenin yanı sıra gereksiz bir şekilde işlerinden de olabilmektedir.

“Kadın olduğum için sıkıntı yaşadım. Balık halinde çalıştığımda orada çok erkek vardı, sözlü taciz ettiklerinde rahatsız olduğumu söyledim ve onlarda bir daha gelme dediler işimden oldum.” (25, Ortaokul mezunu, Ev kadını).

Görüşmelerde kadınların taciz, istismar korkusu, toplumsal baskı, daha iyi hayat koşullarına erişimi isteme vb. gibi ekonomik gerekçelerle genç kızların “evliliği kurtuluş olarak görme” durumunun yaşandığı, evli kadınlar açısından da “evli olma”nın kendilerini olumsuzluklardan koruduğu düşüncesinde oldukları gözlemlenmiştir.

“Evliyim 2 çocuğum var. Kendimizden önce düşünmemiz gereken çocuklarımız olduğu için hayatımız daha zor. Evli olduğum için bekar genç kızlara nazaran daha az sorunla karşılaşıyorum.” (34, Üniversite mezunu, Sınıf öğretmeni).

SONUÇ

Kısa süreli ve geçici bir durum olarak görülen göç, gün geçtikçe kalıcı bir hal almaktadır. Bu durum göç eden ve göçü kabul eden insanların psikolojilerini ve tepkilerini etkilemektedir. Suriyeliler ya Türkiye’de uzun süre kalacak ya da önemli bir kısmı yaşamlarını Türkiye’de sürdürecektir. Türkiye, devam eden mülteci akınına dikkate alarak entegrasyon politikalarına öncelik vermelidir (İçduygu, 2015: 2). Suriyeli mülteciler artık Türkiye’nin bir gerçeği ise, bunun olumsuz etkilerini azaltacak, olumlu etkilerini daha fazla hayata geçirecek önlemler üzerinde durulmalıdır.

Araştırma bölgesi olan Yozgat ilinde İçişleri Bakanlığının 2014 yılı verilerine göre; 50 Suriyeli mülteci yaşamakta iken Mart 2017 itibariyle kayıtlı olanların sayısının 3 bin 352’ye yükselmesi ve bu sayının nüfusu 421.041 olan Yozgat’ın kendi nüfusu ile karşılaştırıldığında %0.80 sonucunu ortaya çıkarması oldukça önemlidir. Ekonomik ve sosyal sebeplerle göç veren bir il olan Yozgat’a yönelen bu göç dalgası işsizlik, geçim sıkıntısı vb. toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Görüşmelerdeki ifadeler Suriyelilerin ülkelerine yakın veya uzak gelecekte geri dönmeyecekleri ve Türkiye’de yaşamlarını sürdürmeyi tercih edeceklerini göstermektedir.

Görüşmelerde katılımcılar hayatlarının geri kalan kısmını Türkiye’de geçirmek istediklerini ifade etseler de sadece 3 katılımcı dışında neredeyse tamamına yakınının ne kendisi ne de birlikte göç ettiği aile bireyleri ya da yakınları düzenli gelir getirebilecek bir işte çalışmamaktadır. Dil, eğitim ve ülke genelinde de yaşanan işsizlik sebebiyle istihdam sıkıntısı yaşamakta bu sebeple de hayatını ne şekilde idame ettireceğini bilememekte, gelecek kaygısı yaşamaktadır. Büyük çoğunluğu daimi iş arayışında olan katılımcılar bulabilirlerse ya günü birlik işlerde cüzi miktarda ücret kazanarak, ya da komşu, eş, dost desteğiyle ki bunun sürekliliğinin olmayacağını bilincindedir... geçimlerini sağlamaya çalışmaktadır. İstihdam konusu mevcut durumda sorun olarak karşımızda durmaktadır ancak bu sorunun çözüme kavuşturulması durumunda toplumsal uyumu kolaylaştıracağı görülmektedir.

Görüşmelerde katılımcıların ifadelerinden dikkat çekici olan ve üzerinde durulması gereken bir nokta da Türkçe dil eğitiminin planlı ve düzenli bir şekilde yapılmasının, bu konuya önem ve öncelik verilmesinin Suriyelilerin sosyal uyumunu hızlandıracak ve kolaylaştıracak bir etki yaratacağını göstermesidir. Katılımcıların tamamı dil bilmemeleri dolayısıyla yaşadıkları sıkıntıların diğer tüm sorunlarının (günlük ihtiyaç, eğitim, çalışma vb.) sebebi olduğunu farklı şekillerde ifade etmiştir.

Türkiye’de Suriyeliler konusunda zaman zaman ırkçılığa, yabancı düşmanlığına, nefrete varacak olumsuz tavırlara rağmen genelde “toplumsal kabul” düzeyinin olağanüstü yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2014: 5). Araştırmamızda da katılımcıların yarısından daha azı “ırkçılığa, yabancı düşmanlığı” na maruz kaldığından bahsetmiş ise de bu kişiler toplumun tamamının bu şekilde olmadığını, bazılarının da bugün yiyecek yemeğiniz var mı ? yok mu? diye sorup, yardımcı olduklarını ifade etmiştir.

Ataerki, erkeklerin kadınların emekleri ve bedeni üzerinde tahakküm kurduğu eşitsiz cinsiyet ilişkileri sistemini ifade etmektedir. Araştırma örneklemimizi oluşturan Suriyeli mülteci kadınlar ülkelerinden göç ederken ve yerleştikleri Yozgat’ta “kadın olma”ları özelinde yaşadıkları sorunları ifade etmişlerdir. Görüşmelerde de kadınların biyolojik, doğal ve doğuştan “kadın” olmak dışında toplumsallaşma süreci ile beraber kültürel

bir yapılanmayı içeren “kadınlık” dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yansımaları olarak görebileğimiz durumları sorunlar olarak ifade ettikleri görülmüştür. Kadınların yaşadıkları sıkıntılarda eğitim hakkı, üretime katılma yani çalışma hakkı, ihmal ve istismardan korunma haklarının ihlal edilmesi sebebiyle statülerinin düşürüldüğü ve daha yoğun cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmalarına neden olduğu görülmektedir. Ataerkil ve geleneksel toplumlarda geleneksel cinsiyet kalıp yargılarının geçerliliğini koruması toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kuşaklar boyunca devam etmesine ne yazık ki meşru bir zemin sağlamaktadır.

Türkiye’deki Suriyelilere ilişkin olarak yapılan saha araştırmalarında bölgede Suriyelilere yönelik olumsuz tepkinin en önemli nedenlerinin başında Suriyeliler ile yerel halk arasında farklı dil, kültür ve yaşam tarzından kaynaklanan sorunların geldiği görülmekte bu durumda uyum sürecinin zayıf yönlerini oluşturmaktadır (Oytun ve Gündoğar, 2015: 16). Görüşmeleri gerçekleştirebilmek için Suriyelilerin yaşadıkları mahallelere gidildiğinde işsizlik ve maddi sıkıntıların da etkisiyle merkezden uzak ve birbirlerine yakın olabilecekleri şekilde yaşadıkları görülmüş bu durumun da uyum sürecini olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir.

Görüşmelerde yaşları daha genç olan katılımcıların Türk toplumunu misafirperver, hoşgörülü olarak tanımladıkları, daha ileri yaşta olanların ise yerli halkın kendilerine karşı olumsuz tavır takındığı yönünde düşüncelerinin olduğu görülmüştür. Dil eğitiminde de gençler yaşı ileri olanlara göre çok daha hızlı öğrenerek ilerleme kaydetmektedir. Toplumlar arası kültürel farklılıklara genç katılımcıların yaşı ileri olan katılımcılara göre daha hızlı adapte olabildiği görülmektedir. Eğitim düzeylerine göre üniversite mezunu meslek sahibi katılımcıların mesleklerini Türkiye’de de yapmak istemelerinden dolayı Türkçeyi gündelik hayatlarının yanı sıra mesleklerinde çalışırken kullanmak için öğrenmek istedikleri, daha düşük eğitim seviyesine sahip olan kadınların ise gündelik hayatlarını sürdürebilecek, kendilerini ifade edebilecek kadar öğrenmek istedikleri görülmektedir. Üniversite mezunu kadınlar ayrıca Türk eğitim sisteminde sıkıntılar olduğunu özellikle kreş, anaokulu gibi okul öncesi eğitim kademelerinde düzenlemelere ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.

Dil, kültür ve yaşam tarzından kaynaklanan nedenlerle Suriyeliler bazı sosyal faaliyetlerden faydalanamamaktadır. Özellikle Suriyeli kadın, genç ve çocukların sosyal faaliyetlere yönlendirilmesi sıralanan birçok toplumsal etkiyi sınırlandırabilir. Uyum süreci devam ettiği dönemde Suriyelilerin faydalanabileceği sosyal alanların inşası ve hizmetlerin verilmesi faydalı olabilir (ORSAM, 2015: 39). Göç dolayısıyla mülteciler kendi sosyo-kültürel özelliklerinden uzaklaşsalar da Türk toplumu açısından yeni sosyo-kültürel özelliklerin kazanılması önem taşımaktadır.

EK-1. KATILIMCILAR

Yaş	Eğitim	Suriye’de Meslek	Türkiye’de Meslek
29	Üniversite mezunu	İngilizce Öğretmeni	İşsiz / İş arıyor
36	Lise mezunu	Ev kadını	İşsiz / İş arıyor
45	İlkokul mezunu	Ev kadını	İşsiz / İş arıyor
34	Üniversite mezunu	Sınıf Öğretmeni	İşsiz / İş arıyor
19	Lise mezunu	Ev kadını	İşsiz / İş arıyor
26	Üniversite mezunu	İngilizce Öğretmeni	İşsiz / İş arıyor
32	Üniversite mezunu	Avukat	İşsiz / İş arıyor
25	Ortaokul mezunu	Ev kadını	İşsiz / İş arıyor
22	Ortaokul mezunu	Ev kadını	İşsiz / İş arıyor
55	İlkokul mezunu	Ev kadını	İşsiz / İş arıyor
34	Üniversite mezunu	Sınıf Öğretmeni	İşsiz / İş arıyor
42	İlkokul mezunu	Ev kadını	İşsiz / İş arıyor
51	İlkokul mezunu	Ev kadını	İşsiz / İş arıyor
39	Ortaokul mezunu	Ev kadını	Kuaförde çalışıyor
27	Lise mezunu	Ev kadını	Markette çalışıyor

EK-2. NİTEL GÖRÜŞME FORMU

- Kaç yıldır Yozgat’ta yaşıyorsunuz? Yozgat’ı yerleşim yeri olarak seçme nedeniniz nedir?
- Günlük hayatta Türklerle iletişim kurarken zorlanıyor musunuz? Zorlanıyorsanız özellikle hangi konularda sıkıntı yaşıyorsunuz?
- Sizce Yozgat halkı sizi nasıl karşıladı? Karşılaştığınız olumlu ve olumsuz durumlara örnek verebilir misiniz? Dışlanmış hissettiniz mi?
- Türk kültürünü sevdiniz mi? Kültür çatışması veya sosyo-kültürel bütünleşme yaşıyor musunuz?
- Yozgat ilindeki kültürel faaliyetleri yeterli buluyor musunuz?
- Sizce eğitim ve sağlık hizmetleri yeterli mi?
- Cinsiyetiniz dolayısıyla “kadın olma” nız nedeniyle çok daha büyük zorluklarla karşılaştığınızı düşünüyor musunuz?

KAYNAKÇA

- Akın A. ve Demirel S. (2003). Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Sağlığa Etkileri. C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, 25:73-82.
- Akkayan, T. (1979). Göç ve Değişme. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2573.
- Arsınoğlu, İ. (1996). Sosyo-Kültürel Bütünleşme ve Türkiye’de Bölücülük. Yeni Forum Dergisi, 17(328):39-44.
- Ataman, H. (2015). Mülteci mi, Sığınmacı mı, Misafir mi?, Görüş Dergisi, 88, İstanbul.
- Bal, D. M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi (KASHED), 1(1), 15-28.
- Biehl, K. (2008). Migration “Securitization” and Its Everyday Implications: An Examination of Turkish Asylum Policy and Practice-Best Participant Essays Series 2009/1.
- Buz, S. (2008). Türkiye Sığınma Sisteminin Sosyal Boyutu. TBB Dergisi, (76), 120-130.
- Çakır, S. (2011). Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondulu Sorunu ve Üretilen Politikalar. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23, 209-222.
- Demir, E. T. (2008). Göç ve Sosyo-Kültürel Değişim. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji (Sosyal Antropoloji) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Dikeçligil, B. (1997). Bir Analiz Modeli Denemesi: Sosyal Yapı ve Toplumsal Yapı. Yeni Türkiye Dergisi.
- Dinçer, B. O. Federici, V. (vd.) (2013). Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye: Sonu Gelmeyen Misafirlik. Brookings Enstitüsü ve Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK). Ankara: Karınca Yayınları.
- Erdoğan, M.M.,(2014). Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi.
- Erol M. (2008). Toplumsal Cinsiyetin Tutumlar Üzerindeki Etkisi. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 32:199-219.
- Gümüş, G., Kaya, A.vd. (2017). Suriyeli Mülteci Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 3(1), 1-17.
- Gürkan, Ü. (1969). Sosyal Değişmeler. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. No: 280, Sevinç Matbaası.
- Güvenç, B. (1994). İnsan ve Kültür (Altıncı baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO) (2014). Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması. Ankara: HUGO Yayınları.
- Hepşen, Ö. (2015). Tevrat, İncil ve Kuran-ı Kerimde Kadın Bedeni. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- İçduygu, A. (2015). Syrian Refugees in Turkey The Long Road Ahead. Transatlantic Council on Migration: A Project of the Migration Policy Institute.
- İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER) (2014). Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Mülteciler Raporu.
- Kıbaroğlu, M. (2011). Arap Baharı ve Türkiye. Adam Akademi, 2, 26-36.
- Mozaik Kadın ve Aile Derneği (2015). Gaziantep’teki Mülteci Kadınlar ve Ailelerine Yönelik Uyum Araştırma Raporu.
- Neuman, W. L. (2008). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. (Çev: S.,Özge). İstanbul: Yayın Odası.
- Oğuzlu, T. (2011). Arap Baharı ve Yansımaları. Ortadoğu Analiz Dergisi, cilt:3, sayı:36.
- Oytun, O. ve Gündoğar, S. S. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri Raporu, ORSAM- TESEV Rapor No: 195, Ankara.
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) (2015). Suriyeli Mültecilerin Türkiye’ye Etkileri. Rapor No:195.
- Tutar, H. (2016). Sosyal Psikoloji: Kavramlar ve Kuramlar. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- TÜİK, 2014-2015 Nüfus İstatistikleri.
- İNTERNET KAYNAKLARI
- Gün, Z. (2011). İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika. [http:// www.unhcr.org/tr/uploads/root/v_b%C3%B6l%C3%BCm.pdf](http://www.unhcr.org/tr/uploads/root/v_b%C3%B6l%C3%BCm.pdf).
- Yozgat Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğü: http://yozgat.goc.gov.tr/tr/page/goc_gecici-koruma-4713.
- <http://www.unhcr.org/turkey/home.php?content=28&page=29>.
- <http://bianet.org/bianet/bianet/167434-multeci-gocmen-siginmaci-arasinda.ki-farklar>.

An Overview of Integrated Reporting*

Güneş TOPÇU**

Abstract

With the changing business landscape, the need for non-financial information as well as financial information has increased. In order to evaluate a company thoroughly, investors begin to demand all relevant information. Besides, after the global financial crisis in 2009, people rely less on corporate information. Analyst presentations, online news and social media are found more reliable. To get rid of those concerns, companies tried to produce more reliable and complete information about themselves. One of the results of this concern is integrated reporting. Integrated reporting is seen as the future of corporate reporting since it includes both financial and non-financial information which reveal a company's unique value generating power. The aim of this paper is to explain the needs for integrated reporting, its benefits and give information about the implementation of it both in developed and developing countries.

Keywords: Integrated Reporting, Integrated Thinking, Sustainability, Stakeholders, Value Creation.

Entegre Raporlamaya Genel Bir Bakış

Öz

Değişen iş ortamıyla finansal bilgilerin yanı sıra finansal olmayan bilgiye olan ihtiyaç artmıştır. Bir şirketi tam olarak değerlendirmek için yatırımcılar şirketle ilgili tüm bilgileri talep ederler. Ayrıca, 2009'daki küresel mali kriz sonrasında, şirketler kurumsal bilgilere daha az güvenmeye başlamıştır. Onun yerine, analist sunumları, online haberler ve sosyal medya daha güvenilir bulunmaya başlanmıştır. Bu endişelerden kurtulmak için şirketler, kendileri hakkında daha güvenilir ve eksiksiz bilgi üretmeye çalıştılar. Bu endişenin sonuçlarından biri de, entegre raporlamadır. Entegre raporlama, şirketin benzersiz değer üretme gücünü ortaya koyan finansal ve finansal olmayan bilgileri içerdiğinden kurumsal raporlamanın geleceği olarak görülmektedir. Bu yazının amacı, entegre raporlamaya neden ihtiyaç duyulduğunu anlatmak, entegre raporlamanın avantajları hakkında bilgi vermek ve entegre raporlamayı uygulayan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden örnekler vermektir.

Anahtar Kelimeler: Entegre Raporlama, Entegre Düşünce, Sürdürülebilirlik, Paydaşlar, Değer Yaratma.

* I would like to thank to Professor Dr. Cemal İbiş for introducing this topic to me and to the referees for correcting my mistakes.

** Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Political Science, Department of Management, gunestopcu@comu.edu.tr

INTRODUCTION

Integrated reporting (IR) is seen as the future of corporate reporting since it includes both financial and non-financial information which reveal a company's unique value generating power. In the International Integrated Reporting Committee's (IIRC) 2011 Discussion Paper (cited in Unerman *et al.*, 2014: 14), it is defined as:

"Integrated Reporting brings together the material information about an organization's strategy, governance, performance and prospects in a way that reflects the commercial, social and environmental context within which it operates. It provides a clear and concise representation of how an organization demonstrates stewardship and how it creates value, now and in the future. Integrated Reporting combines the most material elements of information currently reported in separate reporting strands (financial, management commentary, governance and remuneration, and sustainability) in a coherent whole, and importantly: shows the connectivity between them; and explains how they affect the ability of an organization to create and sustain value in the short, medium and long term."

This definition shows that integrated report combines social, environmental, ethical performance and risk of a company. It shows a company's interrelated financial, environmental, social and corporate governance information (PWC, 2012). An Integrated report includes eight content elements. These are organizational overview and external environment, governance, business model, risks and opportunities, strategy and resource allocation, performance, outlook, and general reporting guidance. These content elements are linked to each other and not mutually exclusive (IIRC, 2013: 24).

In a report prepared by the Association of Chartered Certified Accountants (ACCA), it is stated that the European Commission proposed companies to produce information at least on environmental issues, social and employee matters, human rights and anti-corruption activities and bribery. In the same report, it is stated that 66 % of investors addressed additional areas such as corporate governance, supply chain impacts, company specific issues and sector specific issues that should be included in a report (ACCA, 2013). This shows that the information integrated report supplies overlaps with investor demands.

Integrated reporting can also be seen as a product of corporate social accountability: integrated reports make a company more transparent that is accountable to shareholders, stakeholders including employees, unions, customers, suppliers, local communities, governments, regulators, media, non-governmental organizations and society in general (BNFL Corporate Social Responsibility Report, 2003: 14). When we consider all of these, a report considering different dimensions in a company can be said more stakeholder oriented. An example in favor of stakeholderism is given in Premier Oil Sustainability Performance Report 2002 (Cited in Cooper and Owen, 2007: 3): "... the interests of shareholders will not necessarily take precedence over the interests of other stakeholder groups and our business strategy is designed to promote social justice in the workplace and in our external relationships in the countries where we operate." Companies which prepare integrated reports show that they not only think shareholders but also stakeholders of a company. They know that their relationship with stakeholders directly and indirectly influence their business and reputation.

Integrated report may also have effect on natural and social sustainability. It may change the organization's communication process, supports integrated thinking, better represent stakeholders' needs and interests, and better capture long-term impacts of a company's resource usage (Tweedie and Martinov-Bennie, 2015).

Integrated reporting is a recent phenomenon and does not have a long history. The aim of this paper is to explain the needs for integrated reporting, its benefits and to give information about the implementation of it in both developed and developing countries. This paper is composed of 4 sections. Section 1 states the reasons for the usage of integrated reporting, Section 2 explains some benefits of IR, Section 3 gives examples of IR around the world and Section 4 concludes.

1. WHY DO COMPANIES NEED INTEGRATED REPORTING?

Accounting information should possess certain characteristics to be useful for decision making. First of all, useful accounting information should be relevant and reliable. Financial Accounting Standard Board (FASB) Concept Statement No. 2 defines reliability as "the quality of information that assures that information is reasonably free from error or bias and faithfully represents what it purports to represent" (FASB, 2008: 7). Although internal users have no problems with reaching financial accounting information, external users cannot reach information unless it is reported by managers. Financial statements are summary reports of accounting information and as a means of transferring information to external users. External users rely on that financial information produced by managers for the purpose of decision making. Managers have to follow basic rules while preparing financial statements. Otherwise, produced financial information will not be reliable. These rules and principles are called Generally Accepted Accounting Standards (GAAP). However, GAAP focuses on the practices of U.S. companies. International Financial Reporting Standards (IFRS) were developed by the International Accounting Standards Board to provide a global framework for the preparation and disclosure of financial information. In the official website of IFRS, the mission is given as "to develop IFRS Standards that bring transparency, accountability and efficiency to financial markets around the world. Our work serves the public interest by fostering trust, growth and long-term financial stability in the global economy" (IFRS, n.d.).

Despite efforts to produce reliable financial information, financial reporting may not be reliable at all because of fraud. Fraud is defined as "the theft, concealment, and conversion to personal gain of another's money, physical assets, or information" (Turner *et. al*, 2017: 70). Fraudulent activities are mainly conducted by top management and cannot easily be detected by internal control systems. Fraudulent financial reporting is stated as the common reason for the corporate failures such as Enron, Worldcom, American Insurance Group (AIG) and Satyam which shows that a type of report that includes more comprehensive information than financial report is needed (Mehta and Srivastavaare, 2009).

After the global financial crisis in 2009, people begin to rely less on corporate information (ACCA, 2013). According to the research conducted by ACCA research team, two-thirds of investors explain that they put more importance to information produced by outsiders rather than insiders of the company. Analyst presentations, online news and social media are found to be more reliable. Amongst financial reports, cash flow state-

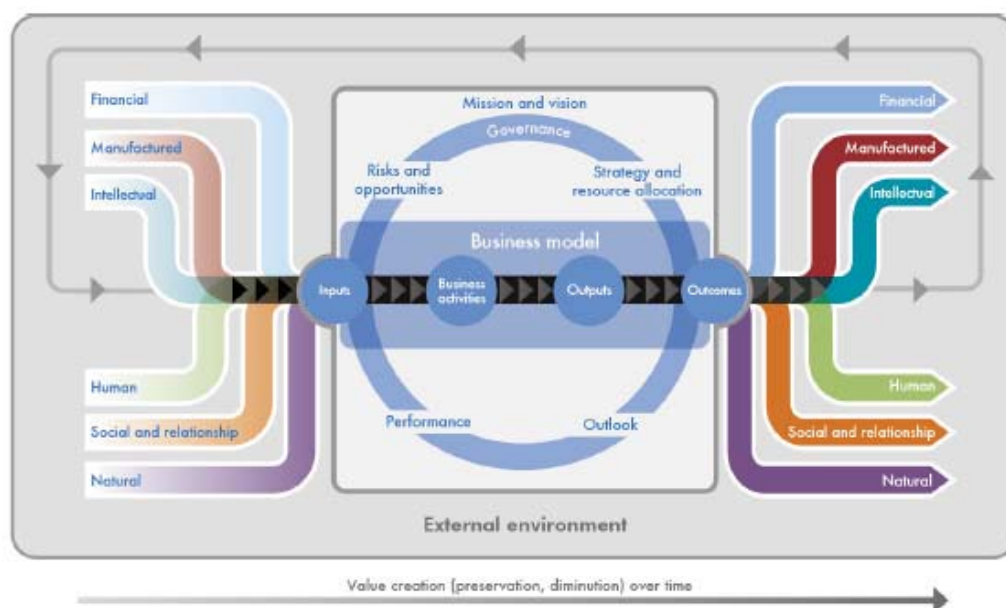
ment was found to be the most problematic one. To get rid of these concerns, companies tried to produce more reliable and complete information about themselves. One of the results of this concern is integrated reporting. In integrated reports, companies do not only disclose positive information about themselves but also state the negative things in their operations (IIRC, 2013a).

Mustafa *et al.* (2012) stated the reasons for the need for integrated reporting. These are globalization, the need for supervisory and regulatory institutions due to deviation from good management practices as a result of financial crises, high expectations for transparency and responsibility, having limited resources and concern about depletion of them in the future, population growth and environmental factors.

Integrated reporting may also create value. Value creation is explained in Ernst & Young’s (E&Y) background paper as follows “Value is created through an organization’s business model, which takes inputs from the capitals and transforms them through business activities and interactions to produce outputs and outcomes that, over the short, medium and long term, create or destroy value for the organization, its stakeholders, society and the environment” (E&Y, 2013: 1).

Busco *et al.* (2014) state that the evaluation of a firm to create value depends on 6 capitals which are financial, manufactured, intellectual, human, social and relationship, and natural. They are stores in value and should be included in the business model. These six capitals and their value which affect the overall value of the company change over time. Value creation process is summarized in Figure 1. As it is seen, value is created through a business model where 6 capitals are inputs. By using capitals, companies involve in business activities and produce outputs and outcomes. If those outputs and outcomes are positive, then it can be said that value is created. It can be concluded that financial information is relevant but not sufficient to evaluate value creation which supports the existence of integrated reporting.

Figure 1. Value Creation Process

Source: IIRC, 2011

10 themes that inform the meaning of value creation are given as follows (E&Y, 2013:4).

- Value creation takes places within a context
- Financial value is relevant, but not sufficient, for assessing value creation
- Value is created from tangible and intangible assets
- Value is created from private and public/common resources
- Value is created for an organization and for others
- Value is created from the connectivity between a wide range of factors
- Value creation manifests itself in outcomes
- Innovation is central to value creation
- Values play a role in how and what type of value is created
- Measures of value creation are evolving

Value creation has both financial and non-financial drivers. Some examples of financial drivers are given as pricing strategy, operational efficiency, brand equity and cost of capital. Some examples of non-financial drivers are given as customer relations, societal expectations, environmental concerns, innovation and corporate governance (IIRC, 2011:13). Integrated reports encompass both of value creating drivers.

PWC's reporting team analyzed whether integrated reporting creates value (PWC, 2013: 12). They used qualitative analysis and conducted surveys on the Top 40 companies listed on the Johannesburg Stock Exchange as of February, 2013. They stated that value is not limited to monetary or financial value. It may be tangible or intangible and it can be created over time. They classified findings in categories. Some of them are: (1) organizational overview and external environment: most of the companies surveyed showed potential to develop their reporting. But the major problem is the lack of quantitative data such as expected market trends or rates of market growth; (2) competitive advantage: they observed a tendency to prevent discussion of companies' competitive landscape. Only 19 % of them explained market share, positioning in key markets and barriers to entry in specific markets. On the other hand, they observed that most companies provide valuable information about their strategic decisions. They concluded that since companies' forward looking information is valuable for investors in evaluating value creation of company, companies should report factors that may affect their value in the long run; (3) governance: they concluded that the reports should give standardized disclosure which is not open to interpretation. Reports also should include more about how the board of directors create value for the organization; (4) opportunities and risks: it is stated that the value of the companies are affected by how the companies manage their risks and how they embrace opportunities. They found that most of the companies have explanations on the topic but few of them give specific details about the key performance measures; (5) strategy and resource allocation: they found that nearly half of the companies showed effective communication on their strategy and resource allocation; (6) business model: they found that most companies gave detailed information about their business models and their communication is effective; (7) performance: they found that only 6 % of reporters provided their holistic performance and could effectively communicate it. Most companies provide details on key performance

measures that are quantified. They concluded that there is great potential to improve performance reporting in integrated reports.

2. BENEFITS OF INTEGRATED REPORTING

Internal benefits of integrated reporting are summarized as better decision making, positive changes in external relations, better understanding of how the organization creates value, increase in data quality, and greater focus on measuring the longer-term success of the business (IIRC, 2014:2). In addition to internal benefits, integrated reporting has external market benefits such as meeting the needs of investors that demand environmental, social and governance information, appearing on sustainability indices, and checking the accurateness of data vendors that report nonfinancial information on the company (Hoque, 2017: 243).

One of the benefits of integrated reporting is its informational content: i.e., it includes non-financial information as well. Aras *et al.* (2015) state that according to the research carried by Ocean Tomo Company, among the companies listed in S&P 500, intellectual property rights, human capital, reputation and know-how constitute about 80 % of the market value of the companies which supports the idea that financial information is not sufficient alone. Therefore, investors demand not only financial information but also non-financial information which makes integrated reporting more valuable.

Non-financial information is important for companies since it affects the companies' long term profitability and shareholders' value. There are key performance indicators (KPI) some of which are non-financial such as media coverage, environmental responsibilities, climate change vulnerability risk assessment and community skills development. An example of non-financial information is given in Royal Bafokeng Platinum's, a South African Company's integrated report published in 2014. In this report, it is explained that in their regular community meetings, they were informed that their concentrator crusher plant was causing noise and vibration in one of the villages. They found a technical solution to this problem with the help of a nearby university. After the implementation, they controlled the effectiveness of it. Non-financial KPIs affect both tangible and intangible assets which is the main value creation in a company. Investors want to evaluate companies as a whole for their investment purposes. Integrated reports render this service since it involves most of the information related with companies.

Integrated reports also include sustainability information which enables firms to be more transparent about risks and opportunities. After the crisis of 2009, Gross Domestic Product (GDP) was found not comprehensive enough which ignores social costs, environmental impacts, and income inequality (Busco *et al.*, 2014). Hence, new measures that put into account sustainable development are searched. In its simplest form, sustainability is defined as "the ability to sustain" or "the capacity to endure"¹. According to the report prepared by United Nations (UN), sustainable development means using the resources by considering needs of both existing and future generations (UN, 1987). Sustainability can be classified under three subcategories: economic sustainability, environmental sustainability and social sustainability. Sustainability reports require companies to include natural and social capital information. Report's aim is to show how

¹ Retrieved from <http://www.sustainability.com/sustainability> on March, 2016.

companies affect nature and society. On the other hand, integrated report's aim is to explain how society and nature affect company performance (*IIRC Blog*, 2015).

Today, many stock markets require the disclosure of non-financial information to the stock exchange in order to be quoted to the market. For example, Dow Jones, Mexican Stock Exchange and Borsa İstanbul rate the companies according to the sustainability indices (Aras *et al.*, 2015). This shows that just financial disclosure is not adequate. However, integrated reporting can be considered beyond the combination of financial and sustainability reports. Its aim is to establish a link between the two reports and demonstrate the impact of the link on the value creation of companies (Aras *et al.*, 2015). This is mainly done by the help of integrated thinking. Integrated thinking is defined as “the active consideration by an organization of the relationships between its various operating and functional units and the capitals that the organization uses or affects” (*IIRC*, 2013b: 2). In a report prepared by the South Africa Institute of Chartered Accountants (SAICA), it is written that “Integrated thinking is about understanding all the important factors affecting the business model and applying appropriate judgement in managing the business and its capitals, so that it creates value in the short, medium and long term. If one considers the different elements to be taken into account when running a modern business, one can understand that measuring the impacts and interrelationships between these factors and the capitals can be highly complex” (SAICA, 2015: 13).

Churet *et al.* (2014) hypothesized that firms which engage in integrated reporting seem to have a long-term focused investor base and less transient investors. Moreover, they found that the correlation between investor type and integrated reporting is higher when the firms have high growth opportunities and are not family-owned. Zhou *et al.* (2017) empirically investigated whether integrated reports incrementally provide useful information to the capital markets. They used a sample of 443 company-year observations over the period 2009 to 2012. The companies used in the sample were listed in the Johannesburg Stock Exchange. They found that high quality integrated reports lead to a reduction in cost of equity capital. Another finding of this study is that analyst earnings forecast errors are negatively associated with the level of alignment of an integrated report with the IR framework which suggests that information contained in integrated reports are beneficial for analyst forecasts. Lee and Yeo (2016) investigated whether integrated reporting disclosures affect firm value. They found that integrated report disclosures are positively associated with firm valuation and the association is stronger in the firms that have higher organizational complexity. As it is seen, empirical studies also support the benefits of using integrated reports.

Although integrated reporting has many benefits, it faces some challenges as well. Singh *et al.* (2012) state three main challenges: (1) shifting to integrated reporting requires local standard setters and regulators to revise regulation, legislation and standards which depends upon “strong leadership, political will, coordination, time, resources, consultation and due process” (*IIRC*, 2011, as cited in Singh *et al.*, 2012: 83); (2) since integrated reports disclose information in many dimensions, they may violate business confidentiality; (3) demand for generally accepted standard for non-financial information.

3. INTEGRATED REPORTING EXAMPLES AROUND THE WORLD

The concept of integrated reporting was introduced by South Africa in 2009 by the IIRC when Mervyn King was the chair. In 2010, South African companies listed in Johannesburg Stock Exchange adopted King III Principles in which one of the requirements is to prepare integrated reports. The South African companies are seen as the world leader when it comes to integrated reporting which is the result of the country's regulations. Paul Druckman, the CEO of the IIRC, states "Striking the balance between regulation and market-led integrated reporting is something that I believe has supported South Africa's uptake of integrated reporting. In South Africa listed companies are required to submit an integrated report on a comply or explain basis." (*IIRC Blog*, n.d.). Companies are required to report the reasons if they don't prepare integrated reports.

In the same blog, why South African companies found integrated reporting invaluable is stated as so by a sustainability consultant Reana Rossow: (1) it connects departments: it connect the teams across an organization which breaks the lack of communication among them and leads to an integrated thinking; (2) it increases focus and awareness of the senior management: interest of the senior managers in long-term sustainability increases so that they will have a more comprehensive understanding of their organizations; (3) it creates value for stakeholders: organizations begin to understand the benefits of managing and reporting sustainability issues and the value it creates to the stakeholders. According to Aras *et al.* (2015), South Africa has the leadership position in integrated reporting among the countries. Holland, Brazil and Australia follow South Africa. The reason for these countries to have leadership position in integrated reporting is that their governments or the stock exchange markets encourage them for reporting.

There is an increasing demand for integrated reporting among investors in other parts of the world such as the UK and Ireland. According to ACCA survey, more than 90 % of investors found integrated reports valuable for companies since it combines financial and non-financial information. According to the same survey results, people think that integrated reports supply a better explanation for the connection between sustainability and long-term performance of the company. Respondents of the survey also mentioned that they want to see the effects of climate change risk on company performance which reflects a long-term outlook of the company (ACCA, 2013: 21). Climate changes may affect company operations since it affects natural disasters and fluctuations in raw material prices. On the other hand, respondents also mentioned disadvantages of IR such as they see it as too complex and they don't think that it will achieve its goals. On the other hand, one of the respondents stated that "It shouldn't be too complex to understand the key drivers of your business – that's exactly what an integrated report is. It should have the financial and environmental, social and governance (ESG) metrics that are accurate, consistent and easily accessible, but most of all, material to the business. The materiality part is critical, which is why we support the work Jean Rogers is leading at the Sustainability Accounting Standards Board (SASB, is focused on developing and disseminating industry-specific, material sustainability accounting standards for inclusion in SEC form filings.) So when we talk about integrated reporting, it's not the goal in itself" (ACCA, 2013: 23).

Singh *et al.* (2012) empirically investigated the motives for integrated reporting in developed and developing countries. They give company examples from developed countries

such as the United States of America, Germany, Denmark and the Netherlands that currently prepare integrated reports. In this paper, it is stated that in February, 2010, the Japan Stock Exchange obliged listed companies to prepare integrated reports beginning from March, 2010 on a comply or explain basis. Moreover, it is stated that Australia, Canada, Norway and Denmark began to shift from corporate social responsibility reporting to integrated reporting. They found that both developing and developed countries have the same desire towards integrated reporting.

Busco *et al.* (2014) give the name of the companies that have piloted the IR Framework in Turkey. These are Garanti Bank and Çimsa. In a panel discussion held in İstanbul, it is stated that integrated thinking and reporting are invaluable for Turkish Companies; however, there is a long way to go before implementing it (Corporate Governance Association of Turkey, 2014). They explained that integrated reporting will not be compulsory for Turkish Companies traded in the BIST in the medium term. They also stated that some companies did not want to participate even in the BIST sustainability index and they are not ready for a compulsory reporting.

According to an interview published in KPMG website, it is stated that at present, 4 institutions have prepared integrated reports in Turkey where 3 of them are companies and 1 of them is a non-governmental organization (KPMG, 2017). To the best of author's knowledge, Argüden Governance Academy is the first non-governmental organization that has prepared integrated reports for the years 2015 and 2016. In 2017, Çimsa, a cement company, announced that they are the first company that prepared integrated report in real sector for the year 2016 (Çimsa Basın Odası, 2017). Overall in this report, the company's profitability, gross margin, investments on environment, occupational health and safety, education and sustainability, other investments such as capital expenditures and capacity increase, its contribution to employment and its environmental activities are mentioned. In the same year, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) announced that they are the first bank in financial sector that has prepared an integrated report (TSKB, 2017). Aslan Çimento is another cement company that prepared an integrated report for the year 2016.

Studies related with implementation of integrated reporting in Turkey is rare since IR can be considered a new concept. Kaya and Türegün (2014) stated the need for integrated reporting for small and medium-sized enterprises in Turkey. They state that these entities are the most vulnerable entities against financial distress and they come across with challenges in order to sustain. As a solution, they proposed IR which presents both financial and non-financial information.

CONCLUSION

This paper introduced the concept of integrated reporting, why companies need integrated reports although there are other types of reports such as financial, sustainability, and corporate governance, benefits of integrated reporting and its implementation in developed and developing countries.

After the global financial crisis in 2009, corporate information pretty much lost its reliability. Besides, fraudulent financial reporting was found as the cause of the big corporate failures. Investors begin to demand a kind of report that is more comprehensive

and transparent than any other kind of reports and gives a whole picture of the company to evaluate the risks and opportunities. Integrated reports contain eight content elements that show its high comprehensiveness. These are organizational overview and external environment, governance, business model, risks and opportunities, strategy and resource allocation, performance, outlook, and general reporting guidance (IIRC, 2013: 24).

Companies know that whatever they do will affect their profit in the long-run. Therefore, they involve in activities that will not destroy their value creation. Integrated reporting is a way of presenting companies' actions to the related parties in detail. This creates transparency and reveals a company's unique value generating power. Empirical studies also supported integrated report's value creation. Usage of integrated reports decreases cost of equity capital, increases the long-term performance of the company, creates long-term focused investor base and produces useful information for earnings forecasts (Zhou *et al.*, 2017; Lee and Yeo, 2016; Churet *et al.*, 2014).

Integrated reporting's benefits include better decision making, positive changes in external relations, better understanding of how the organization creates value, increase in data quality and greater focus on measuring the longer-term success of the business (IIRC, 2014: 2). On the other hand, integrated reporting has some challenges. These are need for change in regulations, violation in business confidentiality, and demand for generally accepted standard for non-financial information (Sing *et. al*, 2012).

The first country which implemented integrated reporting is South Africa and its prevalence is increasing all around the world. South Africa is the world leader in preparing integrated reports and Holland, Brazil and Australia follow South Africa. Although benefits of integrated reporting are appreciated in Turkey, it will take time to implement it. Up to now there are 3 companies and 1 non-governmental organization that have prepared integrated reports. It is expected that the number of companies preparing integrated reports in Turkey increase over time which will lead to empirical investigation of integrated report's value creation and benefits.

REFERENCES

- ACCA, (2013), What do investors expect from non-financial reporting?, retrieved from <http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/sustainabilityreporting/tech-tp-wdir.pdf> on March, 2016.
- Aras, G. and Gaye Uğur Sarioğlu, (2015), Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama, TUSİAD Yayınları.
- Beneish, M. D., (1997), Detecting GAAP Violation: Implications for Assessing Earnings Management Among Firms with Extreme Financial Performance, *Journal of Accounting and Public Policy*, 16 (3), 271-309.
- British Nuclear Fuels Plc (BNFL), Corporate Social Responsibility Report 2003, (2003), retrieved from <http://www.ourfutureplanet.org/newsletters/resources/BNFL%20%20Corporate%20Social%20Responsibility%20Report%202003.pdf> on March 2016.
- Busco, C., Frigo, M.,L., Quattrone, P and A. Riccaboni, (2014), Leading Practices in Integrated Reporting, *Strategic Finance*, 23-32.
- Cheng, B., Eccles, R. G. and Saltzman, D., (2010), The Landscape of Integrated Reporting Reflections and Next Steps, retrieved from <http://www.people.hbs.edu/reccles/The%20Landscape%20of%20Integrated%20Reporting.pdf> on August, 2017.
- Churet, C., Sam, R. and R., G. Eccles, (2014), Integrated Reporting, Quality of Management and Financial Performance, *Journal of Applied Corporate Finance*, 1 (26), 8-16.
- Cooper, S. M. and D. L., Owen, (2007), Corporate Social Reporting and Stakeholder Accountability: the Missing Link. *Accounting, Organizations and Society*, 32 (7-8), 649-667.
- Corporate Governance Association of Turkey, (2014), Entegre Raporlama İstanbul Paneli, retrieved from <http://www.tkyd.org/tr/faaliyetler-gundem-entegre-raporlama-istanbul-paneli-2-aralik-2014.html> on March, 2016.
- Çimsa Press Room, (2017), Çimsa, Türkiye’de ilk kez Entegre faaliyet Raporu Yayınlayan Reel Sektör Şirketi Oldu, retrieved from <https://www.cimsa.com.tr/tr/i-666> on July, 2017.
- Çimsa’s Integrated Report, (2017), retrieved from <https://www.cimsa.com.tr/ebook/cimsa2016efr2/files/assets/basic-html/page-1.html> on July, 2017.
- Ernst & Young, (2013), Value Creation Background Paper, retrieved from <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/08/Background-Paper-Value-Creation.pdf> on July, 2017.
- FASB, (2008), Statement of Financial Accounting Concepts No. 2 – Qualitative Characteristics of Accounting Information, retrieved from <http://www.fasb.org/cs/BlobServer?blobcol=urldata&blobtable=MungoBlobs&blobkey=id&blobwhere=1175820900526&blobheader=application%2Fpdf> on May, 2016.
- Hoque, M., E., (2017), Why Company Should Adopt Integrated Reporting?, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 241-248.
- IFRS, n.d., Mission Statement, retrieved from <http://www.ifrs.org/> on July, 2017.
- IIRC, (2013a), IIRC Pilot Programme Yearbook 2013: Business and Investors Explore the Sustainability Perspective of Integrated Reporting, retrieved from http://www.theiirc.org/wp-content/uploads/2013/12/IIRC-PP-Yearbook-2013_PDF4_PAGES.pdf on March, 2016
- IIRC, (2013b), The International IR Framework, retrieved from <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf> on July, 2017.
- IIRC, (2011), Towards Integrated Reporting: Communicating Value in the 21st Century, Discussion Paper.
- IIRC, (2014), Realizing the Benefits: The Impact of Integrated Reporting, retrieved from http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2014/09/IIRC.Black_Sun_Research.IR_Impact.Single.pages.18.9.14.pdf on July, 2017.
- IIRC Blog, (2015), Will Integrated Reporting Improve Sustainability?, retrieved from <http://integratedreporting.org/news/will-integrated-reporting-improve-sustainability/> on July, 2017.
- IIRC Blog, (n.d.), Why is South Africa Leading the Integrated Reporting Debate?, retrieved from <http://publisher.enablon.com/blog/why-is-south-africa-leading-the-integrated-reporting-debate/> on March, 2016.
- Kaya, C., T. and N. Türegün, (2014), Integrated Reporting for Turkish Small and Medium-Sized Enterprises, *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences* 1(4), 358-364.
- Kirkos, E., Spathis, C. and Manolopoulos, Y., (2007), Data Mining Techniques for the Detection of Fraudulent Financial Statements, *Expert Systems with Applications*, 32, 995-1003.

- KPMG, (2017), Gerçek Performansa Entegre Raporlama ile Bakılıyor, retrieved from <https://home.kpmg.com/tr/tr/home/insights/2017/07/gercek-performansa-entegre-raporlama-ile-bakiliyor.html> on July, 2017.
- Lee, K-W and Heng Yeo, H – H, G., (2016), The Association Between Integrated Reporting and Firm Valuation, *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 47(4), 1221-1250.
- Mehta, S. and Srivastavaare, R., (2009), Reasons for Corporate Governance Failures, retrieved from http://www.indianmba.com/Faculty_Column/FC974/fc974.html on July, 2017.
- Mustafa, R.V., Matis, D. and Bonaci, C.G., (2012), Integrated Financial Reporting: From International Experiences to Perspectives at National Level, *Review of Business Research*, 12 (2), 145-150.
- Ocean Tomo, (2011), LLC, Ocean Tomo’s Annual Study of Intangible Asset Market Value 2010, retrieved from http://www.oceantomo.com/2011/04/04/intangible_asset_market_value-2010/ on March, 2011.
- Persons, O., (1995), Using Financial Statement Data to Identify Factors Associated with Fraudulent Financial Reporting, *Journal of Applied Business Research*, 11(3), 38–46.
- PWC, (2012), Integrated Reporting – The Future of Corporate Reporting, retrieved from https://www.pwc.de/rechnungslegung/assets/integrated_reporting.pdf on April 2016.
- PWC, (2013), The Value Creating Journey: A Survey of JSE Top-40 Companies’ Integrated Reports, retrieved from <http://www.pwc.co.za/en/assets/pdf/integrated-reporting-august-2013.pdf> on March, 2016.
- Royal Bafokent Platinum’s Integrated Report, (2014), retrieved from <http://www.bafokengplatinum.co.za/pdf/annual-reports/ar-2014-new.pdf> on April, 2016.
- SAICA, (2015), Integrated Thinking – An Exploratory Survey, retrieved from <https://www.saica.co.za/portals/0/technical/sustainability/saicaintegratedthinkinglandscape.pdf> on July, 2017.
- Singh, J., Wei, S., S. and K. Kaur, (2012), Integrated Reporting – A Comparison Between Developed and Developing Countries, *South East Asian Journal of Contemporary Business, Economics and Law*, 1, 81-84.
- Stice, J., Albrecht, S. and Brown, L., (1991), Lessons to be learned BEST Regina and Lincoln savings, *The CPA Journal*, 52–53.
- TSKB, (2017), Türk Finans Sektörünün İlk Entegre Raporu TSKB’den, retrieved from <http://www.tskb.com.tr/web/101-3097-1-1/tskb-site-tr/tr-hakimizda/tskdbden-haberler/turk-finans-sektorunun-ilk-entegre-raporu-tskbden> on July, 2017.
- Turner, L., Weickgenannt, A. and Copeland, M., K., (2017), Accounting Information Systems, Controls and Processes, Third Edition, Wiley.
- Tweedie, D. and Martinov-Bennie, N., (2015), Entitlements and Time: Integrated Reporting’s Double-edged Agenda, *Social and Environmental Accountability Journal*, 35 (1), 49-61.
- UN, (1987), Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, retrieved from <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> on March, 2016.
- Unerman, J., O’Dwyer, B. and Humphrey, C., (2014), The Rise of Integrated Reporting: Understanding Attempts to Institutionalize a New Reporting Framework, Seminar Paper at University of Bergamo.
- Zhou, S., Simnett, R and Green, W., (2017), Does Integrated Reporting Matter to the Capital Market?, *ABACUS A Journal of Accounting, Finance and Business Studies*, 53(1), 94-132.

Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği

Kerem BATIR*

Öz

Uluslararası Hukuk'un esas kişisi devletlerdir. Yüzyıllar boyu uluslararası alanda sadece devletler bulunmuş, uluslararası hukuk devletlerarasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk dalı olarak kabul edilmiştir. Modern devlet anlayışı 1648 Westfalya Barış Anlaşmasından sonra kurulan dünya düzeninde ulus devlet olarak anlaşılmaktadır. Ulus Devlet kavramı Avrupa'da ortaya çıkmış, daha sonra bir model olarak tüm dünyaya yayılmıştır. 1960lardan itibaren sömürgelerin bağımsızlık kazanmaları sürecinde de eski sömürgeler için bu model geçerli olmuştur. Sömürge devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları esnasında devlet olma kriterlerinin tam olarak yerine getirip getirmediği incelenmemiş ve kısa bir süre içinde bütün sömürgeler bağımsız birer devlet olarak uluslararası sahneye çıkmışlardır. Ancak bu devletlerin büyük bir çoğunluğu etkin bir devlet yönetimine sahip olmadıkları için geleneksel olarak bir devletin yerine getirmesi gereken yükümlülüklerini tam olarak sağlayamamaktadırlar. Bu durum ilgili ülkelerde iç sorunlara yol açmasının yanında uluslararası alanda da sorunlar doğurmaktadır. Bu devletler küresel terörizm, silah ve insan kaçakçılığı, deniz haydutluğu gibi yasa dışı faaliyetlerin odağı haline gelmekte ve uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmaktadırlar. Bu çalışmada uluslararası hukukta devlet kavramı incelendikten sonra başarısız devletler ele alınacak ve son olarak da başarısız devletler arasında en bilineni Somali'nin durumu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Başarısız Devlet, Self Determinasyon, Yeni Sömürgecilik.

State and Failed State in International Law: The Case of Somalia

Abstract

The primary subject of international law is state. For centuries states were the only subjects present in international arena and international law was accepted as the branch of law regulating the relations between states. Modern state is understood as nation-state in the World order founded just after the Westphalian Peace Treaty. The concept of Nation State was emerged first in Europe and expanded throughout the globe as a model. This model was also applicable to the countries who gained independence in the decolonization process of 1960s. During the decolonization process the new states were not examined whether they fulfilled the statehood criteria and within a very short period of time they were in the international stage as independent states. However most of those countries could not fulfil the responsibilities of an ordinary state provided that they did not have effective governments. This phenomenon not only causes internal problems but also external ones. Those states became the source of illegal activities like global terrorism, human trafficking, arms smuggling, sea piracy. They were also posing threat to international peace and security. This study will examine the concept of state and then analyse the failed states and lastly the situation in Somalia, as the well-known example of failed states, will be evaluated.

Keywords: State, Failed State, Self Determination, Neo-Colonialism.

* Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, kerem.batir@ikc.edu.tr

GİRİŞ

Günümüz dünyasında yüzyıl öncesine nazaran çok daha fazla sayıda devlet bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında, 1914 yılında Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının parçalanma sürecinde dünya üzerinde tanınan 55 ulusal devlet mevcuttu. Bu sayı 1919 yılında 59'a çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında bazı sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ile birlikte 1950 yılında bu sayı 69 devlete yükselmiştir. 1960ların başında Afrika'da devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaya başlamaları ile sayı 90 olmuştur. 1990larda Asya'da, Afrika'da, Okyanusya'da bulunan sömürgelerin bağımsızlık kazanmaları, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin dağılması ile birlikte devletlerin sayısı 191 olmuştur.¹ 2002 yılında Doğu Timor'un, 2006'da Karadağ'ın, 2008'de Kosova'nın ve 2011 yılında da Güney Sudan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları ile birlikte devlet sayısı 195'e ulaşmıştır.

Özellikle sömürge yönetimleri yerine kurulan ulus devletler sömürge döneminin sınırlarına bağlı olarak kurulmak zorunda kaldıklarından bu devletlerden önemli bir kısmı homojen bir etnik yapıya ve devletin temel fonksiyonlarını yerine getirebilecek ekonomik kaynaklara ve devlet kurumlarında görev alacak yetişmiş insan kaynağına sahip olmadıkları için ciddi sorunlarla baş başa kalmışlardır. 54 Afrika ülkesinin 15'inin denize kıyısının olmadığını ve dış ticaret için komşularına muhtaç durumda olduklarını hatırlatmak, bu ülkelerin içinde buldukları koşulları bir yönüyle açıklamaktadır.

Afrika'da kurulan devletlerin homojen bir etnik yapıda olmamaları bu devletleri kuruldukları andan itibaren iç savaşa sürüklemiştir. Bir devlette azınlıkta bulunan bir etnik grubun diğer bir devlette çoğunlukta ve yönetimde olması iç sorunları uluslararası platforma taşımakta, devletlerarasında içişlerine müdahale tartışmaları alevlenmekte ve bu durum devletler arasında savaşa varan sorunlara sebep olabilmektedir.

Son elli yılda uluslararası toplum da önemli bir değişim sürecine girmiştir. 1648 Westfalya Barış Antlaşması ile kurulan devletlerin egemen eşitliğine dayalı dünya düzeni² sarsılmaya başlamıştır. Uluslararası güç dengesi radikal bir biçimde değişmiş, iki kutuplu dünya düzeninden daha karmaşık bir yapıya, düzensizliğe geçiş yapılmıştır. Bu karmaşık yapı içinde yeni güçlü uluslararası aktörler sahneye çıkmış, ekonomi liberalleşmiş ve serbest ticaret yaygınlaşmıştır. Bu dönemde bireyler ön plana çıkmış, insan haklarına saygı göstermek uluslararası hukuk ilkesi haline gelmiştir. Yine bu dönemde güvenlik riskleri de büyük bir dönüşüm geçirmiş, devletlerarası savaşların yerini daha küçük ölçekli fakat uluslararası aktörlerin karıştığı çatışmalar almıştır.

1 Robert I. Rotberg, *The Failure and Collapse of Nation-States: Breakdown, Prevention, and Repair, When States Fail: Causes and Consequences*, Robert I. Rotberg(Eds.), Princeton University Press, Princeton-2003, s.2.

2 Otuz Yıl Savaşlarını sona erdiren Westfalya Barış Antlaşması Avrupa siyasi düzeni için iki temel ilke getirmiştir. Bunlardan birincisi *imperator in regno suo* – kral kendi ülkesi sınırları içinde hükümdardır, ikincisi ise *cuius regio eius religio* – bölge kime aitse onun dini geçerli olacaktır. Antlaşma devletleri belli bir toprak parçası üzerinde üstün yargı yetkisine sahip bağımsız birimler olarak kabul etmiş ve uluslararası hukuk altında eşit muamele görme haklarının olduğu belirtilmiştir. Stewart Patrick, *Weak Links: Fragile States, Global Threats, and International Security*, Oxford Scholarship, Oxford-2011, S.24.

Yaşanan bu değişikliklerin ulus devletler üzerinde de etkileri olmuştur. Ulus devletler giderek birbirlerine daha çok karşılıklı olarak bağımlı hale gelmişler (inter-dependence), buna bağlı olarak hem birbirlerine hem de bir bütün olarak uluslararası topluma karşı sorumlulukları artmıştır. Bu dönemde ulus devletlerin vatandaşlarına karşı sorumlulukları da artmış, yeni nesil yönetim anlayışı (yönetişim) ortaya çıkmıştır.

Elbette dünyadaki bütün devletler bu değişim ile uyumlu davranış sergileyememektedirler. Soğuk Savaş döneminde bir bloğa mensup olarak o bloğun lider devletinin koruması ve ekonomik desteği ile ayakta kalmaya çalışan bazı devletler Soğuk Savaş dönemi sona erip koruma ve destekler sona erince mevcudiyetlerini sürdürmekte büyük sıkıntılar içine girmişler, istikrarsızlığa ve iç çatışmalara sürüklenmişlerdir. Bu devletler uluslararası topluma karşı yükümlülüklerini de yerine getirmekten aciz duruma düşmüşlerdir. Bu devletler kırılgan ya da başarısız devlet olarak tanımlanmaya başlanmışlardır.

Bu çalışmanın ilk kısmında uluslararası hukukta devlet kavramı ve devlet olmanın koşulları üzerinde durulacak daha sonra uluslararası toplumda değişen standartlar konusu ele alınacaktır. Üçüncü kısımda başarısız devlet tanımı üzerinde durulacak son kısımda ise başarısız devlet örneği olarak Somali'nin Soğuk Savaş'ın sonrasında yaşadıkları incelenecektir.

1. ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEVLET

Devlet uluslararası hukukun temel taşıdır. Uluslararası hukuk bir hukuk dalı olarak ortaya çıktığında ilk olarak devletler hukuku olarak adlandırılmıştır. II. Dünya Savaşından sonra uluslararası örgütler³ de uluslararası hukukun kişileri olarak kabul edilmeye başlandıktan sonra uluslararası hukuk terimi yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Devletler uluslararası hukukun en önemli süjesi olma vasıflarını halen sürdürmektedirler.⁴

Uluslararası hukuk açısından devlet tanımı Amerikan Devletleri VII. Uluslararası Konferansı'nda kabul edilen 26 Aralık 1933 tarihli Devletlerin Hakları ve Görevleri hakkındaki Sözleşme (Montevideo Sözleşmesi) ile yapılmıştır.⁵ Bugün dahi Montevideo Sözleşmesi'nde yapılan tanım geçerliliğini muhafaza etmektedir. Devletlerin sahip olması gereken nitelikler Sözleşmenin birinci maddesinde "daimi insan toplu-

3 Uluslararası Adalet Divanı'nın 11.04.1949 tarihli Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Giderilmesi hakkındaki Danışma Görüşünde Mahkeme Örgütün uluslararası hukuk kişisi olduğunu; uluslararası haklara ve yükümlülüklerle sahip olma yeteneğinin ve uluslararası başvuru yoluyla haklarını sağlama yeteneğinin var olduğuna hükmetmiştir. International Court of Justice, Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion of April 11th, 1949, I.C.J. Reports, s. 174. <http://www.icj-cij.org/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf>, erişim tarihi: 11.03.2017.

4 Uluslararası kişilik kavramı dar ve teknik olarak değerlendirildiği takdirde sadece devletler ve uluslararası örgütlerin haklarını uluslararası düzeyde koruması imkanının tanındığı bu kavramın kapsamına girdiği kabul edilmektedir. Uluslararası hukukun kişileri terimi geniş yorumlandığında hukusal statüsü kısmen ya da tamamen uluslararası hukuk tarafından düzenlenen bütün birimler de bu çerçeveye içine girmektedir. Bkz., Hüseyin Pazarıcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara-1989, s.4.

5 Convention on Rights and Duties of States, Convention signed at Montevideo December 26, 1933, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam03.asp, erişim tarihi: 12.03.2017.

luğu, tanımlanmış bir ülke, hükümet ve diğer devletlerle uluslararası ilişkilere girme kabiliyeti” olarak sayılmıştır. Sözleşmenin ikinci maddesinde de federal devletlerin uluslararası hukukun gözünde tek bir kişiliği oluşturduğu da ifade edilmiştir.

1.1. İnsan Topluluğu

Devletin sahip olması gereken niteliklerin başında insan topluluğu gelmektedir. Devlet için insan topluluğu sürekli olarak toprakları üzerinde ikamet eden bireylerden oluşur. Sadece belli dönemlerde bir araya gelen ancak daha sonra dağılıp başka devletlere giden kişiler daimi insan topluluğu olma şartını yerine getiremezler. Ancak ana kitle daimi olarak ülke toprakları üzerinde yaşamak kaydıyla ülkeden göç eden bireylerin bulunması şartın yerine getirilmiş olmasına engel teşkil etmez. Ancak ülkede bulunan yabancılar devletin kurucu unsuru olan insan topluluğu içinde sayılmazlar. İnsan topluluğunu oluşturan kişilerin sayısı şartın yerine gelmesi için önemli değildir. Bugün dünya üzerinde nüfusu 1 milyar kişiyi aşan devletler olduğu gibi birkaç bin kişi ile sınırlı devletlerde bulunmaktadır. Yine insan topluluğunu oluşturan bireylerin aynı etnik kökenden gelmeleri de zorunlu bir unsur değildir. Mevcut devletler arasında tek bir etnik kökenden gelenlerin çoğunluğu oluşturduğu insan topluluklarına sahip ülkeler bulunduğu gibi ABD, Avustralya, Kanada gibi çokuluslu devletlerin de mevcut olduğunu hatırlatmak gerekir. İnsan topluluğuna mensup bireyler ile devlet arasındaki yegâne bağ vatandaşlık bağıdır. Bugün pek çok devletin anayasasında bu durum düzenlenmektedir.⁶

1.2. Ülke

Devletin sahip olması gereken niteliklerin ikincisi tanımlanmış bir ülkenin mevcut olmasıdır. Devlet ülkesi, “bir devletin egemenlik yetkilerine sahip olduğu yeryüzü parçası” olarak tanımlanabilir.⁷ Ülke üzerinde insan topluluğunun yaşadığı diğer ülkelerle sınırlarla ayrılmış ve aynı hukuk sistemi altında birleşmiş olan bir coğrafi bütünlüktür. Devletin ülkesel bütünlüğü olarak da ifade edilebilecek bu ilkenin uygulanmasında devletlerin tek bir toprak parçasına sahip olmaları zorunlu değildir. Bir devlet Endonezya, Filipinler gibi binlerce adadan oluşabileceği gibi Türkiye gibi iki kıtada toprakları da olabilir. Hatta birleşme öncesi Doğu Almanya toprakları ile çevrili Batı Berlin’in durumunda olduğu gibi topraklarının bir kısmı bir başka devlet tarafından çevrili de olabilir.⁸ Devletler anayasalarında ülkesel bütünlüklerine ilişkin düzenlemeler yapabilirler. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 3. maddesinde “Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.” şeklinde bir düzenleme varken Endonezya Anayasası’nın 25A maddesinde Endonezya Cumhuriyeti üniter devletinin bir takımada devleti olduğunu, sınırlarının ve haklarının yasa ile düzenleneceği bildirilmiştir.⁹ Bir başa takımada devleti olan Filipinler, Anayasasında detaylı bir ülke tanımı yaparak Filipinler ülkesinin takımadaları oluşturan tüm

6 Örneğin 1982 Anayasa’sının 66. Maddesinde “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür” demek suretiyle “Türk” teriminin etnik bir aidiyet içermediği, vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin etnik kökeni ne olursa olsun “Türk” teriminin kapsamına girdiği ifade edilmiştir.

7 Melda Sur, Uluslararası Hukukun Esasları, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul-2013, s.104.

8 Hüseyin Pazarıcı, a.g.e., s.15.

9 Endonezya Cumhuriyeti 1945 Anayasası, http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=200129, erişim tarihi:13.03.2017.

adalar, adaların arasındaki sular, denizaltı alanları, deniz yatağı ve diğer unsurların ülkeyi oluşturduğu belirtilmiştir.¹⁰

Ülkenin tanımı içine sadece toprak parçası girmez; nehirler, dağlar, ovalar, göller, içsular, karasuları ve tüm bunların üzerindeki hava sahası ile altındaki toprak kesiti ülke kavramının içinde kabul edilmektedir. Ancak ülkenin ana unsuru kara ülkesidir. Kara ülkesi olmadan ne deniz ülkesi ne de hava ülkesi üzerinde hak sahibi olunabilir.

1.3. Hükümet

Devletin sahip olması gereken niteliklerden üçüncüsü hükümettir.¹¹ Aslında hükümet devletin sahip olması gereken nitelikler arasında merkezde yer alan bir kriterdir. Ülkenin toprak bütünlüğünü sağlayacak, bu topraklar üzerinde yaşayan insanların güvenliğini sağlayacak organizasyon hükümettir. Uluslararası hukukta genel kabul görmüş bir hükümet tanımını bulmak oldukça zordur. Max Weber'in devlet tanımında hükümet şu anlama gelmektedir: "Belli bir toprak biriminde emirlerini uygulatabilmek için meşru güç kullanma tekeli başarılı bir şekilde muhafaza eden idari personeli olan sürekli organizasyona sahip zorunlu bir politik kurum..."¹²

Max Weber hükümet kavramını güç kullanma tekeli ile açıklarken hükümet kavramının egemenlik ile yakın ilişki içinde olduğunu da hatırlatmak gerekir. Egemenliği içsel egemenlik ve dışsal egemenlik olarak ikiye ayırdığımızda hükümetin ülke sınırları içinde düzeni sağlaması içsel egemenlik, uluslararası alanda uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak hiçbir devletten yardımına muhtaç olmadan bağımsız bir şekilde hareket edebilmesi dışsal egemenlik olarak adlandırılabilir.

Hükümet prensip olarak etkin olmalıdır. Ülkesi ve ülkesinde yaşayan insan topluluğu üzerinde etkin kontrole sahip olmalı, tüm yönetsel fonksiyonları etkin bir şekilde icra etmelidir. Etkinlik aynı zamanda hukuki haklara sahip olunduğunun ve hukuki yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin kabiliyetin bir delili olarak da kabul edilir.¹³

Hâlihazırda mevcut devletler için hükümet ülkeyi idare eden siyasal yönetim demektir. Mevcut siyasal yönetimlerin şekli konusunda yürürlükte olan bir uluslararası hukuk kuralı yoktur. Sadece Birleşmiş Milletler Şartının 4. maddesinde Birleşmiş Milletler'e üye olabilmek için devletlerin "barışsever" olmaları şartı aranmaktadır.¹⁴

10 Filipinler Cumhuriyeti Anayasası, <http://www.officialgazette.gov.ph/constitutions/1987-constitution/>, erişim tarihi: 13.03.2017.

11 Burada hükümet kavramının sadece devletin yürütme gücü yani işbaşındaki hükümet olarak tanımlanmaması; parlamento, yargı, silahlı kuvvetler gibi devletin diğer organları ile bölgesel ve yerel yönetimleri de içerecek şekilde anlaşılması gerektiği ileri sürülmüştür. Pablo Moscoso de la Cuba, "The Statehood of Collapsed States in Public International Law", Agenda Internacional, Ano XVIII, No. 29,2011, s.125.

12 Max A. Weber, The Theory of Social and Economic Organization, Oxford Universtiy Press, Oxford-1947, s.154'den Nakl. Neyire Akpınarlı, A Different International Law Perception of the Absence of Effective Government, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-2010, s.7.

13 Pablo Moscoso de la Cuba, a.g.m., s.125.

14 Madde 4

1. İşbu Antlaşmanın getirdiği yükümlülükleri kabul eden ve bunları yerine getirme konusunda yetenekli ve istekli olduklarına örgütçe hükmedilen tüm diğer barışsever devletler Birleşmiş Milletlere üye olabilirler.
2. Bu koşullara uyan her devletin Birleşmiş Milletler üyeliğine kabulü, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul kararı ile olur.

Birleşmiş Milletler hükümetlere ilişkin birkaç kez karar vermek durumunda kalmıştır. Bunlardan II. Dünya Savaşı sonrası bölünmüş Doğu Almanya (Alman Demokratik Cumhuriyeti) ve Batı Almanya (Almanya Federal Cumhuriyeti)'nin Birleşmiş Milletlere üye olmak istemesi durumudur. Bu soruna pragmatik bir çözüm bulunmuş, her iki Almanya'nın da ayrı ayrı kendi hesaplarına üye olmalarına karar vermiştir. Aynı şekilde 1991 yılında iki Kore'nin de ayrı ayrı kendi hesaplarına üyeliğe kabulü söz konusu olmuştur.¹⁵

Birleşmiş Milletlerin yaşadığı ikinci büyük sorun ise Milliyetçi Çin (Çin Cumhuriyeti) – Komünist Çin (Çin Halk Cumhuriyeti) sorunudur. II. Dünya Savaşı sonunda 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletlerin beş daimi üyesinden biri de Çin Cumhuriyetidir. Çin Cumhuriyeti'ne karşı Komünistler tarafından gerçekleştirilen mücadele neticesinde Çin Cumhuriyeti askeri açıdan çökmüş ve Tayvan adasına sığınarak orada yönetimlerini sürdürmeye gayret etmişlerdir. Bu arada tüm Çin anakarası komünistlerin eline geçmiş ve burada Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu olayların gerçekleşmesi Birleşmiş Milletler'de Çin'in Çin Cumhuriyeti tarafından temsil edilmesi durumunu değiştirmemiş yaklaşık 21 yıl boyunca Çin Halk Cumhuriyeti Çin'in meşru temsilcisi olarak görülmemiştir. Ekim 1971 tarihinde Genel Kurul kabul ettiği bir Karar ile Çin Halk Cumhuriyeti delegasyonunu "Çin'in Birleşmiş Milletler nezdindeki tek yasal temsilcisi" olarak kabul etmiştir.¹⁶

Başarısız devletlerin en temel sorunu olan hükümetin ülkesi ve insan topluluğu üzerinde etkinliğini sağlayamamasının altında yatan temel nedenlerden en önemlisi sömürge dönemini sona erdiren Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1960 yılında kabul edilen 1514 sayılı Karar'dır. Bu Kararda bir halkın self determinasyon hakkını kullandığında "siyasi, ekonomik, sosyal ve eğitimsel hazırbulunuşluğunun yetersizliği hiçbir zaman bağımsızlığını ertelemek için bahane olarak ileri sürülemeyecektir"¹⁷ demek suretiyle etkin hükümeti olmayan devletlerin kurulmasının önü açılmıştır. Bu karar Uluslararası Adalet Divanı tarafından da dekolonizasyon sürecinin temeli olarak kabul edilmiştir.¹⁸

Bu konuda güzel bir örnek Kongo Cumhuriyetidir. 1960 yılında Kongo Cumhuriyeti kurulduğunda gerçek ve etkin bir hükümeti olmamasına, bağımsızlık için hiçbir hazırlık yapılmamasına, ülkede ayrılıkçı hareketlerin varlığına, merkezi hükümetin ikiye bölünmüşlüğüne ve her iki tarafın da meşru hükümet olduklarını iddia etmelerine rağmen bir devlet olarak kabul edilmiştir. Kongo'nun Birleşmiş Milletler

15 Edward Mc Whinney, Self-Determination of Peoples and Plural-ethnic States in Contemporary International Law, Failed States, Nation-building and the Alternative, Federal Option, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-2007, s.40.

16 United Nations General Assembly, Resolution No. 2758 (XXVI), Restoration of the Lawful Rights of the People's Republic of China in the United Nations, 1976th Plenary Meeting, 25 October 1971, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf?OpenElement>, erişim tarihi: 15.03.2017.

17 Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, UN General Assembly Resolution 1514 (XV) of 14 December 1960, para. 3, <http://www.un.org/en/decolonization/declaration.shtml>, erişim tarihi: 17.03.2017.

18 International Court of Justice, Western Sahara, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1975, s.12, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf>, erişim tarihi: 17.03.2017.

üyeliği Kongo Cumhuriyetinin egemen haklarına esas alınarak kabul edilmiştir.¹⁹

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun halkların self determinasyon hakkını tanıyan kararından önce devlet uygulaması etkin bir hükümet kontrolünü devletin tanınması için olmazsa olmaz bir koşul olarak kabul etmekteydi.²⁰ Kararın kabulünden sonra uygulanması neticesinde halkların self determinasyon prensibi etkin hükümete sahip olmayan devletlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Devletlerin kurulmalarından sonra etkin hükümetlerini kuvvet kullanma nedeniyle kaybetmeleri durumunda devletlerin otomatik olarak lağvedilmeleri sonucunu doğurmamaktadır. II. Dünya Savaşı esnasından Avrupa'da işgale uğrayan devletler birkaç yıl etkin bir hükümetten mahrum kalmalarına rağmen bu devletlerin lağvedilmiş yahut Almanya tarafından ilhak edilmiş olarak kabul edilmemişlerdir. Benzer bir şekilde 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ve Kuveyt'i ilhak ettiğine ilişkin deklarasyonu da uluslararası toplum tarafından Kuveyt devletinin lağvedildiği şeklinde kabul edilmemiş, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tüm devletleri, uluslararası örgütleri ve uzmanlık ajanslarını Kuveyt'in ilhakını tanımamaya ve dolaylı olarak ilhakın tanındığı şeklinde yorumlanabilecek eylemlerden kaçınmaları çağrısında bulunmuştur.²¹

Birleşmiş Milletler son dönemde hükümetleri çökmüş devletlerin egemenliklerine ve toprak bütünlüklerine saygı gösterilmesi için çağrıda bulunmaktadır. Somali'ye ilişkin olarak Güvenlik Konseyi aldığı kararlarda hukuk ve düzenin olmadığını belirttiikten sonra Somali'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi çağrısında bulunmaktadır.²² Benzer bir şekilde Afganistan'la ilgili kararlarında Afganistan'ın egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve milli birliğine olan güçlü bağlılığını hatırlatmaktadır.²³ Etkin hükümete sahip olmayan devletlerin devamlılığı konusundaki kararlılığı bu devletlerin Birleşmiş Milletler üyeliklerinin devam ettirilmesinden de anlayabiliriz. Somali'ye ilişkin olarak Somali topraklarının belli kısımlarında ilan edilen Somaliland ve Puntland'ın uluslararası toplumda devlet olarak tanınmamaları da Somali devletinin varlığının devam ettiği şeklinde yorumlanabilir.²⁴

1.4. Uluslararası İlişkilere Girme Kapasitesi

Devletin sahip olması gereken niteliklerden dördüncüsü ise diğer devletlerle uluslararası ilişkilere girme kabiliyetidir. Bu kriterin içeriği tartışma konusudur. Akpınarlı bu kriteri yeni kurulan devletler ve mevcut devletler açısından ayrı ayrı ele almakta;

19 Pablo Moscoso de la Cuba, a.g.m., ss.126-127.

20 Pablo Moscoso de la Cuba, a.g.m., s.129.

21 UN Security Council Resolution 662(1990) of 9 August 1990, para. 2, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/662\(1990\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/662(1990)), erişim tarihi: 18.03.2017.

22 UN Security Council Resolutions 923(1994) of 31 May 1994 and 954(1994) of 4 November 1994, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1994.shtml>, erişim tarihi:18.03.2017.

23 UN Security Council Resolutions 1214(1998) of 8 December 1998, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1214\(1998\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1214(1998)), 1267(1999) of 24 November 1999, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1267\(1999\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1267(1999)), 1333(2000) of 19 December 2000, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1333\(2000\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1333(2000)), erişim tarihi:18.03.2017.

24 Pablo Moscoso de la Cuba, a.g.m., s.157.

yeni kurulan devletler açısından bu kriterin bağımsızlıkla birlikte tanımlanan dışsal egemenlik olarak yorumlanabileceğini, mevcut devletler açısından ise etkin hükümetin dışsal boyutu olarak yorumlanabileceğini ileri sürmektedir.²⁵

Yukarıda açıklanan niteliklerin hepsine sahip olan bir varlık kendiliğinden devlet olur mu sorusu bizleri üzerinde uzun tartışmalar yaşanan tanınma meselesine götürecektir. Tanınma konusunda genel kabul gören iki teoriden birincisi inşacı teori olup bu niteliklere sahip olan varlığın tanınmadıkça devlet olamayacağını ileri sürer; diğeri ise beyan teorisi olup devletin sahip olması gereken niteliklere sahip olan varlıkların başka bir prosedüre gerek olmaksızın devlet olarak kabul edileceklerini, tanınmanın ise sadece bu niteliklere sahip olduğunun bir beyanı olduğu şeklindedir. Montevideo Sözleşmesinin 3. maddesi tanınma meselesinde bir düzenleme içermektedir. Buna göre devletlerin siyaseten mevcudiyeti diğer devletlerin tanımından bağımsızdır. Devlet tanınmadan önce de bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunma hakkına, uygun gördüğü şekilde kendisini organize etme hakkına, çıkarları doğrultusunda yasama faaliyetinde bulunma hakkına, hizmetlerini yönetme hakkına ve mahkemelerinin yargı çevrelerini ve yetkilerini tanımlama haklarına sahiptir.²⁶

Günümüzde genel kabul gören anlayışa göre uluslararası hukuka aykırı bir şekilde kuvvet kullanılarak ya da devletin ülkesel bütünlüğü prensibine aykırı bir şekilde bağımsızlık elde edilmesi hukuken kabul görmezken, kuvvet kullanmayı da içerecek şekilde self-determinasyon hakkının kullanımı neticesinde elde edilen bağımsızlık hukuken kabul görmektedir.²⁷ Buna bağlı olarak da ilgili varlığın devlet olarak tanınması ya da tanınmaması gündeme gelmektedir.

Montevideo kriterlerinin güncel uluslararası hukukta geçerliliği konusu doktrinde tartışılmaktadır. Jude Vidmar 2013 yılında basılan kitabında Montevideo kriterlerine ilişkin olarak şunları yazmıştır:

... bunlar hukuk normlarından ziyade politika rehber ilkeleridir. Devletler devlet olma kriterleri yerine getirilmeden de tanıma kararı vermeleri, bu kriterler karşılanmış olsa bile tanımadan imtina etmeleri devlet uygulamasının devlet olmanın Montevideo kriterlerine bağlı olduğu kabul etmediklerini göstermektedir. Bu kriterler doğrudan hukuki etki doğurmamaktadır.²⁸

Ancak bu görüşe karşı çıkanlar ve Montevideo kriterlerini savunanlar ve hukuki normlar olduklarını ileri süren görüşler de mevcuttur.²⁹

25 Neyire Akpınarlı, a.g.e., s.7.

26 Ancak eğer bir Devlet uluslararası hukuk kuralları ihlal edilerek kuruluyorsa bu varlık tanınmadıkça devlet olarak nitelendirilemeyecektir. Buna ilişkin olarak Güney Rodezya örneği verilebilir. 1965 yılında bugünkü Zimbabve topraklarında ırk ayrımcılığına dayanan Ian Smith tarafından kurulan beyaz azınlık hükümeti Birleşik Krallıktan bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak beyaz azınlığın self determinasyon ilanı meşru bir hareket olarak kabul edilmemiş ve Birleşik Krallık ülkenin meşru yönetimi olarak kabul edilmiştir. 1980 yılında Zimbabve bağımsızlığını ilan ettiğinde yaygın bir şekilde tanınmış ve Birleşmiş Milletlere yeni üye olarak kabul edilmiştir. Mario Silva, State Legitimacy and Failure in International Law, Brill Nijhoff, Leiden-2014, s.41.

27 Yücel Acer ve İbrahim Kaya, Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara-2014, s.122.

28 Jure Vidmar, Democratic Statehood in International Law, The Emergence of New States in Post-Cold War Practice, Hart Publishing, Oxford-2013, s.241.

29 Dapo Akande, The Importance of Legal Criteria for Statehood: A Response to Jure Vidmar, EJIL Analysis, 7 August 2013, <https://www.ejiltalk.org/the-importance-of-legal-criteria-for-statehood-a-response-to-jure-vidmar/>, erişim tarihi: 15.03.2017.

Bu kriterler arasında başarısız devletler açısından en önemli eksiklik hükümetin ülke içinde etkinliğinin olmaması ya da oldukça düşük seviye olmasıdır. Bunun sonucu olarak hükümetle rekabet eden başka güç odaklarının ortaya çıkmakta ve bunların arasında bir mücadele yaşanması neticesinde devlet yıkıma sürüklenmektedir.

Devlet olma kriterlerini ele aldıktan sonra devletlerin nasıl başarısız devlet haline geldikleri incelenecektir.

2. BAŞARISIZ DEVLET

2.1. Başarısız Devlet Tanımı

“Başarısız Devlet” terimine ilk kez Gerald Helman ve Steven Ratner tarafından 1993 yılında yazılan bir makalede yer verilmiştir. Yazarlar bu tabiri “uluslararası toplumun bir üyesi olarak kendini idame ettirmekten tamamen acze düşmekte olan”³⁰ devlet olgusunu tanımlamak için kullanmışlardır. Böyle bir hale düşmenin neticesinde, siyasi istikrarsızlık ve savaşılar yoluyla ilgili devlet hem kendi vatandaşlarını hem de uluslararası toplumu tehdit eder bir duruma gelmektedir.

1990lı yıllar boyunca zayıf ve başarısız devlet kavramı uluslararası güvensizlik ve geleneksel olmayan güvenlik tehditleri ile bağlantılı olarak kullanılmıştır. Helman ve Ratner zaten bu olguyu başarısız devletlerin güvenlik etkilerine dikkati çekmek için ortaya atmışlardır. 11 Eylül saldırılarından sonra saldırıları gerçekleştirenlerin saklandıkları ülkelerin güçsüz merkezi yönetimlere sahip başarısız devletler olduğu ortaya çıkınca ABD başarısız devletlerin yarattığı güvenlik tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır.³¹

Başarısız devlet Potter tarafından “fonksiyonel bir hükümeti olmayan, kurumlar tarafından kuvvet kullanımını kontrol altında tutamayan, vatandaşları için güvenlik sağlayamayan ve sınır güvenliğini sağlayamayan devlet” olarak tanımlanmıştır.³² Rotberg güçlü devletlerin tüm yetki seviyelerinde iyi performans gösterdiklerini, kendi topraklarını kontrol edebildiklerini ve vatandaşlarını korkudan uzak tutarak güvenlik sağlayabildiklerini belirtmiştir. Ona göre güçlü ya da faal devletler siyasi özgürlük ve insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğünü sağlayabilirler. Faal devletler uluslararası sistemin temel taşları olduğundan başarısız devletler uluslararası ilişkilerin temel yapısını tehdit eder niteliktedirler. Bir devletin başarısızlığı yoksulluk, açlık, şiddet, mülteciler gibi insani krizler yaratma potansiyelini de beraberinde getirdiği için komşu devletleri, bölge devletlerini ve tüm dünyayı etkileyen sonuçları vardır.³³ Kısaca başarısız devlet hukuken devlet olma niteliğine haiz fakat devletin yetkilerini icra etmekte aciz olarak tanımlanabilir.

30 Gerald B. Helman and Steven Ratner, “Saving Failed States”, Foreign Policy, No.89, Winter 92/93, s.3.

31 Matthew A. Slater, “Trumpeting Justice: The Implications of U.S. Law and Policy for the International Rendition of Terrorists from Failed or Uncooperative States”, U. Miami International and Comperative Law Review, Vol.12, Summer 2004, s. 152.

32 Donald W. Potter, “State Responsibility, Sovereignty and Failed States”, Refereed paper presented to the Australasian Political Studies Association Conference University of Adelaide 29 September-1 October 2004 http://pandora.nla.gov.au/pan/39515/20060719-0000/www.adelaide.edu.au/apsa/docs_papers/Others/potter.pdf , Erişim Tarihi: 16.03.2017

33 Robert I. Rotberg Harvard Üniversitesi Devletçi Çatışmalar hakkındaki Dünya Barış Vakfı Programı çerçevesinde kırktan fazla ortakla birlikte gerçekleştirdiği 5 yıllık bir projede devletlerin başarısızlıklarını bütün açılardan ele almıştır. Bu çerçevede bir dizi kriter ortaya koyarak devletleri güçlü, zayıf, başarısız ve çökmüş olarak tasnif etmişlerdir. Robert I. Rotberg, a.g.e., ss.5-9.

Bazı uluslararası hukukçular başarısız devlet teriminin yeni sömürgecilik (neo-colonialism) ile lekelenmiş olduğunu ileri sürerek çağrıştırdığı olumsuz anlam nedeniyle uluslararası hukukta kullanmayı ret etmekte; başarısız devlet terimi yerine “etkin hükümeti olmayan devlet” terimini kullanmayı önermektedirler.³⁴ Neyire Akpınarlı başarısız devlet teriminin Somali ile ilgili olarak kullanıma ilişkin yaptığı araştırmada 1990ların başında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterleri tarafından bu terimin birkaç kez kullanıldığını ancak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda ya da Güvenlik Konseyi’nde bu terimin hiçbir zaman kullanılmadığını tespit etmiştir.³⁵ Bu terim siyaset bilimi açısından uygun bir kullanım olsa da uluslararası hukuk açısından kabulü oldukça zordur. Uluslararası hukuk için “hükümet” devlet olmanın zorunlu unsurlarından biridir. Bir devlet ikiye ya da daha fazla parçaya bölünebilir, başka bir devlet tarafından işgal edilebilir ya da gönüllü olarak bir başka devletle birleşebilir ya da yeni bir devlet kurabilir. Ancak devlet uzun dönemler boyunca anarşi ve kaos ortamına sahne olsa ya da bir başka devlet tarafından işgal edilse bile yok olmaz, ortadan kalkmaz. Ancak literatürde yaygın kullanımını nedeniyle bu çalışmada başarısız devlet terimi etkin yönetimden yoksun devlet anlamında kullanılacaktır.

Başarısız devlet kavramının kökenleri araştırıldığında bir önceki bölümde açıklamaya gayret edilen dekolonizasyon sürecinde kendilerini yönetmekten aciz devletlerin self determinasyon hakkı çerçevesinde kurulmasını başlangıç noktası olarak alabiliriz. 1960ların başından itibaren özellikle Afrika kıtasında eski sömürge topraklarında yeni devletler kurulması uluslararası toplumda memnuniyetle karşılanırken esasen kurulan bu devletler Afrika’da sömürge dönemi öncesinden buyana yaşayan yerli halkları temsil eden yapılar olmayıp sömürge döneminde oluşturulan yapının bir devamı niteliğindedirler. Bu nedenle kurulan devletler başarılı olamadılar, kuruldukları andan itibaren iç savaflara sürüklendiler. Ancak dönem Soğuk Savaş dönemi idi ve iki kutuplu dünyada süper güçlerin ideolojik nedenlerle yaptıkları silah ve parasal destekleriyle bu devletlerin bütünlükleri korundu. 1990ların başında Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte bu devletlerin yönetimlerine sağlanan silah ve para yardımları da sona erince iç çatışmalar yeniden alevlendi. Bugün itibarıyla Afrika’da pek çok ülkede iç çatışmalar devam etmektedir.

Afrikanlı bir hukukçu olan Abdulqawi A. Yusuf Afrika kıtasındaki devletlerin başarısız devlet olarak etiketlenmesini, bu devletlerin manda yönetimlerine ya da Birleşmiş Milletlerin himayesine alınması konusundaki önerilere zemin hazırlamak için ortaya atılmış bir kavram olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, pek çok Afrika ülkesinin bağımsızlıklarını kazandıkları 1960lardan bu yana kendi vatandaşlarının temel sosyal hizmetlerini ve güvenliklerini sağlamayı başaramadıkları bilinen bir durumdur. Yapısal zayıflıkları bulunan bu devletlerin gerekli düzeltmeleri gerçekleştiremedikleri takdirde devletlerin çökeceği ya da hükümetlerin etkinliklerini kaybedecekleri görülmektedir. Bu durumdaki devletlerin BM yönetimi ya da himayesi altına alınması koloniciliğin geri dönüşü olarak algılanacaktır.³⁶

34 Pablo Moscoso de la Cuba, a.g.m., s.146.

35 Neyire Akpınarlı, a.g.e., ss.88-89.

36 Abdulqawi A. Yusuf, “Government Collapse and State Continuity: The Case of Somalia”, Italian Yearbook of International Law, Vol.:13, Year: 2003, s.12.

Gondal ise başarısız devletlerin kazaen ortaya çıkmadıklarını; coğrafi, çevresel ya da dışsal faktörlerin bunlara sebebiyet vermediğini; liderlerin kararlarının, kötü yasaların, zayıf kurumların devlet başarısızlıklarına sebebiyet verdiğini ileri sürmektedir.³⁷

2.2. Başarısız Devletleri Belirlemeye Yönelik Kriterler

Daniel Thüerer 1999 yılında yayınlanan bir makalesinde başarısız devlet kavramını siyasi ve hukuki açılardan inceleyerek bu olguyu karakterize eden üç unsur önermiştir. Bu unsurlardan birincisi coğrafi ve ülkesel boyuttur; başarısız devletler temel olarak içsel kökenli problemlerle ilişkilidir, nadiren sınır aşan etkileri olur. Güç ve otorite yapıları dışa doğru değil içe doğru bir çöküş yaşar ve dağılma değil daha ziyade çözülme ve yapısal bozulma yaşanır.³⁸

İkinci unsur siyasi boyuttur; hukuk ve düzenin içsel olarak yıkılmasıdır. Burada görülen hukuk ve düzeni güvence altına alan yapıların topluca ya da toplamına yakın bir oranda bozulmasıdır. Bu durum iç savaşlarda görülen, devlet içinde kendi pozisyonlarını güçlendirmek ya da devletten ayrılmak için savaşan askeri ya da paramiliter asilerin açıkça belirlenebildiği Devlet otoritesinin bölünmesinden farklı bir durumdur. Üçüncü unsur ise fonksiyonel boyuttur; uluslararası alanda Devleti temsil edecek kapasiteye sahip organların olmayışı ya da onların da güvenilmez oluşları ve gündüz devlet adamı gece ise eşkiya gibi hareket etmeleri.³⁹

Devletlerin başarısız olarak nitelendirilmelerinde hükümetin güç kullanma tekelini kaybedip kaybetmediği büyük önem taşımaktadır. Otoriter bir şekilde yönetilen Kuzey Kore ve Saddam dönemi Irak, Kaddafi dönemi Libya, yönetimlerinin güç tekeline sahip oldukları ve ülke toprakları üzerinde bir noktaya kadar kontrolü sağlayabildikleri için başarısız devletler olarak değerlendirilmemişlerdir.⁴⁰

Silva devletlerin başarısızlığını tanımlamak için on ana kategori önermektedir. Bunlar (1) hukukun üstünlüğünün olmaması, (2) siyasi istikrarsızlık ve meşruiyet yokluğu, (3) yoksulluğa etki eden ekonomik ve sosyal istikrarsızlık, (4) güvenlik yokluğu yahut iç çatışmanın mevcudiyeti, (5) otoriter yönetim ya da kabile sadakati, (6) cezasız bırakma ve etkin olmayan yargı sistemi, (7) iç toprak kontrolünün kaybedilmesi (*de jure* ve *de facto* egemenlik), (8) büyük ve sistematik insan hakları ihlalleri, (9) sosyal uyumun ve kalkınmanın yokluğu, ve (10) yolsuzluk ve zayıf ve etkisiz bürokrasi olarak sayılmıştır.⁴¹

ABD başarısız devletler konusunu takip etmek için 1994 yılında CIA tarafından finanse edilen Devlet Başarısızlığı Görev Gücü kurmuştur. Bu Görev Gücü veri toplama ve istatistikî metotlarla ilgili danışmanlık veren bilim adamlarından oluşmaktaydı. Görev Gücü 1995 ile 1998 yılları arasında 136 devlet başarısızlığı durumunu tespit etti ve devlet başarısızlığını "ciddi siyasi çatışmalar ve rejim krizleri" olarak tanımladı ve

37 Zafar Gondal, "Drafting for a Post Conflict and Collapsed State - The Case of Afghanistan", European Journal of Law Reform, Vol.11, 2009, s.375.

38 Daniel Thüerer, "The Failed State and International Law", International Review of Red Cross, Yıl:1999, Cilt: 81, s. 731.

39 Daniel Thüerer, a.g.m., s. 731.

40 Erin K. Jenne, "Sri Lanka: A Fragmented State", When States Fail: Causes and Consequences, Robert I. Rotberg(Eds.), Princeton University Press, Princeton-2003, s.219.

41 Mario Silva, a.g.e., s.45.

“merkezi siyasi otoritenin tümünden çökmesi yada çökmeye yaklaşması” olarak kategorize etti. Devlet başarısızlığına yol açan olayları da “devrimci savaşlar, etnik savaşlar, muhalif rejim değişiklikleri, soykırımlar ve siyasi kırımlar” olarak ele almışlardır.⁴²

Ramcharan 1960lı ve 1970li yıllarda bağımsızlıklarını kazanan eski sömürgelerin keyfi olarak çizilmiş sömürge sınırları içinde var olma mücadelesi verdiklerini, bu nedenle meydana gelen bazı devlet başarısızlığı örneklerine sempati ile yaklaşmanın mümkün olduğunu; devlet başarısızlıklarından söz etmek yerine sömürgecilik ve Soğuk Savaş dönemlerinin sona ermesinden sonra devlet inşası problemleri üzerine konuşmak gerektiğini ifade etmiş, devletleri başarısızlığa götüren sebepleri ve devletleri bu durumdan kurtarmak için önerdiği tedbirleri sıralamıştır.⁴³

2.3. Başarısız Devlet Endeksleri

Başarısız devletleri tespit etmek için bazı kuruluşlarca endeksler oluşturulmuş yahut mevcut endeksler başarısız devletlerin durumlarını değerlendirmek için kullanılmıştır. Bu endekslerin başında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Endeksi (HDI) gelmektedir. Güçlü devletler HDI endeksinde iyi performans göstermektedirler. HDI, devletlerin insani gelişme düzeylerini ortalama ömür beklentisi, okur-yazarlık, eğitim ve hayat standartlarını esas alarak sıralamaktadır.⁴⁴ Endeks faal devletlerin barış ve düzeni sağlayabildiklerini fakat başarısız devletlerin bunları sağlayamadığını göstermektedir.⁴⁵

Dünya Bankası tarafından oluşturulan Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme Endeksi devletleri dağıtılabilecek yardımlar açısından sıralamaya tabi tutmaktadır. Bu endeks “kırılgan devletler”i zayıf kurumları, kötü yönetimi, siyasi istikrarsızlığı olan düşük gelirli milletler olarak kategorize etmektedir. 2007 yılında Dünya Bankası 34 ülkeyi kırılgan devlet olarak belirlemiştir.⁴⁶

Başarısız devletler konusunda en çok bilinen endeks bir sivil toplum kuruluşu olan Fund for Peace tarafından yapılan sıralamadır. Dünya Bankasının kullandığı faktörlere benzer öğeler kullanılarak hazırlanan Kırılgan Devletler Endeksi 2006 yılından bu yana devletleri en kırılgan olan devletten başlayarak sürdürülebilir düzeyde olanlara kadar sıralamaktadır. En son 2017 yılı endeksinde 178 devlet sıralanmıştır. Listenin başında sırasıyla Güney Sudan, Somali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Yemen, Sudan, Suriye, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Çad, Afganistan ve Irak bulunuyorken son

42 Jack A. Goldstone et al., State Failure Task Force Report: Phase III Findings, 30 September 2000, <http://www.raulzelik.net/images/rztextarchiv/uniseminare/statefailure%20task%20force.pdf>, erişim tarihi: 20.03.2017.

43 Bertrand G. Ramcharan, “UN Policies and Strategies: Preventing State Failures and Rebuilding Societies”, *Journal of International Law & International Relations*, Vol2(1), 2005, ss. 141-154.

44 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan 1990-2016 yılları arasındaki İnsani Gelişim Raporları ve İnsani Gelişim Verileri için Bkz., Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişim Raporları, <http://hdr.undp.org/en/data>, erişim tarihi:20.03.2017.

45 Robert I. Rotberg, a.g.e., s.4.

46 International Development Association Operational Policy and Country Services (OPCS) and Resource Mobilization Department (FRM), *Operational Approaches And Financing In Fragile States*, June 2007, s.2, <http://documents.worldbank.org/curated/en/412431468142503865/pdf/400450REPLACEMENTFILE0IDA1SecM200710449.pdf>, erişim tarihi: 18.03.2017.

sıralarda ise İsveç, Danimarka, İsviçre, Norveç ve Finlandiya yer almaktadır.⁴⁷

Bu endekslerde yer alan bazı devletler otoriter rejimlere sahip olmalarına karşın başarısız devletler sınıfında değerlendirilmemektedirler. Örneğin Amerikan işgalinden önce Saddam Hüseyin döneminde Irak başarısız devlet olarak sınıflandırılmazken işgalden sonra ilk on devlet arasına girmiştir. Yine Kuzey Kore'de yaygın olarak yok-sulluk ve ekonomik çöküş görülmesine rağmen bu devlet de başarısız devlet olarak sınıflandırılmamaktadır.⁴⁸ Bunun temel nedeni makalenin önceki sayfalarında belirtildiği gibi bu devletlerde güç tekelinin merkezi yönetimin elinde olmasıdır.

2.4. Başarısız Devletlerin Uluslararası Toplumda Yarattığı Etkiler

11 Eylül saldırıları sonrasında yayınlanan ABD 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisinde 11 Eylül olaylarının Afganistan gibi zayıf devletlerin ulusal çıkarlarına büyük tehlike oluşturabileceği beyan edilmiş; Amerika'nın başarısız devletler tarafından daha fazla tehdit altında olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹ Benzer bir şekilde Avrupa Birliği'nin 2003 güvenlik stratejisi başarısız devletleri alarm veren bir olgu olarak tanımlamıştır.⁵⁰ Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ise 2005 yılında devletlerin kırılgan olması durumunda dünyanın halklarının hakları olan güvenlik, kalkınma ve adaletten faydalanamayacaklarını gözlemlemiştir.⁵¹

Başarısız devletler genellikle iç çatışmalar ve iç sorunlarla karşı karşıya kalırken bu sorunların yarattığı dışsal etkiler de uluslararası toplumu etkilemektedir. John Yoo başarısız devletler tarafından yaratılan dışsal etkileri üç kategoriye ayırarak incelemiştir. Birinci kategori sivil halka verilen zarar sonucunda bu insanların ülkeden kaçarak komşu ülkelere sığınmaları neticesinde yaratılan dışsal etkidir. Son dönemde Suriye'de ve bazı Afrika ülkelerinden yaşananlar neticesinde insanların göç ederek uluslararası toplumda yarattıkları etki bunun güzel bir örneğidir.⁵²

İkinci kategori ulus devlet kurumlarının yıkılması neticesinde etnik ve dini gruplar arasında baş gösteren silahlı çatışmalardır. Ruanda'da devlet kurumlarının çökmesi neticesinde yaşanan soykırım yahut Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Sırp'ların Yugoslavya'nın diğer kısımlarında kontrolü ele alma çabalarının yol açtığı etnik temizlik olayları bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu tür iç çatışmalar benzer etnik ya da dini bölünmelerin olduğu komşu ülkelere de yayılma tehlikesi göstermektedir.⁵³

Üçüncü kategori ise 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası gündeme gelmiştir. Etkin merkezi hükümeti olmayan devletler terörist örgütlerin serbestçe kaynak bulabildikleri, mensuplarını eğitebildikleri ve saldırılar gerçekleştirmek için üsler ku-

47 The Fund for Peace, Fragile States Index 2017 , Global Data, <http://fundforpeace.org/fsi/data/>, erişim tarihi: 18.03.2017.

48 John Yoo, "Fixing Failed States", California Law Review, Vol.99, 2011, s. 104.

49 Office of the President, The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, erişim tarihi: 18.03.2017.

50 Council of the European Union, European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World, 12 December 2003, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, erişim tarihi: 18.03.2017.

51 U.N. Secretary-General, In Larger Freedom: Towards Development, Security, and Human Rights for All, U.N. Doc. A/59/2005, 21 March 2005, <http://www.refworld.org/docid/4a54bbfa0.html>, erişim tarihi: 18.03.2017.

52 John Yoo, a.g.m., s.107.

53 John Yoo, a.g.m., s.107.

rabildikleri anarşi alanına dönüşebilmektedirler. Buralarda hazırlanan teröristler dünyanın her tarafında terörist saldırılar gerçekleştirebilmektedirler.⁵⁴ Amerikan müdahalesi öncesi Afganistan'da El Kaide serbestçe faaliyet gösterebilmekteydi. DAESH iç savaş döneminde Suriye'de ve Irak'ta toprak ele geçirmiş ve bu topraklar üzerinde hakimiyetini ilan etmiştir. Yine Somali'de üslenen El-Şebab Kenya'da terörist saldırılarda bulunabilmektedir.

Bunlar dışında etkin bir merkezi hükümetin olmaması devlet dışı aktörlerin uyuşturucu madde kaçakçılığı, insan kaçakçılığı, kara para aklama ve deniz haydutluğu gibi faaliyetlerde bulunmasını kolaylaştırmakta bu durum da diğer devletlere zarar vermektedir.

2.5. Başarısız Devletlere Yapılan Uluslararası Müdahaleler

Başarısız devletlerin uluslararası toplumda yarattığı etkilerle mücadele etmek üzere birkaç başarısız devlete askeri müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Bu müdahalelerin bazıları Birleşmiş Milletler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir, bir kısmı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi ya da onayı ile gerçekleştirilmiştir, bir kısmı ise hiçbir yetki ya da onay alınmadan tek taraflı eylemler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Genellikle askeri imkânları gelişmiş bir büyük devlet koalisyon ortakları ile birlikte bu operasyonları gerçekleştirmiştir. Somali'ye yapılan operasyon bir sonraki kısımda ele alınacaktır.

Haiti'de 1994 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 940 sayılı Karar ile Üye Devletleri çok uluslu bir güç kurarak Haiti'ye müdahale etmek için yetkilendirmiş, Birleşmiş Milletler misyonu (UNMIH) kapsamında ABD önderliğindeki güçler insan hakları ihlallerini önlemek ve demokrasiyi yeniden tesis etme amacıyla müdahalede bulunmuşlar, belli ölçüde başarı kazanmışlardır.⁵⁵ Müdahalenin üzerinden yirmi üç yıl geçmesine rağmen Haiti'nin durumunda bir düzelleme olmamış, ülke depremlerle ve kasırgalarla harap olmuş, etkin yönetimler kurulamamış ve Amerika kıtasının en fakir ülkesi olarak kalmaya devam etmiştir. Ülke kırılğan devletler endeksinde en kötüler arasında, 11. sıradadır.

Afganistan'da ise ABD ve NATO üyesi müttefikleri 11 Eylül saldırılarından sorumlu olan El Kaide'yi topraklarında barındıran, destek sağlayan ve ideolojik olarak bağları bulunan Taliban rejimine karşı operasyona başlamış ve 2002 yılında Taliban rejimini yıkarak yerine Taliban dışı unsurlardan oluşan bir koalisyon hükümeti kurmuştur.⁵⁶ Aradan geçen on beş yılda Afganistan istikrara kavuşmadığı gibi Taliban ve diğer radikal grupların tehdidi artarak devam etmektedir.

1970'li yıllarda Tanzanya'nın Uganda'ya yaptığı müdahale ile Vietnam'ın Kamboçya'ya yaptıkları müdahaleler başarısız devletlerden kaynaklanan dışsal etkilere karşı gerçekleştirilen erken dönem eylemler olarak görülebilir. Kamboçya'da

54 John Yoo, a.g.m., s.108.

55 Haiti Müdahalesi hakkında detaylı bilgi için Bkz., Kerem Batır, Humanitarian Intervention in International Law: European Conflicts, VDM Verlag, Saarbrücken-2010, s.115.

56 Afganistan Müdahalesi hakkında detaylı bilgi için Bkz., Kerem Batır, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği Ve Uluslararası Hukuk", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:9:, Sayı:1, 2011, ss.128-130.

1975 yılında iç savaş neticesinde Kızıl Kmerler ülke yönetimini ele geçirmişler ve üç yıl içinde ülke nüfusunun altıda biri ile üçte biri arasında olduğu tahmin edilen bir kısmını öldürmüşlerdir. Uluslararası toplumun şahit olduğu en büyük boyutlardaki insan hakları ihlallerinin yaşanmasına karşılık Birleşmiş Milletler hiçbir tedbir almamış, sadece kınama ile yetinmiştir. 1978 yılında komşu ülke olan Vietnam tek başına müdahalede bulunmuş ve Kızıl Kmerlerin kurduğu Pol Pot rejimini devirmiştir.⁵⁷

Uganda'yı sekiz yıl boyunca yöneten İdi Amin döneminde ağır insan hakları ihlalleri yaşanmış, üç yüz binden fazla Uganda vatandaşı hayatlarını kaybetmiştir. Uganda'dan binlerce kişi komşu Tanzanya'ya sığınmış ve neticede Tanzanya 1979 yılında Uganda'ya askeri müdahalede bulunarak İdi Amin rejimini devirmiştir.⁵⁸

Bu iki olay büyük güçlerin ya da bölgesel örgütlerin katılmadığı, başarısız devletin dışsal etkilerine maruz kalan komşu devletler tarafından gerçekleştirilmiş müdahalelerdir ve uluslararası toplum tarafından tepkiyle karşılanmamış hatta müdahalelere ilişkin olumlu görüşler paylaşılmıştır.

Bu örneklerin yanında başarısız devletlerin olumsuz dışsal etkiler yaratmasına karşın uluslararası toplumun kayıtsız kaldığı pek çok olay da mevcuttur. 1992 yılından başlayarak Bosna-Hersek'te yaşanan Sırpların uyguladığı etnik temizlik politikaları karşısında başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası toplumun etkin bir müdahalede bulunmayıp sadece seyirci kalması hala net bir şekilde hatırlanmaktadır. Yine 1994 yılında Ruanda'da bir milyon Tutsi'nin ve ılımlı Hutu'nun milliyetçi Hutu'lar tarafından katledilmesi esnasında hiçbir batılı gücün ülkede uygulanan soykırımı durdurmak için müdahale etmemesi de unutulmamıştır.

Başarısız devletlere müdahalede bulunulsa dahi yapılan müdahaleler o andaki sorunu çözmeyi; iç savaşı ya da insani krizi sona erdirmeyi hedeflediğinden, görünen sorunlar çözüme kavuştuktan ve müdahale bittikten sonra birkaç yıl içinde ülkeler yeniden istikrarsızlığa düşebilmektedirler. Afganistan örneğinde ülkede halen müdahaleci gücün askerleri varken ve ciddi miktarda kaynak harcanmasına rağmen ülkede istikrarlı bir yönetim kurulamamaktadır.

Başarısız devletler uluslararası toplum ve diğer devletler için istikrarsızlık yayan, terör örgütlerine sığınak sağlayan, kitlesel göçler nedeniyle bölgesel barış ve güvenliği tehdit eden yapılar olmakla birlikte bu yapılardan faydalananlar da vardır. Bu ülkelerdeki iç çatışmalar nedeniyle silah ticareti yapanlar, yozlaşmış yönetimlerin ülke dışına çıkarmaya çalıştıkları paraları uluslararası finans sistemine sokanlar,⁵⁹ suç örgütleri devletlerin başarısız olmasından nemalanan grupların başında gelmektedir. Bu nedenle iç çatışmalar devam etmekte ve devletlerin kendi başlarına durumlarını düzeltmeleri nadiren görülebilmektedir.

Birleşmiş Milletler'in kuruluşunda esas alınan ulus devlet ve buna bağlı olarak devletlerin toprak bütünlüklerine ve siyasi bağımsızlıklarına saygı gösterilmesi prensiplerine bağlı kalmaya devam etmektedir. Başarısız devletlerin pek çoğunda

57 Kerem Batır, a.g.e., s.96.

58 Kerem Batır, a.g.e., s.97.

59 Başarısız rejimlerin ülke parasını nasıl yurtdışına kaçırdıklarını inceleyen bir çalışma için Bkz., Joel Slawotsky, "Partnering with Despots and Failed Regimes: Rogue Banking as a Primary Violation of International Law", 16 San Diego International Law Journal, Vol.16, 2014, ss. 73-118.

sömürge döneminde çizilen yapay sınırların oluşturduğu problemler devam ederken bu sınırların yeniden çizilmesine Birleşmiş Milletler karşı çıkmakta ve Somali örneğinde olduğu gibi ülkede uzunca bir süre hükümet olmamasına karşın toprak bütünlüğünü tanımayla devam etmektedir.

3. BİR BAŞARISIZ DEVLET ÖRNEĞİ OLARAK SOMALİ

Somali 1991 yılından 2012 yılına kadar tam 21 yıl boyunca etkin bir hükümete sahip olamamıştır. Dünya’da devlet başarısızlığının bir numaralı örneği olarak gösterilen ülke aynı zamanda dünyanın en fakir ülkelerinden biridir. Somali’de yaşanan iç savaşlar neticesinde iki milyondan fazla Somalili yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmış, bunlardan 900.000 kişi komşu devletlere sığınmak zorunda kalmışlardır.⁶⁰ Somali silah, uyuşturucu ve insan ticareti gibi uluslararası suç şebekelerinin yasadışı işlerinin merkezi haline gelmiş, başta El-Kaide ve El-Şebab olmak üzere terör örgütlerine ev sahipliği yapmıştır. Somali aynı zamanda uluslararası denizcilik için büyük bir tehdit olan deniz haydutların da yuvası haline gelmiştir.

Bu bölümde Somali Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana yaşananlar kısaca özetlenecek ve ardından başarısız devlet olmasının ardında yatan politik-ekonomik nedenler irdelenmeye çalışılacaktır.

Somali Cumhuriyeti 1 Temmuz 1960 tarihinde İtalyan Somaliland ve İngiliz Somaliland sömürgelerinin birleşmesi ile kurulmuştur. Altı milyona yakın bir nüfusa sahip ülkede tüm Somalililer aynı dili konuşmaktaydılar ve hepsi Sünni Müslümanlardı. Ancak ülkede dört büyük aşiret ve bunların altında bölünmüş alt aşiretler mevcuttu.⁶¹ Bağımsızlığın kazanılmasından sonraki 9 yıl boyunca ülkede parlamenter demokrasi uygulanmış ve seçimler barışçıl bir ortamda gerçekleşmiştir. Ülke Afrika kıtasında devlet başkanını seçimler yoluyla değiştiren ilk devlet olarak tarihe geçmiştir. 1967 yılında Cumhurbaşkanı Aden Abdulle Osman Daar’ın yerine Dr. Abdirashid Ali Shermarke yapılan seçimleri kazanarak geçmiştir. Bu seçimler Afrika’da devlet başkanlığının demokratik seçimlerle el değiştirmesinin ilk örneğidir.⁶² Cumhurbaşkanı Shermarke’nin Ekim 1969’da öldürülmesini takip eden günlerde General Muhammed Siyad Barre darbe yapmış ve askeri diktatörlük kurmuştur.

Siyad Barre’nin yönetimi boyunca baskıcı bir rejim kurmuş, aşiretlerin birbirlerine olan düşmanlıklarını kullanarak iktidarını korumuştur. Bu dönemde ülkede ilk iç savaş 1977-78 yıllarında yaşanmış ve Barre ordusu muhalifleri bozguna uğratmıştır. 1980lere gelindiğinde ülkede faaliyet gösteren çok sayıda gerilla grubu bulunmaktaydı.⁶³ Siyad Barre’nin otoriter yönetimi 21 yıl sürmüştür. 1990 yılına gelindiğinde ülkenin bazı bölgeleri değişik gerilla gruplarının denetimi altına girmişti ve gruplar Siyad Barre rejimine karşı birleşerek ülkenin başkenti olan Mogadişu’yu

60 Bu kişilerden 308,700 kişi Kenya’da, 255,600 kişi Yemen’de ve 246,700 kişi de Etiyopya’da sığınmacı konumundadırlar. United Nations High Commissioner for Refugees, Somalia Situation 2017, Supplementary Appeal, January-December 2017, s.6., <http://www.unhcr.org/591ae0e17.pdf>, erişim tarihi: 10.05.2017.

61 Chiara Giorgetti, a.g.e., s.23.

62 The Unforgettable History Somalia, October 2010, <http://allafrica.com/view/photoessay/user/user/id/201010280001.html#1>, erişim tarihi:15.05.2017.

63 Abdulqawi A. Yusuf, a.g.m., s.13.

düzenledikleri ortak saldırılarla ele geçirdiler. 26 Ocak 1991'de Siyad Barre'nin Mogadişu'dan kaçmasıyla birlikte Siyad Barre rejimi de sona ermiş fakat ülke büyük bir kaosun içine sürüklenmiştir.

Diktatörlüğün devrilmesinden sonra başkenti işgal eden grupların militanları sivil halktan binlercesini katletmiş, kamuya ve özel kişilere ait malları ve ülkenin altyapısını talan etmişlerdir. Barre'yi devirenler kısa bir süre sonra ikiye bölünmüşler; General Muhammed Farah Aidid ile Ali Mehdi liderlikleri altında birbirleriyle savaşmaya başlamışlardır. Çatışmalar tüm ülke sathına yayılmış ve sivil halkı çok ciddi bir biçimde etkilemiştir. Tarım arazilerinin talan edilmesi neticesinde ülkede kıtlık ve açlık baş göstermiştir.⁶⁴

1991 yılının Temmuz ayında kurulan Ömer Arteh-Ali Mehdi hükümeti aşiretler arasındaki iç savaş çıkmasını engelleyememiş, Birleşmiş Milletlere başvurarak acil toplantı talep etmiştir. Bu talep neticesinde Güvenlik Konseyi toplanarak bir dizi karar kabul etmiştir. Birleşmiş Milletler Somali'ye taraflar arasındaki ateşkesi denetlemek ve acil insani yardım ulaştırmak için UNOSOM'u (United Nations Operation in Somalia - Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu) kurmuştur. Bu dönemde misyonda görev yapan askerlere ve insani yardım görevlilerine gerçekleştirilen saldırılar neticesinde ABD komutasında UNITAF (Unified Task Force - Birleşik Görev Gücü) kurulmuş ve bu güce kuvvet kullanma yetkisi verilmiştir. Daha sonra UNITAF tarafından başlanan barışın, istikrarın, hukuk ve düzenin inşası görevini tamamlamak üzere kurulan Birleşmiş Milletler UNOSOM II operasyonu kapsamında Somali'nin idari ve yargı sistemlerini yeniden kurmaya çalışmıştır. Birleşmiş Milletlerin bu çabaları Mogadişu'da bulunan savaş ağalarının eylemleri karşısında işlevsiz kalmıştır. UNOSOM II operasyonunda görev yapan Pakistan, Nepal ve Amerikan askerlerinin bu güçler tarafından öldürülmelerinden sonra Somali'deki Birleşmiş Milletler operasyonu 31 Mart 1995 tarihinde sona erdirilmiştir.⁶⁵

1991-1995 yılları arasında UNOSOM I ve II operasyonları kapsamında bir deniz gücü de görev yapmış ve Somali açıklarından geçen önemli deniz yollarının güvenliğini sağlamıştır. Ancak Birleşmiş Milletler operasyonlarının 1995 yılında sona ermesinden sonra bölgede denizleri kontrol edecek ve deniz güvenliğini sağlayacak hiçbir güç kalmamıştır.

2004 yılında Kenya'da geçiş dönemi parlamentosu toplanmış ve Somali Geçici Federal Hükümeti Başkanı olarak Abdulhadi Yusuf seçilmiştir.

1995 yılından 2007 yılına kadar Etiyopya dışında uluslararası toplum Somali'ye doğrudan müdahalede bulunmaktan kaçınmıştır.⁶⁶ 2007 yılı başında Afrika Birliği AMISOM adı altında Somali barış operasyonunu başlatmıştır. Misyonun amacı Somali'nin kırılgan barış sürecine destek vermek, geçici federal hükümete yardımcı olmak ve insani yardım sağlamak olarak belirlenmiştir. Ancak sahada AMISOM (African Union Mission in Somalia – Afrika Birliği Somali Misyonu) komşu devlet Etiyopya'nın çıkarlarına hizmet eden bir güç olarak görülmüş ve yerel halktan ge-

64 Abdülqawi A. Yusuf, a.g.m., s.14.

65 Kerem Batır, a.g.e., ss. 109-113.

66 Etiyopya'nın 2006 yılında başlayan müdahalesi ülkede kaosun ve istikrarsızlığın derinleşmesinden başka bir işe yaramamış, merkezi ve güney Somali'de insani, siyasi ve güvenlik koşulları giderek kötüleşmiştir. Sonuç olarak Etiyopya Ocak 2009 itibarıyla Somali'den çıkmıştır. Mario Silva, a.g.m., s.559.

reken desteği alamamıştır. Pek çok Afrika ülkesi Somali operasyonunu çok tehlikeli, çok masraflı ve başarıya ulaşması imkânsız olarak gördüklerinden bu operasyonu desteklememişlerdir.⁶⁷ AMISOM'un görev süresi defalarca uzatılmış, en son Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 7 Temmuz 2016 tarihli oturumunda alınan 2297 sayılı Karar ile 31 Mayıs 2017 tarihine kadar görev yapması düzenlenmiştir.⁶⁸

2008 yılından itibaren Somali dünya gündemine deniz haydutluğu olayları ile gelmeye başlamıştır. Özellikle gemi kaçırmalar neticesinde elde edilen fidyenin Somali'de yaşanan iç savaşı finanse etmek üzere harcandığı iddia edilmektedir.⁶⁹ Takip eden yıllarda deniz haydutluğu olayları tırmanışa geçmiş, bu olaylarla baş edebilmek için Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, ABD ve müttefikleri, Rusya, Çin ve Hindistan Somali açıklarında savaş gemileri ile devriye görevleri icra etmeye başlamışlar ve deniz haydutlarıyla etkin bir mücadeleye girişmişlerdir.⁷⁰

2012 yılında 21 yıl sonra ilk defa Parlamento Mogadişu'da toplanmış ve 2004 yılında kurulan geçici federal hükümet 10 Eylül 2012 tarihinde Hasan Şeyh Mahmud'un Parlamento tarafından Cumhurbaşkanı seçilmesi ile sona ermiştir. Ocak 2013'e gelindiğinde ABD 1991 yılından beri ilk kez Somali hükümetini tanıdığını açıklamıştır.⁷¹

Somali'de 2016 yılında seçim süreci başlamış ve Muhammed Abdülhadi Muhammed 8 Şubat 2017 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Daha sonra Başbakan Hasan Ali Keyre tarafından kurulan bakanlar kurulu 29 Mart 2017 tarihinde parlamentodan güvenoyu alarak göreve başlamıştır.⁷²

Son dönemde yaşanan gelişmelere rağmen ülkenin parçalanmış durumu devam etmektedir. Ülkenin kuzeyinde bağımsızlık ilan etmiş (ancak uluslararası toplum tarafından tanınmamış) Somaliland kendi ordusuna ve polis teşkilatına sahiptir ve sınırlarını korumaktadır. Yarı otonom statüdeki Puntland da kendi ordusunu ve polis gücünü kurmuştur. Bu iki bilinen bölgesel yönetim dışında Galmudug Geçici Yönetimi ve Jubbaland Geçici Yönetimleri de kurulmuş, çoğunluğu aşiretlerin silahlı üyelerinden oluşan kendi güvenlik güçlerini oluşturmuşlardır. Somali merkezi yönetiminin de sayıları 10.000 civarında olan silahlı kuvvetleri ile 5.000 civarında olan polis gücü bulunmaktadır. Ancak ordu mensuplarına düzenli maaş ödenemediği ve aşiret bağları nedeniyle merkezi yönetimin kontrolünde bulunan bölgelerde dahi güvenliği sağlayamadıkları görülmüştür.⁷³

67 Paul D. Williams, "Into the Mogadishu Maelstrom: The African Union Mission in Somalia", International Peacekeeping, Vol.:16, No:4, 2009, ss. 514-530.

68 Güvenlik Konseyi Kararında Somali'deki durumun Birleşmiş Milletler Barışı koruma misyonu görevlendirmek için uygun olmadığını belirtmiştir. United Nations Security Council, Resolution 2297(2016) adopted on 7 July 2016, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2297\(2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2297(2016)), erişim tarihi: 16.05.2017.

69 Neyire Akpınarlı, a.g.e., s.49.

70 Somali açıklarında deniz haydutluğu olayları ve uluslararası toplumun mücadele yöntemlerine ilişkin olarak Bkz., Kerem Batır, Yirmibirinci Yüzyılda Deniz Haydutluğu ve Uluslararası Hukuk, Usak Yayınları, Ankara-2011, ss.203-242.

71 BBC News, US Officially Recognises Somalia's Government, 17 January 2013, <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-21053071>, erişim tarihi: 16.05.2017.

72 Dış İşleri Bakanlığı, Somali'nin Siyasi Görünümü, <http://www.mfa.gov.tr/somali-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim tarihi: 16.05.2017.

73 European Asylum Support Office, EASO Country of Origin Information Report, Somalia Security Situation, February 2016, ss.15-17, <https://coi.easo.europa.eu/administration/easo/PLib/EASO-Somalia-Security-Feb2016.pdf>, erişim tarihi: 16.05.2017.

Ekonomik açıdan da Somali'nin durumu pek iç açıcı değildir. Ülkede kişi başına düşen yıllık gelir 2016 yılında 450 ABD Doları civarındadır. 2012 yılından bu yana kamu gelirleri ve harcamaları artış göstermekte olsa da kamusal gelirler 2015 yılında 115 milyon ABD Doları seviyesinde olup vatandaşlara yeterli kamu hizmetlerini sağlayacak düzeyden çok uzaktadır. Elde edilen kamusal gelirin %85'i idari ve güvenlik için harcanmakta, ekonomik ve sosyal sektörler bütçeden sadece %10 pay alabilmektedir. Uluslararası toplumun vadettiği yardımlardan 2015 yılında sadece %32'si gerçekleşmiş olup bu durum merkezi hükümeti zora sokmaktadır.⁷⁴

SONUÇ

Başarısız devletler sorunu Avrupa'da ortaya çıkan ulus devlet modelinin uluslararası sistemin temel unsuru olarak alınıp aynı modelin bağımsızlığını kazanan sömürgelere de uygulanmasının neticesinde ortaya çıkan bir durumdur. "Cetvelle çizilmiş" sömürge sınırları yerel halkın gerçek sınırları olmadığından bu sınırlar içinde yaşayan farklı etnik kökenlere mensup insanlar bir araya gelerek millet bilinci oluşturamamış, ülkeleri yönetenler ise bağımsızlıkların kazanılmasından itibaren ülke toprakları üzerinde etkin bir yönetim kuramamışlardır. Bugün başarısız devlet olarak nitelendirilen devletlerin büyük bir çoğunluğunun Afrika'da ve Orta Doğu'da bulunan eski sömürgeler olmaları dikkatlerden kaçmamalıdır.

Başarısız devletler sorununu çözebilmek için bugüne kadar gerçekleştirilen askeri müdahalelerin sonuçlarına baktığımızda askeri müdahale gerçekleştirilen yerlerde müdahaleden sonra iç çatışmalar bir ölçüde bitse yahut azalsa dahi bu devletlerin istikrara kavuşamadıkları ve başarısız devlet olmaya devam ettikleri görülmüştür. Sadece Kosova örneğinde yapılan müdahale neticesinde yeni bir devlet ortaya çıkmış ve müdahale sonrası çatışma ortamı devam etmemiştir.

Bazı batılı yazarlar başarısız devletler sorununun çözümü için ulus devlet modeli dışında çözümler önermektedirler. Bu devletlerde yaşayan her etnik gruba kendi yönetimini kurma hakkının tanınması böylece daha yönetilebilir devletçikler oluşturulması önerilmektedir. Ancak bu durum ayrılıkçı hareketleri cesaretlendirebilir, bugün için istikrarlı olan başka devletlerin yapılarını da bozabilir. Bu nedenle devletlerin toprak bütünlüklerini tehlikeye atan önerilerden uzak durulması gerekir.

Yine bazı batılı yazarlar da başarısız devletlerin ilk kuruldukları andan itibaren etkin bir yönetime sahip olamamalarından hareketle bu devletlerin Birleşmiş Milletler Vesayet Meclisi'nin denetimine verilmesi ya da buna benzer bir vesayet sistemi kurularak bu devletlerin kendi kendilerini yönetme kabiliyeti kazanana kadar uluslararası gözetim altında olmalarını önermektedirler. Bu öneri yeni sömürgecilik (neo-colonialism) olarak algılanmakta ve özellikle Afrikalı hukukçular tarafından eleştirilmektedir. Ancak burada sömürge döneminden farklı olarak tek bir devletin gözetimi değil uluslararası bir örgüt olan Birleşmiş Milletlerin şemsiyesi altında uluslararası bir gözetimden bahsedilmektedir. Somali örneğinde görüldüğü gibi mevcut durum sürdürülebilir olmaktan çok uzaktır. Bu nedenle başarısız devletlerin desteklenmesi ve yapılarının güçlendirilmesi için yol gösterici bir uluslararası mekanizmanın kurulması yerinde olacaktır.

74 Dünya Bankası, Somalia, <http://www.worldbank.org/en/country/somalia/overview> , Erişim tarihi: 15.05.2017.

Batılı devletlere çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri, yeraltı kaynakları zengin ülkelere müdahale ettikleri, fakir ülkelerde yaşanan insanlık trajedilerine gözlerini kapattıkları eleştirisi her daim yapılmaktadır. Bu eleştiride büyük bir haklılık payı olmakla birlikte Somali, Kosova ve Afganistan örnekleri bize göstermiştir ki bu ülkelere yapılan müdahaleler bu ülkelerdeki doğal kaynaklar için değil, bu ülkelerin dünya barış ve güvenliğine olan kötü etkileri nedeniyle gerçekleşmiştir. ABD ve müttefikleri bu operasyonlara milyarlarca dolar harcamışlar, karşılığında ise maddi bir menfaat elde edememişlerdir. Petrol zengini Irak'ın işgali bile ABD için ağır bir külfet getiren operasyon olmuştur.

Uluslararası terör ve suç şebekeleri ile mücadele için başarısız devletlerin rehabilite edilip kendi kendilerini yönetmeleri ve sınırlarını kontrol etmelerinin sağlanması çok önemlidir. Bugüne kadar müdahale ile yahut sadece insani yardım gönderilerek bu başarılamamıştır. Uluslararası toplumun daha etkin bir yol bulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acer, Y. ve İ. Kaya (2014). Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Akande, D. (2013). "The Importance of Legal Criteria for Statehood: A Response to Jure Vidmar", EJIL Analysis, 7 August 2013, <https://www.ejiltalk.org/the-importance-of-legal-criteria-for-statehood-a-response-to-jure-vidmar/>, erişim tarihi: 15.03.2017.
- Akpınarlı, N. (2010). A Different International Law Perception of the Absence of Effective Government, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden.
- Batır, K. (2011). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği Ve Uluslararası Hukuk", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:9:, Sayı:1, ss.115-134.
- Batır, K. (2010). Humanitarian Intervention in International Law: European Conflicts, VDM Verlag, Saarbrücken-2010.
- Batır, K. (2011). Yirmibirinci Yüzyılda Deniz Haydutluğu ve Uluslararası Hukuk, Usak Yayınları, Ankara.
- BBC News, US Officially Recognises Somalia's Government, 17 January 2013, <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-21053071>, erişim tarihi: 16.05.2017.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişim Raporları, <http://hdr.undp.org/en/data>, erişim tarihi:20.03.2017.
- Convention on Rights and Duties of States, Convention signed at Montevideo December 26, 1933, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam03.asp, erişim tarihi: 12.03.2017.
- Council of the European Union (2013). European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World, 12 December 2003, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, erişim tarihi: 18.03.2017.
- de la Cuba, P. M. (2011). "The Statehood of Collapsed States in Public International Law", Agenda Internacional, Ano XVIII, No. 29, ss.121-174.
- Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, UN General Assembly Resolution 1514 (XV) of 14 December 1960, <http://www.un.org/en/decolonization/declaration.shtml>, erişim tarihi: 17.03.2017.
- Dünya Bankası (2017). Somalia, <http://www.worldbank.org/en/country/somalia/overview>, Erişim tarihi: 15.05.2017.
- Endonezya Cumhuriyeti 1945 Anayasası, http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=200129, erişim tarihi:13.03.2017.
- European Asylum Support Office (2016). EASO Country of Origin Information Report, Somalia Security Situation, February 2016, <https://coi.easo.europa.eu/administration/easo/PLib/EASO-Somalia-Security-Feb2016.pdf>, erişim tarihi: 16.05.2017.
- Filipinler Cumhuriyeti Anayasası, <http://www.officialgazette.gov.ph/constitutions/1987-constitution/>, erişim tarihi: 13.03.2017.
- Goldstone, J. A. et al. (2000). State Failure Task Force Report: Phase III Findings, 30 September 2000, <http://www.raulzelik.net/images/rztextarchiv/uniseminare/statefailure%20task%20force.pdf>, erişim tarihi: 20.03.2017.
- Gondal, Z. (2009). "Drafting for a Post Conflict and Collapsed State - The Case of Afghanistan", European Journal of Law Reform, Vol.11, ss.369-401.
- Helman, G. B. and S. Ratner (1992). "Saving Failed States", Foreign Policy, No.89, Winter 92/93, ss.3-20.
- International Court of Justice, Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion of April 11th, 1949, I.C.J. Reports, s. 174. <http://www.icj-cij.org/files/case-related/4/004-19490411-ADV-01-00-EN.pdf>, erişim tarihi: 11.03.2017.
- International Court of Justice, Western Sahara, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1975, <http://www.icj-cij.org/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf>, erişim tarihi: 17.03.2017.
- International Development Association Operational Policy and Country Services (OPCS) and Resource Mobilization Department (FRM) (2007). Operational Approaches And Financing In Fragile States, <http://documents.worldbank.org/curated/en/412431468142503865/pdf/400450REPLACEMENTOFI0IDA1ScM200710449.pdf>, erişim tarihi: 18.03.2017.
- Jenne, E. K. (2004). "Sri Lanka: A Fragmented State", When States Fail: Causes and Consequences, Robert I. Rotberg(Eds.), Princeton University Press, Princeton, ss.219-244.
- Mc Whinney, E. (2007). Self-Determination of Peoples and Plural-ethnic States in Contemporary International Law, Failed States, Nation-building and the Alternative, Federal Option, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden.
- Office of the President (2002). The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, erişim tarihi: 18.03.2017.

- Patrick, S. (2011). *Weak Links: Fragile States, Global Threats, and International Security*, Oxford Scholarship, Oxford-2011.
- Pazarıcı, H. (1989). *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara-1989.
- Potter, D. W. (2004). "State Responsibility, Sovereignty and Failed States", Refereed paper presented to the Australasian Political Studies Association Conference University of Adelaide 29 September- 1 October 2004 http://pandora.nla.gov.au/pan/39515/20060719-0000/www.adelaide.edu.au/apsa/docs_papers/Others/potter.pdf, Erişim Tarihi: 16.03.2017
- Ramcharan, B. G. (2005). "UN Policies and Strategies: Preventing State Failures and Rebuilding Societies", *Journal of International Law & International Relations*, Vol2(1), ss. 141-154.
- Rotberg, R. I. (2004). *The Failure and Collapse of Nation-States: Breakdown, Prevention, and Repair, When States Fail: Causes and Consequences*, Robert I. Rotberg(Eds.), Princeton University Press, Princeton, ss.1-45.
- Silva, M. (2014). *State Legitimacy and Failure in International Law*, Brill Nijhoff, Leiden.
- Slater, M. A. (2004). "Trumpeting Justice: The Implications of U.S. Law and Policy for the International Rendition of Terrorists from Failed or Uncooperative States", *U. Miami International and Comperative Law Review*, Vol.12, Summer, ss. 151-187.
- Slawotsky, J. (2014). "Partnering with Despots and Failed Regimes: Rogue Banking as a Primary Violation of International Law", *16 San Diego International Law Journal*, Vol.16, ss. 73-118.
- Sur, M. (2013). *Uluslararası Hukukun Esasları*, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- The Fund for Peace, *Fragile States Index 2017*, Global Data, <http://fundforpeace.org/fsi/data/>, erişim tarihi: 18.03.2017.
- The Unforgettable History Somalia, October 2010, <http://allafrica.com/view/photoessay/user/user/id/201010280001.html#1>, erişim tarihi:15.05.2017.
- Thürer, D. (1999). "The Failed State and International Law", *International Review of Red Cross*, Vol.: 81, ss. 731-761.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, *Somalı'nın Siyasi Görünümü*, <http://www.mfa.gov.tr/somali-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, erişim tarihi: 16.05.2017.
- United Nations Secretary-General (2005). *In Larger Freedom: Towards Development, Security, and Human Rights for All*, U.N. Doc. A/59/2005, 21 March 2005, <http://www.refworld.org/docid/4a54bbfa0.html>, erişim tarihi: 18.03.2017.
- United Nations Security Council Resolution 1214(1998) of 8 December 1998, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1214\(1998\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1214(1998)), erişim tarihi:18.03.2017.
- United Nations Security Council Resolution 1267(1999) of 24 November 1999, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1267\(1999\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1267(1999)), erişim tarihi:18.03.2017.
- United Nations Security Council Resolution 1333(2000) of 19 December 2000, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1333\(2000\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1333(2000)), erişim tarihi:18.03.2017.
- United Nations Security Council Resolution 662(1990) of 9 August 1990, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/662\(1990\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/662(1990)), erişim tarihi: 18.03.2017.
- United Nations Security Council Resolutions 923(1994) of 31 May 1994 and 954(1994) of 4 November 1994, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1994.shtml>, erişim tarihi:18.03.2017.
- United Nations General Assembly, Resolution No. 2758 (XXVI), *Restoration of the Lawful Rights of the People's Republic of China in the United Nations*, 1976th Plenary Meeting, 25 October 1971, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf?OpenElement>, erişim tarihi: 15.03.2017.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2017). *Somalia Situation 2017, Supplementary Appeal*, January-December 2017, <http://www.unhcr.org/591ae0e17.pdf>, erişim tarihi: 10.05.2017.
- United Nations Security Council, Resolution 2297(2016) adopted on 7 July 2016, [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2297\(2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2297(2016)), erişim tarihi: 16.05.2017.
- Vidmar, J. (2013). *Democratic Statehood in International Law, The Emergence of New States in Post-Cold War Practice*, Hart Publishing, Oxford.
- Weber, M. A. (1947). *The Theory of Social and Economic Organization*, Oxford Universtiy Press, Oxford.
- Williams, P. D. (2009). "Into the Mogadishu Maelstrom: The African Union Mission in Somalia", *International Peacekeeping*, Vol.:16, No:4, 2009, ss. 514-530.
- Yoo, J. (2011). "Fixing Failed States", *California Law Review*, Vol.99, ss. 95-150.
- Yusuf, A. A. (2003). "Government Collapse and State Continuity: The Case of Somalia", *Italian Yearbook of International Law*, Vol.:13, ss.11-33.

The EU-NATO Relations in the Post-Cold War Security Context*

Aslıgül Sarıkamış KAYA**

Abstract

This article aims to analyze the EU-NATO relations in the post-Cold War security context in order to find out whether the two interlocking organizations cohabit or separate. The first part of the article discusses the evolution of EU-NATO relations in the post-Cold War era. The second part analyzes the resolution of the main obstacle for the finalization of the security arrangement between EU and NATO, which would enable the EU to use NATO assets and capabilities through Berlin Plus arrangement. The third part examines the first EU-led military operation with recourse to NATO assets, Operation Concordia (2003). This article concludes that evolving and dynamic nature of the EU and NATO relations do not allow us to give a clear answer to whether the EU and NATO cohabit or separate. The answer to this question is closely dependent on the political will of major powers to overcome obstacles for effective EU-NATO relationship. However, given the insecure environment of the post-Cold War era and new security challenges like global terrorism, proliferation of weapons of mass destruction, it can be argued that EU and NATO should strive for cohabiting and working together in a complementary and harmonious way to tackle with these challenges.

Keywords: European Union, NATO, Berlin Plus, Operation Concordia, Post-Cold War Era

Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Ortamında AB-NATO İlişkileri

Öz

Bu makale, Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamında aralarında sıkı bir bağ bulunan AB ile NATO arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede makale iki örgütün gelecekte bir arada varolmaya devam mı edeceği yoksa ayrı yollara mı gideceği sorusuna cevap aramaktadır. Makalenin ilk bölümü Soğuk Savaş sonrası dönemde AB-NATO ilişkilerinin gelişimini incelenmektedir. İkinci bölümde AB'nin kendi yürüttüğü operasyonlarda NATO imkan ve kabiliyetlerini kullanmasına olanak sağlayacak olan AB-NATO arasındaki düzenlemenin Berlin Artı güvenlik düzenlemesi ile nasıl çözüldüğü incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise Berlin Artı düzenlemesinin ilk uygulaması olan AB'nin Makedonya'da yürüttüğü Concordia Operasyonu (2003) incelenmektedir. Sonuç olarak, AB ile NATO arasındaki ilişkinin sürekli gelişen dinamik doğası, AB ile NATO'nun gelecekte bir arada varolmaya devam mı edeceği yoksa ayrı yollara mı gideceği sorusuna net bir cevap vermemizi zorlaştırmaktadır. Bu, daha çok etkin bir AB-NATO ilişkisi kurulmasının önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik başat güçlerin siyasi iradesine bağlı görünmektedir. Ancak, Soğuk Savaş sonrası dönemin güvensiz ve belirsiz ortamı ve küresel terörizm ve kitle imha silahlarının yayılması gibi yeni tehditler gözönüne alındığında iki örgütün bu tehditlerle başa çıkmak için birbirlerini tamamlayan şekilde ve uyum içinde çalışarak bir arada var olmaya devam etme mecburiyetinde olduklarını iddia edebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, NATO, Berlin Artı, Concordia Operasyonu, Soğuk Savaş Sonrası Dönem

* This article is based on master thesis entitled "The EU-NATO Relations in the Post-Cold War European Security: Cohabitation or Separation?". It was written under the supervision of Prof. Dr. Huseyin Bagci and submitted to Institute of Social Sciences at Middle East Technical University.

** Research Assistant, Dr., Department of International Relations, Selcuk University, email: asarikamis@gmail.com

INTRODUCTION

The development of a European security arrangement has been on the agenda of both Europeans and Americans since the beginning of the Cold War. Although the Western European Union (WEU) was formed as the only European security and defence institution with the Brussels Treaty in 1954, it transferred most of its functions to North Atlantic Treaty Organization (NATO). During the Cold War years, NATO was at the centre of European security and protected Western Europe from immediate Soviet military domination. Furthermore, it represented an alliance of collective self defence and security regime that reflected shared norms, values and the convergence of interests. On the other hand, although Western European states attempted to add a defence dimension to an ongoing European integration process through European Defence Community (EDC) in the early 1950s and the Fouchet Plan in the early 1960s, these attempts failed. As a result, the primacy of NATO in European Security could not be challenged. Moreover, the bipolar international system of the Cold War affected the European Community's (EC) pursuit of defence ambitions. As a result, the EC had excluded security and defence issues from the European integration process and employed mainly economic means for the pursuit of its goals and constrained its development to economic and trade areas. In this respect, the EC was regarded as a civilian power for a long time.

The fall of Berlin Wall in 1989 and following dissolution of the Soviet Union marked the end of Cold War and heralded a new security environment where threats and principles of the previous era became irrelevant. Moreover, the perceptions about the nature of threat and risks altered dramatically. The meaning of security widened and went beyond violence and military instruments. Security began to cover social, economic and environmental issues and thus became a multidimensional concept. The East –West conflict and the Soviet military threat were replaced by multifaceted security challenges such as political and economic instability in Southern Europe, ethnic and nationalistic conflicts, refugee movements and illegal immigration, drug trafficking, proliferation of weapons of mass destruction and international terrorism. These new challenges necessitated restructuring of NATO and the EU. They introduced new instruments and policies in order to adjust themselves to the post-Cold War context. In this respect, NATO assumed new missions like crisis management, peacemaking and peacekeeping in addition to its collective defence mission. Parallel to this process, the EU transformed itself and decided to take over greater responsibility for its security and defence. The Gulf War and the Yugoslavian Crisis became influential on the development of Common Foreign and Security Policy (CFSP) beginning from the Maastricht Treaty. Afterwards, ethnic and nationalist conflict in Bosnia, Serbia and Croatia revealed the fact that the EU was incapable of acting decisively in international crisis without having an effective and credible military capability. Besides, it became apparent that the EU could not use its economic leverage for political purposes. The EU relied on NATO, therefore the United States (US), in terms of providing security and stability to Europe. Nevertheless, this gave rise to problems when the American and European interests did not coincide in the new circumstances of the post-Cold War era. Since EU member states were not able to assert their preferences against the US dominance, they embarked a new and ambitious course towards developing an autonomous European defence capability.

NATO welcomed the above mentioned attempts of the EU member states and advocat-

ed the development of European Security and Defence Identity (ESDI) for strengthening the European defence pillar of the Atlantic Alliance. However, the EU member states wanted to design a new institutional set up and capabilities that do not necessarily depend upon NATO assets. Kosovo crisis became main driving force for propelling the EU into launching European Security and Defence Policy (ESDP). The EU Member States agreed to launch ESDP at Cologne European Council in June 1999 and gave substance to it through European Rapid Reaction Force at Helsinki European Council in December 1999. Consequently, the EU searched for a greater autonomy in its security and defence through ESDP. This gave rise to overlapping of the defence and security dimension of the EU with certain roles and functions of the NATO. Against this background, this article aims to investigate the EU-NATO Relations in the post-Cold War security context on the basis of these questions: do NATO and the EU cohabitate or separate from each other in the new European security environment?; what will be the implications of ESDP for the future of NATO?; and to what extent does the EU's quest for an autonomous defence through ESDP pose a serious challenge to NATO's predominant position in European security?

1. THE EU AND NATO IN THE POST-COLD WAR ERA

The Cold War ended with the collapse of Berlin Wall in 1989 and the dissolution of Soviet Union in 1991. The end of Cold War gave way to the birth of a new European order marked by the unification of Germany and emergence of the new pluralistic democracies in Eastern Europe (Carr and Ifantis, 1996: 15). On the other side, the accommodation of reunified Germany became another issue in immediate post-Cold War context. Throughout the Cold War, Germany's linkage to West on security matters was provided by the US leadership within NATO, while that linkage on political issues was ensured through French leadership in the EU. However, after reunification, Germany shifted from middle power having a number of constraining structures and institution to a major player with its new size, economy and geostrategic location in new Europe. In the words of Hoffman, the relative equilibrium among the big three, France, Federal Republic of Germany and the UK within the EC broke in Germany's favour (Carr and Ifantis, 1996: 38). The impact of the end of the Cold War on European integration process took place with the processes of deepening and widening. The former paved the way to development of an effective CFSP and European Monetary Union (EMU), the latter brought about the enlargement of the EU towards Central and Eastern European Countries (CEECs) (Bluth, 2000: 131).

On the side of NATO, the end of the Cold War posed a serious challenge to *raison d'être* of NATO. The sequence of events that marked the end of Cold War such as the collapse of Berlin Wall on 9 November 1989; reunification of Germany in 1991, dissolution of the Warsaw Pact and then the Soviet Union caused both relief and confusion for NATO (McCalla, 1996: 448). Hence, the reunification of Germany and the demise of NATO's main threat, the Soviet Union removed NATO's existence ground and led to discussions about necessity or validity of NATO in the changing strategic circumstances.

In the post-Cold War era, NATO not only survived but also took new roles and functions. Namely, NATO updated its strategic concept, preserved its integrated military structure, involved in joint military planning, training and exercises. Moreover, NATO developed

policies for fostering dialogue and security cooperation with CEECs. Most strikingly, it played a crucial role in enforcement of UN Security Council resolutions in ex-Yugoslavia. Besides, NATO continued to gain support from its members, to illustrate, German political leaders were willing to maintain and strengthen NATO after reunification of Germany. Correspondingly, French officers often appreciated enduring value of NATO. Among the western security institutions, NATO was the first institution to transform itself. This affected the reconstruction process of other institutions. In this sense, NATO tried to reconstruct itself and influenced the reconstruction of other institutions. In this connection, the London Summit of NATO in 1990, which was held just eight months after the collapse of the Berlin Wall, indicated the first stage of NATO adjustment to the new world order (Aybet, 2000: 50).

At the NATO's Rome Summit, two important documents were presented: the "new Alliance Strategic Concept" on 7 November 1991 and the Declaration of Rome on Peace and Cooperation" on 8 November 1991. The new strategic concept meant a response of NATO to the new security environment and the prospect of a decline in NATO forces. It mainly involved two significant changes: shift from 'forward defence' to a 'reduced forward presence' and the modification of the "flexible response principle" to reflect a reduced reliance on nuclear weapons. Forward defence was made up of army corps consisting of troops of one nation aiming at defending the territorial integrity of NATO at the point of penetration, which precluded other defensive notions, such as defence-in-depth. As a result of the shift from forward defence, NATO's forces arranged into six multinational corps, which would pursue the same operational doctrines, command procedures, logistical coordination etc (Duke, 1994: 289-290). Moreover, the new strategic concept asserted that the notion of a "predominant threat" had lost its validity with the end of the East-West confrontation and gave way to the risks. The Rome Summit moved NATO from a military alliance to a means of wide range of political cooperation. Besides, Michael Brenner regarded the Rome Summit 'a triumph for the US diplomacy' (Brenner, 1998: 28-29). The NATO's new strategic concept involved everything within the 'wishlist' of the Bush Administration. According to Brenner, from the US perspective, the Rome Summit marked the rebirth of NATO and 'US leadership in Europe has given an expanded lease' (Brenner, 1998: 29). Another point to mention is that the Rome Summit Declaration on Peace and Cooperation identified NATO as 'the essential forum for consultations of the Allies on defence matters under the Washington Treaty' (Cogan, 2001: 51). Therefore, the primacy of NATO in the immediate post-Cold War security environment was highlighted. Moreover, the role of WEU was identified as a bridge between NATO-EU relations (Carr and Ifantis, 1996: 77).

While NATO was assuming a new function, the EC was adopting itself to new world order. The security and defence dimension of the EC, which had been a taboo throughout the Cold War, came into the EC's agenda. Following the Gulf War, the Europeans concluded that a recognized the necessity of an international role closely linked with the ability of power projection, yet the Europeans were not capable of projecting power (Nuttall, 2000: 147). With the Maastricht Treaty the member states agreed on the establishment of the CFSP which "shall include all question related to the security of the Union, including the eventual framing of a common defence policy, which might in time, lead to a common defence."

Although the Maastricht Treaty defined the objectives of the CFSP as “to safeguard the common values, fundamental interests and independence of the Union” and “to develop and consolidate democracy and the rule of law and respect for human rights and fundamental freedoms”, it failed mention about the ways for the achievement of these objectives except for the establishment of cooperation and joint action among the Union Members (Taylor, 1994: 8). Nevertheless, the CFSP is not a common policy like the Common Agricultural Policy or Common Commercial Policy. It has an intergovernmental character rather than a supranational one, in which the member States have not delegated their sovereignty on foreign and security policy matters to the Union. It remains within the responsibility of the member states (Dinan, 1999: 508).

In conjunction with the defence matters, the WEU was accepted as integral part of the development of the Union or as the defence arm of the Union and tasked to elaborate and implement decisions and actions of the Union which have defence implications. According to the Declaration concerned with the role of the WEU attached to the Maastricht Treaty, the WEU was tasked to be the integral part of the process of the development of the Union and in order to enhance its contribution to solidarity within the Atlantic Alliance and the WEU Member States agree to strengthen the role of the WEU in the longer term perspective of a common defence policy, compatible with that of Atlantic Alliance (Nuttall, 2000: 179). Even though, the WEU was given the responsibility to elaborate and implement decisions and actions of the Union which have defence implications, the wording of the article left ambiguous concerned to who exactly made decisions (Duke, 1994: 234). Despite this provision, in practice WEU didn't implement any decision of the EU with defence implication (Andréani et.al., 2001: 8). As an outcome of the Maastricht, the WEU granted a pivotal role in the new European Security architecture. Although the CFSP envisaged the development of a defence policy, the wording of the Treaty remained unclear as “might in time lead to a common defence”. Thus, the contending visions of the major European powers were reconciled. The WEU was arranged as both the defence component and the European pillar of NATO and thus it was placed equidistant between the two organizations (Carr and Ifantis, 1996: 49).

Concerning the activities of the WEU, the member states of the WEU agreed on the Petersberg Tasks. In addition to the fulfilment of defence obligation in compliance with Article 5, the military units of WEU member states could be engaged with humanitarian and rescue tasks, peacekeeping tasks, tasks of combat forces in crisis management, including peacemaking (Nuttall, 2000: 243). In contrast to desires of France and Germany, the WEU was determined as an organisation that could be called upon by the EU Member States to act on their behalf. In line with the inclusive membership of the WEU, Spain and Portugal joined the WEU in 1990 and subsequently Greece joined the WEU in 1995. Austria, Denmark, Finland, Ireland and Sweden became observers in 1992 and the Czech Republic, Hungary, Iceland, Norway and Turkey became associate members.

The WEU was responsible for strengthening links and the roles of its member states in NATO. The WEU pledged to act in line with the Atlantic Alliance's stances and accepted a number of commitments to increase its operational identity. The NATO Brussels Summit in January 1994 endorsed the Maastricht Treaty and the commencement of the European Union. In line with the wording of the WEU Declaration, the NATO declaration pointed out the emergence of a European Security and Defence Identity for strengthen-

ing the European pillar of the Alliance, reinforcing the transatlantic link and enabling European allies to assume greater responsibility for their common security and defence. Furthermore, the NATO Declaration expressed the common strategic interests between NATO and the EU. The Amsterdam Treaty made reference to making closer relations between the WEU and the EU and integrated WEU's Petersberg tasks to the EU's second pillar. Besides, the WEU was involved in the stepping up of an EU Policy Planning and Early Warning Unit (Rees, 2001: 99).

On 3-4 December 1998, at Saint Malo Summit, French President Jacques Chirac and British Prime Minister Tony Blair met. The two leaders issued a Joint Declaration on European Defence at Franco-British Saint Malo Summit which was accepted as the starting point for the defence dimension of the CFSP, which was named as ESDP. With this declaration the two leaders agreed that in order to respond to international crises, the EU must have the capacity for autonomous action, backed up by credible military forces, the means to decide to use them, and a readiness to do so. St. Malo Declaration was a watershed in the European defence in various respects. First of all, it symbolized a major shift in British security policy. With this shift, Britain convicted that the US would not automatically engaged with European security like in the Cold War. Britain began to see the ESDP as a means of strengthening Atlantic Alliance, rather than a threat (Howorth, 2000: 43). Secondly, it paved the way for the EU's emergence as a security actor in its own right (Howorth, 2001: 769). St. Malo Declaration argued for providing the EU with appropriate structures and capacity for the achievement of making decisions and approving military action where the Alliance was not engaged. St. Malo declaration marked the initial tangible steps toward the abandonment of the WEU and its absorption into the EU. Moreover, St. Malo Declaration stated that "the European Union will also need to have recourse to suitable military means. "Therefore, the emphasis was shifted from ESDI to autonomy and 'bicephalic role' of European defence capability which could be inside or outside NATO was heralded (Cogan, 2001: 99-100).

After Franco-British Joint Declaration on Defence at Saint Malo, in Cologne European Council in June 1999, Heads of State and Government of the EU Member States welcomed Saint Malo Declaration and decided to launch the ESDP. At the Helsinki European Council in December 1999, EU Member States made important progress in order to boost EU's military capabilities. The EU member states agreed on headline goals for the achievement of Petersberg tasks set out in the Amsterdam Treaty.

With respect to the EU-NATO relations, the Helsinki Summit Declaration acknowledged the centrality of NATO. By referring to NATO's important role in crisis management, crisis response was not excluded from NATO preview. More important than these, the EU's action role was constrained circumstances where NATO would not be involved (Cogan, 2001: 117). After the establishment of Headline Goal, a number of political institutions which had been the part of the WEU have been transferred to the EU to implement Headline Goals. The WEU was charged with the implementation of defence aspect of EU's CFSP in cooperation with NATO.

Shortly after the EU's Summit at Santo Maria de Feira in Portugal in June 2000, the institutionalization of the EU-NATO relationship commenced despite French reluctance. In July 2000, four joint committees began to work on four main issues (Cogan, 2001: 112). The first group on security has prepared draft of an EU-NATO security agreement.

It dealt with exchanges of information, both EU's and member states' personnel access to NATO planning bodies. The second group studies on capability goals and ensure complementarity of both EU's headline capability goals and NATO's Defence Capabilities Initiative. The third group was on the issue of EU's access to NATO assets and capabilities. The final group is about defining the permanent arrangements to link the EU and NATO and examines the structures and consultation procedures that should connect the EU and NATO in times of crisis and non-crisis. The ambassadors of the EU and NATO member states met on 19 September 2000 for the first time. In the EU's Nice Summit, EU member states decided on the revision of EU treaties and approved 60 pages of documents on the implementation of the defence initiative. Among them, 'French Presidency report' and 'Military Capabilities Commitment Declaration' and 'Annexes on the Strengthening of EU Capabilities for Civilian Aspects of Crisis Management and Standing Arrangements for Consultation Between the EU and NATO' were approved. The annex On Standing Arrangements for Consultation between the EU and NATO elaborated the need for the attendance of NATO secretary-general to EU General Affairs Council, and outlined procedures for regular contacts between both NATO Secretary General and EU High Representative for the CFSP. The annex had also an appendix on issues concerned to terms of EU's use of NATO's assets, command structures and planning capabilities. Despite EU's approval, NATO as a whole were not able to approve this document due to Turkey's veto on EU's assured access to NATO planning in normal circumstances (Andréani et.al., 2001: 28-29).

2. THE RESOLUTION OF BERLIN PLUS DISPUTE AND THE EU-NATO DECLARATION ON THE ESDP

EU-NATO relations were characterised as informal and lacking much substance until the end of 1999. Although these two organizations formed the basis of intra-European and Euro-Atlantic relations, they were separate and disconnected from each other. Owing to the dominance of the US in NATO, the EU tried to keep a distance to NATO. Thus, EU officials wanted to prevent too much US influence into the European Councils (Sloan, 2003: 179).

In the NATO's Washington Summit of 1999, the NATO allies put forward on the 'Berlin-Plus' compromise and pointed out the importance of stronger Europe for the vitality of NATO. In this regard, in the Washington Summit Communiqué NATO leaders emphasized their readiness to define and adopt the necessary arrangements for ready access by the European Union to the collective assets and capabilities of the Alliance, for operations in which the Alliance as a whole is not engaged military as an Alliance. It was also stated that the Council in Permanent Session would approve these arrangements, which would respect the requirements of NATO operations and the coherence of its command structure, and should address:

- Assured EU access to NATO planning capabilities able to contribute to military planning for EU-led operations;
- The presumption of availability to the EU of pre-identified NATO capabilities and common assets for use in EU-led operations;
- Identification of a range of European command options for EU-led operations, fur-

ther developing the role of DSACEUR in order for him to assume fully and effectively his European responsibilities;

- The further adaptation of NATO's defence planning system to incorporate more comprehensively the availability of forces for EU-led operations.

Berlin Plus consolidated the primacy of NATO concerned to military action and restated that the EU would operate only where NATO forces were not involved militarily. Despite the fact that NATO endorsed the EU's autonomous action, the meaning of this autonomous action was not clear (Hunter, 2002: 54-55).

After NATO's Washington Summit, the evolution of a more formal EU-NATO relationship was slow, partly due to the concerns of certain EU member states, especially France. Having concerned about the prospect of excessive influence of the US on the construction of the ESDP institutions, France articulated the development of the ESDP institutions prior to discussion of the linkage of the EU-NATO decision-making process for the first half of 2000. However, the concerns of France were not shared by NATO Secretary General Lord Robertson. He pointed out that NATO's North Atlantic Council (NAC) and the EU's Interim Political and Security Committee (COPSI) started to work together to determine the details of EU-NATO Relations in September 2000. Additionally, four EU-NATO working groups were established to work on the issues such as security sensitive information, Berlin Plus, military capabilities and permanent EU-NATO institutional arrangements (Sloan, 2003: 177).

With the arrangements of NATO's Brussels Summit of 1994 and Berlin Summit in 1996, the foundation of WEU-NATO cooperation was formed and the development of ESDP beginning from St. Malo brought a new dimension to this arrangement. Having observed these European attempts, in order to guarantee the primacy of NATO, the US put forward three conditions, which was known as three D's: not to "Duplicate" NATO assets, not to "Discriminate" against non-EU NATO members, and not to "Decouple" the EU from the transatlantic security architecture. Among them, the second condition implies no discrimination against non-EU NATO members. Except for Turkey, other non-EU NATO members did not have much concern about the discrimination issue (Haine, 2004).

Turkey's concerns were resulted from its unique position in terms of the ESDP since Turkey has been both EU candidate and Non-EU European Ally of Atlantic Alliance. The other countries, which had similar status, like the Czech Republic, Poland and Hungary relieved their worries owing to the immediate prospect of EU membership. On the other side other non-EU NATO members namely Norway and Iceland were interested in neither EU membership nor the development of ESDP (Cebeci, 2002: 144).

At the NATO's Washington Summit, NATO allies emphasized the development of 'effective mutual consultation, cooperation and transparency' based on the existing mechanisms between NATO and the WEU. Moreover, it involved promising statements participation of non-EU NATO members. At the EU's Cologne Summit, the demise of the WEU was declared and afterwards, the Helsinki European Council envisaged the participation of non-EU members in an operation with recourse to NATO assets on the condition of EU Council's invitation to participate in EU-led operations. In the Feira European Council, the EU made a distinction between accession candidates and non-EU NATO European Allies. The Nice European Council of December 2000 made a specific arrangement for the participation of non-EU European Allies (Cebeci, 2002: 155-156).

In the operational phase of a crisis, non-EU European NATO members can take part in case of an operation with recourse to NATO assets and capabilities. If the EU prefers not to employ NATO assets, they can be invited to participate in the operation on the condition of decision by the EU Council. This means, non-EU European allies cannot participate in operations which EU does not use NATO assets and without invitation by the EU Council. Consequently, non-EU European NATO members have been placed at the “margin where they are entitled only to become involved as consultant” (Gözen, 2003: 60-62). Furthermore, at the Nice Summit, the EU council wanted the formation of “permanent arrangements” from NATO in line with Berlin Plus agreement in Washington Summit communiqué. However, in its essence, the Achilles heel of the non-EU NATO members’ participation was that their military participation in an EU-led operation was not backed by a political participation (Gözen, 2003: 66-68).

Having been the most affected country among the six non-EU NATO members, Turkey blocked the Berlin Plus agreement although it endorsed NATO-oriented attempts in European Security and wanted to improve participation level of associate members and thus have an opportunity to full participation (Bağcı, 2003: 62-63). According to Onur Öymen (2001: 404), the main expectation of Turkey from the EU was the adoption of any necessary provisions that would enable the participation of non-EU European allies in EU operations (including preparation and planning, political control and strategic direction) if that operation makes the use of NATO assets.

As a response to Turkish demands, the EU argued that since ESDP has been a part of European Integration process, only EU member states would be eligible for the full participation in ESDP’s decision making process. Secondly, ESDP did not have only security and defence aspects; much more than this, it has a “European identity” dimension. Due to problems in fulfilling Copenhagen criteria, Turkey was not ready for being a member of EU-led security community, and thus becoming a part of EU’s security identity. Thirdly, Turkey was regarded as a “security consumer” country causing problems rather than solutions for EU’s security community (Gözen, 2003: 95-97).

In order to solve this deadlock, a deal the so-called ‘Ankara Document’ took place between the US, Britain and Turkey. Being as a British-US joint proposal, Ankara Document led to the removal of Turkish veto on the EU’s access to NATO assets and capabilities. It provided guarantees to Turkey that the European crisis management capabilities would not be used in the Aegean Sea or Eastern Mediterranean. Besides, the EU committed not to intervene in the problems between Turkey and Greece. With the Ankara Document, Turkey accepted EU’s assured access to ‘some pre-determined’ NATO assets. The word ‘some pre-determined’ must be underlined because the EU has right to an automatic access to only non-strategic NATO assets and capabilities. The EU’s use of strategic ones will be determined by the NATO Council on a case by case basis (Bağcı and Yıldız, 2004: 94). Additionally, the Ankara document gave the right to “enhanced consultations” during peacetime and “active participation” in operations with recourse to NATO assets (Gözen, 2003: 21).

The Ankara Document was not materialized quickly due to Greek opposition. By emphasizing the autonomy of the EU with regard to its decision making process, Greece did not favour a discriminating attitude towards one of the non-EU ally of the NATO. Greece advocated reciprocal guarantees in the sense that Turkey must be given certain assur-

ances in return for EU's guarantees given Turkey. In line with this argument, Greece vetoed full operationalization of the ESDP at Laeken and Seville European Councils in 2001 and 2002 respectively (Bağcı and Yıldız, 2004: 94). The subsequent Turkey and Greek vetoes delayed the final security arrangement between NATO and the EU. In this regard, the end of 2002 passed away with intensive diplomatic bargaining to satisfy both Turkey and Greece on this issue (Çayhan, 2003: 47-48).

However, the adoption of the Ankara Document by the EU leaders at the Brussels European Council in October 2002 paved the way for easing the impasse. Therefore, the guidelines for the implementation of the Nice provisions regarding the involvement of non-EU NATO members to both operational and institutional dimensions of the ESDP in compliance with the Ankara Document were set out (Bağcı and Yıldız, 2004: 94-95). At the Copenhagen European Council Presidency Conclusions in December 2002, EU leaders agreed on that 'Berlin Plus' arrangements and the implementation of it would apply only to those EU member states which are also either NATO members or parties to the 'partnership for peace' and which had consequently concluded bilateral security arrangements with NATO. It was also emphasized that Cyprus and Malta would not participate in EU military operations conducted using NATO assets once they have been become members of the EU, would not, within the limits of the EU Security Regulations, affect the right of their representatives to participate and vote in EU institutions and bodies, including COPS, with regard to decisions which did not concern the implementation of such operations.

Shortly after the Copenhagen European Council, the EU and NATO agreed on the declaration on ESDP in December 2002. The EU-NATO Declaration on ESDP was accepted on 16 December 2002 and pointed out the strategic partnership between EU and NATO in crisis management. This declaration also added the main principles of this relationship, namely, partnership, which implies mutually reinforcing activities of NATO and EU on crisis management despite the different nature of them, effective mutual consultation, dialogue, cooperation and transparency, equality and respect to decision making autonomy.

3. OPERATION CONCORDIA: THE FIRST TEST OF OPERATIONALIZATION OF THE EU-NATO RELATIONS

In 2003, the EU began to conduct operations which have been the stepping stones for the development of full-fledged ESDP. Since January 2003, the EU involved in three missions in Bosnia Herzegovina, the Former Yugoslav Republic of Macedonia (FYROM) and the Democratic Republic of Congo (DRC). First of all, the European Police Mission in Bosnia Herzegovina marked the EU's first civilian crisis management operation within the framework of the ESDP. Secondly, The Operation Artemis, which was launched on 12 June 2003 in order to stabilize the situation in Bunia in the DRC, was the first peace-keeping mission conducted outside the geographical boundaries of Europe by a European institution and the first autonomous ESDP operation. Thirdly, Operation Concordia, which was launched on 31 March 2003, represented the first and the only EU-led military operation with recourse to the NATO assets (Missiroli, 2003). The main aim of the Operation was to contribute further to a stable secure environment and to allow the implementation of the August 2001 Ohrid Framework Agreement.

Unlike other former Yugoslav republics, FYROM gained its independence without a military conflict in 2001. However, in February 2001 members of Macedonian National Liberation Army (KLA) entered to the northern part of Macedonia from Kosovo, where the Albanians constituted the majority of population. The Macedonian KLA was mostly arranged by Albanian extremists and had the aim of halting the delicate political dialogue between ethnic groups in Macedonia to gain moderate Albanians' support for the 'liberation'. The armed conflict between Albanian guerrilla forces and Macedonian security forces which began in February 2001 had spilled into the north western part of Macedonia by the middle of March 2001. Afterwards, the parties agreed on peaceful settlement of conflict and Ohrid Framework Agreement was signed in Skopje, FYROM on 13 August 2001 under the auspices of the EU and the US. For securing the implementation of the Ohrid Framework Agreement, NATO had carried out several operations. The first operation was the 'Operation Essential Harvest' (22 August - 23 September in 2001), which aimed to disarm ethnic Albanian groups and destroy their weapons. The second operation was the 'Operation Amber Fox' (23 December 2001 - 15 December 2002) which aimed to contribute to the protection of international monitors. The third one was the 'Operation Allied Harmony' (16 December 2002 - 31 Mart 2003), which aimed to provide support for the international monitors and help Macedonian government in taking ownership of security throughout the country. In this respect, NATO's operational elements gave support from the international monitors and its advisory elements helped government to take ownership of security in the country. While Allied Harmony had been approaching to its end, the EU leaders agreed to launch an operation in the FYROM, which would take over the mission from NATO and make use of NATO assets and capabilities under the Berlin-plus arrangement. On 31 March 2003, when Operation Allied Harmony completed its mandate, Operation Concordia was launched in order to contribute further to a stable secure environment and to allow the implementation of the August 2001 Ohrid Framework Agreement. Admiral Rainer Feist from Germany was appointed as the operation commander and General Pierre Maral (France) has become the force commander. A total of 350 military personnel from 14 non-EU members and 13 EU members (all except Ireland and Denmark) participated in the operation (Abele, 2003).

On the launch of Concordia, Javier Solana, the EU High Representative for the CFSP stated that: "...Today's transfer of authority from NATO to the EU for the field operation is an important demonstration of our reinforced partnership. For our two organizations the key message today is not 'EU in and NATO out' - but that by working together, we are both stronger, here and wherever else such cooperation may be in demand" (Solana, 2003).

In this connection, being as the first EU-led military operation with the recourse to the NATO assets and capabilities, Operation Concordia was regarded as a model for procedural arrangements both with the EU and with respect to the EU-NATO strategic partnership. Furthermore, Operation Concordia was considered as a 'test-run' for the future EU operations. Concordia has put the ESDP procedures and mechanisms into practice, and thus provided a deep experience and a future point of reference. Moreover, it has made contribution to the improvement of ESDP's *modus operandi* (Vincze, 2003).

According to Giovanna Bono (n.d.), Concordia indicated the start of a new strategic partnership based on two assumptions. First, it would be stepping stones for the EU to

become an equal partner with the US in external security. In addition, it would make contribution to the strengthening of the ESDP and CFSP. Nevertheless, Bono (n.d.) stipulated that Operation Concordia is unlikely to be a model for the ESDP's future for the short-term. Even though, it showed how a strategic partnership might work, due to the maximum flexibility provided to both EU and NATO, the modalities of EU-NATO operation have to be worked out on a case-by-case basis (Bono, n.d.). Operation Concordia ended on the 15 December 2003 and was replaced by an EU police mission, EUPOL PROXIMA. The initial assessment of the operation expressed that Berlin Plus worked well and the operation was successful. Therefore, Berlin Plus was put into effect by Concordia operation.

CONCLUSION

During the Cold War, no interaction took place between the EU and NATO due to the divergence of goals and missions of these organizations. They performed their functions and missions separately from each other. However, the EU and NATO were forced to re-think their functions and missions with the end of Cold War. Both institutions employed new mechanisms in order to adapt themselves to the post-Cold War context. While the EU started to involve in foreign and security matters to be an effective and credible international actor, NATO tried to go beyond the collective defence mission and took on new responsibilities such as crisis management and peacekeeping. The adaptation processes of the two organizations were in parallel with each other.

With the Maastricht Treaty, the EU considered foreign and security policy issues together and emphasized on the development of the CFSP within the EU. As NATO endorsed the establishment of the CFSP, it put forward the strengthening of the European pillar of NATO through the ESDI. Although the ESDI was envisaged as a project within the EU, it turned out to be the policy of the EU in the late 1990s. The impact of the Yugoslav crisis together with European military (in)capabilities and the US concerns about engaging with instabilities in European security played an important role in the emergence of ESDP as a political project of the EU.

Following the initial stage of the ESDP, the EU's efforts for the development of the ESDP gained pace with convergence of British and French interests, which was embedded in the St. Malo Declaration. By referring to the prospect for an autonomous action, it constituted significant building block on the way to security actorness of the EU. However, Kosovo war became the real driving force for the EU to take tangible steps for ESDP. The war revealed military deficiencies of the EU member states and indicated how they relied on the US for providing security in their neighbourhood. Subsequently, EU member states decided to give substance to the ESDP. Beginning from Helsinki EU Council, the EU made a gradual progress to develop its military capabilities and improve their decision-making structures on defence. Therefore, the ESDI that initially stated for strengthening the European pillar of Atlantic Alliance in the mid 1990s turned out to be the evolving policy of the EU in 2000s. In this way, the EU expanded its activities into security realm and transcended beyond its civilian power character. Consequently, the activities of the EU started to coincide with that of NATO.

Despite the coincidence of EU and NATO's security goals and tasks, the problematic areas of EU-NATO relations hindered the progress of the EU-NATO relations. Military ca-

pabilities gap between NATO and the EU has been one of the major problems that need to be solved. In comparison with the EU, NATO has an extensive military infrastructure of command, control, surveillance and communication and therefore significant advantages. Despite the EU's plans for the improvement of its military capabilities, the EU has not succeeded in increasing its military capabilities substantially. Thus, the superiority of NATO over the EU in terms of military capabilities compels the EU to rely on NATO's military strength and undermines the possibility of complementary relationship

Besides, the defence budget of EU member states is another problematic area. There are two contrasting views on this issue. While some observers pointed out that defence spending level of EU member states is not sufficient for the acquisition of enabling capabilities and the achievement of headline goals. On the other side, some underlines the importance of efficiency in defence spending. In this regard, rather than increasing money allocated to defence spending, the improvement of efficiency in defence spending is required to overcome financial constraints problem.

The September 11 Attacks on New York and Washington added new dimension to this relationship. The new challenges posed by September 11 Attacks led to the acceleration of the efforts for the improvement of the EU-NATO relations. Specifically, the Berlin Plus dispute concerning the EU's access to NATO assets was resolved in the post September 11 era. Therefore, the EU and NATO agreed on joint declaration arranging their strategic partnership in December 2002. Despite the promising statement of strategic partnership, the question of what kind of partnership does exist between the EU and NATO retains its importance. As these ambiguities persisted, the first EU-led military operation with recourse to NATO assets took place in FYROM in 2003. Operation Concordia, which was conducted in order to facilitate the achievement of a stable, secure environment for effective implementation of the August 2001 Ohrid framework, provided a perfect opportunity to test the EU-NATO Accord on Berlin Plus.

The future of EU and NATO relations is mainly related to political will major powers. Cooperation of both institutions is crucial for dealing with today's security challenges including challenges such threat of terrorism, proliferation of weapons of mass destruction and illegal migration.

REFERENCES

- Abele, A.B. (2003). "The EU Rapid Reaction Force and the Operation "Concordia" in Macedonia", Armed Conflict and Military Intervention, available on line at: www.juridicum.at/component/option,com_docman/task,doc_download/gid,103/Itemid,91/. Accessed on 03 April 2004.
- Andréani, G., et.al. (2001). Europe's military revolution. London: CER Publishing.
- Aybet, G. (2000). A European security architecture after the Cold War. NewYork: St.Martin's Press.
- Bağcı, H. and Yıldız, A. (2004). Turkey and European Security and Defence Policy: From confrontational to cooperative relationship. In A. Karaosmanoğlu and S. Taşhan (eds.). The Europeanization of Turkey's Security Policy: The Prospects and Pitfalls. Ankara: Foreign Policy Institute.
- Bağcı, H. (2003). Turkey and Europe: security issues. In M.S. Radu (ed.). Dangerous Neighborhood, Contemporary Issues in Turkey's Foreign Relations. New Brunswick: Transatlantic Publishers.
- Bluth, C. (2000). Germany and the future of European Security. Britain: Macmillan Press Ltd..
- Bono, G. (n.d.). Operation Concordia: the first step towards a new strategic partnership EU-NATO relationship?. available on line at www.weltpolitik.net/policy-forum/article/1638.html. Accessed on 11 March 2004.
- Brenner, M. (1998). Terms of engagement. Washington: Praeger Publishers.
- Carr, F. and Kostas I.. (1996). NATO in the New European Order. Great Britain: MacMillan Press Ltd.
- Cebeci, M. (2002). CESDP: A Turkish Perspective. In P.G.Xuereb (ed). Euro-Mediterranean Integration: The Mediterranean's European Challenge. Malta: EDRC. available on line <http://home.um.edu.mt/edrc/publications/documents/chapter/.pdf>. Accessed on 12 March 2004.
- Cogan, C.G. (2001). Third Option: The Emancipation of European Defense, 1989-2000. Westport: Greenwood Publishing.
- Çayhan, E., Towards a European Security and Defence Policy: With or Without Turkey?. Turkish Studies, 4(1), 35-54.
- Dinan, D. (1999). Ever Closer Union: An Introduction to European Integration. Boulder, Colo: Lynne Rienner Publishers.
- Duke, S. (1994). The New European Security Disorder. Great Britain: Macmillan Press.
- Gözen, R. (2003). Turkey's Delicate Position Between NATO and ESDP. Ankara: Center For Strategic Research Papers.
- Haine, J. (2004). Berlin Plus. Briefing Paper. Paris: Institute for Strategic Studies of the European Union.
- Howorth, J. (2000). Britain, France and European Defence Initiative. Survival, 10 (2), 33-55.
- Howorth J. (2001). European Defence and the Changing Politics of the European Union: Hanging Together or Hanging Separately?. Journal of Common Market Studies, 39(4), 765-778.
- Hunter, R.E. (2002). The European Security and Defence Policy: NATO's Companion or Competitor?. Washington: RAND Publications.
- McCalla, R.B. (1996). NATO's Persistence after the Cold War International Organization, 50(3), 445-475.
- Missiroli, A. (2003). ESDP-Post Iraq. Building a European Security and Defence Policy: what are the priorities?. Lecture given at the International Seminar for Experts on 12-13 June 2003. Available on line at www.cicerofoundation.org. Accessed on 11 February 2004.
- NATO (2003, December). NATO Note no.8. Vol. 5. Available on lie at www.iss-eu.org. Accessed on 25 March 2004.
- Nuttall, S.J. (2000). European Foreign Policy. United States: Oxford University Press.
- Öymen, O. (2001). Turkey and The New Challenges to European Security, European Foreign Affairs Review, 6(4), 401-405.
- Rees, W. (2001). The Eliminating The Middle Man. In M.A. Smith and G.Timmins (eds). Uncertain Europe: Building a new European Security Order. New York: Routledge.
- Sloan, S. (2003). NATO, The European Union, and the Atlantic Community. US: Rowman&Littlefield Publishers.
- Solana, J. (2003, 31 March). Speech delivered on the launch of the EU led-military operation in the former Yugoslav Republic of Macedonia. Brussels.
- Taylor, T. (1994). West European Security and Defence Cooperation: Maastricht and Beyond. International Affairs, 70(1), 1-16.
- Vincze, H. (2003). Beyond Symbolism: the EU's First Military Operation Seen in its Context. Die Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik. Available at: <http://www.weltpolitik.net>. Accessed on 17 April 2004.
- Wyatt-Walter, H. (1997). The European Community and Security Dilemma,1979-1992. Macmillan Press: London.

Türk Resim Sanatında Renk Kullanımı

Güliz BAYDEMİR DABANLI*

Öz

Türk minyatür sanatında biçime yaklaşım ve renge kısaca değinilerek, Türk resim sanatında akımlar, gruplar ve bireyler bağlamında renk; 19. yüzyıl ressamları- İlk Türk ressamları, Çağdaş Türk resminin ilk dönemi – 1914 / Çallı Kuşağı, Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği, D Grubu, Yeniler Grubu, Onlar Grubu ve Soyut Eğilimler sanatçıları ve resimlerinden örneklerle irdelenmiştir. Türk resim sanatında renk kullanımı gruplar bağlamında, bazı istisnalar olsa da genelde Batı sanatında renk kullanımının bir yansıması olarak görselleşmiş ancak bireysel özgünleşme arayışında olan sanatçılarda renk kullanımı daha deneysel ve özgür bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yine de Türk resim sanatında yer alan eserlerde, genelleme yapılacak olursa, baskın bir şekilde yer almış olmakla birlikte renk; başlı başına ana öge ya da ana biçimsel yapı, formun maddesi ya da temel yapısı olarak belirgin bir şekilde işlev kazanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Renk, Resim, Türk Resmi, Sanat.

Use of Colour in Turkish Painting

Abstract

The study explains briefly the approach to form in the Turkish Miniature and the color, with examples from different groups and individuals of the Turkish art of painting, including 19th Century Painters, First Turkish Painters, First Period of Contemporary Turkish Art – 1914 / Age of Çallı, Association of Individual Painters and Sculptors, Group D, New Painters Group, Group 10s. The use of colour in the Turkish Painting in terms of groups has been generally visualized as a reflection of use of colour in the Western Art, but the artists seeking individual authenticity have been and worked more experimental and free. Still, in works of arts of Turkish painting, even though the painters have generally used the colour in their paintings dominantly, the colour has never acquired a distinct function as the main element or main formal structure, or main structure or substance of form.

Keywords: Colour, Painting, Turkish Painting, Art.

* Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü, gulizbaydemir@comu.edu.tr

GİRİŞ

Croce'ye göre bir görüş ya da sezgi olan sanatta, sanatçı bir imge ya da resim üretir. Yapıtın geliştirilmesi, kompozisyonu veya gerçekleştirilmesi biçimi yaratır. Resimsel elemanların, organizasyon ilkeleri uyarınca kullanımı ve düzenlenmesi ile ortaya çıkan biçim, yapıtın bütünü ifade eder. Bir yapıtın biçimselliği onun esas ana unsurudur. Sanatçının seçimleri, kullandığı biçimsel öğelerin hiyerarşisi nihai görünümü, biçimselliği belirleyerek sanat eserinin ifadesini ya da kavramını oluşturur. Bu biçimsellikten sonra seyirci için, içerik anlam kazanır.

Resim sanatının ana biçimsel öğeleri ya da yapı taşları nokta, çizgi, ton, renk ve dokudan oluşur. Bunlar sanatın tasarım elemanlarıdır. Bu biçimsel öğelerin biri, bir kaç ya da hepsi kullanılarak biçimsel yapılar ya da formlar meydana getirilir. Bu biçimsel yapılar, sanatın tasarım ilkeleri olan temel kompozisyon ya da düzenleme ilkeleriyle armoni, denge, oran-orantı, baskınlık, ritim/hareket, ekonomi, boş/dolu, büyük/küçük gibi prensiplerle oluşturulur. Renk, sanatın en önemli tasarım elemanlarından biridir.

Resimlerinde, içeriği veya biçimi vurgulamak için ressamlar çoğu kez renkten faydalanmışlardır. Fiziksel, psikofiziksel ve psikolojik bağlamlarda tanımlanan ve yüzyıllarca çeşitli biçimlerde sistematik olarak sınıflandırılmaya çalışılmış olan renk; görsel algı ile insanda uyandırdığı fizyolojik ve psikolojik etkilerden ve içerdiği anlam potansiyelinden ötürü resim sanatının vazgeçilemez biçimsel öğesi olarak, tarih boyunca görsel sanatların bütün dallarında süsleme, temsil ve anlatım amacıyla kullanılmıştır.

Renklere olan tutkularına göre ressamı iki gruba ayırmak eleştirmenler için büyük bir ilgi alanı olmuştur. Rengin ikinci sırada olduğu ve desenin işin ister başında olsun, ister sanatçının eğitimi sırasında olsun resimden önce geldiği öğretisi bu ayrımı yansıtmaktadır.

“Sanatçılar konularını, kavramlarını, hissiyatlarını ya da ifade etmek istediklerini Plastik / Resimsel yapılarla boyutlandırmaktadırlar: Bu yapıların en önemlilerinden birisi olan rengi zaman zaman bilinçli, zaman zaman da sezgisel olarak eserlerinde nesnelleştirmişlerdir. Rengi nesnelleştirirken çoğu zaman ifade etmek ya da oluşturmak istedikleri düşünceyi ya da hissiyatı rengin değişik olanaklarını da kullanmak suretiyle ortaya koymuşlardır. Dönemsel ve bireysel kullanımında farklılıklar olmakla birlikte Resim Sanatında renk, genel olarak üç ana başlıkta işlevselleşmektedir.

1- Açık - koyu, ışık - gölge ve desen yapısındaki çalışmalarda yardımcı öğe olarak işlevselleşmesi.

- a) Rengin bir armoni ya da atmosfer etkisi elde etmek amacıyla daha çok tek renkli (monokrom) kullanımı.
- b) Nesnelere ya da figürlerde lokal tonun yanında lokal renk (nesnenin öz rengi) kullanımı.
- c) Diğer renklerin ya da ışığın etkisiyle lokal rengin etkinliğinin azaldığı ya da yok olduğu kullanım.

2- Farklı ton değerlerinin yer aldığı fakat rengin özelliklerinin ya da etkilerinin baskın bir şekilde işlevselleşmesi ya da kullanımı.

a) Rengin sistematik bir şekilde tuşlar ya da noktalar halinde tamamlayıcı renklerin yan yana kullanımıyla görsel algıda ya da gözde optik olarak oluşturduğu kullanım

b) Hem ton değerleri hem renk olanaklarının dengeli bir şekilde doğanın izleniminin-atmosferinin görselleştirildiği kullanım

c) Rengin daha irticalen, sembolik, serbest ve bağımsız kullanımı

d) Rengin modleden bağımsız bir üç boyut yanılsaması oluşturma amacıyla modülasyon olarak kullanımı

3- Daha çok ton değerlerinin aynılaştığı rengin başlı başına ana/baskın bir öge, formun maddesi ve temel yapısı olarak işlevselleşmesi.

a) Orta ton değerleriyle rengin özünün baskın kullanımı.

b) Yakın ya da aynı ton değerleriyle doygunluğun baskın kullanımı.”¹

Batı resim sanatında renk uygulamalarının sistematik hale gelmesi, Rönesans’la beraber belirginleşir. Buna bağlı olarak renk kullanımı da önem kazanmaya başlar. 19. yüzyılın ortalarına kadar renk resimde çok önemli bir yer teşkil etse de yardımcı öge olarak işlevselleşmiştir. 20. yüzyılda daha belirgin bir şekilde başat öge ve yapı olarak resim sanatında yerini almıştır. Rönesans’tan sonra Maniyerizm’de rengin daha doygun kullanımıyla ifade artırılmıştır. Barok dönemde ise renk ışık ile atmosfer etkisi elde etmek için monokrom olarak kullanılmış; ayrıca, diğer renklerin ve ışığın etkisiyle lokal renk etkisi azalmıştır. Romantik sanatçılar özellikle de Delacroix, üç boyut yanılsaması elde etmek için planları/yüzeyleri zıt ya da tamamlayıcı renklerle ayırt etmekle birlikte bir rengin farklı renk ve ton olanaklarından da yararlanmışlardır. Saf renkleri tuşlar halinde sürerek renk karışımını seyircinin gözünde oluşturmayı amaçlayan ve renk parçalarından oluşan yeni bir form anlayışı oluşturan Empresyonistler, rengin çok farklı ve çeşitli olanaklarını kullanarak sonraki dönemlere, akımlara ve sanatçılara belirgin bir şekilde etki etmişlerdir. Post-Empresyonizmin temsilcisi Van Gogh, rengi daha serbest, özgür ve irticalen kullanarak Ekspresyonist sanatçıların renk kullanımını etkilemiştir. Gauguin’in rengi hem sembolik hem de renk alanlarını vurgulu olarak kullanımı soyut geometrik ve lirik yaklaşımlara (özellikle de Matisse, Vlaminck, Derain, Doesbourg ve Mondrian gibi) önemli etkileri olmuştur. Cezanne’ın ise üç boyut yanılsaması oluşturmak amacıyla rengin zıtlık ve tamamlayıcı özellikleriyle modülasyona başvurması, sonraki dönemlerdeki tüm sanatçılara üç boyut yanılsaması elde etme bağlamında yenilikler getirmiştir. Yine Neo-Empresyonistlerin bilimsel olarak seçtikleri karşıt renklerin palette karıştırılmadan saf renkler olarak küçük fırça vuruşlarıyla tuval üstünde yan yana uygulanmasını kurallandırmış oldukları Noktacılık ve Bölmeçilik gibi yöntemler tüm modern sürecin renk kullanımını derinden etkilemiştir (Orfizm, Fütürizm, vb). Dolayısıyla, genelde Empresyonizm ve bu akımdaki sanatçılar bugüne kadar resim sanatında renk kullanımının en önem-

1 M. O. Müftüoğlu, “Renk Üzerine Söyleşi”, İstanbul, MSGSÜ, 2016.

li mihenk taşları olmuşlardır. Empresyonistler sonraki dönemlere renk kullanımı bağlamında geniş olanakların olduğunu göstermiş ve onları derinden etkileyerek modernizmin renk algısının temellerini oluşturmuşlardır. Ton değerlerinin görece olarak aynılaştırılmasıyla yani ton kontrastlıklarının azaltılmasıyla, ana öge ya da yapı olarak renk, başlı başına resmin varlık sebebi olmaya başlamış ve temelde renk özünün ve doygunluğunun baskın kullanımı ortaya çıkmıştır.

Türk resim sanatında ise; yüzyıllar boyunca tek egemen güç olan Türk minyatür sanatından sonra, batılılaşma hareketlerinin yaşanması ve doğayı bilimsel yöntemle tanımayı öngören gerçekçiliğin, ışık-gölge denemeleri ile Batı üslubunda yağlıboya resim tekniğinin uygulanmaya başlandığı dönemden itibaren çok hızlı bir şekilde kat ettiği yolda, rengin kullanım olanakları ve biçimleri incelenmeye açıktır.

Türk resim sanatında rengin sanatçıların yapıtlarında biçimsel olarak nasıl işlevselleştiği, baskın bir şekilde yer alıp almadığı, başlı başına ana öge ya da ana biçimsel yapı, formun maddesi ya da temel yapısı olarak belirgin bir şekilde işlev kazanıp kazanmadığı hususunda saptamalara varmak, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Türk resminde renk kullanımı ile ilgili çok kısıtlı kaynak bulunmakla birlikte, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı Resim Programı'nda hazırlamış olduğum "Türk Resim Sanatında Renk Kullanımı" başlıklı Sanatta Yeterlik Eser Metninden türetmiş olduğum bu makalede; ilgili söyleşi, kitap, ansiklopedi, makale, katalog ve tez çalışmaları veri sağlayan kaynaklardır.

1. MİNYATÜR SANATINDA BİÇİME YAKLAŞIM VE RENK

Resim sanatı Batı'da tuval resmi olarak uygulanırken, İslam sanatında kitap sayfalarında yer almıştır. "El yazması kitapları süslemek ve konuları daha iyi açıklayabilmek için yapılmış olan minyatür, yüzyıllar boyunca Türk resim sanatının tek egemen gücü olmuştur. Uygurlarda Mani dini içerisinde şekillenen, Türk minyatürü daha sonra İslam dini çerçevesinde eserler vermeye başlamıştır."² Minyatürde üçüncü boyuttan mümkün olduğunca kaçınılmıştır. Katıksız renk lekelerine ve belirgin kontürlere dayanan gölgesiz, yüzeysel bir tekniğe dayanır. Batılı sanatçılar minyatürün özelliklerinden ve renklerinden faydalanmışlardır. Özellikle kırmızı, mor ve turuncunun diğer renklere oranla üstünlük sağladığı Türk minyatürlerinde kullanılmış olan kırmızı; Batı dünyasında "Türk kırmızısı" adı ile adlandırılmış olup, dünyanın hayranlığını kazanmıştır.

2 M. Boran, *Türk Minyatür Sanatında Renk* (Yüksek Lisans Tezi), Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı / Resim - İş Eğitimi Bilim Dalı, 2000, s. V.

Resim 1. Levni, *Sultan III. Ahmet*, Kebir Musavver Silsilename, 1710-20, Minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi.

Kaynak: S. Bağcı, F. Çağman, G. Renda, Z. Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012, s.262.

Minyatür sanatçıları eserlerinde imza yerine ayırt edilebilir olarak üsluplarını yansıtırken konu, çizgi, kompozisyon ve renk özelliklerini ortaya koymuşlardır. Minyatürde büyük ölçüde konu ön plandadır. Konu, çizgi ve kompozisyon belirli sınırlar içinde kalırken renk, bu sınırların dışına taşan en önemli özellik olmuştur.³ “Minyatür sanatçısı rengi kullanmada son derece özgür davranmıştır. Mesela atların yeşile, eflatuna, pembeye boyanması, tepelerin kırmızı renkle ifade edilmesi, bunun en önemli göstergesidir.”⁴

Minyatür sanatında çizgi ile yarışan ve lekesele olarak kullanılan renk, zaman zaman biçimleri daha etkili kılmak ve bir hiyerarşi yaratmak için önem kazanmış ve başlı başına bir görev yüklenmeden bir çeşit nakışı tamamlayan boyamadan, bir süsleme renkçiliğinden güç alarak, doğa ile kullanılan şematik bir ilişkiyi yansıtmaktadır. Zaman zaman hayalci bir renk tutumu görülse de genellikle nesne ya da figürlerin kendi öz renkleri lokallikleri dikkate alınarak betimlemeler oluşturulmuş, ayrıca rengin sembolik etkileri de vurgulanmıştır.

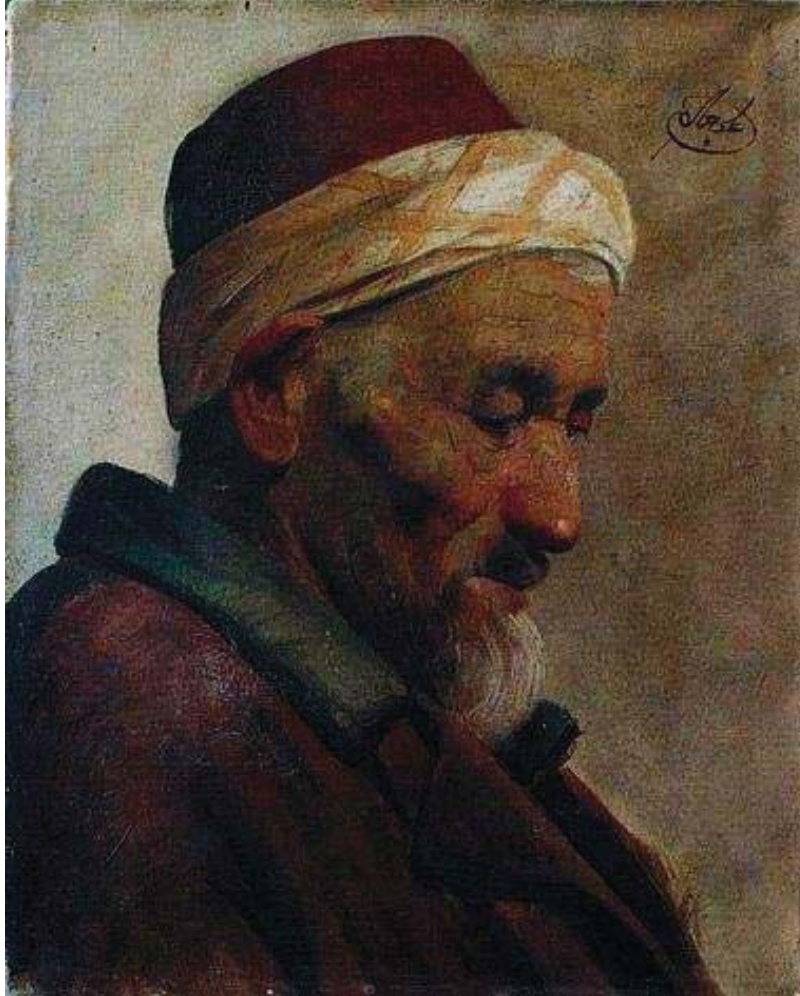
3 A.g.e., s. V.

4 A.g.e., s. V.

2. TÜRK RESİM SANATINDA RENK

Osmanlı'da Batı'ya açılma hareketinin aşırı batılılaşmaya dönüştüğü Batı'dan İstanbul'a gelen pek çok yağlıboya ressamının perspektifli duvar resimleri, manzaraları ile tanışılan Tanzimat döneminde Şeker Ahmet Paşa, Hüseyin Zekai Paşa gibi manzara ressamlarının yetişerek Türk resminin geleneksel biçimlerden uzaklaşması önemli bir geçiş dönemidir. "Türk resminde ciddi Batılılaşma hareketi, doğayı bilimsel (gözlemci) yöntemle tanımayı öngören gerçekçiliğin Batı üslubunda yağlıboya resimde denenmesi ile başlar."⁵ Figür resminde 18. yüzyıl minyatürüne giren Levni'nin büyük figürlü bir iki çalışmasında görülen, ışık-gölge denemeleri, bilimsel açıdan gerçekçi figür araştırmasına bir başlangıç olarak kabul edilemezken; Osman Hamdi'nin figür çalışmaları, dramatik niteliğe sahip olmayan, aralarında organik ilişkiler yaratılmamış figürler olsalar da, Türk resminde radikal bir atılımdır.⁶

Resim 2. Ali Cemal, *Sarıklı İhtiyar*, 1906, Tuval Üzerine Yağlıboya, 40.5x32cm, İstanbul Resim Heykel Müzesi.

Kaynak: İ. Duben, *Türk Resmi ve Eleştirisi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 76.

5 İ. Duben, *Türk Resmi ve Eleştirisi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 29.

6 A.g.e., s. 74.

Osman Hamdi, Muallim Şevket, Ahmet Ziya Akbulut ve Şevket Dağ'ın resimlerinde çizgisel perspektifin gelişimi izlenir. İsmail Hakkı Altınbezer, Tekezade Sait, Ali Cemal, Sami Yetik, Nazmi Ziya Güran, İzzet Bey, Mehmet Ruhi, İbrahim Çallı ve Hikmet Onat gibi Sanayi-i Nefise Mektebi öğrencileri Salvator Valeri, Warnia Zarzecki ve Yervant Oskan'ın natüralist akademik eğitiminden geçmişlerdir.⁷

Figür ve portreyi ön planda, sınırları keskin ve kapalı bir form oluşturacak biçimde ele alıp, tüm ayrıntıları ile natüralist bir üslupta işlemiş olan ilk figür ressamları; ton, çizgi, madde ve perspektif bilgilerini kullanarak, beyaz kağıt üzerinde figüre hacim vermek amacını güderken rengi de ulaşmak istedikleri natüralist etkiyi yaratmada bir araç olarak kullanmışlardır. Fotografik natüralist üslup, Güzel Sanatlar Birliği sergilerinde de varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Duben, ilk kuşak ressamların Osman Hamdi'nin temsil ettiği üslubu bilinçli veya bilinçsiz klasik olarak görmüş ve o çizgiyi izlemiş olduklarını söyler. "Ressam Saip, Ayetullah Sümer, Mahmut Cuda gibi daha sonra gelen ressamların, değişen kültürel çevreye rağmen bu üsluba körü körüne bağlı kalmaları onları akademik yapmıştır."⁸ Bu dönemde figüre yönelip Batı örneklerini taklit ederek; biçimsel öğeleri ve kurguyu olduğu gibi Batı'dan almış olan sanatçıların resimlerinde renk yardımcı öğe olarak işlevselleşmiştir. "Önceleri fotoğraftan yararlanarak doğayı taklit etmeye çalışan ressamlar, 1910'lardan sonra izlenimciliğe gireceklerdir."⁹ 1910'larda Avrupa'ya eğitime gönderilen İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Ruhi, Sami Bey ve Nazmi Ziya Güran, 1913-1914 yıllarında empresyonizmden etkilenmiş olarak yurda döneceklerdir.

2.1. 19. Yüzyıl Ressamları- İlk Türk Ressamları

Batı anlayışına dönük Türk resim sanatı 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren, Mühendishane-i Berri Humayun ve Mekteb-i Harbiye gibi askeri okulların askeri ve teknik alanda başlattığı yenileşme hareketleriyle temellenmiş olup 19. yüzyıl ilk Türk ressamlarının çoğu askeri okul çıkışlıdır. "Bu ressamlar Batı anlayışına dönük ortak bir manzara ve natürmort üslubunda eserler vermişlerdir."¹⁰

Asker ressamlar kuşağının çok önemli bir üyesi olan Hoca Ali Rıza, Türk resim sanatının önemli bir manzara ressamıdır. Nurullah Berk, Hoca Ali Rıza'nın, doğayı göremeyenlere doğayı yakınlaştırdığını söyler.¹¹ "Doğaya kendi deneyimli gözleri ile bakan Hoca Ali Rıza, gördüğünü, perspektifle, renkle, ışık-gölgeyle, eş deyişle, sanata özgü elemanlarla hoş kılar. İzleyicinin hiç göremeyeceği veya doğal haliyle ona (izleyiciye) belki de güzel gelmeyecek bu ıssız ve vahşi köşeyi estetik beğeniye uygun hale dönüştürür."¹²

7 A.g.e., s. 74.

8 A.g.e., s. 77.

9 A.g.e., s. 29.

10 M. O. Müftüoğlu, *Türk Resim Sanatında Desen'in İşlevi* (Sanatta Yeterlik Eser Metni), İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Resim Anasanat Dalı, 2005, s. 75.

11 N. Berk, *Hoca Ali Rıza*, Ankara, T.İ.B., 1986, s. 26-27.

12 N. Öndin, *Gelenekten Moderne Türk Resmi Estetiği, 1850-1950*, İstanbul, İnsancıl Yayınları, 2012, s. 70.

Resim 3. Hoca Ali Rıza, *Peyzaj*, 1922, Kağıt Üzerine Guaş, 20 x 27 cm, Özel Koleksiyon.

Kaynak: Ö. F. Şerifoğlu, *Hoca Ali Rıza 1858-1930*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.56.

Resmi sokakta yapmayı ve doğayı açık havada izlemeyi öğretmesi, Hoca Ali Rıza'nın Türk resmine en büyük katkısıdır. Halil Paşa ile birlikte Türkiye'de empresyonizm öncülük ettikleri söylenebilir. Osman Hamdi ve Ömer Adil gibi ışığı boşlukta hareketlendirebilen birkaç Türk sanatçısı dışında, Sanayi-i Nefise'de yetişen ressamlar 1940'lara kadar figürü modülasyonla hacimlendirirken, Hoca Ali Rıza ışığı resmin yüzeyinde dağıtmaya çalışmış, temiz ve parlak renkler kullanmıştır.¹³ Çallı Kuşağı'na geçiş oluşturan Hoca Ali Rıza ve Halil Paşa gibi ressamlar hem ton hem de izlenim etkileri elde etmiş, renk onlar için bütünlük sağlayıcı unsur olmuştur.

İnsanı ve nesneyi keşfetme yolunda Rönesans'ın perspektifli mekân kurgusunu ve dramatik figür yorumunu ele almış olan Osman Hamdi, Halil Paşa ve Abdülmecit gibi ressamlar Batı'yı biçimsel olarak taklit etmişlerdir, fakat geleneksel zihniyetin etkileri mekân kurgusunda iki boyut/ üç boyut çelişkisi olarak tekrar tekrar görülmüştür.¹⁴

Öndin; Klasik estetikte, güzelliğin harmonik formda olmasının rengi ikincil konuma attığını, rengin formun etkisi ve derecesini yükseltmek için güzelliğe yardımcı olduğunu ancak tek başına güzelliği yaratamayacağını; form güzel olunca rengin de güzel olarak idrak edildiğini söyler.¹⁵ "Osman Hamdi Bey de gerçekçi anlayışla formu ve rengi değerlendirirken, nesnenin yapısını, özelliklerini bozmadı, tüm ayrıntılarını işler, bütünü parçalanmamasına özen gösterir. Renkte, nesnenin kendi

13 İ. Duben, *Türk Resmi ve Eleştirisi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 142.

14 A.g.e., s. 92.

15 N. Öndin, *Gelenekten Moderne Türk Resmi Estetiği 1850-1950*, İstanbul, İnsancıl Yayınları, 2011, s.87.

rengine hep bağlı kalır.”¹⁶ Türk resminin ilk ve en önemli figüratif çalışmalarını üreten Osman Hamdi Bey, rengi çok kontrollü ve tasarruflu kullanmış, biçime forma önem vermiştir. Aynı zamanda lokal renk onun resimlerinde vazgeçilmezdir.

Resim 4. Osman Hamdi Bey, *Ab-ı Hayat Çeşmesi*, 1904, Tuval Üzerine Yağlıboya, 200x151cm, Alte und Neue National Galerie Berlin.

Kaynak: E. Eldem, Osman Hamdi Bey Sözlüğü., Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010, s. 24.

Şeker Ahmet Paşa, ‘Ormanın Sükuneti’ (1906) adlı yapıtında, ışık ve renk kullanımı ile biçimlerin sertliğini, direncini kendi iç görüşünde eriterek, dirençsiz-yumuşaklığın karşılığı olan sükuneti görselleştirdiği gibi, resmine ad olarak da vermiştir.¹⁷ “Sükunet dengenin karşılığı olarak ele alınırsa, resmin dengesi de renk ile ışık bütünleşmesi olarak sükunet içindedir. Göz dengeli dinginlikte sanki usul usul doluşır. Burada renklerin tonları kadar renk birlikteliğinden oluşan uyum ile kendisi uyum olan kâinatı eserinde görünüş olarak ortaya koyar.”¹⁸ Şeker Ahmet Paşa’nın

16 R. Epikman, *Osman Hamdi*, İstanbul, MEB, 1967, s. 3.

17 N. Öndin, *Gelenekten Moderne Türk Resmi Estetiği 1850-1950*, İstanbul, İnsancıl Yayınları, 2011, s.59.

18 A.g.e., 59.

çalışmalarında renk, Osman Hamdi Bey'in renk kullanımıyla paralellik gösterse de esas olarak lokal rengin etkinliği azalmakta, monokrom (tek renklilik) etkilerin yoğun bir şekilde kullanımı gözlenmektedir.

Resim 5. Şeker Ahmet Paşa, *Ormanın Sükuneti*, 1906, Tuval Üzerine Yağlıboya, 130x88,5cm, MSGSÜ İstanbul Resim Heykel Müzesi

Kaynak: N. Öndin, Gelenekten Moderne Türk Resmi Estetiği 1850-1950, İstanbul, İnsancıl Yayınları, 2012, Kapak.

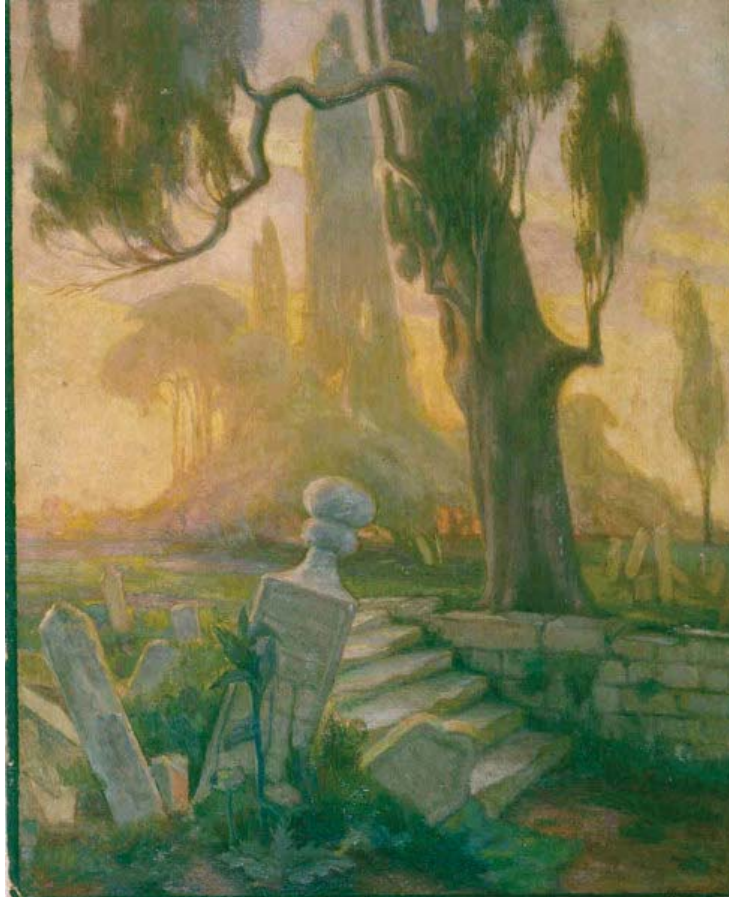
İlk Türk ressamlarının, özellikle fotoğraf kullanmaları ve betimlemeci bir yaklaşımla eserler vermeleri renk kullanımlarını da bu bağlamda etkilemiştir. Gölge gibi biçimsel yapıların yanında renk, yardımcı öğe olarak zaman zaman lokal değerler zaman zaman da bir armoni ya da atmosfer bütünlüğü yaratmak amacıyla kullanılmıştır.

2.2. Çağdaş Türk Resminin İlk Dönemi – 1914 / Çallı Kuşağı (Türk İzlenimcileri / Empresyonistleri)

Sanayi-i Nefise Mektebi'nden mezun olduktan sonra 1910'da devlet bursuyla Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde sanat eğitimi gören ve 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla geri dönerek Türk Resim Sanatında yeni bir dönemi başlatan sanatçı topluluğu, 1914 Kuşağı olarak adlandırılır. Renkli sanatçı kişiliği, sanat

çevresindeki etkin konumu nedeniyle grubun önderi olarak anılan İbrahim Çallı ile Mehmet Sami Yetik, Nazmi Ziya Güran, Hüseyin Avni Lifij, Feyhaman Duran, Namık İsmail, Mehmet Ruhi (Arel), Hikmet Onat ve Ali Sami Boyar'dan oluşur. Yenilikçi görüşlerin yaygınlaşmasında önemli rol oynayan "Galatasaray Sergileri" adıyla anılan sergiler düzenlemişler, yarattıkları sanat ortamıyla çağdaş Türk sanatının oluşumunu etkilemişlerdir. "1914 Kuşağı, ilk Galatasaray Sergisi'ndeki manzara ağırlıklı resimlerinde Batı'dan aldıkları parlak gün ışığı ve açık tonda saf renkler kullandıklarından ötürü sanat çevrelerinde İzlenimciler diye adlandırılmışlardır (İzlenimcilik)."¹⁹ Dinamik ve ritmik bir ifade ile figür, manzara, ölüdoğa temalarına farklı yorumlar katarak klasik resmin durağanlığına tezat bir tutum sergilemişlerdir. Açık havada, değişken gün ışığının nesnelere üzerindeki renk etkilerini araştıran sanatçılar, ayrıca çıplak modelle de çalışma olanağı bulmuşlardır. Sami Yetik, Mehmet Ali Laga, İbrahim Çallı, Ali Cemal, Namık İsmail, Hikmet Onat ve Sami Yetik ise I. Dünya Savaşı sırasında 1917'de kurulan Şişli Atölyesi'nde epik, dinamik ve lirik temalar içeren birçok savaş resmi yapmışlardır. Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emriyle kurulan bu atölyede, savaş araçları ve poz veren askerler kullanılmıştır.

Resim 6. Hüseyin Avni Lifij, *Mezarlık*, 1986-1927, Kontralit Üzerine Yağlıboya, 58x47cm, Prof. Şazi Sirel-Ayten Sirel Koleksiyonu.

Kaynak: A. K. Gören., *Avni Lifij, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 320.*

19 E. Şahin, "1914 Kuşağı", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 245.

Dönemin sanatçılarından Avni Lifij'in resimlerinde ve poşatlarında renk, bütünlük, armoni ve atmosfer etkisini güçlendiren bir unsur olmasının yanında yaşam ve ölüm temaları ile ebedi bir anlamı vurgulayan sembolik anlamlar da taşımaktadır.

“Dış dünyaya ait verili olan, sanatçının içsel görüşüne dönüştürüldüğü oranda, bireysel gerçekliğe işaret eder. Hüzünlü bir şiirin atmosferiyle kaplı doğa betimlemeleriyle Hüseyin Avni Lifij de, doğanın ötesinde kalan anlamı düşündürür izleyicisine. Mezarlıklar, serviler, batmakta olan güneş, ıssız mekânlar ile oluşturduğu yalnızlık duygusu yaşam-ölüm ikilemine işaret ederken, durağan atmosferlerle de zamansızlık vurgulanır. Hüseyin Avni Lifij'in ‘*Mezarlık*’ adlı yapıtı da yaşam-ölüm ikilemini, gerçekliğin arkasında kalan anlamı, gizemi vurgular. Mezarlar, insan yaşamının sonluluğuna bir göndermedir. Yaşam sonludur, evren ise sonsuz ve sürekli. Bu bağlamda mezarlıklar, evrenin sonsuzluğunu, sonlulukta ortaya koyar. Yalnızlık duygusunun kıvılcık-sarı renk kullanımı ile vurgulandığı yapıtta, her şey sanki silüet görüntülere dönüşmektedir. İzleyici ilk anda nesne yokluğu yaşarken, zamanla kıvılcık renk ve tonları arasındaki silüet görüntülere dönüşmektedir. Rengin forma olan başatlığı, izleyicinin resmi kendi imgelemiyiyle tamamlamasına olanak tanırken, yapıta şiirsellik katar.”²⁰

Lifij, bir Post-Empresyonist sanatçı gibi nesnelerin lokal renklerini, renk ışık yöntemine göre koruduğu ve koyuluk-açıklık kontrastlarının ışıksal ve renksel amaçlarla aza indirgendiği poşadlarında ise serbest bir üslup kullanmıştır.²¹ Atmosferik bir etkiye sahip bu poşadlarda sıcak-soğuk zıtlığını grileri çok zengin bir şekilde kullanarak yaratmıştır.

Dönemin bir diğer sanatçısı Hikmet Onat, resimlerinde renk ile doğadaki ışıklılık etkisini vurgulamıştır. “*Ağaçlar Altında Dikiş Diken Kadın*’ında, ön planda yerde oturan figür, geleneksel kontur çizgisi yerine, Türk empresyonistlerinde tipik olarak görülmeye başlayan, renk kümelerinin kapalı bir form oluşturarak figürü çevresinden koparışını örnekler.”²²

20 N. Öndin, *Gelenekten Moderne Türk Resmi Estetiği 1850-1950*, İstanbul, İnsancıl Yayınları, 2011, s.104.

21 A. Çoker, “Avni Lifij’in Sanatı”, *Avni Lifij Poşadlar*, İstanbul, Aksoy Grafik, 1984, s.XXVII.

22 İ. Duben, *Türk Resmi ve Eleştirisi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 86.

Resim 7. Namık İsmail, *Harman*, 1923 Tuval Üzerine Yağlıboya, 165x200cm, MSGSÜ İstanbul Resim Heykel Müzesi

Kaynak: Z. Rona, *Namık İsmail*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 117.

Bu yıllarda ilginç eserler veren bir sanatçı da Namık İsmail'dir. Çok sayıda figür ve portre resmi yapmıştır. Resimlerinde en belirgin özellik ışığın ana tema üzerinde toplanmasıdır. Dışavurumcu ve lekeli bir tavırla formun her yanını aydınlatarak ışığın etkisini yakalamaya çalışmıştır. Duben, Namık İsmail'in renk kullanımı hakkında; "Doğanın ışığını inceleyen Batı empresyonistlerinin amacı, duyular yoluyla, deneye dayanan bilimsel bir ışık sistemini renklerle kullanmaktı. Oysa Namık İsmail, rengi kendi ruhunun denklemi olarak kullandı....Namık İsmail'in ışıkla yarattığı tinsel dünya, onu bir ölçüde Van Gogh, Rouault gibi sanatçılara da yaklaştırır."²³ saptamasında bulunur. Fransız Empresyonistleri ile Türk Empresyonistlerini ise şu şekilde karşılaştırır:

"1870-1880 yıllarında doruğa ulaşan empresyonizm, büyük Batı geleneğine karşı güçlü bir tepkiydi ve etkisi modern sanatın her alanında hissedildi. Bu akımın öncüleri Renoir, Monet ve Pissarro gerçekçi ressamlardı. Amaçları, sürekli hareket eden ışığın su üstüne yansımalarını resmetmekti. Suda dalgalanan ışığın, koyu tonlar kullanmadan, saf renklerin karşıtlığı ile görüntülenebileceğini düşünüyorlardı. Böylece, renk kuramına aldırmaksızın ışık, hareket ve hacim yaratmaya koyuldular. İmgeyi chiaroscuro ve soyut form kullanmadan, sadece ışık yansımaları olarak biçimlendirdiler. Doğayı

23 A.g.e., s. 87.

tek bir elemanla, yalnızca ışıkla yorumladılar. Sonuç olarak, ışık gerçekliğin parçası olmaktan çıkarak bir üslup ilkesine dönüştü ve empresyonizm doğdu. Empresyonistler gerçekliği, duyuşsal algılamayı notlayarak saptamaya çalıştılar. Örneğin, *Saman Yığını* serisinde Monet aynı manzaranın saatlerine göre değişen ışığının retinadaki etkilerini izlemiştir.”²⁴

Duben, İbrahim Çallı ve Namık İsmail gibi Türk empresyonistlerinin ise Türk resmine biçimsel bir yenilik getirmediklerini fakat özgün bir renk ve ışık anlayışı yaratmış olduklarını vurgular.²⁵ “Çallı’nın parlak renkleri, yüz ve vücut ifadelerindeki tedirginlik, çekingenlik; Namık İsmail’de aynı tedirginlik ve çok özel ışık kullanımı, Türk resminin özgün çözümlene arayışı içinde saygın aşamalar olarak görülebilir.”²⁶

İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Namık İsmail, Avni Lifij gibi sanatçılar, akademik etkide olan bir empresyonizmi tercih etmişler, zaman zaman modle ve çoğu zaman da modülasyon etkisini kullanmışlardır. Atak ve aceleci fırça vuruşlarındaki güçlü tekniği ve ustalığı ile diğer sanatçılardan ayrılan Çallı’nın formlardaki uyumu da göz ardı edilemez. Kendine has bir izlenimcilik anlayışıyla ışık-gölge tekniğine dayanarak konstrüktif eserler meydana getirmiştir.

Resim 8. İbrahim Çallı, *Adada Gezinti*, 70x100cm, Tuval Üzerine Yağlıboya, Özel Koleksiyon

Kaynak: K. Özsezgin., *İbrahim Çallı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993, s.138.*

24 A.g.e., s. 147.

25 A.g.e., s. 88.

26 A.g.e., s. 88.

Bir diğerk 1914 Kuşaağı sanatçısı olan Nazmi Ziya'nın resimlerinden, Bedri Rahmi Eyüboğlu şöyle bahseder:

"Fakat güneş Nazmi Ziya'nın resimlerinde eşyanın rengini ve formunu eriterek bütün motiflerin üzerine sıcak bir buğu halinde çöker. (...) Nazmi Ziya'nın resimlerindeki güneş impressioniste'lerin çok mühim bir mesele olarak ele aldıkları ve pointiliste'lerin didik didik ettikleri güneş değildi.

Nazmi Ziya'nın resimlerinde güneş hiçbir zaman bir mesele halinde çökmemişti.

Onun resimlerindeki güneş sadece bildiğimiz güneşti. Boğaziçini müthiş maviliğe boğarken, karşı sahillerde o mavilikle boy ölçüşecek bir tek renk bırakmadan eriten güneşi, İstanbul'un insafsız güneşi!"²⁷

Resim 9. Nazmi Ziya Güran, Boğaziçi'nden, Tuval Üzerine Yağlıboya, 67x81cm, İstanbul Resim Heykel Müzesi.

Kaynak: T. Erol, *Nazmi Ziya, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Yayınları, 1995, s. 234.*

Bedri Rahmi'nin bu görüşü, Türk Empresyonistlerinin önemli ismi Nazmi Ziya ile Batı Empresyonistleri arasındaki farka açıklık getirmiştir. Nazmi Ziya için doğa bir enerji sistemi değil, güneşin yarattığı lirik duygularla dolu bir olgudur.²⁸

Bu bağlamda İpek Duben Batı resminde Empresyonizm'in biçimsel oluşum sü-

²⁷ A.g.e., s. 153.

²⁸ A.g.e., s. 154.

recini ve vardığı kavramsal noktayı vurguladıktan sonra Cemal Tollu'nun Türk Empresyonistleri hakkındaki yorumunu şöyle aktarır:

“Empresyonistler temsili resme son verdikleri gibi, denge ve perspektif kurallarını da yıktılar. Renk parçalarından oluşan yeni bir form anlayışı oluşturdular. Hemen belirtmek gerekir ki, ne denli radikal olursa olsun, Batı sanat tarihinde Empresyonizmin biçim betimlemesinin bağlantı noktaları vardır. Raphael ve Michelangelo gibi sanatçılar chiaroscuro kullanmışlar ve plastik forma bağlı kalmışlar; fakat Tiziano, Rembrandt ve 19. yüzyılda Goya, plastik forma karşı, renk tonlarının bileşiminden oluşan formu yaratmışlardı. Empresyonist teknikte ölçü, biçimin renk parçalarından oluşması, çizgi kullanılmamasıydı. Aksi halde form ve renk kayboluyordu. Rengin parçalara bölünmesi geleneksel “mekân” ve “hareket” kavramlarına yeni yorumlar getirdi. 15. yüzyılda Floransa okulu, “mekan”ı içinde figürün betimlendiği bir boşluk olarak kullanmıştı, 16. yüzyılda ise Venedik okulu ve Leonardo, çizgisel perspektife hava perspektifini ekleyerek, boşluğu atmosfere dönüştürdü. Renk tonlarıyla atmosferde derinlik (üçüncü boyut) duygusu yaratılıyordu. Empresyonizm, atmosferi renk parçacıklarının titreşimine boğdu. Sonuç olarak, üçüncü boyut yassıldı, daraldı; resim yüzeyi ve yüzeydeki boya önem kazandı. Resimde ‘hareket’ tüm yüzeyi kapsayan renk parçacıkları arasındaki gerilimin yarattığı yaygın bir titreşim duygusuna dönüştü. Empresyonizmin temelinde, yaşamın, Tanrısız bir dünyada bir enerji sisteminden başka bir şey olamadığı görüşü yatıyordu.

1914'te Nazmi Ziya, Çallı ve Hikmet Onat'ın bu görüşü paylaşmaları düşünülemezdi. Cemal Tollu “*Bu neslin ne empresyonizmi, ne de klasik adını verdikleri akademizmi iyi anlamış oldukları düşünülemez*” demiştir. Tollu'ya göre bu sanatçıların köklü bir sanat getirdikleri de söylenemezdi. Ona göre bu kuşağın ressamı, “akademik eğitim görmüş ve Empresyonizmin fena tarafını örtük olarak almışlardı. (...) Konulara çeşitlilik getirdikleri gibi “renk ve fırça özgürlüğü” de getirdiklerini söyleyen Tollu,, “*Eskilerde sevdiğimiz, ibadet eder gibi, saygı ve telkinle resim yapma ananesini bozduğundan dolayı, Türk resmine zararlı olacak bir çığır açmış gibi telakki etmek mümkün ise de, yeni imkanları bu sarsıntıya borçluyuz*”, diyordu. Nurullah Berk “orta devir sanatkarları” adını verdiği bu ressamı şöyle anlatıyor: “Çallı İbrahim ve arkadaşları memlekete yeni bir resim mefhumu getirmişlerdir. Onların bizde oynadıkları rol Empresyonistlerin Garp sanatındaki rollerine muadil sayılabilir. (...) Zekai, Şeker Ahmet Paşaların ve diğer ilk devre sanatkarlarının ananevi işçiliğinin, akademik paletin yerine, dağılmış, Empresyonist diyebileceğim normlar, havanın ihtizazlarına karşı hassas, temiz ve parlak bir renk görüşü getirdiler. Bu itibarla bugünkü sanatımızı onlar hazırladılar.”²⁹

29 A.g.e., s. 148-149.

Cemal Tollu'nun empresyonizmi tam olarak kavrayamadıklarını belirtmiş olduğu Türk sanatçılar biçim betimlemesinde zaman zaman geleneksel desene başvurarak lokal renkler kullanmışlar, akımın esasındaki teknik ve bilimsel özellikleri kaçırmışlardır. "Buna rağmen empresyonizmi taklit eden Türk sanatçısının doğaya karşı ilgi duymaya başlamış olması önemlidir. Saf renkler kullanmakta, koyu tonlarla gölge yapmaktan kaçınmakta, rengi parçalamaya çalışmakta, chiaroscuro kullanmamaya özen göstermekte ısrar eden Türk empresyonistleri için bu çabanın en radikal ve yenilikçi yönü, onlara kendi duyularını izleme uyarısını getirmesidir." ³⁰

Türk resminde rengin olanaklarının oldukça yoğun kullanıldığı ilk ve en önemli dönem, 1914 dönemi yani Çallı Kuşağı sanatçıları olmuştur. İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Namık İsmail, Avni Lifij gibi sanatçılar, akademik etkide olan bir empresyonizmi tercih etmişler, zaman zaman modleyi ve çoğu zaman da modülasyonu kullanmışlardır. Atmosfer etkisi oluşturmak amacıyla, tek renkliliği tercih etmişlerdir. Manzaralarda daha çok rengi özgürce kullanmayı yeğlemişler, fakat rengi doğanın ışığını görselleştirmek için önemsemişlerdir. Özellikle Avni Lifij'in resimlerinde ve poşatlarında renk, bütünlük, armoni ve atmosfer etkisini güçlendirmektedir. Hikmet Onat, Namık İsmail ışığın etkisini vurgulamaya çalışmışlar, rengi bu ışıklılığı etkili bir şekilde sunmak için kullanmışlardır. Dolayısıyla bu dönem sanatçıları doğanın kabuğunu değil, doğadaki ışığın görsel etkisini vurgulamak için renkten yararlanmışlardır.

1916-23 arasında, İstanbul'da düzenli olarak açılan "Galatasaray Sergileri" Cumhuriyet öncesinin başlıca sanat etkinliği olmuştur. Bu sergiler 1923'ten sonra "Ankara Sergileri" adı altında Ankara'da yinelenmeye başlamıştır. Galatasaray ve Ankara sergilerine katılanların büyük çoğunluğu, 1908'de Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin üyesiydiler. Cemiyet 1921'de "Türk Ressamlar Cemiyeti", 1926'da "Türk Sanayi-i Nefise Birliği" ve 1929'da da "Güzel Sanatlar Birliği" adlarını almıştır.³¹ 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasının ardından gerçekleşen devrimlerle Türkiye'de kültürel alanda büyük bir devrim sağlanmıştır.

2.3. Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği

1914 Kuşağı'nın izlenimci tavrının egemen olduğu 11. Galatasaray Sergisi'nde Çelebi ve Kocamemi, ikili resimleriyle bu eğilime karşı bir seçenek oluşturan yeni bir sanat anlayışını ilk kez temsil etmişlerdir. Ali Avni Çelebi ve Ahmet Zeki Kocamemi'nin 1927'deki bu sergiye katılmalarıyla Cumhuriyet sonrası Türk resminin kazanmaya başladığı çağdaş boyut Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'nin 15 Nisan 1929'da Ankara Etnografya Müzesi'nde açtığı 1. Genç Ressamlar Sergisi'yle gelişme göstermiştir. "Adlarını Fransa'da Seurat ve Signac'ın da üyesi olduğu Bağımsız Sanatçılar Derneği'nden (*Societe Des Artistes Indipendants*) esinlenerek alan Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'nin ilk üyeleri Ali Avni Çelebi, Zeki Kocamemi, Hale Asaf, Muhittin Sebati, Cevat Dereli, Ali Munip (Karsan), Nurullah Cemal (Berk) Şeref Akdik, Refik Fazıl Epikman, Mahmur Cuda,

³⁰ A.g.e., s. 150.

³¹ A. Çoker, ve K. İskender, "Cumhuriyet Dönemi-Resim", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 370.

ve heykeltci Ratip Aşir Acudoğu'ydü."³² 1914 Kuşığı'nın izlenimci anlayışını yeterli bulmayan İbrahim Çallı ve arkadaşlarının sağlam bir desenden yoksun olduğunu ve paletlerinin de gelişigüzel renklerle karmakarışık olduğunu düşünen grubun temel amacı bir önceki kuşağın yerleşmiş sanatsal etki ve egemenliklerine karşı tepki oluşturmak ve yeni tavırların varlığını ortaya çıkarmaktı. Müstakiller'in "geneldeki sanat eğilimleri, Cezanne ve Kübizm geleneğinden kaynaklanan 'inşacı' bir tuş düzeniyle nesnenin yapısını oluşturan kuruluşun resimsel bir düzen içinde bütünleştirilmesi idi. Yapısal bir mekân ve hacim anlayışıyla beslenen bu bakış açısı, en azından tarihsel açıdan dönemini çoktan kapamış bulunan İzlenimcilik'in daha ilerisindeydi."³³ 15 Temmuz 1929'da yayımladıkları broşürde amaçlarının "yeni doğan Türk Resminin gelişmesine ve ilerlemesine yardım etmek, düşün ve teknik alanında daha güçlü yapıtlarla ulusal güzel sanatlara, doğru ilkeler çerçevesinde bir yön verecek layık olduğu düzeye erişirmek"³⁴ olduğunu açıklayan Müstakiller, yapıtlarında biçimsel yenilikle yeni içeriği bütünleştirmişlerdir.

Resim 10. Zeki Kocamemi, *Mekkare Erleri*, 1935, Tuval Üzerine Yağlıboya, 123 x 195,5 cm. M.S.G.S.Ü.İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu.

Kaynak: İpek Duben, *Türk Resmi ve Eleştirisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 89.

32 A.g.e., s. 370.

33 A.g.e., s. 370.

34 A.g.e., s. 370.

2.4. Türk Resminde Konstrüktivizm - Kübizm

1927'de Hans Hoffman'ın etkisinde Almanya'dan dönen Zeki Kocamemi ve Ali Çelebi, ardından Andre Lhote ve Leger öğretilerinden gelen Cemal Tollu ile Nurullah Berk, Türk resmine konstrüktivizmin inşacılığını ve kübizmin biçim anlayışını getirmeye çalıştılar.³⁵

“Oysa ki Cezanne’da ilk belirtileri görülen modern düşüncenin mekân ve zaman kavramları, 1930’larda Türkiye’de anlaşılamazdı. (...) Kübizm, yeni teknoloji ve bilgi kuramlarına koşut olarak Cezanne’ın resimde başlattığı zaman ve mekân anlayışını geliştiriyor, insanın dış dünya ile kurduğu yeni ilişkileri resim yüzeyine yansıtıyordu. ‘Süreç’, ‘oluşum’, bağımlılık’ gibi soyut kavramlarla tanımlanan ilişkiler sistemini benimseyen kübizm, ‘ilişkiler’ ile uğraşan bir sanat olarak ortaya çıktı: bir olayın değişik yönleri arasındaki ilişkiler; nesne ve boşluk (çevre) arasındaki ilişkiler. Zeki Kocamemi, Ali Çelebi, Cemal Tollu, Nurullah Berk ve Sabri Berkel çoğunlukla, yerel temalara konstrüktivist ve kübist metotları uyguladılar. Modernist düşünceden temellenmeyen sanatçılar, orijinal üslupları ancak biçimsel olarak taklit ediyorlardı. Doğayı silindir ve koni formları ile yorumlamak; modülasyon yerine derinliği renk tuşları ile yaratmak; dolu biçimleri parçalayarak soyutlamak; planları, geleneksel perspektif kurallarını yıkarak üst üste bindirmek, sanatçıların paylaştığı yöntemlerdi. Bu sanatçılar bir süre sonra kübizmin yalınlığından uzaklaşacaklardı. (...) Nurullah Berk, Cemal Tollu ve Zeki Kocamemi, 1940 yılından sonra, mekân parçalamadan kapalı biçimler kullanarak geleneksel düzenlemelere döndüler.”³⁶

Sonuçta, Ali Çelebi, Zeki Kocamemi, Cemal Tollu, gibi sanatçılar biçim, form, kompozisyon ile kübist ve konstrüktivist bir anlayışı benimsemişlerdi. Çalışmalarında renk, bu amaçlarına hizmet edecek şekilde, zaman zaman lokal etkilerle, zaman zaman da bütünlük oluşturma bağlamında, çoğu zaman da monokrom olarak işlevsellik kazanmıştır. Nurullah Berk ise rengi yoğun bir şekilde lokal olarak ve doygun bir şekilde kullanmayı tercih etmiştir. Renk, bu bağlamda çalışmalarının olmazsa olmazı olarak işlevselleşmiş ve Türk resminde renk kullanımı bağlamında önemli bir dönüm noktası olmuştur.

35 İ. Duben, *Türk Resmi ve Eleştirisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 94.

36 A.g.e., s. 94-95.

Resim 11. Nurullah Berk, *Ütü Yapan Kadın*, 1977, Tuval Üzerine Yağlıboya, 100 x 100 cm, Özel koleksiyon.

Kaynak: H., Kınaytürk, *Nurullah Berk*, Türk Ressamları:4, İstanbul, Garanti Bankası Yayınları, 1996, s. 114.

2.5. D Grubu

1933'te Cemal Tollu, Nurullah Berk, Zeki Faik İzer, Elif Naci, Abidin Dino ve heykeltıraş Zühtü Müritoğlu tarafından kurulan D Grubu, 1933-51 arasında düzenli olarak 15'ten fazla sergi açmıştır. "Gruba 4. sergide Bedri Rahmi Eyuboğlu, Arif Kaptan ve Salih Urallı; 9. sergide Hakkı Anlı, Sabri Berkel, Fahrelnissa Zeid ve heykeltıraş Nusret Suman; 15. sergide de Kocamemi katılmıştır. "D Grubu sanatçıları "akademizme ve yapay modernizme karşı, yaşayan sanatı topluma iletmeyi ve onların beğenilerini doğru ve çağdaş bir tavra yöneltmeyi" amaçlamaktaydılar."³⁷ Her türlü duyuşsal davranışı reddeden akılcı yaklaşımı benimseyip kendi aralarındaki bireysel üslup farklılıklarına karşın, Türk resmine akılcı ve "aydın" bir yaklaşım getirmek, resimde teknik ve düşünceyi birleştirmek gibi bir amaç çevresinde birleşmişlerdir.

"1914 Kuşağı (Çallı Kuşağı) olarak da tanınan İzlenimci ressamların (İzlenimcilik) resimde deseni yok eden anlayışlarına karşı çıkmışlar, desen yapısını ve kütleliğini yeniden kurmak için, Rönesans ustalarına dönmeyi benimsemişler, ayrıca

³⁷ A. Çoker ve K. İskender, "Cumhuriyet Dönemi-Resim", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 371.

Akademizm'e ve körü körüne doğa kopyacılığına da son vermeyi amaçlamışlardır.”³⁸ Sanat görüşlerinin kübist inşacı eğilimlerin bireşimi niteliğindeki bir biçim anlayışı üstüne temellenmiş olması bakımından Müstakiller ile aralarında büyük bir ayrılık görülmeyen D Grubu sanatçıları Çallı Kuşağı'na (1914 Kuşağı) da aynı şekilde karşı çıkmışlardı.

“Aradaki tek fark, belki de, görüşlerini daha aşırı ve ödünsüz bir tavırla savunmalarıydı. Bu bağlam içinde sözcülüğünü ettikleri Lhote'un formülleştirilmiş Bireşimsel Kübizm'ine temellenen şematik bir biçimcilik anlayışıyla, ülke ülke sanatını yönlendirme ve yenileme çabaları belli bir zaman için etkili olmuştur. Ancak etkinliklerinin doruk noktasına tırmandığı bir sırada, Lhote'un öğretilerinin Avrupa'da Kübizm'in akademikleştirilmesi anlamına geldiğinin bilincine de çoktan varılmıştı. Düşüncedeki birlikteliklerine karşın, D Grubu üyeleri sanatsal planda değişik görüşler taşıyorlardı.”³⁹

Geleneksel Türk örgelerini kullandığı yapıtlarıyla tanınan ressam, seramikçi ve şair Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun kullandığı renkler, seçtiği halk sanatı örneklerinin canlılığını taşırlar. Halk örgelerinin biçim ve renk zenginliğini çağdaş teknikleri kullanarak bireşime ulaştırmıştır.⁴⁰ “Bu anlayışla yaptığı çalışmaları giderek renk ve çizginin soyutlama olanaklarını araştırmasıyla birlikte gelişmiştir.”⁴¹

“Resim nedir? Resim, ışığa kavuşan her şeyi büyük bir aşk ile incelemek ve bu aşkı renkler ve çizgiler aracılığı ile insanlara aşılama sanatıdır.”⁴² diyen Bedri Rahmi, resimde 4 ana unsurdan bahseder: Renk, Leke, Çizgi ve Benek.

Bedri Rahmi'nin “Merhaba Renk” isimli yazısının girişi şöyledir:

“Kalamış iskelesinin arkasında güneş batıyordu. İskeleyle tramvay durağı arasında beş on tane, kabadayı çınar vardır. Karakış, ağaçların yapraklarını kökünden kazımış, ince kalın ne kadar dal varsa, hepsi damar damar gökyüzüne çizilmiş. Gökyüzü bir âlem. Güneş, Moda burununun arkalarında bir yerde batmış olmalı. O taraf, ateş alev yanıyor.

“Kırmızı gülün alı var” diyen Rumeli türküsündeki al, böylesine katmerli bir kırmızı olmalı. Ama, bu belâlı kırmızı, hiç bir ipucu vermeden morarıyor, sonra sezdirmeden turuncu kesiliyor, daha sonra, çınarların uçlarına doğru, turuncu kavuniçine dönüyor, sonunda, daha yukarılara doğru, kâğıt akı kadar aydınlık bir pembe, aynı koyulukta ılık, isimsiz bir mavide karar kılıyordu. Asıl kızılca kıyamet, ulu ağaçların en sık dalları arasında kopuyordu. Gövdelerin ve iri

38 E. Dal, “D Grubu”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 416.

39 A. Çoker ve K. İskender, “Cumhuriyet Dönemi-Resim”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 371.

40 E. Dal, “Eyüboğlu, Bedri Rahmi”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 573.

41 A.g.e., s. 573.

42 M. Durmuş, “Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Şiirlerinde Işık ve Renk Unsuru”, *Türkoloji Dergisi*, C.14, S.1, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 2001, s. 239-254.

dalların yan yana gelmesiyle, heybetli nakışlar doğmuştu. Bunların aralarında kalan, en renkli gökyüzü parçalıklarının, renklerinden önce, aydınlıkları fışkırıyordu. İncecik dalların seyrek olduğu yerlerde, demin adını ettiğim renkler, adları sanlarıyla anılıyorlardı. Gökyüzündeki renklerin ipucu vermeden birbirleri içinde erimeleri, olgun bir kavun dilimini hatırlatıyordu. Hani kavunun en tatlı yerinde ateşalev bir renk tutuşur. Bu renk, dilimin dibindeki acı kabuk yeşiline değerken söner. Ama, bütün dilimden gözümüzde kalan bir tek renk tadıdır. Batan güneş kırmızısının birçok renklerden geçtikten sonra, aydınlık bir mavide karar kılması da aynı şeydi.

Derken, bir sürü kuş peydah oldu. Bunlar, ağaç demetlerinin çeşitli dallarına serpidiler. Kimisi seyrek dallardan birisinin tepesine kondu, kimisi de, sık dalların arasında kayboldu.

İçimden «Ah!..» dedim, «nerede bizim Akademi'deki atelyenin çocukları, şimdi burada olsalardı dört beş derste anlatabileceğim bir çok şeyi, dört beş dakikada anlatabilirdim. İşte, dörtbaşımâmur bir tablo. İşte mağara devrinden günümüzün resmine kadar müzelerde, galerilerde, kitaplarda arayıp taradığımız dört cevher. İşte sanatımızı taşıyan dört direk:

Biri çizgi biri leke biri renk. Dördüncü adıyla sanıyla Benek...

Karşımdaki konuda, hepsi açık-seçik yerli yerinde. Konuda beni derhal durduran, aydınlık gökyüzüne serpilen koyu lekelerdi. Ağır gövdelerden fışkıran binlerce dal, öylesine zengin, öylesine görülmemiş bir nakış örmüşlerdi ki, en ufak bir resim terbiyesi görmüş gözün, bu canım leke düzenini çiğneyip geçmesi imkânsızdı. Demek, bu tablo dört cevherden biri olan **leke** ile başlıyordu. Onun hemen ardından, pırlıl pırlıl renkler göze çarpıyordu.

Konunun ikinci kozu **renk**'ti. Daha sonra, incecik dalların gökyüzüne çektikleri başıboş yüzlerce **çizgi**. Bunlar da üçüncü planda yer alıyorlardı. Manzaranın tuzu biberi de dalların arasına serpilmiş kuşlar olmuştu. Bunlar da, adına **benek** dediğimiz dördüncü cevherin ta kendisi idi. Beneğin, çizgi, leke, renk gibi, kendi başına buyruk bir resim elemanı olabileceğine çok zor karar verdim. Bundan on yıl önce, mesleğimizin temel direklerini kuran bu dört elemanı:

«Dört küheylân çeker arabamızı.» diye anlatmış ve öğrencilerimden bunu bir kompozisyonla belirtmelerini istemiştim. Benek üstündeki tereddütlerimi kavrayanlar, öteki atları aynı boyda yaptıkları halde, beneği en arkada, küçücük bir tay olarak belirtmişlerdi. Aradan geçen on yıl, bu tereddütleri sildi. Ve küçük tay da ötekilerin boyuna ulaştı. (...)⁴³

Etkinlik gösterdiği yıllarda olumlu ve olumsuz tepkilere yol açan D Grubu, zamanın sanatçı ve yazarlarının bir grubu tarafından Türk resmine canlılık ve yenilik getir-

43 B. R. Eyuboğlu, "Merhaba Renk", *Delifışek* (Sanat Yazıları), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975, s. 155-157.

mekle savunulmuş, bir grubu tarafından ise grup sanatçılarının resimden anlamadıkları, halkın yeni akımları kabul edemediği öne sürülerek karşı çıkmıştır.

“Tüm tepkilere karşın D Grubu 1947’ye değin birliğini korumuştur. Grubun nesnelere oldukları gibi kopya eden ve giderek akademikleşen arayışlara karşı çıkması, bir tartışma ortamının doğmasını sağlaması, biçimsel de olsa yeni anlayışları uygulaması ve akademizme karşı tavır alması, dar bir çevreden oluşan resim dünyasına canlılık getirmiştir. D Grubu sanatçıları özellikle grubun dağılışımdan sonraki çalışmalarlarıyla Türk resminde ulusal ve özgün olana ulaşmayı amaçlamışlardır. Bireysel çalışma ve araştırmalara ortam hazırlamada grup deneyiminin yararı olmuş, kendilerinden sonra gelen resamlara da bakış açısı kazandırmışlardır.”⁴⁴

Resim 12. Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Aşık Veysel*, 1954, Kağıt üzerine guaj, 37x27.

Kaynak: Kırmızı ve Sanat, *P Dünya Sanatı Dergisi*, Sayı: 50.
Raffi Portakal Antikacılık Müzayede, İstanbul, 2008

44 E. Dal, “D Grubu”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 417.

45 Kırmızı ve Sanat, *P Dünya Sanatı Dergisi*, Sayı: 50, Raffi Portakal Antikacılık Müzayede, İstanbul, 2008, s. 62.

D Grubu sanatçılarıyla birlikte Türk resminde bireyselleşme ve özgürleşme artmış, renk baskın bir şekilde zaman zaman da soyut yüzeyler halinde kullanılmaya başlanmıştır. Nurullah Berk, Sabri Berkel, Arif Kaptan ve Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun özgün bireysel yaklaşımları renk kullanımlarıyla etkisini artırmış ve tüm bu sanatçılarla birlikte Türk resminde farklı renk kullanımları görselleşmiş, renk özgürlüğünü kazanmaya başlamıştır. 1914 Kuşağı ile başlayan baskın renk kullanımını, D Grubu'nun yukarıda ifadelendirilen sanatçıları yoğun bir şekilde eserlerinde irdelemiştir. Renk, Türk resminde artık kendi ifadesini ve varlığını göstermeye başlamıştır.

2.6. Yeniler Grubu

D Grubu'na karşı, Toplumsal Gerçekçi içeriği savunan bir grup olan Yeniler Grubu, 1940'ta Güzel Sanatlar Akademisi resim hocası Levy'nin öğrencilerinden Nuri İyem, Avni Arbaş, Selim Turan, Nejat Devrim, Kemal Sönmezler, Turgut Atalay ve D Grubu kurucularından Abidin Dino tarafından oluşturulmuştur. "Öncelikle düşün ve yazın alanında kendini gösteren Toplumsal Gerçekçilik, II. Dünya Savaşı'nın tedirginliği, ekonomik sorunlar ve beraberinde getirdiği toplumsal çalkantılar sonucunda, kültür ve sanat hayatını etkilemiş ve bir ulusal sanat görüşü ağırlık kazanmıştır. Yeniler Grubu bu anlayışın resim sanatındaki yansımasıdır."⁴⁶ Ulusallık, toplumsallık, yöresellik sorununa yeni bir bakış açısı getirmiş olan Yeniler Grubu sanatçıları, yöntem ve teknik açıdan Batı'ya bağlı kalırken, toplumsal içerikli konuları kendi anlayışları doğrultusunda işlemişlerdir.

Yeniler Grubu sanatçıları ortak konuları ele alsalar da biçimsel olarak da desenci yapıları açık-koyuyu temel alan form yaklaşımları temel paydalarıdır. Nuri İyem'in biçim ve formu temel alan bir yaklaşımı vardır. Avni Arbaş deseni önemserken mekanda doygun renkler de kullanmıştır. Selim Turan'ın lirik yaklaşımlarında rengin ana etmen olarak yer almamasıyla beraber soyutlamalarında tek rengin olanakları ve doygun kullanımı fakat yine de desen ve biçimi önemseyiş, Nejat Devrim'in soyutlama ve soyut çalışmalarında açık koyu ile birlikte önem kazanmakta olan rengin farklı ton değerlerinde özünü kaybetmeden doygun olarak bütünlük içerisinde olması, Turgut Atalay'ın biçim, form ve ton eksenindeki çalışmalarında rengin irticalen yer alması, Fethi Karakaş'ın çalışmalarında ise rengin atmosfer etkisi bağlamında yer alması ve Mümtaz Yener'in desenci yaklaşımında rengin lokal ya da atmosfer etkileri olarak kullanılması Yeniler Grubu'nun rengi önemsememekle birlikte daha çok desen ve form eksenli yaklaşımlarının ifadesidir. Ancak Ferruh Başağa'nın çalışmalarında renk olmazsa olmazdır. Soyutlamacı yaklaşımlarında açık-koyu, ışık gölge etkilerini tek rengin varyasyonları ya da tamamlayıcı renklerin oluşturduğu karşıtlıklarla görselleştirir.

46 N. Arslan, "Yeniler Grubu", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 1939.

Resim 13. Nuri İyem, *Adalet Cimcoz Portresi*, 1952, Duralit Üzerine Yağlıboya, 75x65cm.

Kaynak: "Nuri İyem 100 Yaşında / Portre" Sergisi, İstanbul, Evin Sanat Galerisi, 2015.

Sonuç olarak denebilir ki Yeniler Grubu için genelde renk yardımcı öğe olarak kullanılmış fakat yine de irticalen kullanımıyla da dikkat çekmiştir.

2.7. Onlar Grubu

Mayıs 1947'de Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun öğrencilerinden Ivy Stangali, Leyla Gamsız, Hulusi Sarptürk, Mustafa Esirkuş, Nedim Günsur, Fahrünnisa Sönmez, Turan Erol, Orhan Peker, Mehmet Pesen ve Fikret Otyam tarafından kurulmuş olan Onlar Grubu sanatçılarının amaçları, Anadolu'nun geleneksel nakış öğeleriyle çağdaş Batı resminin anlatım biçimlerini birleştirerek, doğadan ve yaşanan gerçek çevreden seçtikleri konuları yöresel bir dil ve çağdaş sanatın soyutlama anlayışıyla işlemektir.⁴⁷ Onlar Grubu, Bedri Rahmi'nin sanata ve resme ait düşünceleriyle yapıtlarından etkilenmiştir. İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki eğitimleri süresince "Batılı ustaları çok iyi tanımış, Dürer ve Leonardo Da Vinci gibi ressamın desenleri üzerinde çalışmış, Türk bezeme sanatlarından aldıkları örgelerle, yöresel çizgileri bu sağlam temel üzerine oturtmuşlardır. 1947'de GSA'nın yemekhanesinde açtıkları ilk serginin iki afişinden birinde El Greco'nun

47 N. Arslan, "Onlar Grubu", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 1376.

bir insan figüründen ayrıntı, öbüründeysen bir Anadolu kilimi deseni bulunmaktaydı. Bu afişler bir anlamda Doğu ve Batı'nın sanat biresimi gibiydi.”⁴⁸ Topluluk ortak bir sanat görüşü geliştirmekle birlikte üyelerin her biri kendi özgün çizgisini korumuştur. Onlar Grubu, Türk Resim Sanatında önemli bir toplumsal hareket olarak dikkati çekmiş ve Türk resimine önemli katkıda bulunmuşlardır.

Onlar Grubu da Yeniler Grubu'ndan farklı olmayan biçim ve renk kullanımını yeğlemişlerdir.

2.8. Soyut Eğilimler

Figüratif sanat kadar yaygın bir değer kazanamamış olmakla birlikte soyut resim uygulamaları, Türk resmini çağdaşlaştıran önemli bir yönelim olmuştur.

“II. Dünya savaşı Avrupa'sında Kübizm sonrası estetiğine dayanan biçim anlayışı yerini bütünüyle soyut sanata ve özellikle de “Tasızım” ya da Soyut Dışavurumculuk gibi yaklaşımlara bırakmıştır. Kimi çevrelerce Sartre ve Camus gibi düşünür-yazarların kişiliğinde güncellenen Varoluşçuluk düşüncesinin sanattaki karşılığı olduğu ileri sürülen bu akımların Türk sanatına yansması 1950'lerin ortalarına rastlar. Bu gelişmede, savaş sırasında kendi içine kapanan Türkiye'nin 1950'lerle birlikte Batı'ya ve çok partili demokrasiye açılma politikasını benimsemesinin büyük bir payı vardır. Bu açılma bağlamında Türk sanatının Batı'da tanınmasını sağlamak amacıyla 1948'de Amsterdam'da Ulusal Türk Sanatı Sergisi; 1954'teyse Atina, Belgrad, Moskova ve Leningrad (St. Petersburg) gibi kentlerde Çağdaş Türk Sanatı Sergisi gibi sergiler açılmıştır. Öte yandan, Türkiye'nin bir yıl önce (1953) üyeleri arasına katıldığı Uluslararası Sanat Eleştirmenleri Derneği (AICA) 5. Kongresini 1954'te İstanbul'da yapmış; kongre nedeniyle aralarında Paul Firens, Lionello Venturi, Pierre Francastel, Read, Jaques Lassaigne, J. J. Sweny, J. Leymarie ve Werner Hoffmann'ın da bulunduğu ünlü sanatçıları ve eleştirmenleri İstanbul'a gelmişler ve Türkiye'de kaldıkları sürece Türk sanatıyla yakından ilgilenmişlerdir. Bu arada bir bankanın düzenlediği ‘Türkiye’de İş ve Üretim’ konulu yarışmalı sergide Read, Venturi ve Firens'dan oluşan seçici kurulun Aliye Berger'in Güneş adlı soyut resmini birincilikle ödüllendirmesi sanat çevrelerinde ilk anda büyük bir tepki yaratmış; Bedri Rahmi ve Cemal Tollu gibi bazı ressamlar bu kararı eleştirmişlerdir.”⁴⁹

Soyut anlayışa yönelen ilk sanatçılar Cemal Bingöl, Nejat Devrim, Halil Dikmen, Ferruh Başağa, Arif Kaptan, Adnan Turani, Lütfü Günay ve Adnan Çoker olarak sıralanabilir.

“Lütfü Günay ve Adnan Çoker'in Şubat 1953'te Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakülte'sinde ve İstanbul'da Maya Galerisi'nde, bir yıl

48 A.g.e., s. 1376.

49 A. Çoker. ve K. İskender, “Cumhuriyet Dönemi-Resim”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 373.

sonra da gene Ankara'da Dil ve İstanbul'da Maya Galerisi'nde, bir yıl sonra da gene Ankara'da Helikon Galesi'nde, 'Non-Objektif' Başlığı altında açtıkları sergiler, soyutlama yolunda atılmış ilk adımlar arasında sayılır. Bu ikiliyi Cemal Bingöl'ün Helikon'da açtığı soyut sergi izlemiştir; 1954'te İstanbul, Şehzadebaşı'ndaki *Kuyucu Murad Paşa Medresesi*'nde 20 kadar sanatçının katılımıyla açılan resim heykel sergisiyse bu anlayışın ilk toplu gösterilerinden biri olmuştur. Sergide Kuzgun Acar, Lütfü Günay ve Adnan Çoker gibi adların yanı sıra Nuri İyem ve Ferruh Başağa gibi 'eski' Yeniler de vardı. Soyut anlayış kısa bir süre sonra Devlet Resim Heykel Sergilerinin başlıca eğilimi durumuna gelirken, Sabri Berkel, Zeki Faik İzer, Şemsi Arel, Abidin Elderoğlu, Şadan Bezeyiş, Hasan Kavruk, Hamit Görele gibi sanatçıların da soyuta yöneldikleri görülür."⁵⁰

Resim 14. Aliye Berger, *Güneşin Doğuşu*, 1954, tuval üzerine yağlıboya, 200x300cm, Yapı Kredi Koleksiyonu.

Kaynak: Aliye Berger Sergi Kataloğu, İstanbul, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1975, Kapak.

Soyut resmin Batı'daki gelişim ve çeşitlenme biçimleriyle Türkiye'deki gelişmesi ve yönelişleri benzer özellikler taşımaktadır. Türk sanatında soyut resim ve temsilcileri, geometrik soyutlamacılar, lirik soyutlamacılar, geometrik non-figüratif ve lirik non-figüratif olarak sınıflandırılabilir. Geometrik-soyutta, fırça işçiliği ve boya dokusu dışlanırken; lirik soyut, serbest fırça işçiliğine dayanan kendiliğinden ve hatta dışavurumcu sayılabilecek bir anlayıştır. Fakat tek bir anlayış içinde çalışmalarını sürdüren çok az sanatçı vardır. Soyut eğilimlerin hızla gelişme gösterdiği süreçte

⁵⁰ A.g.e., s. 373.

kesin bir akım bütünlüğü bulunmaz, akımlar arasında geçişler görülür.

“Sabri Berkel ve Cemal Bingöl gibi ressamalar geometrik-soyut (Geometrik Soyutlama), Zeki Faik İzer, Lütfü Günay, Adnan Turani ve 1970’lere değin de Adnan Çoker lirik soyut (Anlatımcı Soyutlama), Soyut Dışavurumcu ya da Hareketli Soyut gibi çeşitli adlarla tanımlanan eğilimlerin temsilcileri sayılırlar. Bunlar dışında Şemsi Arel, Abidin Elderoğlu, ve bazı yapıtlarıyla da Sabri Berkel, ‘kaligrafi’ ve ‘hat’ sanatından yola çıkarak, soyut biçimi geleneksel bir görsellikle bağdaştırmaya yönelik girişimleriyle ilgi çekmişlerdir.”⁵¹

1970’lerde Soyut sanata gösterilen ilgi hızla azalmaya başlamış soyutçuların çoğu figüratif anlayışlara dönmüşlerdir.

Devrim Erbil o yıllara nasıl gelindiğine dair şöyle bir anekdot sunar: “Renkli resimleri gösteren araç, gereç, televizyon gibi, yayın gibi, hiç bunların olmadığı bir dönemde kaldı ki yine Bedri Rahmi’nin bir sözüyle; ‘ben, Akademi’yi bitirinceye kadar iki tane renkli resim gördüm’ dedi. Biri Van Gogh’un ‘Postallar’ıydı, diğeri de Gauguin’in bir resmi.”⁵² Bunun üzerine, 60’lı yıllar Türk Resim Sanatına, Ali Akay, şöyle atıfta bulunur: “...bir büyük düşünce dünyası, fikir dünyası, fikir tarihi içindeki bu yerin, evrenselleştirilmeye çalışılan bu yerin çok ilginç bir şekilde, renkli resim iki tane görmüş, siyah-beyaz, boyutu bilinmeyen batı sanat tarihi resimlerine bakarak, ustaların izinden gidilmiş bir dünya çıkıyor karşımıza.”⁵³ Bu sözler Türk resmindeki gelişim sürecinin ve gelinen noktanın özeti gibidir.

1961’de aldığı burs ile ABD’ye giderek çalışmalarını yurtdışında sürdürme fırsatı bulan Bedri Rahmi, bu dönemde zengin renkler ve soyut biçimlere yönelmiştir. Aydın Ayan, Bedri Rahmi’nin soyut eğilimindeki döneminden şöyle bahseder: “Bedri Rahmi Eyüboğlu, 60-70 döneminde Amerika’ya gidip de Rothko’dan etkilene sürecinde artık doğaya yönelme değil, soyutlamaya değil, tümüyle soyuta yöneliyor. Ama bu soyuta yönelme döneminde bile yerden bulduğu çakıl taşını, deniz kenarından bulduğu, doğada bulduğu kumla şunu, bunu, Anadolu’da bulduğu kilimi ekliyor çalışmasına. (...) ‘ben kendimi 30 lu yıllar 40 lı yıllarda bulmuştum’ der. Yani tavrını o zamanlarda ortaya koymuştu, coşkusu ortadaydı. Ama 60-70 dönemi için zaman zaman renkçi mi renkçidir, zaman zaman acaba dediği olmuştur. Çok güzel ve renkçi resimler yapmıştır, çok yaratıcı şeyleri vardır yaptıklarında ama tümüyle soyuta yaklaştığı, soyutu denediği dönem o dönemdir.”⁵⁴

51 A.g.e., s. 373.

52 D. Erbil, *Bedri Rahmi Eyüboğlu Sempozyumu*, İstanbul, MSGSÜ, 2011.

53 A. Akay, *Bedri Rahmi Eyüboğlu Sempozyumu*, İstanbul, MSGSÜ, 2011.

54 A. Ayan, *Bedri Rahmi Eyüboğlu Sempozyumu*, İstanbul, MSGSÜ, 2011.

Resim 15. Bedri Rahmi Eyüboğlu

Kaynak: Aydın Ayan Arşivi

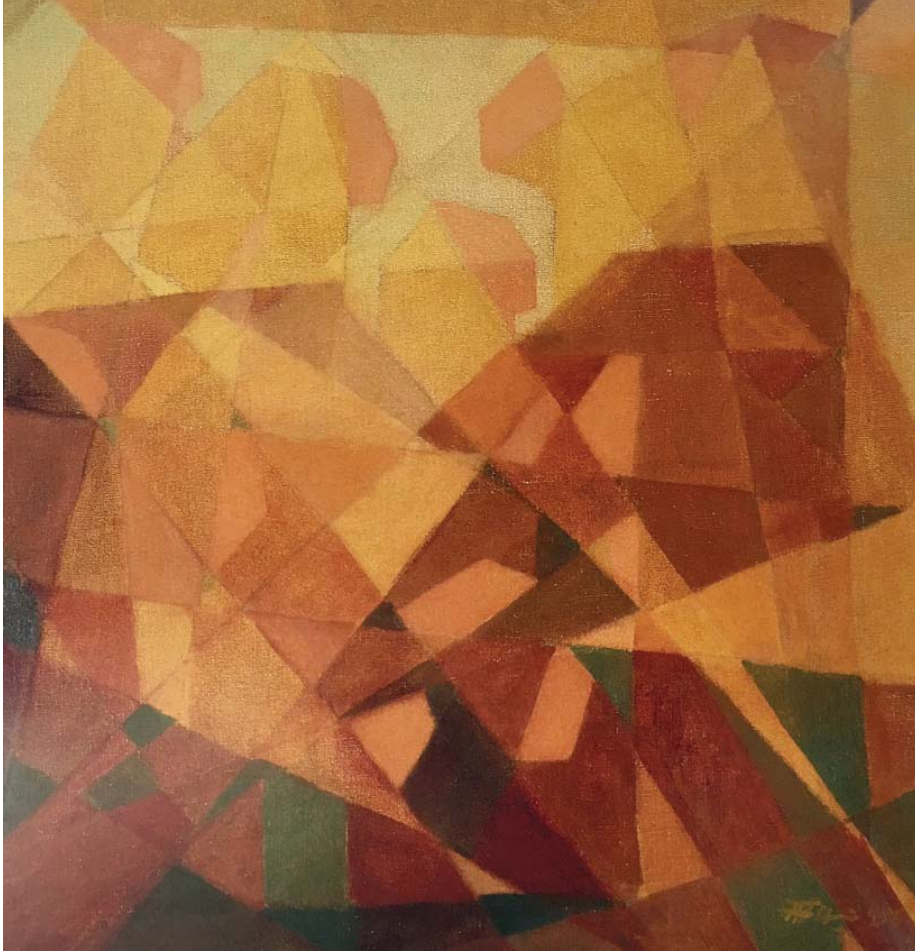
Soyut eğilimin bir diğer temsilcisi Ferruh Başağa'nın resimlerinde de rengin, öz-gürlüğünü kazanmak için önemli bir adım atmış olduğu görülür. Nazan İpşiroğlu, Başağa'nın yapıtlarında ilk resimlerinden bugüne renk açısından bakıldığında göze çarpan değişimi şöyle aktarır:

“Renkler giderek aydınlanmış, ışıdamaya başlamış. İlk resimlerinde genellikle koyu renkler ağırlıkta. İster manzara, ister portre, konu ne olursa olsun resimlerin hüzünlü bir havası var. 50'li yılların sonunda ve 60'lı yıllardan öteye renkler giderek aydınlanıyor. Koyu renkli resimlerde bile resmin ortasındaki, sonsuzluğun simgesi olarak yorumlayabileceğimiz boşluğu vurgulayan aydınlık renk alanı ilk dönem resimlerindeki hüznü dağıtıyor. Kişi yaşlandıkça genellikle dünyası daralır, kararır. Başağa tam tersine yaşlandıkça kendine aydınlık, güneşli, sıcak bir kurgusal dünya yaratmış. Neşeli bir dünya ve resimlerindeki hızlı ritimlere karşın dingin bir dünya. Soğuk renklerle dile getirilmiş olduğunda bile, araya giren sıcak renkli geometrik biçimler ya da rastlantıymış gibi bir yerlerde sıkışıp kalmış küçücük üçgenlerle bu dünya sıcaklığından hiçbir şey yitirmiyor. Bunu kendisine söylediğimde iki nedeni olabileceği yanıtını verdi. Biri, Leopold Levy'nin öğrencisi olarak onun etkisi olabileceği, öteki gençliğindeki yaşam koşullarının getirdiği sıkıntılardan kaynaklana-

bileceği. Gerçekten o dönemde yaptığı resimlerde Levy'nin renkleri belirleyici olmuş gibi görünüyor. Zaman içinde bu etkiden sıyrılmış. Kendi özgün renk dünyasını yaratmış. Kuşkusuz bunda da yaşam koşullarındaki olumlu değişimin ve sanatsal arayışlarında yolunu bulmuş olmanın getirdiği rahatlamının etkisi var.”⁵⁵

İpşiroğlu, Başağa'nın resimlerinde biçimlendirme öğeleri arasında, resimleri müziğe yaklaştıran iki temel öğe olan “ritim ve renk”in kompozisyonun yapısında ağırlıklı bir yer aldığını vurgular. “Daha ilk manzara resimlerinde, doğadan yaptıklarında Başağa'nın ritim ve renk duyarlılığı kendini belli ediyor. Resim soyutlamaya yöneldiği oranda kompozisyon içinde ritim önem kazanıyor ve giderek geometrik biçimlerle, renk alanlarıyla, dahası ışıkla bütünleşerek doğrudan kompozisyonun yapısını oluşturuyor.”⁵⁶

Resim 16. Ferruh Başağa, *Soyut Kompozisyon*, 1965, 75x75cm, Tuval üzerine yağlı boya, Leon Kandiyoti koleksiyonu.

Kaynak: K. Giray, *Ferruh Başağa. İstanbul, MAS Matbaacılık A.Ş., 2003.*

55 N. İpşiroğlu, *Görsel Sanatlarda Alımlama ve Sanatlararası Etkileşim*, İstanbul, Hayalperest Yayınevi, 2013, s. 170.

56 A.g.e., s. 173.

Soyutlama ve soyut eğilimleri olan sanatçılardan Cemal Bingöl, açık-koyunun etkisindeki çalışmalarında renkleri alanlar/yüzeyler halinde doymuş bir şekilde, Arif Kaptan ise rengi serbest ve lirik olarak uygulamıştır. Adnan Turani çizgi temelli renk kontrastlıkları yaratırken ve serbest sürüşler kullanmıştır. Adnan Çoker rengi ötelirken, Sabri Berkel biçim ve renk esaslı çalışmalar ortaya koymuştur. Zeki Faik İzer renkli çizgileri esas alırken, Berger ve Zeid renkle doymuş ve lirik etkiler elde ettikleri bir atmosferik kullanım oluşturmuşlardır. Sonuçta renk kullanımı ve rengin olanakları Türk resim sanatında bu sanatçılarla birlikte önemli hale gelmiş ve sonraki sanatçılara bir kılavuz oluşturmuştur.

1960'lı yıllardan bu yana Türk resim sanatı, figüratif, soyutlama ve soyut yaklaşımlar ve ayrıca pop ve kavramsal eğilimlerle çok yönlü ve hareketli bir süreç yaşamış ve yaşamaktadır. Dolayısıyla farklı eğilimler bireysel yönelimleri de ortaya çıkarmıştır, kendi varlıkları ve özellikleri bağlamında yapıt üreten sanatçılar ortaya çıkmıştır. Buna bağlantılı olarak da farklı farklı biçimsel yapılar sanatçıların yapıt üretiminde etken olmaktadır.

SONUÇ

Türk minyatür sanatında rengin bir amaç olmamakla birlikte zaman zaman biçimleri daha etkili kılmak ve bir hiyerarşi yaratmak için önem kazanmış olduğu görülür. Nesne ya da figürlerin kendi öz renkleri, lokallikleri dikkate alınarak betimlemeler oluşturulduğu gibi, rengin sembolik etkileri de vurgulanmıştır.

Türk resminin ilk ve en önemli figüratif çalışmalarını üreten Osman Hamdi Bey, biçime forma önem vermiş, rengi çok kontrollü ve tasarruflu kullanmıştır. Aynı zamanda lokal renk onun resimlerinde vazgeçilmezdir. Şeker Ahmet Paşa'nın çalışmalarında lokal rengin etkinliği azalmakta, monokrom (tek renklilik) etkilerin yoğun bir şekilde kullanımı gözlenmektedir. Çallı Kuşağı'na geçiş oluşturan Hoca Ali Rıza ve Halil Paşa gibi ressamlar hem ton hem de izlenim etkileri elde etmişlerdir. Ayrıca renk, onlar için bütünlük sağlayıcı bir unsur olmuştur.

1914 Kuşağı yani Çallı Kuşağı, Türk resminde rengin olanaklarının oldukça yoğun kullanıldığı ilk ve en önemli dönemdir. İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Namık İsmail, Avni Lifij gibi sanatçılar, zaman zaman modle ve çoğu zaman da modülasyon tekniklerini kullanarak akademik etkide olan bir empresyonizme yönelmişlerdir. Atmosfer etkisi oluşturmak amacıyla, tek renkliliği tercih etmişlerdir. Manzarlarda daha çok rengi özgürce kullanmayı yeğlemişler, fakat rengi doğanın ışığını görselleştirmek için önemsemişlerdir. Özellikle Avni Lifij'in resimlerinde ve poşatlarında renk, bütünlük, armoni ve atmosfer etkisini güçlendirmektedir. Hikmet Onat ve Namık İsmail ışığın etkisini vurgulamaya çalışmışlar, rengi bu ışıklılığı etkili bir şekilde sunmak için kullanmışlardır. Dolayısıyla bu dönem sanatçıların doğanın kabuğunu değil, doğadaki ışığın görsel etkisini vurgulamak için rengi etkili bir biçimde kullanmış oldukları görülür.

Müstakiller yani, Ali Çelebi, Zeki Kocamemi, Cemal Tollu, gibi sanatçılar biçim, form, kompozisyon ile kübist ve konstrüktivist bir anlayışı benimsemişler, doğrudan ya da dolaylı rengi hedeflememişlerdir. Yine de çalışmalarında renk, bu amaçlarına hizmet edecek şekilde, zaman zaman lokal etkilerle, zaman zaman

da bütünlük oluşturma bağlamında, çoğu zaman da monokrom olarak işlevsellik kazanmıştır. Nurullah Berk ise rengi, yoğun bir şekilde lokal olarak ve doygun bir şekilde kullanmayı tercih etmiştir. Renk, bu bağlamda çalışmalarının olmazsa olmazı olarak işlevselleşmiş ve Türk resminde renk kullanımı bağlamında önemli bir dönüm noktası olmuştur.

D Grubu sanatçıları rengi baskın bir şekilde zaman zaman da soyut yüzeyler halinde kullanmaya başlamıştır. Nurullah Berk, Sabri Berkel, Arif Kaptan ve Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun özgün bireysel yaklaşımları, renk kullanımlarıyla etkisini artırmış ve tüm bu sanatçılarla birlikte Türk resminde farklı renk kullanımları görselleşmiş, renk özgürlüğünü kazanmaya başlamıştır. 1914 Kuşağı ile başlayan baskın renk kullanımını, D Grubu'nun yukarıda ifadelendirilen sanatçıları yoğun bir şekilde eserlerinde irdelemiştir. Türk resminde bireyselleşme ve özgürleşme artmış ve renk artık kendi ifadesini ve varlığını göstermeye başlamıştır.

Yeniler Grubu sanatçıları biçimsel olarak desenci bir yapıda, açık-koyuyu temel alan bir form yaklaşımında buluşurlar. Nuri İyem resimlerinde biçimi ve formu temel almıştır. Avni Arbaş'ın deseni temel alırken mekanda kullandığı doygun renkleri, Selim Turan'ın lirik yaklaşımlarında ana etmen olarak renge yer vermesi fakat soyutlamalarında tek rengin olanakları ve doygun kullanımı ile yine de desen ve biçimi önemseyişi dikkat çekicidir. Nejat Devrim'in soyutlama ve soyut çalışmalarında açık koyu ile birlikte renk önem kazanmakta, farklı ton değerlerindeki renkler özünü kaybetmeden doygun olarak bütünlük içerisinde yer almaktadır. Turgut Atalay'ın biçim, form ve ton eksenindeki çalışmalarında rengin irticalen yer alması, Fethi Karakaş'ın çalışmalarında ise rengin atmosfer etkisi bağlamında kullanılması, Mümtaz Yener'in desenci yaklaşımına rengin lokal ya da atmosfer etkileri olarak katkıda bulunması, Yeniler Grubu'nun rengi önemsemekle birlikte daha çok desen ve form eksenli yaklaşımlarının ifadesidir. Ancak soyutlamacı yaklaşımlarında açık-koyu, ışık gölge etkilerini tek rengin varyasyonları ya da tamamlayıcı renklerin oluşturduğu kontrastlıklarla görselleştiren Ferruh Başağa'nın çalışmalarında ise renk olmazsa olmazdır.

Onlar Grubu için rengin irticalen kullanımı dikkat çekmekle birlikte, genelde renk tamamen yardımcı öğe olarak kullanılmıştır. Ferruh Başağa'da ise renk, özgürlüğünü kazanmak için önemli bir adım atmıştır.

Cemal Bingöl'ün, açık-koyunun etkisindeki çalışmalarında renkleri, alanlar/yüzeyler halinde doygun bir şekilde uygulaması, Arif Kaptan'ın rengi serbest ve lirik kullanımı, Adnan Turani'nin çizgi temelinde renk kontrastlıkları ve serbest sürüşleri, Adnan Çoker'in rengi ötelemesi, Sabri Berkel'in biçim ve renk esaslı çalışmaları, Zeki Faik İzer'in renkli çizgileri esas alması, Berger ve Zeid'in renkle doygun ve lirik etkiler elde ettiği atmosferik kullanım soyutlama ve soyut eğilimlerin Türk resminde renk bağlamında yer almasını sağlamış, sonuçta renk kullanımı ve rengin olanakları Türk resim sanatında bu sanatçılarla birlikte önemli hale gelmiş ve sonraki sanatçılara bir kılavuz oluşturmuştur.

Sonuç olarak Türk resim sanatında gruplar bağlamında, bazı istisnalar olsa da genelde Batı sanatındaki kullanımının bir yansıması olarak görselleşmiş olan renk kullanımı, ancak bireysel özgünleşme arayışında olan sanatçılarda daha deney-

sel ve özgür bir şekilde ortaya çıkmıştır. Genelleme yapılacak olursa, Türk resim sanatında sanatçıların yapıtlarında renk, baskın bir şekilde yer almış fakat başlı başına ana öğe ya da ana biçimsel yapı, formun maddesi ya da temel yapısı olarak belirgin bir şekilde işlev kazanmamıştır. Nitekim, 1960'lara dek; renkli resimleri gösteren araç, gereç, televizyon ve basılı yayının bulunmadığı bir dönemde, birkaç taneden fazla renkli resim görmeden, siyah-beyaz, boyutu bilinmeyen batı sanat tarihi resimlerine bakarak, ustaların izinden gidilmiş bir dünya olan Batı anlayışına dönük Türk resim sanatının, bir büyük düşünce dünyası, düşünce tarihi içindeki yerini evrenselleştirilmeye çalışması ve bunu başarması hayranlık uyandırıcıdır.

KAYNAKÇA

- Akay, A., *Bedri Rahmi Eyüboğlu Sempozyumu*, İstanbul, MSGSÜ, 2011.
- Arslan, N., "Yeniler Grubu", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s.1376, 1939.
- Ayan, A., *Bedri Rahmi Eyüboğlu Sempozyumu*, MSGSÜ, İstanbul, 2011.
- Bağcı, S., Çağman, F, Renda, G. ve Tanındı, Z., *Osmanlı Resim Sanatı*, Ankara, T.C.. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012, s.262.
- Bedri Rahmi Eyüboğlu 1913 – 1975, *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 151, İstanbul, 26 Eylül 1975.
- Berk, N., *Hoca Ali Rıza*, Ankara, T.İ.B., 1986, s.26, 27.
- Boran, M., *Türk Minyatür Sanatında Renk* (Yüksek Lisans Tezi), Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı /Resim - İş Eğitimi Bilim Dalı, 2000, s. V.
- Çoker, A. , "Avni Lifij'in Sanatı", *Avni Lifij Poşadlar*, İstanbul, Aksoy Grafik, 1984, s. XXVII.
- Çoker, A. ve İskender, K., "Cumhuriyet Dönemi-Resim", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 370, 371, 373.
- Dal, E., "D Grubu", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 416, 417.
- Dal, E. "Eyüboğlu, Bedri Rahmi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s.573.
- Duben, İ., *Türk Resmi ve Eleştirisi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 29, 74, 77, 86, 87, 88, 92, 94, 95, 142, 147, 148, 150, 153, 154.
- Durmuş, M., "Bedri Rahmi Eyüboğlu 'nun Şiirlerinde Işık ve Renk Unsuru", *Türkoloji Dergisi*, C.14, S.1, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 2001, s.239-254.
- Elibal, G., Aliye Berger Sergi Kataloğu, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul, 1975,s.18.
- Epikman, R, *Osman Hamdi*, MEB. İstanbul, 1967, s. 3.
- Elden, E., *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010, s. 24.
- Erbil, D., *Bedri Rahmi Eyüboğlu Sempozyumu*, İstanbul, MSGSÜ, 2011.
- Erol, T., *Nazmi Ziya*, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Yayınları, 1995, s. 234.
- Eyüboğlu, B. R., "Merhaba Renk", *Delifşek* (Sanat Yazıları), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975, s. 155-157.
- Bedri Rahmi Eyüboğlu *Yaşasın Renk* (Katalog), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Germaner, S. 18. *Yüzyıl Avrupa Resmi*, İstanbul, Kabalcı, 1996.
- Giray, K., *Ferruh Başağa*. İstanbul, MAS Matbaacılık A.Ş., 2003.
- Gören, A. K. , *Avni Lifij*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 320.
- Şahin, E., "1914 Kuşağı", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997, s. 245.
- Şerifoğlu, Ö. F., *Hoca Ali Rıza 1858-1930*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.56.
- İpşiroğlu, N., *Görsel Sanatlarda Alımlama ve Sanatlararası Etkileşim*, İstanbul, Hayalperest Yayınevi, 2013, s. 170, 173.
- Kınaytürk, H., *Nurullah Berk*, Türk Ressamları: 4., İstanbul, Garanti Bankası Yayınları. 1996.
- Müftüoğlu, M. O., "Renk Üzerine Söyleşi", İstanbul, MSGSÜ, 2016.
- Müftüoğlu, M. O., *Türk Resim Sanatında Desen'in İşlevi* (Sanatta Yeterlik Eser Metni), İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Resim Anasanat Dalı, 2005, s. 75.
- Nesin, A., Aliye Berger Sergi Kataloğu, İstanbul, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, 1975, s.10.
- Ocvirck, Stinson, Wigg, Bone, Cayton, *Sanatın Temelleri Teori ve Uygulama*, Çev. N. Balkır Kuru, İzmir, Karakalem Kitabevi Yayınları, 2015, s. 10.
- Öndin, N., *Gelenekten Moderne Türk Resmi Estetiği 1850-1950*, İstanbul, İnsancıl Yayınları, 2011, s. 59, 70, 87, 104.
- Özsezgin, K., İbrahim Çallı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1993, s.138. Kırmızı ve Sanat, *P Dünya Sanatı Dergisi*, Sayı: 50. İstanbul, Raffi Portakal Antikacılık Müzayede, 2008, s. 62.
- Renda, G., Erol, T. ve Berk, N., *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, İstanbul, Tıglat Yayınevi, 1981.
- Rona Z., *Namık İsmail*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 117.

Kitap Tanıtımları

Book Reviews

Eleştiride İnce Görmek: Mikro Eleştiri

Tuncay BOLAT*

Ed. Bilgin Güngör-Hasan Sakın (Nisan 2017).

Mikro Eleştiri,

İstanbul: Roza Yayınevi, 94 s

Sait Faik'e atfedilen bir söz vardır: "Çiçek ve balık adlarını bilmeyen hikâye yazamaz." Oysa çoğu okur, Sait Faik için hikâyenin yazılış sebebi olan çiçek, balık, kuş veya ağaç adlarını yahut bunların metindeki ağırlıkları üzerine düşünmeden okuyup geçer. Çünkü genel okur tavrı da genel eleştirmen tavrı da büyük resmi görmeye yöneliktir. Bunu büyük manzarayı görmek için ufka bakarken ayağının dibindeki kır çiçeklerini görememeye veya büyük manzaranın kenarındaki ağlayan çocuğu yalnızca bir karaltıdan ibaret görmeye benzetmek sanırım yanlış olmayacaktır. *Mikro Eleştiri* kitabının içeriğinden bahsetmeden önce, genel olarak bu kitabın vermek istediği mesajın ne olduğunu –daha doğrusu bu mesajı bizim nasıl anladığımızı- söyleyelim. Mikro eleştiri, büyük resmi görmenin ve idrak etmenin anlamlı ve faydalı olduğunu söylerken kır çiçeklerinin göz kamaştırıcı bir güzelliği ve o ağlayan çocuğun da bir hikâyesi olduğunun altını çizmektedir.

Bilgin Güngör ve Hasan Sakın editörlüğünde hazırlanmış olan *Mikro Eleştiri* kitabı, "KURAM" ve "UGULAMA" olmak üzere iki ana bölümden oluşuyor. Kitabın başında editörlerin kalem aldığı "Önsöz Yerine" adlı kısımda kitabın yazılış amacı ve içeriği hakkında kısa bir değerlendirme yapılıyor. Kitabın ilk bölümü olan "KURAM"da "Mikro Eleştiri –Kuramsal Çizgiler-" adlı yazısıyla Bilgin Güngör, "mikro eleştiri" kavramının kuramsal çerçevesini çiziyor. Makro ve mikro bakış açısının farklılıklarının ortaya koyulduğu bu kısımda, hâlihazırda kullanılmakta olan edebiyat eleştirisi yöntemlerinin genel olarak makro bakış açısına sahip oldukları ve bu bakış açıyla yapılan incelemelerde metin içindeki önemli detayların gözden kaçtığı iddiası, Güngör'ün temel tezini oluşturuyor. Fakat bununla beraber postyapısalcılık ve yeni eleştiri gibi edebi eleştiri kuramları, bugün iktisat alanında yürürlükte olan makro ve mikro ekonomi ayrımı ve yeni tarihselcilikle birlikte tarih çalışmalarında

* Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tuncaybolat@comu.edu.tr

ortaya çıkan mikro bakış açısı, edebiyat eleştirisinde de mikro bakış açısının önem kazanmasını destekleyen unsurlar olarak belirtiliyor. Güngör, “mikro ayrıntılar[ın], eserin hem içeriğine hem de biçimine ilişkin bilgi sızdıran veya biçim ve içeriği gizlice idare eden detaylar” (s. 12) olabileceğini belirterek bu ayrıntıların esasında makro yapının aydınlanmasına da önemli katkı sunduğunu söylüyor. Güngör, “mikro eleştiri”yi başlı başına bir yöntem olarak önermekle birlikte onun gerektiğinde diğer edebiyat ve estetik kuramlarından yararlanabileceğini; sosyoloji, antropoloji, göstergebilim, psikoloji vs. gibi alanlarla da disiplinler arası ilişkiye girebilecek esnek bir yapısı olduğunu belirtiyor. Mikro eleştiriye, geliştirilmeye açık bir metod/kuram olarak öneren bu bölümde özetle, metne panoramik bir bakışla yaklaşıp bütün hakkında söz söylemeyi değil; metin içinde detay olarak kabul edilebilecek bir unsurunu merkeze alarak yapılan eleştirinin metin analizine sağlayacağı katkı üzerinde durulmaktadır. Esasında, adı konmamakla beraber bu yöntem, yaygın olarak kullanılmaktadır. Akademik veya edebi dergilere bakılacak olursa burada ortaya konan kuramsal yapıyla örtüşen onlarca incelemeyle karşılaşılacaktır. Fakat şüphesiz bu ve benzeri çalışmalar, metne yöneltilen mikro bakış açısının daha sistemli ve fonksiyonel bir hâl almasına büyük katkı sağlayacaktır.

Kitabın “UYGULAMA” bölümünde beş yazı bulunuyor. Bunlardan ilki Rahim Tarım’ın kaleme aldığı “Cahit Sıtkı Tarancı’nın Bir Dizesi Üzerine” adlı yazıdır. Tarım, Cahit Sıtkı’nın “Çocukluk” adlı şiirinin birinci mısrasının ilk kelimesinde yapılan bir değişikliğe odaklanarak bu değişimin metne nasıl bir derinlik kattığını izah ediyor. Bu yazı, kitabın başında anlatılan mikro eleştiri yöntemi ile tam olarak örtüşmektedir. Şiirin ilk mısrası başta “Oyuncakçıya para saydım” şeklindeyken daha sonra Tarancı tarafından “Affan Dede’ye para saydım” olarak değiştirilmiştir. Yazı boyunca şairin bu değişimi yapma sebebinin irdeleyen Tarım, Affan Dede ile ilgili ilginç bilgiler veriyor. Farklı kaynaklarda Affan Dede’nin izini süren araştırmacı, onun Selimiye’de attarlık ve oyuncakçılık yapan bir Mevlevî olduğu bilgisine ulaşıyor. Tarım, ayrıca farklı kaynaklarda Ruşen Eşref’e ait olarak gösterilen “Oyuncakçı Affan Efendi” adlı bir hikâyeye olduğunu tespit ediyor. Şiirin tamına bakıldığında önemsiz bir detay olarak düşünülebilecek bir kelime değişiminin metne yaptığı katkıyı göstermesi bakımından bu yazı, detaya odaklanmanın ne kadar geçerli bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Bu bölümdeki yazılardan ikincisi Ahmet Cüneyt İssı’nın “‘Saint-Antoine’ın Güvercinleri’ Şiiri” adlı makalesidir. İssı, bu yazıda İlhan Berk’in toplumcu gerçekçi ideolojinin etkisi altındaki anlama dayalı şiir anlayışından İkinci Yeni şiirine geçişinin ilk habercisi konumundaki “Saint-Antoine’ın Güvercinleri” şiirini inceliyor. İssı, İlhan Berk’in şiir anlayışını genel hatlarıyla ortaya koyduktan sonra, ilk üç bölüm üzerinde daha fazla durmak kaydıyla şiirin yedi bölümünü ayrı ayrı ele alıyor. Bu yazı, bir önceki yazıdan farklı olarak tek bir kavram, kelime veya imgeden hareket etmiyor. Şiirin her bir bölümünde itici güce sahip imge ve kavramları merkeze alarak çıkarımlarda bulunuluyor. Doğrusu, İlhan Berk’in anlam ve bütünlükten uzaklaşmaya başlayışının sembolü olan bu şiir için böylesi bir yol izlemek, metnin doğası ile de örtüşüyor. Aksi hâlde, bütünlüğü reddeden bir metne bütüncül bir bakış getirmek bir dayatma görüntüsü verebilirdi. Fakat İssı’nın odaklandığı imge ve kavramlar, metindeki bütünlüklü yapıyı ortaya koymaya yönelik değil. Tam aksine yazı, anla-

mın uçuculuğunu, “askıda kalma”yı, mucizevî olanı vd. göstererek şiirde tam bir bütünlükten bahsedilemeyeceğini gözler önüne seriyor. Şiirdeki tüm bölümlerde farklı imgelere bürünerek yer alan erotizm ile karmaşık, kozmopolit ve değişken yapısıyla bütünlükten uzak bir şehir olan İstanbul, birer üst imge olarak tespit ediliyor. İssı, şiir boyunca detaylara odaklanarak hem İlhan Berk’in poetik görüşlerindeki değişimi gösteriyor hem de imge-yoğun bir metnin örnek okumasını yapıyor.

Üçüncü uygulama örneği, Mehmet Güneş’in “Kendi Mezarını Kazan Adam’ Hikâyesinde Teklik Simgesi, Bir Sığınak ve Dost Olarak Meşe Ağacı” adlı yazısıdır. Yazıda, adından da anlaşılacağı üzere Refik Özdek’in “Kendi Mezarını Kazan Adam” hikâyesinde meşe ağacına yüklenen anlamlar üzerinde duruluyor. Yazısına “simge” ifadesinin izahıyla başlayan Güneş, daha sonra ağaca ve özellikle meşe ağacına farklı kültürlerde ve Türk kültüründe yüklenen anlamlara değiniyor. Başka bir ifadeyle ağacın simgesel değeri üzerinde duruyor. Daha sonra bu bilgiler ışığında hikâyede, betonlaşma ve rant anlayışı karşısında doğayı/doğallığı temsil eden Mehmet Ağa’nın bahçesinin ortasında yer alan meşe ağacı ile kurduğu ilişki irdeleniyor. Teknik ya da içerik olarak bütüncül (makro) bir eleştiri yönteminin de gayet rahat uygulanabileceği bu hikâyeyi, metin içinde simgesel değeri olan bir unsura (meşe ağacı) odaklanarak ele almak, metnin derinliğini göstermesi bakımından önemli. Yani, sıradan bir okur tavrıyla Mehmet Ağa’nın meşe ağacı ile kurduğu arkadaşlık bağını, basitçe doğa sevgisine bağlayabiliriz. Fakat sözgelimi bu hikâyeye sosyolojik bir eleştiri uygulasak hikâyenin içeriğinde yer alan kır-kent ilişkisi, yanlış şehirleşme, halkın ekonomik durumu vs. gibi durumları öne çıkarıp Mehmet Ağa’nın ağaçla kurduğu ilişkinin binlerce yıllık kültürel temelleri olduğunu göz ardı etmek durumunda kalırız. Bir genel kanıya varmayı hedefleyen bu tür bir inceleme (buna yatay inceleme diyelim) de muhakkak okura bir fayda sağlar. Fakat burada tercih edilen mikro yöntem, yani metindeki bir unsura odaklanıp onu derinlemesine inceleme (buna da dikey inceleme diyebiliriz) okura, okuduğu metnin salt kendinden ibaret olmadığını ve kültürel bir derinliğe sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“UYGULAMA” bölümünün dördüncü örneği Hasan Sakın’ın “Kutsal Söylemin Dışında: ‘Ben Sana Teşekkür Ederim’ Şiirini ‘Serçe’ Üzerinden Okumak” adlı yazısıdır. Yazının başlığından da anlaşıldığı üzere Sakın, Ülkü Tamer’in “Ben Sana Teşekkür Ederim” şiirini, “Serinlik vurdun korulara, canlandı serçelerim” mısrasında geçen “serçe” ifadesini merkeze alarak bir okuma gerçekleştirir. Sakın, yazısında öncelikle Ülkü Tamer’in şiirinde hayat ve çocukluğun önemli kaynaklar olduğundan ve incelediği şiiri de içeren *Soğuk Otların Altında* adlı şiir kitabının genel çerçevesini çizmeye çalışır. Buradan hareketle önce bir genelleme (makro bakışa) yapıp ardından incelediği şiirdeki bir kelimeye odaklanarak detaya iner. Şairin kendi ifadelerinden ve metnin söyleminden yola çıkarak şiirin bir çocuğun ağzından yazıldığını tespit eden Sakın, şiirdeki “serçe” ifadesi ile “çocuk” arasında bir özdeşim kurarak kendi içinde tutarlı bir şiir yorumu yapıyor. Bu yazıda da, kitaptaki diğer yazılarda olduğu gibi, sıradan bir detaya değil; metnin oluşumu ve anlamlandırılması için kilit görevi gören bir detaya odaklanılmış.

Kitabın son yazısı Bilgin Güngör’ün yazdığı “Vedat Türkalî’nin *Bir Gün Tek Başına* Romanında İçki Sofraları”dır. Bu yazıda, diğerlerinden farklı olarak daha hacimli

bir metin ele alınmıştır. Diğer dört yazının üçünde şiir, birinde ise hikâye incelemesi yapılmıştır. Dolayısıyla önceki incelemelerde odaklanılan detay unsurlar –metnin gidişatında belirleyici de olduklarından- ister istemez metnin makro boyutunun anlamlandırılmasına da ciddi bir katkı sunuyordu. Bu yazıda odaklanılan “içki sofraları”, metinde önemli ve belirleyici bir konuma sahip olmakla beraber, metnin makro yapısının anlaşılmasında daha düşük bir paya sahip. Buradan hareketle, mikro eleştirinin hacimli metinlerle kısa metinlere uygulanması arasında bir fark olduğu yorumunu yapabiliriz. Şöyle ki, *Bir Gün Tek Başına* gibi oldukça hacimli bir roman, yapısı gereği pek çok mikro unsur içinde barındırmak durumundadır. Bunların biri ya da bir kaç ele alınsa bile daha birçok mikro unsur söz konusudur. Fakat bir hikâye veya şiir metninde, metnin hacminden dolayı daha az detay bulunacağından odaklanılan bir ya da birkaç detay, metnin geneli hakkında da okura fikir verebilmektedir. Fakat bu mikro eleştirinin vaat etmediği bir sonuçtur. Dolayısıyla roman incelemesinde bu yöntemin bir eksiklik yarattığı gibi bir sonuca varılmamalıdır. Zaten bu metodun temel esprisi metne bütüncül değil kısmî yaklaşımdır. Güngör’ün yazısı da, bu kısmî yaklaşımla romandaki önemli sosyalleşme ortamlarından olan “içki sofraları”nın romandaki teknik ve tematik fonksiyonlarını gösteriyor.

Bir konu, kişi, dönem, kavram veya kuram etrafında farklı yazarlar tarafından kaleme alınan yazılardan oluşan bu tür kitapların sayılarının artmasını sevindirici bir gelişme olarak görüyorum. Özellikle de son yıllarda sosyal bilimler alanında düzenlenen sempozyumların çoğunun odaklanacak bir meseleden yoksun oluşu veya birbirini tekrar etmesi, belli bir konu ya da yöntem hakkında derli toplu bir kaynak olma özelliği taşıyan sempozyum kitaplarının sayılarının giderek azalmasına neden oluyor. Dolayısıyla bu durum, belli bir merkez etrafında dönen bu tür kitapları daha da gerekli kılıyor. Kitap, incelenen eser veya yazarlarla ilgili merakı bulunan okurun yanında, kütüphanelerinin edebiyat eleştirisi rafını zenginleştirmek isteyen araştırmacılara/okurlara da fayda sağlayacaktır. Zira bu çalışmayla, edebiyat eleştirisinde çokça başvurulan bir yöntem olmakla birlikte, literatürde hak ettiği yeri bulamayan “mikro eleştiri” yöntemi ile ilgili anlamlı bir adım atılıyor. Ayrıca edebiyat eleştirisi alanındaki yayınların büyük çoğunluğu makro bakış açısına sahip olduğundan bu çalışmayla, eleştiri literatürümüzdeki önemli bir boşluğa da dikkat çekiliyor. Sonuç itibarıyla bu kitap, hem araştırmacılara hem de ilgili okur kitlesine, metnin detay ve derinliğine nüfuz etmek noktasında farklı bir bakış açısı kazandıracaktır.

Yazarlar Hakkında - *About the Authors*

Algılanan Örgütsel Politika, İşyeri Yalnızlığı ve İçsellik Statüsü İlişkisinde Politik Yeteneğin Rolü: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma

The Role of Political Skill on Perceived Organizational Politics, Workplace Loneliness and Insider Status: A Research on Public Employees

Şeyda Nur SEÇKİN

Yrd.Doç.Dr., İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İnönü Üniversitesi, Malatya

2004 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi İşletme bölümünden mezun oldum. Mezuniyet sonrasında, bir sene EuropeanTobacco; üç sene de Abank'ta yönetici adayı olarak çalıştım. İnönü Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon bilim dalında 2010 yılında yüksek lisans, 2015 yılında da doktora eğitimimi tamamladım. 2010-2015 yılları arasında araştırma görevlisi olarak çalıştığım İnönü Üniversitesinde 2015 yılından beri yardımcı doçent olarak çalışmaya devam etmekteyim.

Assistant Professor, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Inonu University, Malatya

I am graduated fromMiddle East Technical University in 2004 with a bachelordegree in Business Administration. After graduation, I worked in EuropeanTobacco for one year and in Abank as a management trainee for three years. I received M.S and Ph.D degrees in Management and Organization from Inonu University in 2010 and 2015, respectively and during this period, I worked as a research assistant in the same university. After receiving Ph.D degree, I started to work as a assistant professor in Inonu University in 2015 and still continue to work in the same position since then.

“Arap Baharı” Sonrası Dönemde Fırat-Dicle Uyuşmazlığı
TheEuphrates-TigrisConflict in the Post “Arab Spring” Era

Dr. Murat BAYAR

Lisans (Marmara Ünivesitesi, İngilizce İktisat) ve yüksek lisans (Sabancı Üniversitesi, Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü) eğitimlerinin ardından doktorasını Siyaset Bilimi alanında University of Georgia'da tamamlamıştır. Çalışma alanları arasında uluslararası siyaset, karşılaştırmalı siyasi kurumlar ve uluslararası çatışma çözümleri yer almaktadır. Dr. BAYAR Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Completed his degrees in Economics (B.A., Marmara University) and Conflict Analysis and Resolution (M.A., Sabancı University), and did his Ph.D. in Political Science at the University of Georgia. His fields of study include international politics, comparative political institutions and international conflictre solution. Dr. BAYAR is currently a faculty member at the Social Sciences University of Ankara.

Dr. Tuğba BAYAR

Lisans derecesini Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde, yüksek lisans öğrenimini ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları programında tamamlamıştır. Doktora derecesini Almanya Otto-Friedrich-UniversitätBamberg'de elde eden yazar, çalışmalarını Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim görevlisi olarak sürdürmektedir.

Received her bachelor's degree in Political Science and Public Administration at Bilkent University and Master's degree in Middle East Studies at the Middle East Technical University. Completing her doctoral study in International Relations at Otto-Friedrich-Universität Bamberg, Germany, she is currently working as Instructor at the Department of International Relations at Bilkent University.

Gelişimi Üzerinden İşlevsel Bir Kamu Personel Rejimi

A Functional Regime of Public Officers from a Historical Evolution Perspective

Günay YILDIZ

21 Mart 1981'de Almanya'nın Köln şehrinde doğdu.

Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünü 2004 yılında bitirdi. Yüksek lisansını Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümünde "Devlet Memurları Kanunu'nda Liyakat İlkesi Çerçevesinde İstisnai Memurluklar" başlıklı tez çalışmasıyla tamamladı. "Türk Kamu Yönetiminde Liyakat İlkesi" başlıklı çalışması, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde Aralık 2016'da yayımlanmıştır. İngilizce bilen YILDIZ, evli ve bir çocuk babasıdır.

Was born on March 21, 1981 in Cologne, Germany.

He received his Bachelor's Degree in Public Administration from Gazi University in 2004. He completed his Master's Degree in Public Administration with the thesis "Exceptional Positions Based on the Merit Principle in the Public Officers Law" at the Institute of Social Sciences of Gazi University. His study "The Merit Principle in the Turkish Public Administration" was published on Gazi University Journal of Social Sciences on December 2016. Mr. YILDIZ speaks English. He is married and has one child.

Suriyeli Mülteci Kadınların Sosyo-Kültürel Değişime Uyum Çabaları: Yozgat Örneği

Socio-Cultural Change Adaptations of Syrian Refugee Women: The Case of Yozgat

Yrd. Doç. Dr. Hülya ÇAKIR

1988 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 2010 yılında Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünden mezun oldu. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında 2013 yılında yüksek lisans eğitimini, 2016 yılında da doktora eğitimini tamamladı. Halen Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

She was born in 1988 in Ankara. She completed her primary, secondary and highschool education in Ankara. Graduated from Sociology Department of Science and Literature Faculty of Kırıkkale University in 2010. She graduated from Gazi University Social Sciences Institute Sociology Department in 2013 and her doctorate in 2016. She is currently a lecturer in the Department of Sociology at the Faculty of Science and Letters at Bozok University.

Güneş TOPÇU

1981 Bandırma doğumlu olan Güneş Topçu, 2005 yılında Boğaziçi Üniversitesi İşletme Bölümünden mezun olmuştur. 2007 yılında, aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı Ekonomi ve Finans alanından yüksek lisans derecesi almıştır. Halen Marmara Üniversitesi İngilizce İşletme Bölümü doktora öğrencisidir ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Güneş Topçu was born in 1981 in Bandırma. She received her B.A. in management degree from Bosphorus University in 2005. In 2007, she received her M.A. in Economics and Finance degree from the same University. She has been a PhD student at Marmara University and working as a research assistant at Business Administration Department in the Faculty of Political Science in Çanakkale Onsekiz Mart University.

Uluslararası Hukukta Devlet ve Başarısız Devletler: Somali Örneği *State and Failed State in International Law: The Case of Somalia*

Doç. Dr. KEREM BATIR

1995 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Batır yüksek lisans tezini uluslararası anlaşmalar konusunda vermiştir. Akademik hayata 1997'de Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Devletler Hukuku Araştırma Görevlisi olarak başlayan Yazar Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü AB Hukuku Anabilim Dalı Doktora programından 2004 yılında mezun oldu. 2001 yılında Jean Monnet Bursunu kazanan Batır 2001-2002 öğretim yılında London School of Economics'den ikinci yüksek lisans derecesini almıştır. 2012 yılında Milletlerarası Kamu Hukuku alanında Doçent olan Batır halen İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Devletler Hukuku öğretim üyesi görev yapmaktadır. İki uluslararası ve üç ulusal projede koordinatör yardımcısı ve proje takımı üyeliği gibi görevler alan yazarın Uluslararası Hukuk, AB Hukuku ve medya hukuku alanlarında yayınlanmış kitapları, makaleleri ve konferans tebliğleri mevcuttur. e-posta adresi: kerem.batir@ikc.edu.tr

Kerem Batır was graduated from Ankara University School of Law in 1995. He obtained his MA degree in 1998 with the thesis about international treaties. He started his academic life in Çanakkale Onsekiz Mart University FEAS International Relations department as a research assistant of International Law in 1997. He obtained his PhD degree in EU Law from Marmara University European Union Institute. He was graduated in 2004. During his PhD, in 2001 he was awarded with EU's "Jean Monnet Scholarship" and he obtained his LLM degree from London School of Economics in 2002. He obtained associate professorship in 2012. Currently he is faculty member of İzmir Katip Çelebi University FEAS International Relations Department. He served in two international projects (funded by EU) and three national projects as vice-coordinator and team member. He has published books, articles and presented papers in the areas of international law, EU law and media law. e-mail: kerem.batir@ikc.edu.tr

The EU-NATO Relations in the Post-Cold War Security Context

Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Ortamında AB-NATO İlişkileri

Dr. Aslıgül Sarıkamış KAYA

2002 yılında ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden lisans, 2004 yılında ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalından yüksek lisans ve 2014 yılında ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalından doktora derecesini almıştır. Halen Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde görev yapmaktadır. (asarikamis@gmail.com)

She received her B.Sc. degree from the Middle East Technical University, Department of Political Science and Public Administration in 2002, her M.Sc. degree from the Middle East Technical University, Department of International Relations in 2004 and her PhD. degree from the Middle East Technical University, Department of International Relations in 2014. She is currently working at Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations. (asarikamis@gmail.com)

Türk Resim Sanatında Renk Kullanımı

Use of Colour in Turkish Painting

Güliz BAYDEMİR DABANLI

1982 yılında Tekirdağ'da doğdu. Lisans eğitimini 2005'de Mimar Sinan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü'nde tamamladı. 2007'de Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü'nde Araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2009'da Yüksek Lisans eğitimini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyan Bilimler Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı'nda tamamladı. 2010-2016 yılları arasında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Bölümü'nde 35. Madde ile araştırma görevlisi olarak çalıştı. Erasmus programı ile 2011-2012'de İtalya'da Urbino Güzel Sanatlar Akademisi, Resim Bölümü'nde öğrenim gördü. 2016'da Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı'nda Sanatta Yeterlik (Doktora) eğitimini tamamladı. 2016'dan beri Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü'nde Araştırma görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir.

She was born in 1982 in Tekirdağ. She got her BA degree from Mimar Sinan Fine Arts University, Fine Arts Faculty, Painting Department in 2005. In 2007 she started to work as a research assistant at Çanakkale Onsekiz Mart University, Fine Arts Faculty, Painting Department. She earned a MA degree in Çanakkale Onsekiz Mart University, Institute of Social Sciences, Art Major of Painting in 2009. Between 2010-2016 she worked at Mimar Sinan Fine Arts University, Fine Arts Faculty, Painting Department. 2011-2012 she studied painting in Italy with Erasmus Student Exchange Program at Accademiadi Belle ArtidiUrbino. She earned a Proficiency in Art (DR) degree in Painting from Mimar Sinan Fine Arts University, Institute of Fine Arts, in 2016. Since 2016 she has been working as a researchassistant at Çanakkale Onsekiz Mart University, Fine Arts Faculty, Painting Department.

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi uluslararası hakemli bir dergi olup, Nisan ve Ekim aylarında yılda iki sayı olarak yayımlanır. Dergide bilimsel araştırma ölçütlerine uygun olarak sosyal bilimler alanında yapılmış ve daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan; doktora ve yüksek lisans çalışmalarından elde edilen sonuçların bir bölümünden ya da tümünden yararlanarak hazırlanmış olan bilimsel makaleler, araştırma-inceleme makalesi türünden çalışmalar, derleme yazıları, teknik notlar ve kitap tanıtımları yayımlanır. sbdergicomu.edu.tr adresine başvurunuzu izah eden bir metinle birlikte başvurabilirsiniz.

- Derginin dili Türkçe ve İngilizce'dir
- Türkçe makalelerin yazımında TDK Yazım Klavuzu esas alınır.
- Makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Makaleler dergimize ulaştırıldığında Turnitin ile taranacak, editoryal süreçte benzerlik raporu dikkate alınacaktır.
- Metin, tablo ve şekiller dâhil 25 (±5) sayfayı aşmayacak şekilde yazılmış olmalıdır (kaynakça hariç).
- Makalelerde kullanılan resim, çizim, harita veya belgeler sıra ile numaralandırılmalıdır.
- Makalelerde, metinden bağımsız olarak 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce özetler yer almalıdır. Bu özetlerin altında en az 3, en fazla 5 anahtar kelime bulunmalıdır.
- Makaleler yayın kurulunda incelendikten sonra, konunun uzmanı üç hakemin değerlendirmesine sunulduktan sonra Yayın Kurulu'nun nihai onayıyla basılır. Değerlendirme süreci biçimsel ve bilimsel ölçütlere göre gerçekleştirilir.
- Yazarlara hakem raporları doğrultusunda düzeltilmek üzere gönderilen yazılar, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra en kısa sürede dergi yönetimine ulaştırılmalıdır.
- Basılmama kararı verilen yazılar yazara iade edilir.
- Dergide yayımlanan makalelerin basın ve sanal yayın hakkı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne aittir. Yazılar, izin almaksızın başka bir yerde yayımlanamaz.
- Yazarlar, eserlerinde APA ya da Oxford sistemlerinden uygun gördükleri birini kaynakça dâhil bütün eser boyunca kullanabilirler (lütfen APA için sayfa sonundaki notlara da bakınız).

Teslim Süreci:

- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'den yayımlanmak üzere gönderilecek yazılar için e-posta adresi olarak usbdergicomu.edu.tr kullanılır. Gönderilecek dosyaların MS Word dosyası olması gerekmektedir. Yazınız teslim alındığında size her aşamada bilgi verilecektir.
- Yayımlanmak üzere kabul edilen makaleler için yazarlar hakkında 5-6 satırlık bilgi notunu (Türkçe ve İngilizce olarak) da dergiye gönderiniz. Bu not eğitim ve iş hayatınız, unvan ve ilgili yayınlarınız hakkında bilgiler verebilir.
- Yayımlanmak üzere kabul edilen makaleler için tüm yazarlar tarafından telif hakkı formu, imzalanarak ıslak imzalı form dergiye ulaştırılır (form).
- Yazım kurallarına uymayan yazılar için ilgili yazardan gerekli düzeltmeleri yapması talep edilir.

Sayfa düzeni: Tüm sayfalarda sağ alt köşede sayfa numarası bulunmalıdır. Yazılar A4 ölçüsüne, tüm kenarlar 2,5 cm boşluk ve metin iki yana yazılı biçimde yazılır.

Ana Başlık: Büyük harf, Times New Roman, 14 Punto, kalın, tek satır aralıklı ve ortalamak yazılır. Türkçe makalelerde İngilizce başlık, “abstract” başlığından önce, 12 punto, kalın, tek satır aralıklı, sayfaya ortalanmış şekilde yazılır. İngilizce makalelerde ise Türkçe başlık, Türkçe makalelerdeki İngilizce başlık gibi yazılır.

Yazar adı ve soyadı: ana başlığın altına 12 nk aralık bıraktıktan sonra 12 punto, koyu, soyadı büyük harf ve sağa hizalı olarak yazılmalıdır. Birden çok yazar bulunması durumunda sırasına göre alt alta, tek satır aralıkla yazılacaktır. (*) işareti ile sayfanın altına unvan, adres ve e-posta bilgileri 8 punto olarak verilmelidir.

Öz/Abstract: Başlıkları ilk harf büyük, diğerleri küçük harflerle olmak üzere, öz/abstract kısmı, metinden bağımsız olarak 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce özetler yer alır. Bu kısımda çalışmanın amacı, yöntemi, kapsamı ve temel bulguları yer alır. Özet metinleri Times New Roman, 10 punto, iki yana hizalı, tek satır aralıklı ve kenar boşlukları 1,25 cm her iki yandan daraltılarak yazılır. Özetlerin altında en az 3, en fazla 5 anahtar kelime bulunur.

Giriş Başlığı: Anahtar kelimelerden sonra iki satır boşluk vererek, GİRİŞ başlığı ile 12 punto, kalın, sola hizalı, tamamı büyük harfle ve numara verilmeden yazılmalıdır.

Alt Başlıklar: Makalelerdeki ana konu başlıkları, 1., 2., 3. şeklinde; alt bölüm başlıkları ise 1.1., 1.2., 1.3. şeklinde, üçüncü düzey başlıklar 1.1.1., 1.1.2. şeklinde numaralandırılmalıdır. Ana başlıklar tamamı büyük harf ile, 12 punto, kalın, sola hizalı, diğer başlıklar her sözcüğün ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklar üçüncü düzeyi geçmemeli (Örn: 1.1.1.1 uygun değildir.), ikinci düzeyde (1.1.) 12 punto kalın, üçüncü düzeyde (1.1.1.) 12 punto kalın ve italik olmalıdır.

Ana Metin: Ana metin Times New Roman 12 punto ve 1 satır aralığı ile yazılacaktır. Paragraf başlarında girinti yapılacak, öncesinde ve sonrasında 6 nk boşluk bırakılacaktır.

Dipnotlar: Dipnot şeklinde yapılacak açıklamalar, metin içinde ilgili sözcüğün ya da cümlenin bitişinin sağ üst köşesine sembol kullanarak yapılabilir. Times New Roman 10 punto ve 1 satır aralığı ile yazılacaktır.

Tablolar ve Şekiller: Tablo, şekil, grafik ve resim için, eğer alıntı yapılmışsa, kaynak mutlaka belirtilmelidir. Gösterilecek kaynak, tablo, şekil, grafik ve resmin hemen altında, 4 karakter içeriden, 10 punto, 1 satır aralıklı, normal şekilde yazılmalıdır. Tablo ve şekillerden önce ve sonra 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Tabloların ve şekillerin adları, tablo ve şekil sınırlarını açmayacak şekilde, tablonun veya şeklin üstüne, Times New Roman, 10 punto, kalın, 1 satır aralıklı, sözcüklerin baş harfleri büyük olmak üzere ve tablonun üst çizgisi ile tablo adı arasında 1 satır aralıklı; sola hizalı şekilde yazılmalıdır.

Atıflar: Yazarlar metin içi (APA) ya da dipnot atf sistemi (Harvard) kullanabilirler. Kullanılan sistemin bütün eser boyunca ve kaynakça dahil olarak sürdürülmesi gerekmektedir.

APA için not: APA sistemi kullanılan eserlerde, APA sisteminden farklı olarak; - sayfa numarası belirtirken iki nokta kullanılması ve sayfa numarası kısaltması olmaması (Timur, 2000: 76),

- iki yazarlı eserlerde “ve” bağlacı kullanılması (Cherkaoui ve Deschamps, 2011),

- üç ya da daha çok yazarlı eserlerde bütün atıflarda “vd.” kullanılması (Balabanis vd., 2001), uygun görülmüştür. Bu hususlar dışında, atıflar ve kaynakça APA sistemine uygun olmalıdır.

Publication Ethics and Author Guidelines

Çanakkale Onsekiz Mart University Journal of Social Sciences is a peer-viewed journal, to be published twice a year in April and October. The journal is an independent publication in terms of scientific research on social sciences. The journal publishes articles which are original/ not published before, consisting of results of graduate studies, presenting research findings, compilations, technical notes and/or book reviews.

- Publication language may be Turkish or English.
- Turkish articles must be based on TDK spelling dictionary.
- Authors are responsible for their articles.
- Articles should not exceed 25 (± 5) papers including text, tables and figures, reference list and appendix.
- Drawings, charts, maps o any kind of documents in articles should be enumerated and explained.
- Articles must have Turkish and English abstracts no more than 200 words. Minimum 3 and maximum 5 keywords must be specified below abstracts.
- Papers are viewed by the editors, reviewed by two referees and presented to a third referee if necessary; and published after the final confirmation of editorial board.
- Revised papers must be sent as soon as possible after referee reports.
- Yazarlara hakem raporları doğrultusunda düzeltilmek üzere gönderilen yazılar, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra en kısa sürede dergi yönetimine ulaştırılmalıdır.
- Rejected papers are returned to authors as soon as possible.
- Printed and digital publication rights of the published articles belong to Çanakkale Onsekiz Mart University; can not be published without permission.
- Authors may choose APA or Oxford citation systems in their articles. (Please check the notes at the end of the author guidelines.)

Teslim Süreci:

- Articles should be sent to usbdergi@comu.edu.tr with a proper explanation of publication. Files should be in MS Word (.doc or .docx) format. The correspondent author will be informed in every stage of the process.
- For the accepted articles, authors will be asked to write a 5-6 lines information note about themselves (both in English and Turkish). These notes may include education and career, title or related publications.
- A form for copyrights is to be signed by all authors and sent to the journal before publication.
- The authors will be asked to check and change the format requirements when necessary.

Page layout: All pages should have page numbers at right-below corner. Pages should be A4, and 2,5cm spaces from all sides. The text should be justified.

Main Title: First letters of each Word should be capital, Times New Roman, 14 Points, bold, single line and aligned center. 30 nk spaced over, 12 nk spaced below the main title is required. In Turkish articles, English title should be just over the "Abstract" title, like Turkish title but 12 points, 12 nk over and 6 nk spaced below. Turkish title in English articles are as English titles in Turkish articles.

Author names: Just below the main title, 12 nk over spaced, Times New Roman, 12 points, bold, surname capitalized, right aligned, single lined. Second, third..., authors should be listed one under another. Author affiliations, title and address should be given in (*) footnotes; Times New Roman, 8 points.

Öz/Abstract: Only first letter of the titles should be capitalized, the titles should be bold. Should not exceed 200 words, should be written both in English and Turkish. Should include the purpose of the study, methods, scope and key findings. Times New Roman, 10 points, justified, single line spaced, 1,25 cm further narrowed from both sides. Below each abstract texts, minimum of 3, maximum of 5 keywords should be listed.

Introduction: 2 lines after the last keywords, Times New Roman, 12 points, bold, left aligned, all with capital letters, 6 nk spaced below and without numbering.

Section Titles: Section titles should be numbered as 1.,2.,3.; sub-section titles as 1.1., 1.2. and 2.1.; third level titles should be as 1.1.1., .1.1.2. and 1.2.1. Section titles should with capital letters, Times New Roman, 12 points, bold, left aligned, 6 nk spaced below. Sub-section titles differently should be only first letter of the words is capitalized; and for third level title should be italic and only first letter of the title should be capitalized. No further level is desired (1.1.1.1. is not proper). (**1. TITLE, 1.1. Title, 1.1.1. Title**)

Main Text: Times New Roman, 12 points, single lined, paragraph spaced 6 nk over and below.

Footnotes: Times New Roman, 10 points, single lined.

Tables and figures: If quoted source must be indicated below 4 characters spaced to left, Times New Roman, 10 points, single lined. Table/figure titles should be over or below, Times New Roman, 10 points, bold, single lined, left aligned, first letter of each word is capitalized. 12 nk spaced over when on top, below when under.

Citations: Authors may choose APA or Harvard citation systems. The system should be the same through the article and reference list.

A Note for APA: APA will be used with few differences:

- when indication page numbers in citations, “p.” or “pp.” will not be used. (Timur, 2000: 76)
- “&” will not be used in Turkish articles.
- “et al.” will be used in all citations when citing three or more authors (Balabanis et al., 2001)